

Hamvas Béla

Anthologia humana

ÖTEZER ÉV BÖLCSESSÉGE

Összeállította és bevezette:
HAMVAS BÉLA

Ötödik kiadás

Átdolgozta és sajtó alá rendezte
KEMÉNY KATALIN

MEDIO KIADÓ

* * *

© MEDIO Kiadó, 1996
Kiadja a MEDIO Kiadói Kft.
2000 Szentendre, Kucsera F u. 1.
Szedés, tördelés: Dúl Antal
ISBN 963 79180 00 (Összkiadás)
ISBN 963 85323 6 X

Az életmű-kiadást szerkeszti: Dúl Antal

TARTALOM

Bevezetés	8
ŐSKOR ÉS KELET	14
TABULA SMARAGDINA (<i>Hermész Triszmegisztosz</i>)	14
PTAH HOTEPI MONDÁSAI (<i>Ptah Hotep</i>)	14
A BÖLCSESSÉG (<i>A bölcs paraszt</i>)	15
AZ ÉLETUNT BESZÉLGETÉSE ÖNMAGÁVAL (<i>Az életunt beszélgetései</i>)	15
BABILONI BÖLCSESSÉG (<i>Babiloni bölcsesség</i>)	15
AHIKÁR TANÍTÁSAI (<i>Ahikár tanításai</i>)	16
KÍNA ŐSKORÁBÓL (<i>Su-king; Si-king</i>)	16
TAO-TE-KING-BŐL (<i>Lao-ce</i>)	17
KUNG MESTER BESZÉLGETÉSEI (<i>Kung Fu-ce</i>)	18
A VILÁGTÖRTÉNET ÉRTELME (<i>Lie-ce</i>)	20
A SIRÁLYOK (<i>Lie-ce</i>)	21
A MAJOMBARÁT (<i>Lie-ce</i>)	21
KLEPTOMÁNIA (<i>Lie-ce</i>)	21
A ZENE HATALMA (<i>Lie-ce</i>)	22
A SZENTEK BŰNE (<i>Csuang-ce</i>)	22
A PILLANGÓ (<i>Csuang-ce</i>)	23
NYUGALOM ÉS BÉKE A VILÁG FÖLÖTT (<i>Csuang-ce</i>)	23
AMIN A BIRODALOM NYUGSZIK (<i>Mo-ce</i>)	24
A PÉLDA (<i>Mo-ce</i>)	25
A BOLOND SZOLGA (<i>Mo-ce</i>)	25
AMELY ÁLLAMNAK TÖNKRE KELL MENNI (<i>Mo-ce</i>)	26
A VILÁG MEGMENTÉSE (<i>Meng-ce</i>)	26
A HASZON KÁRA (<i>Meng-ce</i>)	26
KÍNAI KÖLTŐK (<i>Li Taj-po; Tu-fu</i>)	27
HUJ SI PARADOXONAI (<i>Huj Si</i>)	27
A VILÁG FORRÁSA (<i>Upanisádok</i>)	28
A TÁPLÁLÉK (<i>Upanisádok</i>)	29
ISTEN ÉS ÉN (<i>Upanisádok</i>)	29
TAT TVAM ASZI (<i>Upanisádok</i>)	30
A SZÁNKHJA JÓGÁBÓL (<i>Bhagavad gíta</i>)	32
A VILÁG ÁLOM (<i>Sankara</i>)	33
HAJNALI MEDITÁCIÓ (<i>Sankara</i>)	34
AZ ŐSKORI TÖRVÉNYKÖNYVBŐL (<i>Manu</i>)	34
VACCHAGOTTO (<i>Buddha</i>)	36
A ZEN MESTER TALÁLÓS KÉRDÉSEI (<i>Kínai és japán koan-gyűjteményekből</i>)	38
SZERELEM (<i>Indiai mesék</i>)	43
JÓ ILLAT (<i>Indiai mesék</i>)	43
HOGYAN LEHET A VÍZEN SZÁRAZ LÁBBAL ÁTKELNI? (<i>Indiai mesék</i>)	44
DRÁGAKŐ A PORBAN (<i>Indiai mesék</i>)	44
KOLDUSOK (<i>Indiai mesék</i>)	44
A CSODAFÁ (<i>Indiai mesék</i>)	45
MI A TEENDŐ? (<i>Indiai mesék</i>)	45
KÁIN ÉS ÁBEL (<i>Zohár</i>)	46

A PRÓFÉTA TANÍTÁSA (<i>Babiloni Talmud</i>)	47
MI A TILOS? (<i>Babiloni Talmud</i>)	48
ISTEN DICSÉRETE (<i>Babiloni Talmud</i>)	48
JÓL ÍTÉLIK MEG AZT, AKI FELEBARÁTJA FELŐL JÓL ÍTÉL (<i>Babiloni Talmud</i>)	48
ÖRÖMÖTÖKBEN IS RESZKESSETEK (<i>Babiloni Talmud</i>)	49
KÁIN UTÓDAIRÓL (<i>Philón</i>)	50
KERESS... (<i>Dragsz-po-lha-rje</i>)	51
KERÜLD... (<i>Dragsz-po-lha-rje</i>)	51
TUDNI KELL... (<i>Dragsz-po-lha-rje</i>)	51
NEM TÉVED... (<i>Dragsz-po-lha-rje</i>)	51
JÓ ANNAK... (<i>Dragsz-po-lha-rje</i>)	52
ISTEN ÉS EMBER BARÁTSÁGA (<i>Al-Gazáli</i>)	52
SZUFI SZÖVEGEK (<i>Rabia; Ibn Karram; Al-Bisztámi; Al-Halládzs; Sibli; Abu-Szaid; Ibn-al-Farid; Dzséláluddin Rumi</i>)	53
EGYSZERŰ ÉS KÉTSZERES BOLOND (<i>Nasszreddin Hodzsa</i>)	57
A KÖLCSÖN (<i>Nasszreddin Hodzsa</i>)	57
A TOLVAJ (<i>Nasszreddin Hodzsa</i>)	57
MERRE VAN JOBB? (<i>Nasszreddin Hodzsa</i>)	57
ZSÁK DIÓ (<i>Nasszreddin Hodzsa</i>)	57
A FELESÉG ESZE (<i>Nasszreddin Hodzsa</i>)	58
AZ ELVESZETT SZAMÁR (<i>Nasszreddin Hodzsa</i>)	58
KÖLTÉS ZET – BÖLCSESSÉG (<i>Omar Khajjam</i>)	58

GÖRÖGSÉG ÉS RÓMA 60

A HÉT GÖRÖG BÖLCS MONDÁSAI (<i>Kleobulosz; Szolón; Khilon; Thalész; Pittakosz; Biasz; Periandrosz</i>)	60
AZ ARANY EPOSZ (<i>Püthagorasz</i>)	61
A TŰZ FILOZÓFUSA (<i>Hérakleitosz</i>)	62
A NEVETŐ DÉMOKRITOSZ (<i>Démokritosz</i>)	64
SZÓKRATÉSZ HALÁLA (<i>Platón</i>)	65
AZ ERKÖLCSI JÓ (<i>Arisztotelész</i>)	68
CINIKUS BÖLCSESSÉG (<i>Antiszthenész; Diogenész</i>)	69
ORVOSI TANÁCSOK (<i>Hippokratész</i>)	71
A SZKEPTIKUSOK (<i>Métrodórosz; Pürrhón</i>)	71
A SZERETETREMÉLTÓ (<i>Theophrasztosz</i>)	72
A SZEMTELEN (<i>Theophrasztosz</i>)	72
NE TÉVESZD ÖSSZE KÉPZETEIDET A DOLGOKKAL (<i>Epiktétosz</i>)	72
A SORSSAL NE KÜZDJ (<i>Epiktétosz</i>)	73
MI AZ AKADÁLY? (<i>Epiktétosz</i>)	73
MI A VESZTESÉG? (<i>Epiktétosz</i>)	73
AZ ÉLET SZÍNHÁZ (<i>Epiktétosz</i>)	73
HOGYAN VISELKEDIK A BÖLCS A SZIDALMAK ÉS A MEGALÁZÁS KÖZEPETTE (<i>Epiktétosz</i>)	73
ÍTELETEDBEN LÉGY ÓVATOS (<i>Epiktétosz</i>)	74
A FECSEGÉS (<i>Plutarkhosz</i>)	74
A LÉLEKNEK A TESTBE VALÓ LESZÁLLÁSA (<i>Plótinosz</i>)	76
A BARÁTSÁG DICSÉRETE (<i>Cicero</i>)	77
RÖVID AZ ÉLET – NE FECSERELJÜK HASZONTALANSÁGOKRA (<i>Seneca</i>)	78
A BÖLCS CSÁS ZÁR ELMÉLKEDÉSEIBŐL (<i>Marcus Aurelius</i>)	80

KÖZÉPKOR 82

AZ ÚR ELSZÓRT IGÉI (<i>Az Úrnak a szájhagyományban fennmaradt szavai</i>)	82
ISTEN FELSÉGÉT MŰVEIBŐL ISMERJÜK MEG (<i>Antiochiai Szent Theophil</i>)	83
A SZELLEMI HALÁL (<i>Órigenész</i>)	83
AZ IMÁDSÁGRÓL (<i>Caecilius Cyprianus</i>)	84
A BÖJTRŐL (<i>Nagy Szent Vazul</i>)	85
AZ IGAZI JÓRÓL (<i>Szent Ágoston</i>)	85
VIGASZTALÁS SZERETTEINK HALÁLÁRA (<i>Szent Ágoston</i>)	86
A TEST ÉS A LÉLEK HARCA (<i>Szent Leó</i>)	87
A BÖLCSESSÉG VIGASZTALÁSA (<i>Boethius</i>)	87
A JÓ CSELEKEDETEK ESZKÖZEI (<i>Szent Benedek</i>)	88
A VÉTKEK KÜLÖNBÖZŐSÉGÉRŐL (<i>Szent Gergely</i>)	89
ISTEN AZ ÉN BOLDOGSÁGOM (<i>Joannes Fécampiensis</i>)	90
MIÉRT ÉS HOGYAN KELL SZERETNÜNK ISTENT? (<i>Szent Bernát</i>)	91
A LÉLEK SZÁRNYALÁSA ISTEN FELÉ (<i>Szent Anselmus</i>)	92
A SZERETET DICSÉRETE (<i>Hugo de Sancto Victore</i>)	94
A HŰSÉG HÉTKÖZNAPJAI (<i>Assiszi Szent Ferenc legendái</i>)	95
ALÁZATOSSÁG (<i>Assiszi Aegidius</i>)	97
AZ EMBERI LÉLEK MÉLTÓSÁGA (<i>Bonaventura</i>)	97
SENKIT SE ÍTÉLJETEK EL! (<i>Boldog Angéla</i>)	99
AZ EMBERI BOLDOGSÁG ISTEN SZEMLÉLÉSÉBEN ÁLL	
(<i>Aquinói Szent Tamás</i>)	99
IMA ÉLETÜNK BÖLCSESSÉGE ELRENDEZÉSÉÉRT (<i>Aquinói Szent Tamás</i>)	101
A SZELLEMBEN SZEGÉNYEKRŐL (<i>Eckehart mester</i>)	102
AZ ISTENI VILÁGOSSÁGRÓL (<i>Johannes Tauler</i>)	104
HOGYAN GYAKOROLJA MAGÁT A BENSŐSÉGES EMBER, HOGY ISTENNEL	
KÖZVETLENÜL EGYESÜLJÖN? (<i>Ruysbroek</i>)	105
A BÉKETŰRŐ EMBER (<i>Kempis Tamás</i>)	106
A LEGNAGYOBB ÉS A LEGKISEBB (<i>Nicolaus Cusanus</i>)	107

RENEZÁNSZ ÉS FELVILÁGOSODÁS	110
A MŰVÉSZ NAPLÓJÁBÓL (<i>Leonardo da Vinci</i>)	110
BALGASÁG ÉS ÉLETBÖLCSESSÉG (<i>Erasmus</i>)	112
AZ UTÓPIÁBÓL (<i>Morus Tamás</i>)	114
ISMERD MEG KRISZTUST, ÉSPEDIG A MEGFESZÍTETTET (<i>Luther</i>)	115
PARADOXA (<i>Sebastian Franck</i>)	116
TÉGY, AMIT AKARSZ (<i>Rabelais</i>)	118
MILYEN VOLT A THELEMITÁK ÉLETRENDJE? (<i>Rabelais</i>)	119
A MÁGIA (<i>Paracelsus</i>)	119
AZ ELRAGADTATÁSRÓL (<i>Avilai Szent Teréz</i>)	120
AZ EMBERI ÁLLHATATLANSÁG (<i>Montaigne</i>)	122
A TRAGÉDIÁK BÖLCSESSÉGE (<i>Shakespeare</i>)	123
ÖNMAGÁRÓL (<i>Böhme</i>)	124
AZ EMBER HÁROMFÉLE ÉLETE (<i>Böhme</i>)	125
A KERUBI VÁNDORBÓL (<i>Angelus Silesius</i>)	126
GONDOLATOKBÓL (<i>Pascal</i>)	127
SZABAD ÁLLAMBAN MINDENKI AZT GONDOLHATJA, AMIT AKAR, ÉS	
KIMONDHATJA, AMIT GONDOL (<i>Spinoza</i>)	129
A HALÁL RÓL (<i>Bossuet</i>)	131
ERKÖLCSI ÖNNEVELÉS (<i>Franklin</i>)	132
AZ EMBERISÉG ANYANYELVE (<i>Hamann</i>)	134
GONDOLKODOM, TEHÁT VAGYOK (<i>Descartes</i>)	135

AZ EMBER LÉNYEGE A TŰZ (<i>Saint-Martin</i>)	137
A KÜLÖNBség (<i>Saint-Martin</i>)	138
RAGASZKODÁS A KÖZTÁRSASÁGHOZ ÉS A DEMOKRÁCIÁHOZ (<i>Montesquieu</i>)	139
ÉSZREVÉTELEK (<i>Montesquieu</i>)	139
SAINT-PIERRE ABBÉ GONDOLATAIBÓL (<i>Voltaire</i>)	140
A MAGÁNOS SÉTÁLÓ ÁLMODOZÁSAIBÓL (<i>Rousseau</i>)	142
URALKODÓK POLITIKAI ELVEI (<i>Diderot</i>)	143
A TERMÉSZET ÉRTELMEZÉSÉRŐL (<i>Diderot</i>)	144

MORALISTÁK **146**

MAXIMÁK (<i>La Rochefoucauld</i>)	146
A GAZDAG ÉS A SZEGÉNY (<i>La Bruyère</i>)	147
TITUS, A TEVÉKENY (Az <i>Arcképek</i> sorozatból) (<i>Vauvenargues</i>)	148
LEGYÜNK HŰEK A MAGUNK TERMÉSZETÉHEZ (<i>Vauvenargues</i>)	149
A LEGÁLTALÁNOSABB HIBA (<i>Vauvenargues</i>)	149
AZ ÉLESELMÉJŰ (<i>Vauvenargues</i>)	149
A TERMÉSZETTUDÓS ÁLMA (<i>Lichtenberg</i>)	150
A MORALISTA MEGFIGYELÉSEI (<i>Chamfort</i>)	151
ÉLETTAPASZTALAT (<i>Rivarol</i>)	153
EMBER ÉS VILÁG (<i>Joubert</i>)	154
IGAZSÁG ÉS TÉVEDES (<i>Joubert</i>)	155
AZ ŐSISMERET (<i>Novalis</i>)	156
A LEGMAGASABB (<i>Novalis</i>)	156
VALÓSÁG (<i>Novalis</i>)	156
FILOZÓFIA (<i>Novalis</i>)	157
ÉLETISMERET (<i>Novalis</i>)	157
A SZÓ (<i>Novalis</i>)	157
FILOLÓGIA (<i>Novalis</i>)	157
HANG ÉS TÁNC (<i>Novalis</i>)	158
FRAGMENTUMOK (<i>Novalis</i>)	158

ROMANTIKA ÉS KLASSZICIZMUS **159**

MESSIÁS (<i>Haszidok</i>)	159
LÁTÁS (<i>Haszidok</i>)	159
MIT AKAR (<i>Haszidok</i>)	159
TEHETSÉGEK (<i>Haszidok</i>)	159
A MEGBOCSÁTÁS JELE (<i>Haszidok</i>)	159
A NYELV (<i>Haszidok</i>)	159
AZ ANGYAL SORSA (<i>Haszidok</i>)	160
SZENVEDÉS (<i>Haszidok</i>)	160
A SÓHAJ (<i>Haszidok</i>)	160
FOLTOZÁS (<i>Haszidok</i>)	161
A POKOL KÖZMONDÁSAI (<i>Blake</i>)	161
EMBER ÉS TERMÉSZET (<i>Goethe</i>)	163
A BŰNBEESÉS (<i>Schiller</i>)	164
A CSILLAGOS ÉG ÉS AZ ERKÖLCSI TÖRVÉNY (<i>Kant</i>)	165
BEVEZETÉS A GONDOLKODÁS MÓDSZERÉBE (<i>Fichte</i>)	166
A VALLÁSOS EROTIKÁBÓL (<i>Baader</i>)	167
A LÉLEKRŐL (<i>Schelling</i>)	169
A GONDOLKOZÁS TÖRTÉNETE (<i>Hegel</i>)	170

DIOTIMA LEVELE HÜPERIONHOZ (<i>Hölderlin</i>)	171
A SZERELEM RÖL (<i>Shelley</i>)	172
KÉT LEVÉL A KÖLTÖRÖL (<i>Keats</i>)	174
A VILÁG FIA NAPLÓJÁBÓL (<i>Stendhal</i>)	175
ARRÓL, AMI VALAKI (<i>Schopenhauer</i>)	177
EGYENETLENSÉG (<i>Michelet</i>)	178
A NEVELÉS HATALMÁRÓL (<i>Michelet</i>)	179
A CSEND FILOZÓFIÁJA (<i>Carlyle</i>)	180
A TITKOK TITKA (<i>Newman</i>)	181
A BOLONDOK PARADICSOMA (<i>Emerson</i>)	182
A MESTER (<i>Emerson</i>)	182
BŰN ÉS BÜNTETÉS (<i>Emerson</i>)	182
A SZEMÉLYISÉG (<i>Emerson</i>)	183
„IGEN ÁM, DE NINCS JOBB, MINT A SZABADSÁG!” (<i>Stirner</i>)	183
CSAK EGYSZER ÉLÜNK (<i>Kierkegaard</i>)	184
EZ A FELHÁBORÍTÓ! (<i>Kierkegaard</i>)	186
A TERMÉSZET (<i>Thoreau</i>)	187
A SZÉPSÉG (<i>Baudelaire</i>)	188
AZ ÍRÓ ÖNVALLOMÁSA (<i>Flaubert</i>)	189
ÚT INDIÁBA (<i>Whitman</i>)	190
MŰVÉSZET ÉS ERKÖLCS (<i>Ruskin</i>)	191
AZ EGYÉNI LÉLEK ÉS AZ EGYETEMES SZELLEM HÁZASSÁGA (<i>Amiel</i>)	192
MISZTIKUS GONDOLATOK A POKOLRÓL ÉS A POKOL TÜZÉRŐL (<i>Dosztojevszkij</i>)	193
RAMAKRISNA MONDÁSAI (<i>Ramakrisna</i>)	194
EPIKUROSZ KERTJÉBŐL (<i>Anatole France</i>)	195
SZAVAK MÁGIÁJA (<i>Mallarmé</i>)	197
SEBASTIAN MELMOTH PARADOXONAI (<i>Oscar Wilde</i>)	199
A POÉSIÉS-BŐL (<i>Lautréamont</i>)	200
A NAPLÓBÓL (<i>Lev Tolsztoj</i>)	203
A BARÁTRÓL (<i>Nietzsche</i>)	205
A FELEBARÁTI SZERETETRŐL (<i>Nietzsche</i>)	206

HUSZADIK SZÁZAD 208

A VILÁGBÉKÉÉRT (<i>Romain Rolland</i>)	208
MÍÓTA A VILÁG VILÁG... (<i>Léon Bloy</i>)	209
HANG INDIÁBÓL (<i>Rabindranath Tagore</i>)	210
A KIVEZETŐ ÚT (<i>Merezskovszkij</i>)	210
A SZELLEMRŐL (<i>Suarčs</i>)	212
A JELMONDATOKBÓL (<i>Stefan George</i>)	213
AZ ISMERETLEN BARÁTHOZ (<i>Gide</i>)	214
AZ ERŐSZAKNÉLKÜLISÉG (<i>Ghandi</i>)	215
A KÖR (<i>Alain</i>)	216
A NYOMOR (<i>Péguy</i>)	218
ELMÉLKEDÉS AZ ÖREGSÉGRŐL ÉS A HALÁL RÓL (<i>Jouhandeau</i>)	219
AZ INDISZKRÉT EMBER (<i>Kassner</i>)	220
BOSSUET (<i>Valéry</i>)	222
LEVÉL EGY FIATAL KÖLTŐHÖZ (<i>Rilke</i>)	223
AZ IDEÁLIS HALLGATÓ (<i>Hoffmannsthal</i>)	224
KERESZTÉNY MŰVÉSZET (<i>Maritain</i>)	225
A KÖNYV KRITIKÁJA (<i>Powys</i>)	227

MI AZ EMBER? (<i>Theodor Haecker</i>)	229
ÉN ÉS TE (<i>Ebner</i>)	231
SZÓ (<i>Ebner</i>)	231
MŰVÉSZET (<i>Ebner</i>)	232
TÁRSADALOM (<i>Ebner</i>)	232
A TEVÉKENY SZEMLÉLET (<i>Jaspers</i>)	232
RÉSZIGAZSÁG ÉS ABSZOLÚT IGAZSÁG (<i>Ortega y Gasset</i>)	235
MODERN NAPLÓBÓL (<i>Gomez De La Serna</i>)	235
SZENVEDÉS ÉS FORMA (<i>Rosenzweig</i>)	237
A METAFIZIKAI KÉRDÉS (<i>Heidegger</i>)	239
ELLENTMONDÁS (<i>Simone Weil</i>)	240
SZERETET (<i>Simone Weil</i>)	241
ÁTKELÉS A VIZEKEN (<i>Guénon</i>)	243
A MINDENT LÁTÓ SZEM (<i>Guénon</i>)	244
BÚCSÚ A FILOZÓFIÁTÓL (<i>Cioran</i>)	245
ELSŐ LÉPÉS A MEGSZABADULÁS FELÉ (<i>Cioran</i>)	246
TÁJÉKOZTATÓ MEGJEGYZÉSEK	248
ŐSKOR ÉS KELET	248
GÖRÖGSÉG ÉS RÓMA	250
KÖZÉPKOR	251
RENEZÁNSZ ÉS FELVILÁGOSODÁS	252
MORALISTÁK	254
ROMANTIKA ÉS KLASSZICIZMUS	254
HUSZADIK SZÁZAD	257
NÉVMUTATÓ	260

Bevezetés

Az *Anthologia humana* első kiadása 1946-ban jelent meg, ezt további két változatlan kiadás követte. Amint Hamvas Béla hátrahagyott jegyzetei tanúsítják, a negyedik kiadást lényegesen bővíteni kívánta, ugyanakkor bizonyos fejezeteket törölni, másokat cserélni szándékozott. Ezért az új kiadásba felvettünk néhány olyan szemelvényt is, amit Hamvas Béla a negyedik kiadás számára készített elő. A kihagyásokban, cserékben, változtatásokban és bővítésekben ugyancsak vázlatának irányítását követjük.

Kemény Katalin

* * *

E lapokról ötezer év néz le reánk. Ami ezalatt az ötezer év alatt a felszínen történt, azt megőrizte a világtörténet; a háborúk, az éhség, a forradalmak, a népek pusztulásának, a vérontásnak átkozott története. Nem ez az egyetlen. Alatta és mögötte van a művészetek, a vallások, a filozófiák és a költészet áldott története. Ez a másik, és ez az igazi. Az emberi lét igazi melódiájának szövege nem a pusztuló Babilon, a letiport Egyiptom, nem a rothadó Róma és Bizánc panasza és átkozódása, örvénye és halálkiáltása, hanem az a néma tudás, amit a piramisok, a görög szobrok, a kínai templomok és a mexikói városok őriztek meg. Igazi létünk abban van, amit alkottunk, és nem abban, amit elpusztítottunk. Abban, ami megmarad, nem abban, ami mulandó. De egyetlen áldottabb, egyetlen nagyobb, egyetlen hűségesebb és igazabb, zengőbb, mélyebb történet sincs, mint az írott szóé. A szó a lét igazi szövege; az egész történet valódi tartalma és értelme és megfejtése.

Aki ezt a könyvet kezébe veszi, önkéntelenül azt kérdezi, vajon ezalatt az ötezer év alatt észrevehető-e az a fejlődés vagy haladás, amelyről annyit beszélnek? Vagy igazuk van azoknak, akik azt állítják, hogy haladás nincs, az emberiség mindig egy helyben állt és örökké egy helyben fog maradni. Az olvasó a könyv első átlapozása közben azt a határozott benyomást fogja nyerni, hogy semmiféle haladásról nem lehet beszélni. Négyezer-ötszáz évvel ezelőtt írta Egyiptomban valaki névtelen Az életunt panaszait, de valaki más tegnap is írhatta volna. Formában pedig? A **Su-king** formája modern, sokkal modernebb, mint a tegnap élt, bizonyos tekintetben archaikus Walt Whitman. Az emberi lét nagy témái nem változtak. Mindig ugyanarról volt szó: Lao-cenél, Órigenész-nél, Eckehart mesternél, Emersonnál. Az emberiséget éppen az teszi, hogy létének minden témája örök.

Nincs haladás, nincs fejlődés; mégis van. Van valamilyen rejtélyes átalakulás, amelyet csaknem lépésről lépésre követni lehet, valami kifejezhetetlen, lassú, egészen lassú kibontakozás és közeledés a befejezéshez. Túlzás lenne ezt fejlődésnek

vagy haladásnak nevezni, különösen olyan értelemben, ahogyan ma teszik; ezt már csak azért sem lehet, mert éppen semmi megfogható külső jele nincs. Az emberi lét ma sem tökéletesebb, mint akkor volt, amikor e könyv első szavát ősi egyiptomi nyelven leírták. A felszínen semmi sem változott; a felszín alatt azonban valami felé haladunk. Az átkozott történetet e felől a haladás felől hiába faggatjuk; nem tud válaszolni. Az emberiség ötezer évvel ezelőtt ugyanott állt, ahol ma áll, és valószínű, hogy soha nem állott és soha nem fog állni másutt. Az átkozott történet nem ismer változást, fejlődést, csak értelmetlen nyüzsgést. Egy helyben siet. Az áldott történetben azonban az a sajátságos, színvallásra nem bírható, de közvetlenül annál jobban tapasztalható mozgás valami felé feltétlenül felismerhető.

Külsőségekben az emberi élet mindig ilyen volt, mint ma: éhség, háború, zavar, betegség, viszály, nyomor, szenvedés. De a külsőségek alatt, abban a misztikus átlényegülésben, amit áldott történetnek hívunk, azóta, amióta e könyv első szavait leírták, öt évezred múlt el. Lehet, külön-külön nem vagyunk többek, az egész mégis több. Valamiképpen puhább és édesebb, omlósabb és porhanyóbb, sűrűbb és tüzeesebb. Érettebb. Egyre nehezebb lesz élni, s egyre nehezebb lesz az élettől megválni. Mialatt az emberek külön-külön sem értékben, sem eszméik komolyságában, semmiiben sem változtak, az emberi lét egésze a felszín alatt mélyen, az emberiség valódi történetében közeledett tulajdonképpeni célja felé. Amit áldott történetnek nevezünk, nem egyéb, mint a lét szakadatlan, folyamatos és szüntelen emelkedése. Az emberiség megállíthatatlan útja a megdicsőülés felé. Ebben a folyamatban minden egyes későbbi pillanat több, mint az előbbi; minden év szemmel látható magasságban áll az előbbi fölött. Hermész Triszmegisztosz **Tabula Smaragdinájának** leírása óta ötezer év telt el. Az emberi lét azóta végső célja felé ötezer mérföldet tett meg.

A megtett útról a külső történet semmiféle képet nem nyújt, nem is tud nyújtani és nem is nyújthat. A megtett utat csak jelképesen lehet ábrázolni. Jelképesen – zeneileg. A zene az a titok, amelynek segítségével megértem, hogyan tudok azonos témák mellett mégis mindig mást és mást hallani. A hallható témák ugyanazok, ugyanazok fognak maradni és nem is változhatnak meg sohasem; de mindig más és más hangnemben, más variációban, más ritmikus képletben és időmértékben jelentkeznek: egyre újabb és újabb megfordításokban, kombinációkban, más kísérettel, más szólamban, másképpen harmonizálva, s mialatt a milliárdszólamú fuga ünnepélyesen a végkifejlés felé hömpölyög, s mialatt a várakozás, a feszültség egyre nő, s az izgalom egyre nagyobb, a zene mint sajátságos sejtető eszközeivel jelzi a végső lépést, a ki-egyenlítődsre utalni tud, a végső célt érezteti, s arra előkészít. Csak a zenei jelképek által juthatunk tapasztalathoz arra vonatkozólag, hogy a világtörténet milyen szakaszában vagyunk. Csak a zenei jelképek által szerezhethünk tudomást arról, hogy az emberi lét nem halad és nem fejlődik, hanem rejtelmes módon szüntelen átlényegülésben örvényszerűen kavarog és önmagában a végső megoldást forralja. Csak a zene nyújt fogalmat arról, hogy a változás nem mérhető, mert az nem egyenes vonalban történik, hanem a számok rendje szerint; de nem az évszámok, hanem a zenébe rejtett metafizikai aritmetika haladványai szerint.

Sem az egyes ember, sem az egész emberiség az idők folyamán nem lett sem okosabb, sem jobb, sem boldogabb, sem értelmesebb. Érettebb lett. Novalis mondja:

„Az ember nem tesz egyebet, mint folyton hazatér.” Az emberiség sem tesz mást. Végleges hazaérkezésünkhöz ötezer évvel közelebb vagyunk.

Az egész roppant szimfóniának tulajdonképpen egyetlen fő témája van. A téma végtelenül egyszerű. Az egész ennyi: **embernek lenni**. – Mintha közülünk még senki sem lenne az. Mintha emberek csak lenni szeretnének, s mintha most csak feltételezett emberi létünk előlegéből élnénk. Különös lények! Az állatvilágtól, ugyanúgy a szellemektől végzetes elszakadásban egyedül, egymagunkban élünk, a rokonságot nem tartjuk sem lefelé, sem felfelé, de azt a lényt, aki szívünk mélyén igazán mi emberek vagyunk, nem tudtuk elérni és megvalósítani.

Senki közülünk nem él a mának és a mában és a pillanatban. Mindnyájan ma a holnapot éljük – holnap: a holnapután. Sorsunkat a jövőbe vetjük, azt hisszük, holnap érünk el oda, ahol aztán már igazán el lehet kezdeni élni. Mert azt senki sem gondolja komolyan, hogy amit ma csinál, az teljes értékű élet. Az el nem ért emberi lét felé való szüntelen sietésbe és gondba vagyunk beleágyazva. Semmi sem elégít ki, semmi nem nyugtat meg, sem érzéki gyönyör, sem gazdagság, sem hírnév, sem hatalom. A valódi lét kell; valódi emberek akarunk lenni. Az emberi szív saját képétől megtermékenyítve már megszámlálhatatlan évezredek óta teherben van és várandós: önmagával. Önmagát akarja megszűlni irtózatossá, megmérhetetlen kínos és megrendítő állhatatossággal. Ez az egyetlen fontos abban, ami eddig történt; ez az egyetlen érdekes abban, ami történni fog; ez az, amire a másik emberben kíváncsi vagyok; ez az egyetlen vonzó a könyvben, a képben, a szoborban és a muzsikában. Ez az, amit a szóban hallani akarok, ez és semmi más. Minden egyéb unalmas, érdektelen, közömbös, lényegtelen.

A könyv tárgya ez a gond, ez a terheesség, ez az állhatatosság, ez az egyetlen fontos és egyetlen érdekes esemény; ez a könyv tárgya és tartalma, szépsége és komolysága, nagysága és izgalma. Ez a szívós vakondok-szimfónia, ez a tüneményes örület és szentséges türelem: előre, előre, fel, fölfelé, mindig csak fölfelé, végre megszületni, koplalni, túrni a földet, dühöngeni, fogakat összeszorítani, ki ahogy tudja, s ahogyan akarja.

A könyv tárgya az emberiség életének nagy szimfóniája, az a zene, amely a felszín története alatt szól, az emberi lét áldott valódi zenéje, amelynek egyetlen vágya és célja, egyetlen témája és szenvedélye van: embernek lenni, valódi és igazi embernek lenni, és emberi módon élni.

Ennyit a könyv tárgyáról. De most beszélni kell arról is, hogy miképpen kell ezt a könyvet olvasni.

A könyv nem regény, amely az elején kezdődik és a végén befejeződik, hanem minden mondatával újra kezdődik és újra befejeződik. Éppen ezért a könyv lapozni való, és ott kell kezdeni, ahol kinyílik. Nem ajánlatos belőle három lapnál többet egyfolytában olvasni, de feltétlenül minden nap legalább egy mondattal foglalkozni kell. A legalkalmasabb idő erre a kora reggel vagy a késő este. A könyv szövegei ugyanis nem vaktában idézett szép részletek, még csak nem is bölcs tanítások, hanem meditációs objektumok.

Az ember életében sok ezer könyvet olvas, legnagyobb részüket egy hét alatt elfelejti. Az ember életében sok ezer festményt, zeneművet, szobrot és tájat lát és hall,

és van tíz-húsz-harminc, amely hosszabb ideig kíséri, mint a barát vagy a kedves. Az ember életében csak egészen kevés olyan gondolatot talál, amelytől sohasem válik meg. A sok ezer kép vagy könyv mindennapi táplálék, amely azzal, hogy egy bizonyos ideig örömet nyújtott, feladatát elvégezte. Az a tíz-húsz-harminc kép vagy zenemű vagy vers, amely az embert hosszabb ideig kíséri, meghitt élettárs. Az az egészen kevés gondolat, amelytől sohasem válik meg, amely minden időben gondolkodás tárgya, örök és kimeríthetetlen forrás, vezető irányelv: az meditációs objektum. Objektuma állandó szemlélődésnek, mindig újból és újból való megrendült csodálkozásnak. Az ember megtanulja százféleképpen alkalmazni, úgy tudja nézni, esetleg órák hosszát, mint a keleti aszkéták mandaláikat. Mint a misztikusok a világ nagy jelképeit: a csillagot, a kürt vagy a háromszöget. Meditációs objektum a kép, vagy gondolat, amely az emberbe állandóan visszatér, amely mindig új és új alakban, de mindig sajátos módon egyformán ugyanaz tud maradni. A művészet tele van ilyen objektumokkal. Nem szükséges, hogy a nagy remek legyen. Ilyen objektum például Dürer **Melankóliája** vagy **Ritter Tod und Teufel**. Ilyen Michelangelo több **Prófétája** és **Sybillája**. Ilyen zenei meditációs objektum Beethoven V. szimfóniájának sorsmotívuma vagy a IX. szimfónia scherzójának dionüszoszi témája. Ilyen Van Gogh önarcképe és Velázquez udvari bolondjainak legtöbbje. Ezek a kimeríthetetlen gondolatösztrónzés forrásai. Az ember a lét génuszával itt közvetlen kapcsolatba lép.

A meditációs objektum megválasztása az emberi életben a legszemélyesebb tevékenység. És mert ennyire személyes, és szükségképpen személyes kell hogy legyen, és semmiféle általánosítást nem tűr meg, a téma kifejtését is csak személyes élmények bevetésével lehet folytatni.

Nem szégyellem bevallani, hogy személyes meditációs objektumaim közül a legállandóbbak közül való a willendorfi Vénusz, ez a kicsiny, ökölnyi, csúf, torz nőszobor, a neolitikor emléke. Sokkal-sokkal többet foglalkoztatott, mint akár a meloszi Aphrodité, vagy valamely más, tökéletes alakú asszony. Mérhetetlenül többet tudtam meg tőle a nőről, az anyáról, az anyagról, a világanyáról, a világról, önmagamról, a szépségről, a termékenységéről, mint akármely más klasszikus szobortól. Ez a kis szobrocska sohasem jelentkezik bennem úgy, hogy ne tudna valami lényegeset mondani, és idők folyamán kapcsolatom vele olyan erős lett, hogy ma számomra a gondolatoknak és élményeknek még ötszázlapos könyvben sem kimeríthető eleven középpontja.

Ez minden igazi, jól megválasztott meditációs objektum természete. Évek során át közvetlen érintkezés következtében csodálatos szerepre tesz szert. Szemléletem számára mindenkor kész tárgy, önmagát rendelkezésemre bocsátja, mindazt, amit felőle gondolok, gondosan megőrzi és minden alkalommal új értelmezésben jelenik meg.

Egész sereg mondatom volt, amelyeket – mint a willendorfi Vénusz, Michelangelo prófétáinak, Beethoven scherzójának képét – meditációs objektumként őriztem. Ilyen volt Robert Browning mondata: God's in his heaven – All right with the world. Valahányszor e mondat fölött akár vasúti kocsiban, akár elalvás előtt otthon, akár a vízparton, a napon heverészve meditáltam, minden alkalommal a végsőkben való megnyugvás érzése vett rajtam erőt: Isten fenn él az égben – S a földön nincsen

semmi baj. Ilyen meditációs objektum volt számomra a szanszkrit Tat tvam aszi (Ez vagy te), vagy az Etad vai tat (Ez nem más, mint az). Ilyen volt Hérakleitosz mondata: Hen panta einai (Minden Egy). Ilyen Ruysbroek mondata: Aki sokat tud és nem él aszerint, elveszett.

Az egyik meditációs objektumomnak különös története van. Hölderlin írja: Wo aber Gefahr ist, wächst das Rettende auch (ahol pedig nő a veszély, közeledik a megmentő). Amikor először olvastam, azonnal följegyeztem és tudtam, hogy ismét olyan gondolatot találtam, amely csaknem naponta fölkeres és hozzáfűzött eszmémhez halálom pillanatáig hűségesen modellt fog állni. Sokszor és behatóan foglalkoztam vele, és akkor egy napon valamelyik középkori szerzőben ilyesfélét olvastam: Amilyen mértékben közeledsz Isten felé, olyan mértékben közeledik feléd a sátán. A gondolat annyira meghökkentett, hogy még a szerzőt is a helyet is elfelejtettem felírni. Tökéletesen megzavart. Íme, szóltam, Hölderlin gondolatának milyen csodálatos az aszimmetriája! Ő azt mondja, hogyha veszély van, közeledik a megmentő, ez pedig azt, hogyha Isten felé közeledsz, ugyanoly mértékben közeledik feléd az ördög. A két objektum összekapcsolódott. Nem igyekeztem azokat összhangba hozni. A meditációs objektum nem arra való, hogy az ember azt praktikusán kiaknázza. Nem! Egyáltalán nem! A helyzetet az teljesen félreérti, aki ilyesmit hisz. Nem minden további nélkül alkalmazható életelvekről van szó. A meditációs objektum az ember belső szemléletének állandó és állhatatos tárgya, a belső, magasabb realitás mágikus akkumulációs pontja, olyasvalami, mint a fiatal szerelmes szívében az imádott lény képe, de még inkább olyan, mint a lovag szívében az eszményi hölgy képe. Minden meditációs objektum a Beatrice-világ nagy és megrendíthetetlen valósága.

S most, hogy Hölderlin gondolata mellé a középkori mondatot megtaláltam, csodálatosan termékeny feszültség keletkezett, amelyből az élmények egész sora származott ismét: séta közben, vasúti kocsiban, a kertben üldögélve vagy hajnali órákon az ágyban. Most következik a legmeglepőbb: Jakab apostol levelében találok a következőket: Közeledjete Istenhez, hogy ő is közeledjék hozzátok. Íme! Már a harmadik, amely látszólag ugyanazt mondja, de látszólag mind a kettőnek ellentmond, talán a kettőt valamely láthatatlan helyen össze is köti, ha egészen másutt is, mint ahogy ellenőrizni lehetne. El voltam ragadtatva. A három objektum egy pont köré gyűlt és arányosan helyezkedett el. Ha most meditálok fölöttük, három tűz között állok, és a gondolatokon gyakorolt mélységem megháromszorozódik. Olyan ez, mint három hatalmas csillag együttállása, elementárisan lenyűgöző kozmikus látvány, amely annyiszor bűvöl el, valahányszor csak látom. A lét kimeríthetetlen gazdagságának olyan példája, amely egymagában, a gondolatok értelmétől függetlenül is, megrendítő.

Nem szándékom itt valamennyi meditációs objektumomról beszélni. A cél ez: kimondani, ez a könyv tele van olyan nyelvi mondatokkal, amelyek mind a legnagyobb mértékben alkalmasak arra, hogy meditációs objektumokká legyenek. Akár külön-külön, akár egyes szerzők gondolatait egybefogva, akár egyes szerzőket egymással szembe helyezve, vagy lépcsőzetesen, vagy középpontszerűen, ernyőszerűen, hármásával, négyesével. A könyv azért készült, hogy ilyen objektumokat nyújtson, a belső realitás számára állandó szemléleti tárgyakat kínáljon, és az ember gondolko-

zását határozott pontok köré kristályosítani megkísérelje. A könyv arra való, hogy az embert meggyőzze: életének erőit nemcsak az érvényesülés, a megélhetés, a gazdagodás, a gyönyörszerzés külső szempontjai köré lehet csoportosítani, hanem belső középpont köré is, és e középpontokat mindjárt meg is jelöli. Mindenki keresse meg, melyik alkalmas az ő személyes sorsa számára: Hermész Trismegisztosz, Dragszpo-lha-rje, Augustinus, Goethe vagy Carlyle. Talán más. Valahol meg fogja találni. Valahol meg kell tanulnia. Ha megtalált egyet, fog találni többet is. Egyre többet. A könyv néhány száz mondata egyre kimeríthetlenebb lesz. Az ember fölfedezi, milyen kincset nyert azáltal, hogy mindig van belső objektuma, amelyhez figyelmét kapcsolni tudja. A fő szempont itt az állandóság. A meditációs objektumok igazi erejüket csak évek múlva kezdik tudni kifejteni. Az ember megtanulja, hogy ezeket az objektumokat keresse a festészetben, a szobrászatban, a zenében, a nagy emberi példaképekben. Aki természetes restségét le tudja győzni, néhány mondatot felír és állandóan a zsebében hordja, kiadásainak és bevételeinek jegyzéke előtt, jegyzeteinek első lapján, mialatt valamely hivatalban ízléstelen emberek között félórát várni kénytelen, jegyzeteit nézegeti, s azon tűnődik, hogy: Ami fenn van, ugyanaz, mint ami lenn van. Ennek az életgyakorlatnak a bevezetése nemcsak fölösleges ingerültséget és türelmetlenséget oszlat el, hanem az ember valódi életét – a felszín átkozott élete alatt levő áldott életét – megerősíti. Az eredmény kiszámíthatatlan. Az ember felismeri azt, hogy nem kell okvetlenül egész nap szenvedélyesen loholni; lehet valaki nyugodt és meggondolt is. Lehet valaki bölcs is. Nagy festő, költő, szobrász, muzsikusz csak a kivételes képességű ember lehet. A művészi alkotás tehetséghez van kötve. A bölcsesség nincs. A bölcsességnek egyetlen feltétele van: a tudatosan megtisztított életrend.

Ez a könyv a bölcsesség iskolájában az első elemi osztály tankönyve. A legelső lépés abban az irányban, amelyet a könyv szerzői járnak. Az első lépés felismerni a felszín átkozott történetének örök értelmetlen zűrzavara mögött és alatt az áldott történet végső célját: emberré lenni. Felismerni, hogy végül is semmi de semmi bennünket tökéletesen ki nem elégít, sem érzéki gyönyör, sem gazdagság, sem hírnév, sem hatalom, hanem csak ez az egy: végre, végül, embernek lenni.

Ezért nincs szükség ebben a kötetben a gondolatokat mesterségesen alcímek alá csoportosítani, mint: Isten vallás – szerelem – életöröm – erkölcs – közösség. Nincs szükség e címszavak alá olyan gondolatokat csoportosítani, amelyek csak külsőségben tartoznak oda. E gondolatok minden szavában együtt van Isten a szerelemmel, az életöröm az erkölccsel, a közösség a magánnyal, a keserűség a mámorral, a vallás a bűnnel, a kétségbeesés a derűvel. Minden szó áldozat az életöröm oltárán Istennek, vallásos szívvel az erkölcs hitében és a valódi szerelemre szomjasan. A gondolatok elhelyezkedésének sorrendje a valószínű keletkezés. Időrend azért, mert az emberi lét szimfóniája az időben hangzik, s ez valódi történetünk egyetlen külső realitása. Kezdődik valamikor a harmadik évezredben Krisztus előtt és tart a mai napig.

Hamvas Béla

ŐSKOR ÉS KELET

TABULA SMARAGDINA

1. Való, hazugság nélkül, biztos és igaz.
2. Az, ami lenn van, ugyanaz, mint ami fenn van, és ami fenn van, ugyanaz, ami lenn van. Így érted meg az egyetlen csodát.
3. És ahogy minden dolog az Egytől származott, az Egy gondolatból: úgy, elfogadva azt, lett minden teremtetten dolog.
4. Apja a Nap, anyja a Hold; a szél hordozta méhében; dajkája a föld.
5. Ez a világ első anyagának forrása.
6. Ereje tökéletes, ha a földbe visszafordul.
7. Válaszd el a földet a tüztől, a durvát a finomtól, gyengéden, hozzáértéssel.
8. A földről az égbe száll, aztán pedig a földre, befogadja a magasabb és az alacsonyabb erőket. Így éred el a világ legnagyobb dicsőségét. Ettől kezdve menekül előled minden sötétség.
9. Ez a nagy erő erejének ereje: mert minden légneműt legyőz és minden szilárdat áthat.
10. Így teremtettkék a világot.
11. Annak, ami ezt a módszert követi, eredménye csodálatos lesz.
12. Ezért hívnak Hermész Triszmegisztosznak, mert a világ tudásának három része birtokomban van.
13. Amit a Nap műveleteiről mondtam, befejeztem.

Hermész Triszmegisztosz

PTAH HOTEPI MONDÁSAI

Akit Isten szeret, annak fülét kinyitja; akit Isten gyűlöl, annak fülét süketté teszi. A szív az, amely az embert hallóvá vagy nem hallóvá teszi. A szív az ember élete, egészsége, üdvössége. Ha valakinek fia elfogadja azt, amit az apja mond, annak egyetlen szándéka sem vall kudarcot; gyermekeihez éppen úgy fog beszélni, mint

ahogy a tudást apjától hallotta. Vigyázz arra, amit kimondasz, s amit szádon kiejtesz, hogy a bölcsek így szólhassanak: Milyen szép az, amit ez az ember beszél!

A BÖLCS PARASZT

Az igazság halhatatlan. Azt, aki megtalálta, a sírba is elkíséri.

Az ember olyan, mint a mérleg, s az ember nyelve a mérleg nyelve. Ha szádat hazugság hagyta el, ez a hazugság eltéved és nem fog átkelni a folyón. Aki a hazugsággal egy csónakba ül, az a túlsó partot nem éri el.

Ne végy fel álarcot olyannal szemben, aki rád akar nézni.

Ne taszítsd el azt, aki segítségedet kéri.

A rest nem tudja, mi a tegnap; aki az igazságra süket, nem talál barátot; a kapzsi nem ér meg egyetlen boldog napot.

AZ ÉLETUNT BESZÉLGETÉSE ÖNMAGÁVAL

Kihez beszéljek mainapság? – A testvérek gonoszak s a barátokat nem lehet szeretni.

Kihez beszéljek mainapság? – Mindenki kapzsi és az emberek egymást megrabolják.

Kihez beszéljek mainapság? – A józanság elveszett és az arcátlanság lett úrrá.

Kihez beszéljek mainapság? – Aki elégedettnek látszik, az komisz, a jóságot pedig elhanyagolják.

Kihez beszéljek mainapság? – A tegnapi már senki sem emlékszik és senki sem hálálja meg, ha vele jót tettek.

Kihez beszéljek mainapság? – Arcát mindenki elfedi és ábrázatukat egymás előtt eltakarják.

Kihez beszéljek mainapság? – Az emberek mohók, s akire az ember számít, annak nincs szíve.

Kihez beszéljek mainapság? – Nincsen többé igazságos ember, a földön a gonoszak uralkodnak.

Kihez beszéljek mainapság? – Az országot a bűn árasztotta el, s ez határtalan, határtalan.

BABILONI BÖLCSESSÉG

Ha céljaidat alacsonyabbra tűzöd, az igazság útjáról letérsz.

Ha bölcs vagy, a szerényebb utat választod, hallgatsz és óvatosan beszélsz. Ha szádat kinyitod, az emberek tekintsék úgy, mintha valaki kincseskamráját nyitja ki; sértés és káromlás legyen számodra idegen; kihívó szót ne mondj, hazugságot soha; aki fecseg, azt megvetik.

Adj enni kenyeret, inni bort annak, aki alamizsnát kér, öltöztess fel, aki szükségget szenved, és aki szegény, azt ne vedd meg, Istened szívét öröm fogja elárasztani, és megjutalmaz.

Ha ígértél, adj; akit felbátorítottál, azon segíts.

AHIKÁR TANÍTÁSAI

Ha megverlek, fiam, nem halsz bele, de ha engedem, hogy a magad feje után élj, elveszel. Verés a fiúnak, szidás a leánynak, szigorú szó a szolgának – aki így cselekszik, az cselekszik helyesen.

Emeltem homokzsákot, hordoztam sót, de mindegyik könnyebb volt, mint az adósság. Emeltem szalmát, hordoztam szénát, de mindegyik nehezebb volt, mint a jó barát.

Sok csillag van az égen, amely mind névtelen; sok ember él a földön, aki mind névtelen.

KÍNA ŐSKORÁBÓL

A helyes kormányzás alapja az erény.

Az ember védekezhet a sors csapásai ellen, de tehetetlen a saját szenvedélyei által idézett szerencsétlenségekkel szemben.

Ha valaki önkéntelenül elkövetett hibájára nem pirul el, újabb hiba.

Az embert nem az ég pusztítja el: maga öli meg magát azzal, hogy az örök törvényeket áthágja.

Az előny: az emberek között a régieké, a szerszámok között az újaké.

A legtöbb ember, ha még bölcsét nem látott, látni kívánja, és ha már látta, nem nyer semmit.

Ne utasítsd el a korlátoltat és ne követeld, hogy az ember mindenben tökéletes legyen.

Az igazságot mindenki tudni véli, de mindenki csak a magáét. A sok fény viszálya – sötétség, s csak ahol egyetlen nap süt, van világosság.

Su-king

Miért titkolnám el szerelmem? Hiába rejtem el szívemet mások elől – magam hova rejtőznék előre?

A foltos gyöngyszemet ki lehet csiszolni s visszakaphatja eredeti fényét, de a könnyelműen kiejtett szónak nincs orvossága.

A szépség és a bölcsesség minden más erénnyel összhangban áll. Ez a kettő mindennek a kulcsa.

Ha barátoddal találkozol, ne mutass se szomorúságot, se komor ne légy. Ellenkezőleg: fogadd barátodat derűs arccal, meleg szavakkal, de vigyázz, nehogy kedveségeddel terhére légy.

A keleti szél langyos, könnyű, de miután elsuhant, a jeges hegycsúcsok felett nincs növény, amely ne hervadna, nincs fa, amely ne száradna ki leheletétől. Miért tanítanók a majmokat, hogyan kell fára mászni?

Középszer: házam ajtaja egyetlen keresztbe tett gerenda, azonban életemet e rozoga házban gond nem homályosítja.

Megittasodtam, nem a dicsőségtől, hanem egy holdsugártól.

Si-king

TAO-TE-KING-BŐL

A nagy taót az emberek elhagyták:
így támadt az erkölcs és a kötelesség.
Megjelent az okosság és a tudás:
így támadtak a nagy hazugságok.
A rokonok egymástól eltávolodtak:
így támadt a gyermeki kötelesség és a szeretet.
Az állam fölött úrrá lett a rendetlenség:
így támadtak a hű szolgák.

Aki mást ismer, okos,
aki magát ismeri, bölcs.
Aki mást legyőz, hatalmas,
aki önmagát legyőzi, erős.

Aki célját eléri, szívós,
aki megelégszik, gazdag.
Aki helyén marad, állhatatos,
aki a halálban sem pusztul el, él.

Az egész világ azt mondja, hogy a tao nagyszerű, de úgy látszik, nem alkalmazható.

Éppen az benne a nagy,
hogy nem látszik alkalmazhatónak.
Mert az alkalmazhatóság hovatovább kicsinyességre vezet.
Három kincsem van:
erre vigyázok s ezt őrzöm: az első a szeretet,
a második az elégedettség, a harmadik az alázat.
A szeretet bátorra tesz,
az elégedettség nagylelkűvé tesz,
az alázat képessé tesz a világalomra.

Az emberek ma bátrak úgy, hogy szeretetüket feladják,
nagylelkűek úgy, hogy elégedettségüket feladják,
de mindenekelőtt feladják az alázatot.
Ez a halál.
Csak a szeretet tart ki a harcban és
szilárd a védelemben.
Akit az ég meg akar menteni,
szeretettel őrizteti.

Nem kell, hogy a küszöböt átlépjed
s a világot mégis megismerheted.
Nem kell, hogy az ablakon kinézz
s az ég értelmét megértheted.
Minél távolabbra indulsz,
annál kevesebbet fogsz megismerni.
A bölcs:
Nem indul sehová, s mégis a célhoz érkezik.
Nem tekintget maga köré, mégis minden dolgot a nevén nevez.
Nem tevékeny, és mégis eléri a tökéletességet.

Lao-ce

KUNG MESTER BESZÉLGETÉSEI

Az erkölcs

A Mester így szólt:

- Sima modor és hízelgő szó ritkán az erkölcs jele.

Önvizsgálat

A Mester így szólt:

- Önmagamát naponta háromféleképpen vizsgálom: vajon tettem-e valamit szívből másokért; vajon barátaimmal való beszélgetés közben voltam-e szavammal hűtlen; vajon én megtartottam-e azt, amit másnak tanítottam.

Ismeret

A Mester így szólt:

- Nem törődöm azzal, hogy az emberek nem ismernek. Azzal törődöm, hogy nem ismerem az embereket.

Az élet tökéletes befejezése

A Mester így szólt:

- Reggel megismerni az igazságot és este meghalni.

A szülők kora

A Mester így szólt:

- A szülő éveiről az ember ne feledkezzék meg soha: azért, hogy örüljön fölötte, s azért, hogy aggódjék miatta.

Elég

Csi-ről, a bölcsről azt beszélték, hogy mielőtt cselekszik, háromszor meggondolja magát. A Mester hallotta és így szólt:

- Kétszeri meggondolás is éppen elég.

Önjellemzés

Si hercege azt kérdezte Ce Lu-tól, hogy milyen ember az a Kung-Ce. Ce Lu nem is válaszolt. Később a Mester így szólt:

- Miért nem mondtad meg neki egyszerűen: olyan ember, aki annyira keresi az igazságot, hogy enni is elfelejt, barátai közt a gyászról is megfeledkezik, és észre sem veszi, amint az öregség eléri?

A lángész

Egy miniszter azt mondta Ce Kung-nak:

- Mestered lángeszű ember. Milyen sok és gazdag tehetsége van!

Ce Kung azt felelte:

- Igaz. Ha az Ég alkalmat ad neki, lángesze ki fog tűnni. És sok tehetsége is van.

A Mester meghallotta, és így szólt:

- Honnan ismer engem ez a miniszter? Ifjúságom szigorú volt s így szereztem néhány képességet. Ez azonban mellékes. Jelent valamit, ha a bölcs sok dologhoz ért? Nem a sok a lényeges.

Lao azt mondta:

– A Mester azt mondogatta: Nincs állásom, s ezért ráérek a fontos dolgokkal foglalkozni.

A nép hite

Ce Kung azt kérdezte, hogyan kell helyesen kormányozni. A Mester így szólt:

– Gondoskodni kell, hogy elég táplálék, elég nagy hadsereg és a népben elég hit legyen.

Ce Kung szólt:

– Ha az embernek kényszerből még egyet fel kell adnia, a három közül melyiket nélkülözné a leginkább?

A Mester így szólt:

– A hadsereget.

– Ha az ember kényszerből az egyiket még fel kell adja, a megmaradt kettő közül melyiket nélkülözné inkább?

A Mester így szólt:

– A táplálékot. Örök időktől fogva úgyis mindenkinek meg kell halnia. Ha azonban a népből a hit hiányzik, minden kormányzás lehetetlen.

A szavak helyes használata

Ce Lu szólt:

– Vej herceg várja a Mestert, hogy a kormányzást átvegye. Mi legyen első teendője?

A Mester így szólt:

– A szavak helyes használatának helyreállítása.

Ce Lu szólt:

– Ez az egész? Most az egyszer a Mester hibázni fog. Miért kell a szavakat helyesen használni?

– Milyen együgyű vagy te, Jü! A bölcs mellőzi azt, amit nem ért. Ha a szavak használata nem helyes, a fogalmak értelme zavaros; ha a fogalmak értelme zavaros, nem lehet szabatosan cselekedni; ha nem lehet szabatosan cselekedni, az erkölcs és a művészet nem virágzik; ha az erkölcs és a művészet nem virágzik, a büntetés értelmetlen; ha a büntetésnek nincs értelme, a nép nem tudja, hová lépjen és mit tegyen. A bölcs első dolga, hogy fogalmait szavakká s a szavakat tettekké tegye. Nem tűri, hogy szavaiban rendetlenség legyen. Minden ezen múlik.

Kung Fu-ce

A VILÁGTÖRTÉNET ÉRTELME

Sun, a nagy uralkodó azt kérdezte Cséntől:

– Elsajátíthatom-e a világtörténet értelmét?

Csen így felelt:

– Még a tested sem a tiéd, hogyan akarod az értelmet a magadévá tenni?

Sun így szólt:

– Ha testem nem az enyém, ugyan kinek a tulajdona?

Az így felelt:

– Az Ég és a Föld mérte ki ezt a formát. Életed sem a tiéd. Az Ég és a Föld által számodra kimért erők egyensúlya az. Természeted, sorsod, az sem a tied. Ez az út, amit az Ég és a Föld neked szánt. Fiad és unokád sem a tied, a Föld és az Ég ezeket az utódokat szánta neked. Ezért van az, hogy megyünk, de nem tudjuk, hová, maradunk, de nem tudjuk, hol, eszünk, de nem tudjuk, miért: ez mind az Ég és a Föld nagy ereje – ki mondhatná, hogy az az övé.

A SIRÁLYOK

A partlakók közül sokan kedvelték a sirályokat. Reggelenként kimentek a tengerre és a sirályok után úsztak. Százával sereglettek arra a madarak. Valaki egyszer így szólt: Hallom, mennyi sirály úszik utánatok, fogjatok néhányat, hadd játsszam velük.

Másnap ismét kiúsztak a tengerre. A sirályok a levegőben keringtek, de nem szálltak a vízre.

A tökéletes beszédben nincsen szó.

A tökéletes tettben nincs mozdulat.

Amit az okos ember tud, az közhely.

A MAJOMBARÁT

Szung tartományban élt egy ember, aki igen kedvelte a majmokat, és egész sereget gondozott házában. Még a gondolatukat is eltalálta, a majmok pedig jól értették gazdájuk szándékát. Kívánságukat még családja rovására is teljesítette.

Egyszer azonban hirtelen drágaság lett, és kevés takarmányra futotta. Azonban nehogy a majmok megvaduljanak, ravaszul így szólt hozzájuk:

– Ha holnap reggel három köteg szénát adok nektek és este négyet, elég lesz?

Háborogni kezdtek erre a majmok, és dühbe gurultak. Akkor hirtelen így fordította a szót:

– Rendben van, reggel négy köteg szénát adok nektek és este hármát. Meg lesztek elégedve? Örültek a majmok és megnyugodtak.

Valamint a majombarát túljárt a majomsereg eszén, úgy jár túl a bölcs a balgák értelmén.

KLEPTOMÁNIA

Volt egy ember Csi tartományban. Módfelett szerette az aranyat. Kora reggel felöltözött, sapkát tett fejére, s kiment a piacra. Megállt az aranybevéltók sátora előtt, vette az aranyat és elillant.

Az őrfelfogta és azt kérdezte:

– Ilyen sokaság közepette hogyan vehetted el a más aranyát?

Az pedig így felelt:

– Amikor az aranyat elvettem, nem a sokaságot láttam, hanem az aranyat.

A ZENE HATALMA

Amikor Ven citerázott, a madarak körülrepkedtek, s a halak kiugráltak a vízből. Elhagyta otthonát és Sziang mesterhez szegődött. Három hosszú éven át tartotta kezében a hangszeret, anélkül hogy egyetlen dalt is játszott volna. Sziang mester azt mondta:

– Menj most már haza.

Ven félretette a citerát és felsóhajtott:

– Nem az a baj, hogy nem tudok a húrokkal bánni, nem mintha nem jutnának eszembe a dallamok. Az, ami bennem él, nem a húrokon múlik, az, ami bennem él, nem a hangokon múlik. Ameddig nem éltem szívem mélyében, hogyan mondhatnám ki azt, ami benne van. Ezért nem merem a kezemet megmozdítani, ezért nem merem a húrokat megérinteni.

Kis idő múltával ismét Sziang mester elé lépett. A mester azt kérdezte:

– Nos, mi van a citerával?

Ven felelt:

– Most megtörtént. Kérlek, hallgasd meg játékomat.

Ezután tavasszal a Sang-húrt pengette, a nyolcadik fuvolahanggal kísérvé. Ilyenkor egyszerű hűvös szél támadt, füvek és fák virágba borultak. Ősszel a második fuvolahang kíséretében a Csin-húrt pengette. Széliden áramlott ilyenkor a langyos levegő, növények és fák teljes díszben pompáztak ott. Aztán a tizenegyedik fuvolahang kíséretében a Jü-húrt pengette. Most jött a zúzmara és a hó, és befagytak a tavak. Jégdarabok úsztak a folyamon. Aztán a Csi-húrt pengette és hozzá az ötödik fuvolahangot. Most a nap melege szűrös forró lett és a kemény jég egyszerre összeomlott. De végül a Kung-húrt pengette együtt a másik négy húrral, és játszi szellők zizegtek. Az égen szerencsét hozó felhő úsztak, édes harmat csepegett, és zúgtak a források.

Lie-Ce

A SZENTEK BŰNE

Amíg a ló a mezőn él, fűvet eszik és vizet iszik. Ha a másiknak megörül, nyakát hozzádörgöli; ha a másakra megharagszik, megfordul és kirúg. Ez az egész tudománya.

Ha a lovat befogják és hámba kötik, elkezd félénken pislogni, ugrálni, dacolni, és a zablát titokban elharapja. Így okosodik meg és tanulja meg a fogásokat. Mindez az első állatszélidítő bűne.

Az aranykorban a nép csendesen üldögélt, és nem tudta, mit cselekszik. Elment, nem tudta, hová; bendője tele volt, boldogan élt, barátja vállát veregette és sétált.

Ez volt a nép minden tudománya, amíg egyszerre csak előjöttek a szentek, és elkezdtek beszélni a rendről és az összhangról, a világ viselkedését megrendszabályozták, erkölcsi törvényeket állítottak fel, és a világot úgy táncoltatták, ahogy ők fűtyültek.

Akkor a nép elkezdett sietni, futkosni, botorkálni, igyekezni, elkezdett ismeret és pénz után loholni, amíg már nem volt megállás. Mindez a szentek bűne.

A PILLANGÓ

Csuang-ce egyszer azt álmodta, hogy repkedő pillangó, boldog és egészséges és azt se tudta, hogy ki az a Csuang-ce. Amikor felébredt, ismét igazi és valóságos Csuang-ce lett. Most igazán nem tudom, Csuang-ce álmodta, hogy pillangó, vagy a pillangó álmodta, hogy Csuang-ce. Pedig Csuang-ce és a pillangó között bizonyosan van különbség. A dolgok így meg tudnak változni.

NYUGALOM ÉS BÉKE A VILÁG FÖLÖTT

Tudom, hogy a világ csak akkor élhet szépen, ha békében van. Semmit sem tudok arról, hogy a világot meg kell rendszabályozni. A világ szépen él, ha mindenki gondoskodik arról, hogy a természet benne meg ne háborodjék; szépen él, ha gondoskodik arról, hogy az igaz életet el ne hagyja. Ha a természet nem háborodik meg, és ha az igaz életet senki sem hagyja el, a világ a szabályok betöltésének teljességét elérte.

Jao, a szent király, a világot szabályozni akarta úgy, hogy vidámmá akarta tenni. Ha azonban az emberek vidámságukat tudatosan élik, a nyugalom elvész. Csie király a világot szabályozni akarta úgy, hogy szomorúvá tette. Ha azonban az emberek szomorúságukat tudatosan élik, az elégedettség elvész.

A nyugalom és az elégedettség elvesztése nem lehet igaz élet. Ha olyan helyzet támad, amelyből az igaz élet hiányzik, bizonyos idő múlva minden felbomlik. Ha az ember számára túl sok az öröm, a világosság ereje hamar elhasználódik. Ha az ember számára túl sok a szomorúság, a sötétség ereje hamar elhasználódik. Ha pedig ezekben az erőkben zavar támad, az évszakok váltakozásának rendje is megbomlik. Meleg és hideg nem tud kiegyenlítődni. Ez viszont visszahat az ember testi életére. Az ember a gyönyör keresésének és a szenvedélyes haragnak határait átlépi. Lényegében elégedetlen, gondolataiban kielégíthetetlen. A munkát félbehagyja. Így keletkezik a világban a kevélység, a rosszkedv, a becsvágy, a féltékenység. Így jutnak szóhoz a gonosztevők és az erényhősök.

Ezért a jó megjutalmazásával és a rossz megbüntetésével a világ rendjének növelése esztelenség. A világ oly határtalanul nagy, hogy a jutalom vagy a büntetés még csak nem is érinti. A történeti, feljegyzések kezdete óta az ember nem lát mást, csak

csupa izgalmat. Mindenki állandóan azzal foglalkozik, hogyan jutalmazzon vagy büntessen. Így aztán nem jut idő arra, hogy a természet nyugalmaiban megpihenjen.

Ha valakinek a látása túl éles, a színeket fogja kiemelni. Ha valakinek a füle túl éles, a hangokat fogja kiemelni. Ezzel megzavarja az élet ősi rendjét. Az igazság művelésével megzavarja a józan észét. A szokások ápolása kifejleszti a képmutatást. Az összhang ápolása kifejleszti a mértéktelenséget. A szent élet ápolása kifejleszti a hazugságot. A tudás ápolása kifejleszti a bírálgatást.

Ha a világ a természet ősi állapotában megnyugszik, ezek a dolgok akár megvannak, akár nincsenek, hiányukat senki sem érzi. Ha azonban a világ a természet ősi állapotában nem tud megnyugodni, ezeket a dolgokat elkezdik firtatni vagy elnyomni, a világ megzavarodik és az emberek elkezdik ezeket vagy tisztelni, vagy megvetni. Az emberiség elvakul. Nemhogy szó nélkül elhaladna mellettük. Nem. Böjtöl és lemondást gyakorol, és egész nap ezekről fecseg. Egész életében ezekről énekel és ezeket tanulja. Mit tegyünk?

Ezért, ha a nagy embert arra kényszerítik, hogy a világi kormányzattal érintkezésbe lépjen, a nem-cselekvés a legjobb. A nem-cselekvés vezet a nyugalomhoz. Ez vezet a természet ősi rendjének helyreállításához. A világ fölött levő uralmat csak annak a kezébe lehet letenni, akinek saját szelleme a hatalomnál fontosabb. Ha az uralkodó belső világát nem osztja meg, hanem az ősi egységben tartja, ha értelmét nem használja, ha a viszonyok közepette olyan érzéketlen, mint a holttest – a nagy dolgok egyszerre kiemelkednek. Hallgatása néma, mint az éj, s mégis megrázza a földet, mint a mennydörgés. Szelleme az, ami sugárzik, és a természet engedelmeskedik neki. Szellemi erőit szabadon ereszti; nem cselekszik, mégis minden lény köréje sereglik. Hogyan lenne kedve az ilyen embernek a világot megrendszabályozni?

Csuang-ce

AMIN A BIRODALOM NYUGSZIK

A bölcs dolga, hogy a birodalmat helyesen kormányozza. Éppen ezért tudnia kell, hogy a zavar honnan ered, mert csak így tudja leküzdeni. Ha az okot nem ismeri, semmit sem tehet. Ha pedig az okot keresi, azt fogja tapasztalni, hogy az a kölcsönös szeretet hiánya.

Ha a gyermek és az alattvaló apját és az uralkodót nem tiszteli, az erkölcsök romlásáról beszélnek. A fiú csak önmagát szereti, de apját már nem; ezáltal apjának árt, és csak önmagának használ. Az alattvaló csak önmagát szereti, de uralkodóját már nem; ezáltal uralkodójának árt, és csak önmagának használ. Ez az erkölcsök romlása. Hogyan lehet ez? Úgy, hogy a kölcsönös szeretet hiányzik.

A tolvaj és a rabló is így cselekszik. A tolvaj csak saját otthonát szereti, másét nem, ezért a másét meglopja, hogy sajátjának használjon. A rabló csak saját személyét szereti, ezért erővel a másét elveszi, hogy önmagának használjon. Hogyan lehet ez? Úgy, hogy a kölcsönös szeretet hiányzik.

Ha a nagyurak egymás családjának romlására törnek, éppen így tesznek. Ha a hercegek egymás birodalmának romlására törnek, ugyanígy tesznek.

Ha a birodalom minden polgára kölcsönös szeretetben egyesülne, vajon lennének-e gonoszak? Lenne-e barátságtalan ember? Lenne-e tolvaj és rabló? Ha az ember más házáat a sajátjának tekintené, vajon meglopná? Ha a másik embert valaki magával egyenlőnek érezné, vajon bántalmazná?

Ezért mondta Mo-ce:

– Ha az egyik állam a másikat megtámadja, ha az egyik család a másikkal civódik, ha az uralkodó és az alattvaló egymáshoz rideg, ha apa és fiú egymást nem kedveli – ez mind a birodalom romlását idézi.

Az ősidőktől a mai napig senki sem volt, aki Taj hegyét felemelte és a Jangce folyón átugrott. De e kölcsönös szeretetet az ősidők szent királyai már gyakorolták.

– Honnan tudjuk azt, hogy a szent királyok ezt gyakorolták?

Mo-ce azt felelte:

– Nem éltem velük egy időben, nem hallottam szavukat, de láttam, amit selyemlapokra és bambuszra írtak, kőbe és ércbe véstek és a kései utódoknak hagytak. Ven király olyan volt, mint a nap és a hold, fényét szüntelenül sugározta. Ven szeretete az egész birodalomban szétáradt, anélkül hogy az egyiknek vagy a másiknak kedvezett volna.

A PÉLDA

Ce-Hszia azt kérdezte Mo-cetől, hogy a nemes emberek között is támadhat-e viszály?

A Mester így szólt:

– Nemes emberek között viszály nem támadhat.

Ce-Hszia azt mondta:

– De a kutyák és a disznók is marakodnak. Hogyan lehet, hogy a nemes emberek között nem támadhat viszály?

A Mester így szólt:

– Szavainkkal Ven királyt dicsérjük, tetteinkkel a kutyákat és a disznókat utánozzuk? Szomorú!

A BOLOND SZOLGA

Vuma-ce kifogást emelt Mo-ce magatartása ellen, hogy olyan embereken segít, akiket nem ismer, áldozatot mutat be olyan szellemi lényeknek, akiket nem is láthat. Ez az eljárás tiszta bolondság.

A Mester így szólt:

– Tegyük fel, hogy két szolgád van. Az egyik csak akkor dolgozik, ha látod, s ha nem látod, semmit sem csinál. A másik akkor is dolgozik, ha nem látod. Melyik szolgát fogod előnyben részesíteni?

Vuma-ce azt mondta:

– Azt, aki akkor is dolgozik, ha nem látom.

A Mester így szólt:

– Tehát előnyben részesíted azt, aki bolond?

AMELY ÁLLAMNAK TÖNKRE KELL MENNI

Az az állam, amelyben a szellemi ember nem talál otthont, az a pusztulás elé megy. Ha valahol szellemi ember jelenik meg, és nem fogadják tisztelettel, annyi, mintha az uralkodót feláldoznák. Ha a szellemi embert megvetik, annyi, mintha az állam jólétéről lemondanának. Az az állam, ahol a szellemi emberről megfélemedeztek, még sohasem tudott fennmaradni.

Mo-ce

A VILÁG MEGMENTÉSE

Sun-jü Kun szólt:

– Igaz, hogy az erkölcsi szabály szerint, ha férfi és nő egymásnak valamit nyújt, nem szabad, hogy egymást megérintsék?

Meng-ce válaszolt:

– Ez a szabály.

– És ha valakinek a sógornője a folyóba esik és fuldoklik, nem szabad megfogni és kihúzni?

Meng-ce válaszolt:

– Aki fuldokló sógornőjét nem menti meg, az dúvad. A szabály az, hogy férfi és nő egymást ne érintse. Ha valakinek a sógornője fuldoklik és kezét megfogva kirántja, az a kivétel.

– A világ ma fuldoklik. Mi az oka annak, Mester, hogy nem mented meg?

Meng-ce válaszolt:

– Ha a világ fuldoklik, úgy kell megmenteni, hogy az ember az igazságot tanítja. Ha valakinek a sógornője fuldoklik, kezét meg kell ragadni és a vízből kirántani. Azt akarod, hogy a világot kezénél fogva kihúzzam?

A HASZON KÁRA

Meng-ce, Liang királya, Huj elé járult.

A király így szólt:

– Ezer mérföldet nem áttalattál megtenni, öreg, hogy ide gyere; biztosan van valami tanácsod, amivel birodalmamnak használhatok.

Meng-ce így felelt:

– Miért beszélsz a haszonról, király? Tulajdonképpen az emberiségről és a jogról kellene beszélned. Mert ha egy király azt mondja: „Mi az, ami birodalmamnak használ?” – akkor a nemesek is arról beszélnek: „Mi az, ami házamnak használ?” – és a nép is arról beszél: „Mi az, ami nekem használ?” A magasrangú és alacsonyrangú mind a hasznot keresi, s így a birodalomban úrrá lesz a zavar.

*Meng-ce***KÍNAI KÖLTŐK**

Ablakát kinyitotta a holdnak – a bánat lépett be rajta.

Eladó lányok, ne sírjatok! Ki tudja? Talán hű szívű férfit találtok, aki majd gyakran mondogatja: megöregszünk csendben, együtt.

Isten veled, életem ura! Egy folyó sem térhet vissza forrásához, egy rózsza sem nőhet vissza a fára, amely lehullajtotta.

Az élet egyetlen bizonyossága a halál. Ma te csókolod ezt a száját, holnap a föld; ma én játszom ezen a hárfán, holnap a tyúkok gubbasztanak rajta.

A nők mosolya elfelejteti, hogy a tavasz rövid.

Az élet káprázat, akár az álom. Miért kínozzuk tehát magunkat?

A rózsza nem élhet fény nélkül, a nő nem élhet szerelem nélkül.

Li Taj-po

Ez az aggastyán mindig szegény volt, mégis énekel; és te, akinek annyi szép emléke van, miért panaszkodsz?

Amikor a felhő a holdra siklik, a folyamra is felhő siklik. Úgy érzem ilyenkor, mintha az ég tengerében eveznék, és kedvesemre gondolok, akinek arca szívem tükrében fénylik.

Felhő terjeszkedik fölöttünk. Közeledik a vihar – verset írok a szerencse állhatatlanságáról.

*Tu Fu***HUJ SI PARADOXONAI**

Az ég olyan alacsony, mint a föld. A hegy és a tenger egy szinten vannak.

A Nap akkor nyugszik, ha delel, és a teremtmények meghalnak, amikor megszűlnek.

Ha ma reggel elindulsz Jüe tartományba, tegnap estére megérkeztél.

A tyúknak három lába van.

A fehér kutya színe fekete.

A hegyek énekelnek.

Huj Si

A VILÁG FORRÁSA

Ha az ember valamit megismer, az igazságot szólja. Nem szólja az igazságot az, aki nem ismeri. Csak aki ismeri, az szólja az igazat. A megismerést kell tehát kutatni.

Tanítsd, uram, a megismerést.

Ha az ember gondolkodik, akkor megismer. Gondolkozás nélkül nincs megismerés. A gondolkodást kell kutatni.

Tanítsd, uram, a gondolkodást.

Akiben hit van, az gondolkodik. Hit nélkül nincs megismerés. Csak akinek hite van, annak van gondolata. A hitet kell kutatni.

Tanítsd, uram, a hitet.

Amiben az ember gyökerezik, az a hite. Akinek nincsen gyökere, annak nincs hite. Ki miben gyökerezik, az a hite. A növekedést kell kutatni.

Tanítsd, uram, a növekedést.

Az ember a teremtésben gyökerezik. Teremtés nélkül nincs növekedés. Csak amit teremt az ember, abból emelkedhet ki. A teremtést kell tehát kutatni.

Tanítsd, uram, a teremtést.

Amikor az embert eltölti az öröm, akkor teremt. Öröm nélkül nincs teremtés. Csak aki ismeri az örömet, az teremt. Az örömet kell tehát kutatni.

Tanítsd, uram, az örömet.

A határtalanban van az öröm. A korlátok között nincs öröm. A határtalan az egyetlen öröm. A határtalant kell kutatni.

Tanítsd, uram, a határtalant.

Aki semmi mást nem hall, semmi mást nem ismer, az határtalan. Aki a másikat látja, hallja, ismeri, az elhatárolt. A határtalan a halhatatlan. A határolt a halandó.

De mondd, uram, miből szöttek a határtalant?

Saját nagyságából szöttek, vagy így mondom: nem a nagyságából szöttek. Mert a nagyság a világban sok tehenet, elefántot, paripát, aranyat, rabszolgát, asszonyt jelent. De nem ilyenekre gondolok, mert az ilyeneket mind egymásból szöttek. A határtalan helye a mélység és a magasság, nyugat és kelet, észak és dél, a határtalan helye ez a nagy világ. Ezért mondják az öntudatról: helyem a magasság és a mélység, nyugat és kelet, észak és dél, én vagyok a nagy világ. Ezért mondják a lélekről: a lélek helye a mélység és a magasság, nyugat és kelet, észak és dél, a lélek helye ez a nagy világ. Aki így látja, így gondolja, így ismeri, aki a lélekkel játszva örvendezik, a lélekkel egyesülve gyönyörködik, az önmagában teljes, minden világban szabad lény. De akik másképpen látják, azok a szétszóródó lények. Üdvösségük mulandó és számukra börtön minden világ.

A TÁPLÁLÉK

Brahman legmagasabb alakja a táplálék. Mert táplálékból való az élet. És ha az ember nem eszik, akkor nem gondolkozik, nem érez, nem lát, nem beszél, nem szagol, nem ízlel, az életerő elhagyja. Így mondják: ha újból eszik, megnövekszik benne az életerő, és újból gondolkozik, hall, érez, beszél, ízlel, szagol és lát. Mert így mondják: a földi lények táplálékból születnek. Az életet a táplálék adja, s a táplálékban oszlik fel az élet.

Valóban, ahány lény van, mind a táplálék után röpdös, nap mint nap lesi a zsákmányt. A nap a sugaraival szívja fel a táplálékot, ez izzik benne. Az életerők tápláléktól átitatva emésztnek. Táplálék lobbantja fel a tüzet, és Brahman a táplálék után való vágyból teremtette a világot.

Valóban a táplálék a Fenséges világfenntartó alakja. A táplálék lényege az élet, az életé a belső érzékelés, a belső érzékelése az ismeret, az ismereté a gyönyörűség. Aki ezt tudja, az bővében lesz a tápláléknak, az életnek, bővében lesz a belső érzelmeknek, az ismeretnek, a gyönyörűségnek. Igen, ahány lény csak táplálkozik itt a földön, mindegyiknek a belsejében lakik és élvezi a táplálékot mindenkiben, aki ezt tudja.

ISTEN ÉS ÉN

Két Brahman van, az alakot öltött és az alaktalan, a halandó és a halhatatlan, az egy helyben álló és a járó, az itt lévő és a túlán lévő.

Az alakot öltött más, mint a szél, más, mint a világűr. Ez a halandó, ez az egy helyben álló. Ennek az alakot öltött, halandó, egy helyben álló, itt lévő Brahmánnak lényege amott szikrázik az égen, mert ez a nap, minden létező lényege.

Az alaktalan Brahman a szél, a világűr. Ez a halhatatlan, ez a járó, ez az, aki túl van az életen. Ennek az alaktalannak, ennek a halhatatlannak, ennek a járónak, aki odaát van, lényege a tűzlélek, amelyik ott szikrázik a napban, mert a túllévő magja a tűzlélek.

Ennyit az Istenségről. És most az isteni Énről.

Az, ami alakot ölt, más, mint a lehelet; az, ami itt van, más, mint a test mélyén rejtőző végtelen űr. Ez a halandó, ez az egy helyben álló. Ennek az alakot öltött ittlévőnek, ennek a halandónak, ennek az egy helyben állónak a lényege a szem. Mert a szem minden ittlévő lényege.

Az alaktalan pedig a lehelet és a test belsejében rejtőző végtelen űr. Ez a halhatatlan, ez a járó, ez az életen túl lévő. Ennek az alaktalannak, ennek az életen túl lévőnek, ennek a járónak lényege a tűzlélek, amely a jobb szemben szikrázik, ez a lényege annak, aki odaát van.

A tűzlélek képe az arany, olyan, mint a sáfrány-köntös, fehér, mint a báránnyapjú, bíbor, mint az indragopa-bogár, alakja, mint a lobogó tűz, mint a lótusz virága, olyan, mint a hirtelen felcikázó villám. Mert aki ezt megérti, abban hirtelen, mint a villám, a boldogság felcikázik.

De a tűzlelket megnevezni csak így lehet: nem ez, nem az. Nincs, aki másként nevezhetné. Neve mégis a valóságok valósága, mert az életszellem a valóság, és a valóság benne: Ő.

TAT TVAM ASZI

Uddálaka Áruni így szólt fiához, Svetaketuhoz:

– Hadd tanítsalak meg, kedvesem, arra, hogy mi az alvás. Amikor az ember, mint mondják, alszik, a létbe olvad és a léttel egyesül. Ha a méhek, kedvesem, mézet készítenek, a sokféle virág nedvét összegyűjtik és a sokféle nedvet összehordják. Amint a mézben az egyes növények nedveinek íze egybeolvad, és a különbséget az ízek között senki sem érzi, éppen úgy, kedvesem, amikor a világ lényei a mély alvásban a létbe olvadnak, nem érzik, hogy a létbe olvadtak. Akár tigris, akár oroszlán, akár farkas, akár vadkan, akár féreg, akár madár, akár bögöly, akár szúnyog vagy akármi más itt az érzékek világában, újra csak létező lesz, semmi egyéb. S ami ez az elmúlhatatlan, amiből ez az egész nagy világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

– Taníts tovább, tiszteletreméltó – szólt Svetaketu.

– Legyen – szólt Uddálaka Áruni. – A folyók, kedvesem, keleten keletkeznek és kelet felé folynak, nyugaton nyugat felé ömlenek, tengerből tengerbe és tengerré lesznek. De amint a tengerben egyik sem tudja, hogy melyik folyóból jött, éppen úgy, kedvesem, a lények közül, amikor az életből kilépnek, senki sem tudja, hogy az életből lépett ki. Akár tigris, akár oroszlán, akár farkas, akár vadkan, akár féreg, akár madár, akár bögöly, akár szúnyog, akármi más itt az érzéki világban, újra csak létező lesz, semmi egyéb. S ami ez az elmúlhatatlan, amiből ez az egész nagy világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

– Taníts tovább, tiszteletreméltó – szólt Svetaketu.

– Legyen – mondta Uddálaka Áruni. – Ha ezt a nagy fát itt gyökerén megmetszed, kedvesem, csöpögni kezd, mert él; ha törzsén megmetszed, csöpögni kezd, mert él; ha csúcsán megmetszed, csöpögni kezd, mert él; így áll itt eleven élő Énjében büszkén és vidáman. De ha az élet az egyik gallyat elhagyja, elszárad; ha a másikat elhagyja, az is elszárad; ha a harmadikat elhagyja, az is elszárad; ha az egész fát elhagyja, az egész fa elszárad. Jegyezd meg, kedvesem, ha az egész fát elhagyja az élet, a test meghal, de nem hal meg az élet. S ami ez az elmúlhatatlan, amiből ez az egész nagy világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

– Taníts tovább, tiszteletreméltó – szólt Svetaketu.

– Legyen – mondá Uddálaka Áruni. – Szedj csak gyümölcsöt arról a njagrodhafáról.

– Itt van, tiszteletreméltó.

– Hasítsd ketté.

– Kettéhasítottam.

– Mit látsz benne?

– Semmit.

– Az, amit nem látsz, kedvesem, az az elmúlhatatlan, amiből az egész njagrodhafa kinőtt. S ami ez az elmúlhatatlan, amiből ez az egész nagy világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

– Taníts tovább, tiszteletreméltó – szólt Svetaketu.

– Legyen – mondta Uddálaka Áruni. – Itt van egy szem só, tedd vízbe és holnap ismét gyere hozzám.

Úgy történt, s akkor így szólt:

– Add ide a sót, amit tegnap este a vízbe tettél. A vízbe nyúlt, kereste, de nem találta, mert elolvadt.

– Kóstold meg ezen az oldalon. Milyen íze van?

– Sós.

– Kóstold meg a közepén. Milyen íze van?

– Sós.

– Kóstold meg azon az oldalon. Milyen íze van?

– Sós.

– Hagyd ott és ülj ide mellém.

Úgy történt, s akkor így szólt:

– Eltűnt.

– Igazad van. Így hiszed azt is, hogy az élet eltűnt, de mégis itt van. S ami ez a láthatatlan, s ami ez az elmúlhatatlan, amiből ez az egész nagy világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

– Taníts tovább – szólt Svetaketu.

– Legyen – mondta Uddálaka Áruni. – Ha valakit a gandhárík országából bekötött szemmel idevezetnek és a sivatagban eleresztenek, kelet vagy észak vagy dél felé fog tévelyegni, mert bekötött szemmel hozták ide és bekötött szemmel eresztették el. De ha valaki hozzámegy és a köteléket szeméről leveszi, és azt mondja: „Amott fekszik a gandhárík földje, arrafelé tarts”, akkor faluról falura menve, kérdezősködve az úton, hazatalál – úgy az ember, aki az életben tanítóra talál, felébred: „Csak addig fogok a zürzavarban a földön tévelyegni, amíg megváltóm elérkezik, s akkor az elmúlhatatlanba hazatérek”. Ez az elmúlhatatlan, amiből az egész nagy világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

– Taníts tovább, tiszteletreméltó – szólt Svetaketu.

– Legyen – mondta Uddálaka Áruni. – A halálos beteg körül vannak rokonai, és azt kérdezik tőle: „Megismersz, megismersz?” Amíg a beszéd nem merül el az érzésbe, az érzés nem merül el a lélegzetbe, a lélegzet a szellembe, a szellem az istenségbe, addig rokonait megismeri; de ha a beszéd elmerül az érzésbe, az érzés elmerül a lélegzetbe, a lélegzet a szellembe, a szellem az elmúlhatatlan istenségbe, akkor rokonait már nem ismeri meg. Ez az elmúlhatatlan, amiből az egész nagy világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

– Taníts tovább, tiszteletreméltó.

– Legyen – mondta Uddálaka Áruni. – Megkötözött kezű embert vezetnek elő, kedvesem, és azt kiáltják: Lopott, rabolt! Tüzes vasat neki! Ha ő a tettes, menthetetlen, mert ha tagad, hazugságban marad, megérinti a tüzes vasat, megperzselődik, és akkor kivégzik; ha azonban nem ő a tettes, megmenekül, mert az igazat mondja, és

szabadon eresztik. Ami által az ember nem perzselődik meg, az az igazság, az az elmúlhatatlan, amiből ez az egész világ van, ez a valóság, ez a lélek, ez vagy te, Svetaketu.

Uddálaka Áruni fiát, Svetaketut így tanította.

Upanisádok

A SZÁNKHJA JÓGÁBÓL

Nem volt idő soha, hogy ne lettem volna én, ne lettél volna te. Soha nem lesz idő, amelyben ne lennénk.

A test hordozója megéri a gyermekkort, az érett, az öregkort, ugyanúgy megéri az egyik test életét és a másikat. A bölcs tudja ezt.

Az anyagi természettel való kapcsolatból származik a meleg és a hideg, az öröm és a fájdalom; mindez elmúlik. Viseld türelemmel.

Akit ez meg nem ingat, az bölcs, aki örömben, fájdalomban egykedvű marad és derűs, csak az érett meg a halhatatlanságra.

A nem-létező nem keletkezhet soha, a létező nem múlhat el soha. Aki az igazságot látja, a kettő különbségét megismeri.

Tudd meg, hogy az, ami által a világ kibomlott, elmúlhatatlan. Senki ezt az elmúlhatatlant meg nem semmisítheti.

A test mulandó. Aki a testet áthatja, örök. Halhatatlan és mérhetetlen...

Aki azt hiszi, hogy valaki öl, azt hiszi, hogy valakit meg lehet ölni, az nem ismeri az igazságot. Senki sem öl, senkit sem ölnek meg.

Nem születik és nem hal meg, nem keletkezett és nem szűnik meg, ha egyszer van, örök. A testet megölhetik, ő elpusztíthatatlan.

Aki e megölhetetlenről, örökről, soha nem születetről, mindig létezőről tud, hogyan hiheti, hogy valaki ölet vagy öl?

Mint ahogy az ember nyűtt ruháját leveti és az újat felölti, úgy veti le a testben levő lény elviselt testét és költözik a másikba.

Kard meg nem sebesíti, tűz nem égeti, víz nem áztatja, szél nem szárítja.

Sebezhetetlen, elégethetetlen, nem fog rajta víz és szél, örök, mindenütt jelenvaló, állandó, mozdulatlan, múlhatatlan.

Senki sem látja, senki elgondolni nem tudja. Változást nem ismer. Ha ezt így megismered, nem szabad többé gyászolnod senkit.

De ha abban hiszel, hogy mindig újra születik és meghal, gyászolnod akkor is fölösleges.

Aki megszületett, annak halála biztos. Aki meghalt, annak születése biztos. Elkerülhetetlen szükség. Azon, ami elkerülhetetlen, ne bándódj.

A lények serege a láthatatlanból lép elő. Az út a látható világon át vezet, de végül minden lény a láthatatlanba visszatér. Miért panaszkodsz emiatt?

Van, aki csodának nézi. Van, aki úgy beszél róla, mintha rendkívüli lenne. Van, aki úgy vesz róla tudomást, mintha alig hihető lenne. De akárhogy is nézze, senki sem érti.

A test hordozója mindenkiben örök és sérthetetlen. Ne gyászolj hát senkit...

Így szólt a Szánkhja tanítása. Halld most, mit tanít a jóga, mert a tettek bilincseitől csak ezáltal szabadulhatsz meg.

A fegyelmezett értelem tudása egy. Ezzel szemben áll az ingadozások végtelen lehetősége.

A tudatlanok szóvirágokban ömlengenek a Védák szavairól, mondván: nincs más, csak ez, de tetteik fogva tartják őket, vágyuk az üdvösség, és vakon hisznek a beszédnek, amely a cselekedetek jutalmául új születést ígér; a jólét és égi hatalom elérését pedig szertartásokhoz kötik.

Akik e téves tanításoknak felülnek, akik a mennyei üdvösségbe kapaszkodnak, sohasem fogják elérni a megvilágosodást.

A Védák a lét hármas természetéről beszélnek. Szabadulj meg e háromtól. Szabadulj meg az ellentétektől, a szerzéstől és birtoklástól, az örök valósághoz, Atmanhoz hűen.

A megvilágosodáshoz eljutó brahmannak a Védák csak annyi, mint árvízben egy víztartály.

Hivatásod, hogy megteremtsd életed művét, ám a tettek gyümölcseivel ne törődj. Tevékenységed irányítója ne a jutalom legyen. De tétlen se légy.

Művedet végezd a jóga odaadásával, de annak következményeire ne figyelj. Legyen mindegy, siker vagy kudarcc. Ezt a közönyt hívják jógának.

A tevékenység jógája mélyen a tudás jógája alatt áll. Menedéket a tudásban keress. Szánalomra méltó az, aki a jutalmat hajszolja.

Aki a tudás jógáját követi, legyen tette jó vagy rossz, mindkettőn átlép. Ezért szenteld magad a jógának. A jóga a helyes cselekvésre megtanít.

A jóga bölcei a cselekedetek gyümölcseiről lemondanak, és a születések béklyójától megszabadulva elérik a helyet, ahol nincs több szenvedés.

Ha értelmed a káprázatok zűrzavarából kilép, terhedre lesz már, amit a szent könyvekből tanultál, s az, amit azokból tanulhatsz.

Ha pedig tudásod már a szent könyvek tanításával is szemben áll, és te a meditációban sziklaszilárdan elmélyülsz, eléred azt, amit úgy hívnak, hogy: jóga.

Bhagavad Gita

A VILÁG ÁLOM

Ahogy a nap üldözi az éjt, úgy üldözi a tudás a nem-tudást. Mert a dolgok és keletkezésük olyanok, mint az álom képei. Míg az álom tart, az egész világ valóságnak látszik, de a világ nincs többé, ha az álom véget ér. A megszabadult, aki ehhez a tökéletes felismeréshez eljutott, az egész világegyetemet Istenben látja. A mindenséget egyetlen léleknek látja, saját lelke ebben a lélekben feloldódik, ahogy a víz feloldódik a vízben, ahogy a láng egyesül a lánggal, ahogy a levegő elvegyül a levegővel. Mert nincs más, mint Brahman, és ha valami egyéb számunkra lenni látszik, olyan az, mint a sivatagi fata morgana.

HAJNALI MEDITÁCIÓ

A hajnali szürkület idején emlékezetembe idézem saját szívem ragyogó, önfényét ontó magvát, a negyediket, az örökéletűt, a tiszta szellemi tudatot, az áldást – a „Legfensőbb Hattyú” célpontját és üdvét. Felidézem a Lényt, aki látja az álom, az ébrenlét és a mélyálom állapotát, a mindennekfelett való lényezet, aki én magam vagyok. Oszthatatlan az, részek nélkül való. Nem vagyok a veszendő elemek egyesülése, nem vagyok a test, sem az érzékek a testben, sem az értelem a testben. Nem vagyok az én-működés, sem az élet- és lélegzőerők találkozása, nem vagyok az ihletett értelem. Távol asszonytól, gyermektől, távol földtől és vagyontól és mindezekhez hasonlóktól, én vagyok a Tanú, az Örökkévaló, a Belső Én, a Boldog és Egyetlen.

Aki nem ismeri a kötelet, annak szemében a kötél kígyónak látszik; aki nem ismeri az Ént, annak szemében az egyén korlátolt, mulandó állapota és látszat jelensége maga az Én. De ha egy szavahihető ember a hamis látszatot felfedi, a kötél kötél lesz; ugyanígy mesterem felfedte előttem: nem individuális élet-monász vagyok – a Boldog és Egyetlen vagyok.

Nem születtem; hogyan létezne számomra születés és halál?

Nem az élettehelet vagyok; hogyan létezne számomra éhség, szomjúság?

Nem a gondolat és érzés szerve, az értelem vagyok; hogyan létezne számomra bánat, csalódás?

Nem a cselekvő vagyok, hogyan létezne számomra kötelék, feloldódás?

Nem gyűlölök és nem érzek ellenszenvet, nem ismerem a szenvedélyes ragaszkodást, sem a sóvárgást, sem a csalódást. Nem vagyok sem önző, sem önbálványozó. Életkötelességek szertartásos törvényei, evilági célok, a gyönyöröknek sokasága – ez mind nem érint engem, és még a végső üdv is közömbös számomra. Siva vagyok, a tiszta szellem, a maradéktalan boldogság. Siva vagyok, rendíthetetlen nyugalom, tökéletes lény.

Számomra nincs halál, nincs félelem, nincs kasztok közötti különbség. Nincs apám, nincs anyám, rokonom, barátom.

Számomra nincs mester, nincs tanítvány. A rendíthetetlen béke vagyok, akinek alakja szellem és maradéktalan boldogság.

Nem vagyok férfi, nem vagyok nő, nem nélküli sem vagyok. Vagyok a rezdületlen béke, az Egy, akinek alakja az önmaga fényében ragyogó hatalmas sugárzás. Nem vagyok gyermek, nem vagyok ifjú, sem aggastyán, nem tartozom semmilyen kaszthoz, semmilyen életszakaszhoz. Vagyok a Szent, a Békés, az Egy, a világ kezdetének és felbomlásának egyetlen Oka.

Sankara

AZ ÓSKORI TÖRVÉNYKÖNYVBŐL

Most pedig szó szerint és sorjában el fogom mondani, hogy ha valaki életében valamilyen bűnt elkövetett, annak mi a büntetése.

A nagy gonosztevők, miután éveken át a poklok kínját szenvedték el, ez idő múltával a következő új születésekre ítéltetnek:

A szellemi kaszt tagjának gyilkosa bűnének különböző körülményei szerint a kutya, a vaddisznó, a szamár, a teve, a bika, a kecske, a birka, a szarvas, vagy a szolgálka kaszt tagjának testében születik meg.

A pap, ha részegítő italt iszik, nagyobb vagy kisebb alakú féreg alakjában születik újjá, vagy molylepke lesz, vagy légy, amely hulladékból él, vagy pedig valamilyen ragadozó állat.

Az az ember, aki akármilyen érző lénynek kárt okoz, az újjászületik mint macska vagy más durva húsevő.

Aki tiltott ételekből torkoskodik, az mint légy születik újjá, az, aki közönséges tárgyakat lop, mint valamilyen mohó zabáló állat, az, aki megvetett nőkkel viszonyba kezd, mint bolyongó kísértet.

Aki kiteszítettakkal érintkezik, aki bűnös feleségével kezd viszonyt, aki paptól házi tárgyat lop el, az lidérccé változik.

Az a gonosztevő, aki kapzsiságból rubint vagy más drágakövet, gyöngyöt, korallt lop, az mint harkály születik újra.

Aki csépeletlen gabonát lop, az mint patkány születik újjá, aki sárga fémeket lop, az mint gúnár; aki vizet lop, az bűvarmadárként bűnhődik, aki mézet lop, az mint szúnyog, aki tejet, az mint varjú; aki préselt gyümölcslevet lop, az mint kutya; aki tisztított vaját lop, az mint gyík.

A hústolvaj mint keselyű születik újra; aki valamilyen zsiradékot lop, az mint mocsári madár; aki olajat lop, az mint rovar; aki sót lop, az mint sáska; aki függőágyat lop, az mint hintázó madár.

Ha a szellemi kaszthoz tartozó kötelességét nem végzi el, akkor mint démon születik újjá; ez a démon olyan, mintha tüzet okádna szájából, mindent felfal, még azt is, amit kiköpnek; ha a lovagi kasztból való megszegi kötelességét, az mint olyan démon születik újjá, amely sárral és döghússal táplálkozik.

Ha a gazdasági kaszthoz tartozó nem végzi el kötelességét, olyan démonba születik újra, amely a rothadó hullakkal táplálkozik; a szolgálkaszthoz tartozó, aki kötelességét elmulasztja, ronda testű kísértetté lesz, amely tetvekkel táplálkozik.

Olyan lények, amelyek az érzékiség rabságába estek, következő újjászületésükben olyan lényekké lesznek, amelyek fokozottabb mértékben érzékeik rabjai, de érzékiségük kielégítése irtózatossá válik.

Először is a Tamisrába, vagyis a Külső Sötétségbe kerülnek és a borzalmak más helyére, olyan erdőkbe, amelyekben a falevelek éles acélkardokból vannak, olyan helyekre, ahol gúzsba kötik őket és állandóan halálfélelemben kell élniük.

El nem képzelhető szenvedések várnak rájuk: varjak és baglyok vájkálnak a húsvadban, tűzforró kenyeret kell nyelniük, lángoló homokon kell járniuk mezítláb, és forró kemencében kell sülniük.

Megveszett és nyomorult állatok alakjait kell magukra venniük, az egyik percben jéghideg fagy, a másikon perzselő forróság kínozza őket, és minden rémületet át kell élniük.

Kínok között kell megszületniök, szomorú fogságban kell élniök, rabszolgai szolgálatban, olyan lények között, amelyek velük teljesen egyenlőek.

El kell válniök szeretteiktől, rokonaiktól, istentelenek között kell eltölteniök életüket, nehéz robotban, közben nem lesz egyetlen barátjuk s egyetlen jóakarójuk sem.

Öregkorukban támasz nélkül fognak állani, betegségbe esnek, a lelkiismeret fogja furdalni őket, és így következik el az elkerülhetetlen halál.

Manu

VACCHAGOTTO

Így hallottam. A Magasztos Veszáli mellett, a nagy erdőben, a magány csarnokában időzött, Vacchagotto, a zárandok pedig a Fehér Lótuszrózsa remetekertjében. A Magasztos jókor felkerekedett, vette köpönyegét és a csészét, s indult Veszáli felé alamizsnáért. S a Magasztos azt gondolta: – Igen korán van még a városban az alamizsnára várakozni, mi lenne, ha most a Fehér Lótuszrózsa zárandokkertjébe mennék és meglátogatnám Vacchagottót, a zárandokot?

És a Magasztos belépett a Fehér Lótuszrózsa remetekertjébe és oda igyekezett, ahol Vacchagotto, a zárandok időzött. Ekkor Vacchagotto, a zárandok észrevette a Magasztos távolról közeledő alakját, és meglátván, így szólt hozzá:

– Jöjj, uram, ó, Magasztos, üdvözlégy, Uram, ó, Magasztos! Már réges-régen felébresztetted bennem a reményt, Uram, ó, Magasztos, hogy egyszer felkeresel. Ülj ide, Uram, ó, Magasztos, rád vár ez a hely.

A Magasztos leült a felkínált helyre. Vacchagotto, a zárandok azonmód alacsonyabb széket vett magának, és melléje ült. Melléje ülve Vacchagotto, a zárandok, így szólt a Magasztoshoz:

– Ilyeneket hallottam, ó, Uram: Gotamo, az aszkéta, mindent tud, mindent ért, magát szüntelenül ébernek vallja: „járjak vagy álljak, aludjam vagy virrasszak, minden időben a teljes éberség birtokában vagyok”. Akik így szóltak, Uram, azok valóban a Magasztos szavait idézték, azok nem jogtalanul hivatkoztak a Magasztosra, azoka Tanítás szerint szóltak, úgy, hogy nem származhat abból hamis tanítás?

– Azok, Vaccho, akik így szóltak: „Gotamo, az aszkéta mindent tud, mindent ért, magát szüntelenül ébernek vallja; járjak vagy álljak, aludjam vagy virrasszak, minden időben a teljes éberség birtokában vagyok” – azok nem az én szavaimat idézték, azok alap nélkül és jogtalanul hivatkoztak reám.

– Hogyan szóljunk hát, ó, Uram, úgy, hogy a Magasztos szavait idézhessük, hogy a Magasztosra ne jogtalanul hivatkozzunk, hogy a Tanítás szerint szóljunk, úgy, hogy ne származhassék abból hamis tanítás?

– Gotamónak, az aszkétának hármasszavas tudása van. Így szólván, Vaccho, az én szavaimat idézik. Nem jogtalanul hivatkoznak reám, s a Tanítás szerint szólnak, úgy, hogy nem származhat abból hamis tanítás. Mivel, ó, Vaccho kedvemre emlékezem én vissza akárhány különböző elmúlt létformára, úgy mint egy életre, azután két életre, azután három életre, azután négy életre, azután öt életre, azután tíz életre, azután húsz életre, azután harminc életre, azután negyven életre, azután száz életre; azután

ezer életre, azután százezer életre, azután sok világ keletkezésének idejére, azután sok világ pusztulásának idejére, azután sok keletkezésének és pusztulásának idejére. Ott voltam, így hívtak, ilyen családba, olyan rendbe tartoztam, ez volt a foglalkozásom, ilyen örömet s fájdalmat éltem át, s így végződött életem; amott ismét másként jelentem meg a létben: most ott voltam, amúgy hívtak, olyan családba, olyan rendbe tartoztam, az volt a foglalkozásom, olyan örömet és fájdalmat éltem át, és úgy végződött életem; akkor ismét más alakban jelentem meg a létben. Így emlékezem számos különböző régi létformámra, mindenki sajátságos jegyére, sajátságos vonatkozására. És, Vaccho, az égi szemmel, a megtisztulttal az emberi határokon túl nézővel kedvemre szemlélem az eltűnő és ismét felmerülő lényeket, a hitványt és a nemeset, a szépet és a csúnyát, a boldogot és a boldogtalant, látom a lényeket, amint tetteik szerint visszatérnek. Azok a kedves lények tetteikben nyilván a rosszhoz szegődtek, a szentet ócsárolták, az igaztalant tisztelték, az igaztalant cselekedték; a test feloszlásakor a halál után a lelkek lefelé kerülnek a hamis nyomra le a mélybe, a pokoli világba. Ezek a kedves lények azonban tetteikben a jóhoz szegődtek, gondolatban a jóhoz szegődtek, a szentet nem ócsárolják, az igazat tisztelik, az igazat cselekszik; a test feloszlásakor, a halál után az égi világban a jó nyomra lelnek. Így látom az égi szemmel, a megtisztulttal, az emberi határokon túl nézővel az eltűnő és ismét felmerülő lényeket, a hitványt és a nemeset, a szépet és a csúnyát, a boldogot és a boldogtalant, látom a lényeket, amint tetteik szerint visszatérnek. És Vaccho, a káprázat forrását kiapasztottam, és még életemben megnyilatkozott és megvalósult bennem a kedély és az értelem megszabadulása mindabból, ami káprázat. Gotamónak, az aszkétának hármass tudása van: így szólva, Vaccho, az én szavaimat idézik, nem jogtalanul hivatkoznak reám, és a Tanítás szerint szólnak úgy, hogy nem származhat abból hamis tanítás.

E szavak után Vacchagotto, a zarándok, ekképpen szólott a Magasztoshoz:

– Akad-e valaki, ó, Gotamo, az otthonunkban lakók között, aki, anélkül hogy házi kötelékeit előbb elszakítaná, a test feloszlásakor szenvedéseinek végére ér?

– Nem akad olyan, Vaccho, az otthonunkban lakók között, aki anélkül, hogy a házi köteléket előbb elszakítaná, a test feloszlásakor szenvedéseinek végére érne.

– Azonban akad-e olyan, ó, Gotamo, az otthonunkban lakók között, aki a házi kötelékek feloldása nélkül a test felbomlásakor az égi világba jut?

– Ó, Vaccho, nemcsak száz, vagy kétszáz, vagy háromszáz, vagy négyszáz, vagy ötszáz, hanem még több is akad az otthonunkban lakók között, aki a házi kötelékek elszakítása nélkül a test feloszlásakor az égi világba jut.

– És akad-e, ó, Gotamo, olyan mezítelen vezeklő, aki a test feloszlásakor szenvedéseinek végére ér?

– Nem akad, Vaccho, olyan mezítelen vezeklő, aki a test feloszlásakor szenvedéseinek végére ér.

– Azonban akad-e, ó, Gotamo, olyan mezítelen vezeklő, aki a test feloszlásakor az égi világba jut?

– A mai naptól visszafelé számítva kilencvenegy világkorszakot, amennyire én visszaemlékszem, nem tudok egyetlenegy mezítelen vezeklőről, aki az égi világba

jutott volna, kivéve egyet: az azonban tudta, hogy csakis saját tettei és saját cselekedetei válthatják meg.

– Így, Gotamo, bizony hiábavaló az ilyen vezeklés, s még az égi világba sem vezet.

– Így, Vaccho, bizony hiábavaló az ilyen vezeklés, s még az égi világba sem vezet.

Így szólt a Magasztos. Szavai nyomán Vacchagottóban, a zárándokban a megelégedés öröme szétáradt.

Gautama Buddha

A ZEN MESTER TALÁLÓS KÉRDÉSEI

Vu herceg azt kérdezte Bodhidharmától:

– Uralkodásom kezdete óta sok templomot építtettem, sok szent könyvet másoltattam le és sok barátot segítettem. Mit gondolsz, mennyi érdemet gyűjtöttem?

– Nem érdem, felség – válaszolt Bodhidharma.

– Hogyan? – kérdezte Vu.

– Alacsonyrendű tettek. Eredményük legfeljebb, hogy aki azokat tette, a mennyben fog újjászületni. Mindegyik magán viseli földi természetét és következő tettek előzményeit. Ma úgy látszik, hogy léteznek, de tulajdonképpen természetük szerint üresek. A valóban érdemes tett tudásból fakad és túl van az emberi éssen.

Vu ismét azt kérdezte:

– Mi a szent tanítás legfőbb tétele?

– Minden üres – válaszolta Bodhidharma –, és nincs itt semmi, ami szentnek lenne hívható.

– Ki az, aki velem szemben áll?

– Nem tudom, felség.

*

Hui-neng azt mondta:

– Szellemedben van valaki, aki lát, és ez az, aki lényedet valóságossá teszi. Ha benned zavar uralkodik és tévesen látsz, a tudások hegye sem segít, egyetlen bölcs barát sem, és nem fogsz tudni megszabadulni. De ha a veled született ész megvalósó tudásod megnyílik, szempillantás alatt minden tévedésed eloszlik.

*

Csi-san így szólt:

– Ha a viszonylatok feloldódnak, minden megszűnik, tárgy, dolog, én, és az eredeti üresség helyreáll.

Most a barát lép elő és azt kérdezi:

- Mi történik akkor, ha az üresség is feloldódik?
- Csi-san a barátot nevén szólítja.
- Igen – feleli a barát, és odalép. – Kérlek, mondd meg, hogy az üresség hova tűnik?
- Megmondtad – szólta a Mester.

*

- A Mester magyaráz:
- A Zenben tökéletes szabadság van. Néha igent mond, néha tagad, aszerint, ahogy kedve telik benne.
- A barát azt kérdezi:
- Hogyan tagad?
 - A következőképpen. Ha a tél elmúlik, jön a tavasz.
 - És mi történik, ha a tavasz elérkezett?
 - Válladra botot veszel, batyut kötsz rá, és a földeken vándorolsz északnak vagy délnek, keletnek vagy nyugatnak, és ócska értelmű maradványain rágcsálsz.

*

- Hsziang-Jen azt mondta:
- Valaki egy ezer láb mély szakadék felett kinyúló faágra kötelet köt és fogával ráakaszkodva lóg. Most valaki arra jön és azt kérdezi: „Mi volt az értelme annak, hogy Bodhidharma Indiából Kínába jött?”
 - Ha az ember válaszol, száját ki kell nyitnia, a kötelet elereszti és a mélybe zuhan. Ha nem válaszol, a legfontosabb kérdéssel szemben közömbös. Mit tennél helyében?

*

- Egy barát Jah-hsziéntől azt kérdezte:
- Ajánlatos a szútrákat olvasni vagy sem? A Mester szólt:
 - Itt nincsenek se mellék-, se keresztutak. A hegyek egész évben frissek és zöldék, és sétálhatsz, amerre akarsz, keletnek vagy nyugatnak.
 - Szeretnék tőled valami határozottat tanulni.
 - Nem a nap hibája, ha a vak az utat nem látja.

*

- A Mester a ruháját mosta, amikor Tan-jüan éppen arra jött és azt kérdezte:
- E pillanatban mire gondolsz?
- A Mester rögtön válaszolt:
- Mit akarsz, mire gondoljak e pillanatban?

*

Mu-csou azt kérdezte:

– Mindennap fel kell öltöznünk és ennünk kell. Hogyan szabadulhatnánk meg mindettől?

A Mester azt mondta:

- Öltözünk és eszünk.
- Nem értem – válaszolt Mu-csou.
- Ha nem érted, öltözz fel és egyél.

*

Han-csu a barátától azt kérdezte:

– Vang, Huang, Li, Csao nem igazi családnevek. Mi az eredeti neved?

A barát válaszolt:

- Ugyanaz, ami a tied.
- Hagyd el. Eredeti családnevedet szeretném tudni.
- Ha a Han folyó megfordul, megmondom.
- Miért nem most?
- Megfordult a folyó?

Han-csu meg volt elégedve.

*

Tan-hszin egy télen, amikor rendkívül hideg volt, a kolostor templomának fából készült Buddha-szobrát tűzre dobta, és ott melegedett. A templomszolga azt kérdezte:

– Hogyan merted Buddhámat elégetni?

Tan-hszin erre pálcájával a hamuban keresgélni kezdett.

- A halhatatlan részeket keresem itt az üszökben.
- Hogyan éghettek el a szobor halhatatlan részei?
- Ha nincsenek, akkor tűzre tehetem a többi fa Buddhát is?

Később egy barát a szobor elégetésének körülményei felől kérdezősködött. A Mester így szólt:

- Ha hideg van, a tűzhely köré ülünk és a fa lángol.
- Bűn volt vagy sem?
- Ha meleg van, a folyópartra megyünk a bambusznádasba.

*

– A születés és halál fontos dolgok, és az idő nem vár senkire – szólt a tanítvány.
A Mester azt kérdezte:

– Miért nem ragadod meg azt, ami nem született, és miért nem nézel abba, ami időtlen?

– Mert az, ami nem született, ragad meg, és az időtlen az, ami néz.

A Mester bólintott.

– Úgy van.

*

A Mestert megkérdezték:

– Mi a Zen?

– Ez az – válaszolta.

Más alkalommal pedig:

– Aminek nincs állítmánya.

*

A Mester szólt:

– Ha Buddha nevét hallom, már tiltakozom.

Lung-tan:

– Ha látni akarsz, nézz bele. Ha gondolkodni kívánsz felőle, tévedni fogsz.

*

Fa-jen tanítványától azt kérdezi:

– Hogyan érted ezt: ha egyetlen hüvelyknyi rést engedsz, olyanná nő, hogy ég és föld szétesik?

A tanítvány válaszol:

– Ha egyetlen hüvelyknyi rést engedsz, olyanná nő, hogy ég és föld szétesik.

– Kérlek – szól Fa-jen –, ilyen válaszokat ne adj.

A tanítvány most azt mondja:

– Nem tudom másképpen mondani. Hogyan, érted te?

– Ha egyetlen hüvelyknyi rést engedsz – szól Fa-jen –, olyanná nő, hogy ég és föld szétesik.

*

Csient megkérdezték:

– Van-e különbség a zen és a szútrák között? A Mester így válaszolt:

– Ha a hűvösebb idő közeledik, a madarak a fákra repülnek és a vadlúd a vízre száll.

Fa-jen ezt a mondást így magyarázta:

– A nagy Mester az igazságnak csak a felét mondta ki. Az én véleményem szerint, ha a vizet kézzel merítik, a holdfény csillog rajta, ha a virágokat ápolják, az illat a ruhába szívódik.

*

Vej a hadsereg tisztje volt és Hszüan-sa Mestert teára hívta meg. A tiszt azt kérdezte:

– Hol van a bejárat az igazság ösvényéhez?

A Mester így szólt:

– Hallod a folyó zúgását?

– Hallom.

– Ott van a bejárat.

*

Sou-sanhoz a barát így szólt:

– Kérlek, játssz valamit a hirtalan hárfán.

A Mester néhány percreg mozdulatlanul ült, azután azt kérdezte:

– Hallod?

– Nem hallom.

Mire a Mester:

– Miért nem szóltál, hogy hangosabban játsszak?

*

Valaki Lao-sant megkérdezte:

– Hol van ennek a háromszoros világnak az ura?

A Mester ezt válaszolta:

– Tudod, hogyan kell rizst enni?

*

A tanítvány megkérdezte Taj-szuit:

– Mi az én énem?

Taj-szui azt felelte:

– Ez az én énem.

– Hogyan lehet, hogy az én énem a te éned?

– Úgy, hogy a te éned.

*

Szan-seng és Jang-sen találkoztak. Jang-sen azt kérdezte:

– Mi a neved?

Szan-seng azt felelte:

– Jang-sen.

– Nem! Jang-sen az én nevem!

– Jó. Akkor legyen az én nevem Szan-seng.

Mire mindketten hahotában törtek ki.

*

A Mester nem ragaszkodott a szegénységhez. Amikor a barát azt kérdezte, hogy iskolájának mi a lényege, azt felelte:

– Bőröm száraz, csontjaim kilátszanak.

Kínai és japán koan-gyűjteményekből

SZERELEM

A hindu herceget gyönyörű nő tartotta a szerelem rabságában. Naphosszat róla álmodozott a kertben a tó partján, de amikor az éjjel közeledett sötét palástjával, kedveséhez sietett és ott maradt, amíg csak megpirkadt.

Egy éjjel ismét úton szerelme felé, csillagtalan sötétben, az úton kuporgó alakba ütközött. Mint megzavart kígyó emelkedett fel előtte, és átkot szórt a hercegre. Jógin volt, aki magába mélyedt, hogy Istent láthassa. A herceg meditációjából zavarta fel. Az askéta így kiáltott:

– Míg én belső látomásomat szemlélem és Istent látom, te testemet tapodod!

– Bocsáss meg – felelt a szerelmes herceg –, egy asszonyhoz sietek, aki minden érzékemet rabságában tartja, szívem csak őt látja, ezért nem veszek észre a magam útján semmi mást. De ha te Isten szemlélésébe mélyedtél, hogyan veheted még észre azt, ami Istennek kívül történik? Ugyan kié a nagyobb elmélyedés?

Az askéta a válasszal adós maradt. A szerelmes herceg azonban később szent lett, aki egész bensejét Istennek áldozta. Mikor szerelmétől elbúcsúzott, így szólt:

– Több voltál számomra, mint boldogság, tanítóm és mesterem voltál, te tanítótál meg arra, hogyan kell szeretni Istent.

JÓ ILLAT

Két halaskofa hazafelé tartott a vásárról. Útközben jégeső kapta el őket. Szerencsére egy derék kertész behívta őket a sátrába, s éjjeli szállást adott nekik.

Az asszonyok lepihentek a virágkosarak mellé, azonban a szobában az erős szagtól nem tudtak elaludni. Az egyiknek jó ötlete támadt. A szennyes halaskosarakat bőven megöntözte a virágok vizével, s a kosarak tüstént a megfelelő halszagot kezdték árasztani.

A halaskofák meglelégedéssel nyelték a levegőt, s nemsokára mély álomba merültek. Még javában horkoltak, amikor megérkezett a kertész, hogy a sátrat kinyissa. Visszahőkölt, s hirtelen azt sem tudta, hová került, olyan szörnyű halbűz terjengett.

HOGYAN LEHET A VÍZEN SZÁRAZ LÁBBAL ÁTKELNI?

A tanítvány hite a mester csodatévő erejében sziklaszilárd volt. Ha a gurunak csak nevét ejtette ki, már úgy tudott a vizeken járni, mint akár a szilárd talajon.

Meghallotta ezt a guru, s azt gondolta: „Hogyan? Már pusztá nevem is csodát tesz? Milyen nagy és csodálatos lehetek akkor én magam!”

Másnap maga is megkísérelte, hogy száraz lábbal átjusson a folyón. Közben így suttogott: „Én! Én! Én!” De alig érintette lába a vizet, elmerült és megfulladt.

A hit csodát tesz – az önimádat halál.

DRÁGAKŐ A PORBAN

A férfi a világi forgatagban elfáradva kereste az utat Isten felé. Házát és minden vagyonát gyermekeire hagyta, maga pedig feleségével zarándokútra indult a szent helyekre, ahol Isten csodálatos alakjaiban megmutatta magát a népeknek. Széltében-hosszában nagy buzgalommal vándorolt, de Istent csak nem találta. Asszonya türelmesen követte.

Egyszer a tűző napon árnyéktalan utcán haladtak. Felesége még nála is fáradtabbnak látszott, s kissé hátramaradt, míg ő türelmetlenül előrement. Most lába előtt hirtelen megcsillant valami. Fölemelte. Hatalmas drágakő volt. Gyorsan ledobta, de hirtelen az jutott eszébe: „Ha feleségem megtalálja, kísértésbe esik és megszegi szegénységi fogadalmát, s így elzárja az Istenhez vezető utat. Jobb, ha elrejttem, hogy észre ne vegye.”

Ezzel port hintett a drágakőre, de felesége éppen ekkor ért oda, nézte, mit keres férje a földön. Lehajolt, megtalálta a drágakövet, kezébe vette, aztán lassan a földre ejtette, a férjére nézett, és így szólt:

– Ugyan, kedvesem, amíg a drágakövet a portól megkülönbözteted, addig Istentől még igen messze jársz!

KOLDUSOK

Akbar királyhoz, akit az övéi nagy tiszteletük jeléül Isten árnyékának neveztek, kolduló barát érkezett és alamizsnát kért.

A királyt éppen imába merülve találta, s ezért hangtalanul az imaszoba ajtaja elé térdelt, ott várta türelmesen, míg a király áhítata véget ér.

Akkor a szerzetes hallotta, hogy Akbar, akinek több királysága volt, mint valaha is bárkinek Indiában, így könyörgött:

– Ó, Uram, adj nekem több hatalmat, több országot, több gazdagságot.

A koldusbarát most észrevétlenül el akart osonni, de Akbar befejezte imáját, föl-emelkedett és észrevette.

– Azért jöttél, hogy kérj tőlem valamit – szólt –, és most szó nélkül távozol?

– Uram – felelte a barát –, koldulni jöttem, de hallottam, hogy magad is több országot, nagyobb hatalmat és gazdagságot koldulsz. Kolduljak egy koldustól? Akkor inkább magától Istentől kérek, ha már koldulni kell.

A CSODAFÁ

Hosszú utat tett meg a vándor, át az árnyéktalan pusztaságon. De egyszerre csak pompás fa állította meg, mint valami csoda állt az izzó sivatagban. Árnyékot adó koronája királyi sátként terebélyesedett, sötétlő lombja fűszeres virágokat, ragyogó gyümölcsöket rejtett. A vándor kimerülten vetette magát hűvös árnyékába, és önkéntelenül ezt gondolta: „Jó lenne ide egy nyugágy, lágy párnákkal, nem kellene a kemény földön feküdnöm.”

Még ki sem mondta, már pompás nyugágy termett a fa alatt, fényes selyemből készült dagadó párnákkal. A fa, amely alatt pihent, csodafa volt, abból a fajtából, amelyek az istenek világában nőnek, s amelyek az üdvözültek minden óhaját teljesítik. De ki hinné, hogy van ilyen a földön is? A vándor minden tagjában reszketni kezdett. Jó ideig tartott, amíg rémülete elült, s ismét a csodafa alá merészkedett. Végül is, mivel semmi más ijesztő nem történt, összeszedte magát, lefeküdt a csábító kerevetre, a lágy pihe testét felüdítette, s csak most érezte igazán, milyen fáradt. „Ó, ha egy szép leány jönne – sóhajtott –, s gyengéden kezegetné a lábamat!”

De még jóformán el sem képzelhette, milyen gyönyörűség is lenne az, fáradt lábait máris szép leány kezegette. Kicsit megrémült, aztán nyugodtan átadta magát az élvezetnek. Mikor már jól felfrissült, akkor vette csak észre, milyen éhes, és így szólt: „Kívánságom teljesült, most azonban ehethék valami jót!” Már ott is állt előtte az asztalka válogatott ételekkel, italokkal, szemét-száját boldogító tele tálakkal. Most kényelmesen visszafeküdt az ágyra, s a lombkorona árnyékában így merengett: „Ha most egyszerre egy tigris előugrana és felfalna engem...” Még abban a pillanatban szörnyű fekete-sárga tigris ordítva, egyetlen ugrással a fekhelyére ugrott, s egyetlen mozdulattal megfojtotta.

Így járt a vándor, akinek minden kívánsága teljesült.

MI A TEENDŐ?

Három férfi ment az erdőn. Szemben velük egy tigris sompolygott. Az első így szólt:

– Testvéreim, sorsunk megpecsételődött, a halál elkerülhetetlen. A tigris mindnyájunkat felfal.

Aki így szól, az fatalista.

A második kiáltott:

– Testvéreim, hárman együtt kiáltunk Istenhez segítségért. A könyörületes meg fog menteni bennünket.

Aki így szól, az jámbor.

– Miért nyaggatnók Istent – jegyezte meg a harmadik –, másszunk fel mind a hárman a fára.

Aki így szól, az valóban szereti Istent.

Indiai mesék

KÁIN ÉS ÁBEL

„És az ember megismerte feleségét, Évát...”

Rabbi Abba pedig magyarázatát a következő mondattal kezdte:

– Ugyan kicsoda az, aki az emberek lelkét ismeri, hogy az fölfelé száll, avagy pedig, mint az állat, a föld felé, lefelé süllyed?

Ennek a mondatnak igen sokféle értelme van. De így van ez a Tóra minden szavával. Mindegyiknek sok-sok értelme van, és mindegyik megfelel saját értelmének. Mert az egész Tóra hetvenszeres: hetven arca van és hetven oldala és hetven elágazása és így van ez a Tóra minden egyes szavával is. És mindaz, ami minden egyes mondatból származik, az ismét minden oldalra ágazik el.

Így most jegyezd meg a következőt: Ha az ember az igazság útján jár, akkor jobb felé halad és magas Szent Szellemet vonz magához, aki akaratával mindig fölfelé törekszik, hogy a felsőbbekkel egyesüljön és a legmagasabb szentséget elérje, hogy azt soha el ne hagyja.

Ha azonban az ember a gonosz útját járja, a lefelé vezető utat, akkor bal oldaláról sötét szellemet vonz magához. Mert így szól az írás: „Ne keveredjete el velük, hogy ne legyetek tisztátalanok. Mert aki a tisztátalanok közé megy, az tisztátalanná válik.”

De ezt is jegyezd meg jól: Ha az ember az igazság útját járja, és magas szent szellemet vonz magához és azzal magát egybeköti, akkor fia is, akit nemzeni fog, ilyen magas Szent Szellemet fog magához vonzani és ő is részesedik a szentségben. Mint ahogy az írás szól: „Törekedjete arra, hogy szentek legyetek és váljatok szentekké.”

Ha azonban a bal oldali utat járja és a sötét szellemet vonzza magához, akkor fia is, aki tőle származik, a sötét szellemet fogja magához vonzani. Mert ahogy az írás mondja: „Ugyan kicsoda az, aki az ember lelkét ismeri, hogy fölfelé száll, avagy...”

Ha az ember a jobb oldal felé tart, lelke fölemelkedik, ha azonban a bal felé, akkor a sötét szellem lehúzza, tanyát üt ebben az emberben, és nem hagyja el, és a fiú, akit nevel, szintén ilyen sötét szellemet kap.

Így volt Ádám esetében is, aki sötét szellemmel kapcsolódott össze, de felesége még nála is korábban tette ezt, aki ezt a sötét szellemet a bűn és a gyalázat és a tisztátalanság elemeitől kapta, és így szülte meg fiát. Így született két fiú: az egyik a sötét szellemtől, és a másik Ádámtól, amikor Ádám megrettenve visszafordult. Az egyik fiú sötét lett, másik a világos.

Rabbi Eleazar azt mondta: „Abban az órában, amikor a tisztátalanság szelleme, a kígyó Évának a sötétséget átadta, megfogamzott, és amikor Ádám megismerte őt, két gyermeket szült: az egyiket a sötét oldaláról, a másikat Ádám oldaláról.” Így Ábel képében a felső világ áll, Káin képében az alsó világ. Ezért kellett, hogy útjaik elváljanak. Káin, a sötét nemzedék fia, a kígyó fia, és mivel így lépett a földre, mint a halál angyalának szolgálója, megölte testvérét, s így lett minden gonoszság őse, őse minden kártevőnek és gonosz szellemnek, amely csak a világra lábát beteheti.

Így mondja Rabbi Jose is: – Káin a gonosz szellemek fészke, azoké a szellemeké, amelyek a sötét régióból jönnek a világba.

Ekkor aztán mindegyikük áldozatot hozott. Káinról pedig írva vagyon: „A nap éppen végére ért, amikor Káin a föld termékeit elhozta.”

Rabbi Simon így szólt: „A nap éppen végére ért” – ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a hús útja végére ért. Amikor pedig a hús útjának végére ér, azt jelenti, hogy a Halál Angyala megjelenik. A hús útjának erről a végéről hozta Káin áldozatát.

A föld terményeiből – ez pedig azt jelenti, hogy célzás történik ama bizonyos fa gyümölcsére.

Rabbi Eleazar szerint ez azt jelenti, hogy tetteinek gyümölcse. Magyarázatul szolgál ez a mondat: „jaj lesz pedig a gonosznak, azt a gonosz elemészti, mert tetteinek eredménye el fogja pusztítani.”

Ez pedig a halál angyala, aki vele egygyé lesz és ennek oka a sötétség és a halál.

Így hozott Káin áldozatot saját oldaláról, Ábel pedig a föld első gyümölcsseit hozta el, a legelsőt, ami azt jelenti, hogy a javát, azt az oldalát a gyümölcsnek, amely jobbra fekszik. Az írás erre azt mondja, hogy: „Az Úr pedig kedvesen fogadta.” Ábel áldozatát pedig elfogadta, Káin áldozatát nem. Káin pedig szenvedélyes haragra gerjedt és arca elsötétedett. Ezzel az írás tulajdonképpen az arc bal felére gondolt.

Zohár

A PRÓFÉTA TANÍTÁSA

A hagyomány azt tanítja, hogy Rabbi Jose így szólt: „Utazáson voltam, és Jeruzsálem romjainak egyikébe léptem, hogy imádkozzam. Ekkor odajött hozzám az áldott emlékű Élijáhu próféta, és a kapunál megvárt. Addig állt ott, míg imámat befejeztem.

Amikor imám véget ért, azt mondta nekem: Üdvözlégy, Rabbi. – Én pedig feleltem: Üdvözöllek, uram és mesterem. – Azt kérdezte: Miért léptél ide a romok közé, fiam? – Azért, hogy imádkozzam. – De hiszen az utcán is imádkozhattál volna. Mire azt feleltem: Attól félttem, hogy a járókelők meg fognak zavarni. – Ő pedig: A rövid imát is elmondhattad volna.”

Ebben a percben három dolgot tanultam meg: azt, hogy az ember ne lépjen a romok közé, azt, hogy az ember az utcán is imádkozhat, és azt, hogy aki az utcán imádkozik, a rövid imát is elmondhatja.

MI A TILOS?

A Rabbi felesége meghalt. Halála után az első éjszaka a Rabbi megmosakodott. A tanítványok így szóltak hozzá:

– Azt tanítottad, Mester, hogy aki gyászol, annak mosakodni tilos.

A Rabbi azt felelte:

– Nem vagyok olyan, mint a többi ember: én szenvedek.

Amikor hűséges szolgája, Tobi meghalt, a Rabbi vigasztaló mondásokat sóhajtozott. A tanítványok így szóltak hozzá:

– Azt tanítottad, Mester, hogy szolgákért vigasztaló mondásokat kiejteni tilos.

A Rabbi azt felelte:

– Tobi, az én szolgám, nem olyan volt, mint a többi.

Ha a vőlegénynek kedve van, nászéjszakáján imádkozhat és énekelhet. Rabbi Simon ben Gamliel azt mondja: „Nem mindenkinek szabad hírt szerezni, akinek kedve van.”

ISTEN DICSÉRETE

Valaki egyszer Rabbi Hemina jelenlétében így imádkozott: „Isten nagy, erős, hatalmas, fenséges, dicsőséges.” A Rabbi megvárta, amíg a felsorolás véget ért, aztán így szólt: „Elkészültél végre a dicsőítő szavakkal? Mit akarsz? Olyan vagy, mintha olyan királyt, akinek milliónyi aranytallérja van, ezüstdénárjaiért dicsérnének.”

JÓL ÍTÉLIK MEG AZT, AKI FELEBARÁTJA FELŐL JÓL ÍTÉL

Egyszer egy ember Felső-Galileából délre érkezett és egy birtokosnál három esztendőre szolgálatba állott. Szerződésük lejártá előtt való este így szólt gazdájához:

– Add meg nekem béremet, vissza akarok menni, hogy feleségemet és gyermekeimet ellássam.

A gazda azt felelte:

– Nincs pénzem.

Mire a másik azt mondta:

– Akkor adj gabonát.

Ez pedig:

– Nincs gabonám.

– Akkor adj egy darab földet.

– Nincs földem.

– Akkor adj marhát.

– Nincs marhám.

– Akkor adj ágyneműt.

– Nincs ágyneműm.

Erre az ember fölkerekedett, holmiját hátára vette és rosszkedvűen hazatért. Ünnepe után a gazda magához vette az ember bérét, megrakta három szamarát takar-

mánnyal és élelemmel, különleges ajándékokkal és drágaságokkal, s elment Felső-Galileába.

Mikor ettek és ittak, és a gazda a bért kifizette, azt mondotta:

– Mire gyanakodtál, amikor azt mondtad, hogy fizess ki béremet, és én azt válaszoltam neked, hogy nincs pénzem?

Az ember azt felelte:

– Azt hittem, hogy kedvező alkalom kínálkozott számodra valamit olcsón vásárolni, és a pénzed arra kellett.

– Mire gyanakodtál akkor, amikor azt mondtad: „Akkor adj marhát”, és én azt feleltem neked, hogy nincs marhám?

– Azt hittem, másnak adtad hasznbérbe.

– Mire gyanakodtál, amikor azt mondtad, akkor adj egy darab földet, és én azt válaszoltam, nincs földem.

– Azt hittem, hogy felesbe adtad valakinek.

– Mire gyanakodtál, amikor azt mondtam, hogy nincs gabonám?

– Azt hittem, hogy a tizedet még nem fizetted meg.

– Mire gyanakodtál, amikor azt mondtam, hogy nincs ágyneműm?

– Azt hittem, hogy egész vagyonomat az Égnek szentelted.

Ekkor a gazda azt mondta: Eltaláltad, egész vagyonomat felajánlottam, mert a fiam, Hiroquanosz nem akart a Tórával foglalkozni. Amikor azonban rokonaimhoz mentem, azok fogadalmam alól feloldottak. És mivel te felőlem kedvezően ítéltél, úgy ítéljem felőled is az Úr kedvezően.

ÖRÖMÖTÖKBEN IS RESZKESSETEK

Rabbi Nachman Jichák azt idézte: „Szolgáljatok az Úrnak félelemmel és örömtökben is reszkessetek.”

Mit jelent az, hogy örömtökben is reszkessetek?

Rabbi Ada Mathan azt mondta: Ahol az öröm, ott a reszketés.

Mar, a rabbi fia, fiának menyegzőjét ünnepelte, és amikor észrevette, hogy a vendégek túlságosan vidámak lettek, elővett egy drága serleget, amely négyszáz zuzba került, és előttük eltörte. Akkor mindnyájan elszomorodtak.

Rabbi Ashi fiának menyegzőjét ünnepelte, és amikor észrevette, hogy a vendégek túlságosan vidámak lettek, elővett egy fehér kristályból való drága serleget, és előttük összetörte. Akkor mindnyájan elszomorodtak.

A mesterek azt tanították: Az embernek ezen a világon tele szájjal hahotázni tilos, mert meg van írva: „A diadal napján tele lesz a szájuk nevetéssel és a nyelvük tele lesz ujjongással”.

Laquis mesterről mondják, hogy miután ezt meghallotta, azóta sohasem nevetett többé tele szájjal.

Babilóni Talmud

KÁIN UTÓDAIRÓL

„És ismeré Káin az ő feleségét, az pedig fogadá méhében és szülé Hénochot. És építé várost, és nevezé azt az ő fiának nevére Hénochnak” (1. Mózes 4,17).

A következőkben meg kell vizsgálnunk, miért lépett fel ugyanez a Káin mint városalapító és városépítő. Nagy tömeg embernek, persze, tágas, nagy város kell lakóhelyül, de annak a háromnak, aki abban az időben élt, akármilyen kis búvóhely vagy egy kis barlang is tökéletesen megfelelt. Azt mondtam, hogy „annak a háromnak”, valószínű azonban, hogy csak egyetlenegy ember részére alapította azt a várost; mert hiszen az alattomban meggyilkolt Ábel szülei bizonyára nem tudták volna elviselni, hogy egy városban lakjanak a gyilkossal, aki megölte saját testvérbátyját, vagyis nagyobb bűnt követett el, mintha egy másik embert ölt volna meg. Természetesen mindenki világosan látja, hogy nemcsak paradox, de érthetetlen dolog is, hogy egy ember egyedül akarjon egy várost felépíteni. Hol kezdje el? Hiszen még egy háznak a legjelentéktlenebb részét sem lehet segítőtársak nélkül felépíteni. Vagy talán képes egy és ugyanaz az ember a követ megfaragni, a fát felválni, a vasat s az ércet feldolgozni, hatalmas védőfalakat emelni a város köré, udvarokat és kerítéseket, szentélyeket, templomokat, csarnokokat, kikötőket és lakóházakat építeni, és elvégezni ezenfelül mindazt, amit még magán- és középületeken csinálni kell? És ráadásul még csatornákat fektetni a föld alá, a szűk utakat kiszélesíteni, kutakat, vízvezetékét létesíteni, egyszóval véghezvinni mindazokat a munkálatokat, amelyek egy város felépítésével együtt járnak? S mivel mindez ellentmond a valóságnak, helyesebb, ha az allegória értelmében így fejezzük ki magunkat; Káin elhatározta, hogy úgy rendezi be a maga életét, mint egy várost. S mivel minden város épületekből áll, és minden városnak lakói és törvényei vannak, az ő épületei azok a szavak, amelyekkel – mint valami védőfal tetejéről – ellenségei ellen harcol, amennyiben könnyen hihető koholmányokat költ az igazság ellenében: lakói pedig az önmaguknak bölcsként tűnő cimborák: az elvetemültség, az istentelenség, az önszeretet, a hatalomvágy és az a hazug szempont, amely az igazi bölcsesség ismeretének hiányában összekovácsolta a tudatlanságot, a képzetlenséget, a járatlanságot és mind a többi ártalmakat, amelyek a fentiekkel együtt járnak; a törvények pedig: a törvénytelenségek, az igazságtalanságok, a méltánytalanság, a fegyelmezetlenség, a szemtelenség, az örület, a bitorlás, mértéktelenség az élvezetekben, megnevezhetetlen gerjedelmek természetellenes dolgok iránt. Ilyen városnak építőmestere minden istentelen a maga boldogtalan lelkében, egészen addig, amíg Isten arra az elhatározásra nem jut, hogy ezeket a szofisztikus mesterkedéseket teljesen és végleg összezavarja. Ez azonban csak akkor következik be, amikor ezek az istentelenek a városban egy tornyot is emelnek, amelynek csúcsa az égig ér (1. Mózes 11,4), vagyis: a gonoszságból építenek mestéri beszédet, s erről a beszédről azt hiszik, hogy csúcsa az ő saját gondolatuk, amelyet itt az ég jelképez, mert kell, hogy minden beszédnek csúcsa és vége a benne megnyilatkozó értelem legyen...

Philón

KERESS...

Keress olyan mestert, akinek szelleme világos, tudása nagy és szíve jó.

Keress magányos és barátságos helyet, amely szemlélődésre és elmélyülésre alkalmas, ott telepedj meg.

Keress barátot, akinek szokása és érzülete a tiedhez hasonló, s akinek emberi értékére büszke lehetsz.

KERÜLD...

Kerüld a tanítót, akinek szívében becsvágy él, aki hírnévre szomjazik, s aki földi kincsre éhes.

Kerüld a barátot, társat vagy tanítványt, akinek jelenléte kedélyed nyugalma vagy szellemi fejlődésedre káros.

Kerüld a házat s a helyet, ahol az emberek barátságtalanok s ahol nem találsz nyugalmat.

Kerüld a vagyont, amelyhez csalás vagy tolvajlás útján jutottak.

Kerüld a tevékenységet, amely szellemednek árt és azt csökkenti.

Kerüld a kicsapongást és a könnyelműséget, amely értékedet embertársad szemében leszállítja.

Kerüld azt a tevékenységet, amelynek nincs értelmes célja.

Kerüld a szót, amely saját hibádat palástolja, de más hibáját aláhúzza.

TUDNI KELL...

Tudni kell, hogy minden jelenség káprázat, s így elmúlik. A szellemnek nincs független léte, s nincs Énje, s így tudni kell, hogy csak az üres térhez lehet hasonlítani.

Tudni kell, hogy a gondolatok tömege, ami az ember számára a szellemet jelenti, az okok és okozatok sora, egyik a másikból táplálkozik, de mindkettő káprázat, s így elmúlik.

Tudni kell, hogy a szenvedés az elkövetett tettekben rejtőzik. Ezekért a tettekért az emberen kívül senki sem felelős. A szenvedés pedig arra való, hogy az embert felébressze.

NEM TÉVED...

Nem téved az, aki szenvedélyeiről lemond, házi tűzhelyét elhagyja, hogy barát, asszony és gyermek nélkül éljen.

Nem téved az, aki szellemi vezetőjét tiszteli.

Nem téved az, aki a tanításokat gondosan megvizsgálja, megbírálja, gondolkodik fölöttük, és önálló véleményt alkot.

Nem téved az, aki szellemi magasságokat és erkölcsi tökéletességet igyekszik elérni, s amellet szerény és visszavonult életet él.

Nem téved az, aki nagylelkűen gondolkodik, elhatározása és kötelessége mellett kitart.

Nem téved az, aki átható szellemet táplál és lehetőleg mérsékli büszkeségét.

Nem téved az, aki szellemi tudását, kitartását, hogy mesterré legyen, az elmélyedést s amellet a hiúságtól való mentességet magában egyesíti.

Nem téved az, aki önmegtagadásban él, önmagát másért feláldozza, saját javát nem keresi és embertársainak hasznára él.

JÓ ANNAK...

Jó annak, aki a vallásos babona szálait el tudja szakítani, és aki magas szellemű bölcs mestert keres.

Jó annak, aki a gazdagság csábításának ellen tud állni.

Jó annak, aki a társaséletről le tud mondani, hogy embertől távol eső helyen a magányban éljen.

Jó annak, aki becsvágytól függetlenül, az étel és ital örömeiről le tud mondani.

Jó annak, aki elhatározza, hogy soha sem a más, sem a maga önző célját nem szolgálja, és elhatározása mellett ki tud tartani.

Jó annak, aki felismeri, hogy az érzéki világ káprázat, ettől a káprázattól magát el tudja oldani, és teljesen a szellemnek tudja magát szentelni.

NINCSEN SZÜKSÉG...

Ha az ember a világ értelmét megértette, már nincsen szüksége vezekelni és bűnbánatot tartani.

Ha az ember a béke ösvényén jár, már nincsen szüksége a bűnök bocsánatáért küzdeni.

Ha az ember a szenvedélyektől megszabadult, már nincsen szüksége harcolni ellenük.

Ha az ember megismerte, hogy ez a világ káprázat, már nincsen szükség arra, hogy elutasítsa, sem pedig arra, hogy ezen kívül más tudást is szerezzen.

Dragsz-po-lha-rje

ISTEN ÉS EMBER BARÁTSÁGA

Tudd meg, hogy társad, aki sem otthon, sem úton sem álomban, sem nappal, sem életben, sem halálban nem hagy el, az a te Urad, védelmeződ, teremőd, vagy nevezd úgy, ahogy jólesik. Ő a te kísérod, mert Allah mondja: „Társa vagyok mindenkinek, aki nevemet kimondja.” Valahányszor szíved tehetetlenségben megtörik, melletted áll, mert Allah mondja: „Ott állok azok mellett, akiknek szíve miattam megtört.” Ha

igazán ismernéd őt, társadul fogadnád és az embereket elhanyagolnád. De ha ezt minden időben nem tudod megtenni, óvakodj attól, hogy tőle eltávolodj, akár nappal, akár éjszaka, ajánld védelmeződnek és szenteld magad a vele való barátságnak. Ehhez azonban ismerned kell az Allahhal való érintkezés szabályait. Ezek a szabályok:

Fejedet hajtsd le, szemedet hunyd be, gondolataidat gyűjtsd össze,

hallgass szüntelen, testedet tartsd nyugalomban,

a parancsokat teljesítsd gyorsan,

a tilost kerüld, a sorssal ne ellenkezz,

mondd ki sokszor Allah nevét, gondolj rá szakadatlanul,

ne a semmiségekre figyelj, hanem az igazságra,

az emberre ne építs, a tekintély előtt ne hajolj meg,

légy szerény, ne vessz el a vagyonszerzés útvesztőjében,

bízzál az ő gondviselésében, higgy Allah segítségében, de ne add fel a magad szabad akaratát.

Ezzel foglalkozz ébren és alva. Mert ezek olyan baráttal való érintkezés szabályai, aki sohasem hagy cserben, az emberek pedig bármikor elhagyhatnak. Ha a szellem embere vagy, tizenhét szabályt kell megtartanod:

Légy kitartó.

Egyesíts magadban jóságot, tekintélyt, méltóságot.

Fejedet hajtsd le, más emberrel ne légy fennhéjázó, csak az igaztalannal, hogy az ő igaztalanságát neki megmutasd.

Összejöveleteken és üléseken légy szerény.

Tanítványaidal szemben mellőzd a tréfát és a bizalmaskodást.

A gorombával légy udvarias.

Javítsd az ostobát azzal, hogy jósággal vezeted, és ne haragudj rá.

Ne szégyelld kimondani azt, hogy: nem tudom.

Fordulj teljes érdeklődéssel a kérdező felé, és igyekezz kérdését megérteni.

Óvd meg tanítványodat a káros tudástól.

Akadályozd meg, hogy hasznos tudással mást keressen, mint Isten arcát.

Tanítványodat beszéld le arról, hogy a magasabb rendűt az alacsonyabb rendűnél előbb tanulja meg.

Magasabb és alacsonyabb rendű, külső és belső célja csak egyetlenegy: az Istenben való hitet tisztítani.

Kísérel meg, hogy az istenhitben magadat rendreutasítsd, hogy tanítványod először tetteidet kövesse, s csak aztán szavaidat.

al-Gazáli

SZUFI SZÖVEGEK

Bármit akartál adni nekem a földön, osszad szét ellenségeim között, bármit akartál adni a mennyben, osszad szét barátaim között, én megelégszem veled magaddal.

Életem bennem lehanyatlott, és benne feltámadt.

Hívóinek szívében Isten szélesen pihen, mint trónusán.

Az észben a szellem egyhamar nappali fényt gyújt.

A hit képek nélkül, burok nélkül, csakis a meztelen nyelvvel tanítható.

Aki egy ujjal közeledik felém, ahhoz én egy arasszal közeledem.

Rabia

Több vagyok, mint az üdvöm.

Ibn Karram

Akinek nincs mestere, azt az ördög vezeti.

Amikor azt kérdezték tőle, hány éves, azt felelte:

– Négyéves vagyok.

– Hogyan?

– Hetvenig éltem az alsó világok fátylai alatt, négy éve szabadultam meg és látom az Istent.

Azt hittem, szeretem, de amikor feleltem, láttam, hogy az ő szeretete az enyémet megelőzte.

al-Bisztámi

Az idő annak a lénynek az állapotát fejezi ki, akinek megvilágosodásra van szüksége. Akit ez az állapot nem elégít ki, az a dolgokat megismerte, vagyis Mohammeddel azt kell mondani: van Istennel eltöltött időm, amikor egyetlen angyal, egyetlen kerub sem érinthet.

– Melyik út vezet Istenhez?

– Húzd vissza mindkét lábadat, az egyiket a földi, a másikat a túlvilági életből, és akkor nála vagy.

Aki Istent keresi, saját vezeklésének, akit Isten keres, saját ártatlanságának árnyékában ül.

Én, mi, te, ti, ők – ez mind egy és ugyanaz.

Isten lényege a szeretet. A teremtés előtt Isten önmagával teljes egységben élt, és ebben a szeretetben önmagának önmaga megnyilatkozott. A nem-létből önmaga képét kiemelte, és ezzel valamennyi tulajdonságát és nevét.

A fecsegés hitetlenségből fakad.

Én vagyok a létező és a nem-létező, a mulandó és az örök, én vagyok a képzelt és az érzékelhető, én vagyok a kígyó és a sas, én vagyok a feloldott és a kötél, a bor és a serleg, én vagyok a kincs és a szegénység, én vagyok a teremtmény és a teremtő.

A test is szellem, csak észre kell venni.

Bennem minden dolog megvan, de nincs bennem hely a magam számára.

A csoda az Istenhez vezető ezer lépcső közül csak az első.

Ha Istennek adod a magad semmiségét, ő neked adja a mindenségét.

al-Halládzs

Al-Halládzs és én ugyanazt a magatartást vettük fel. Engem az én örültségem megmentett, őt az ő értelme elpusztította.

Egyetlen pillanatra együtt lenni Istennel több, mint az egész emberiség tisztelete a teremtestől a világ végéig.

Sibli

Ami a fejedben van, dobd ki, ami kezedben van, hajítsd el, amivel találkozol, az elől ne térj ki – ez a szufi.

Ha Isten az embernek kedvezni akar, megmutatja neki az alázathoz vezető utat.

Abu-Szaid

Hetvenezer fátyol takarja el az Istent, az egyetlen valóságot az anyag és az érzékek világa elől. És minden lélek születése előtt e hetvenezer fátyol alá süllyed. A fátylak belső fele világos, külső fele sötét. A világosság minden fátyla Isten egy tulajdonságát feltárja, a sötétség minden fátyla Isten egy tulajdonságát eltakarja, más szóval e fátylakon való áthaladással a lélek felejt, a testben mélyebbre hull. A világosságban egyre jobban látja az Eggyel való eredeti egységét. A test nem elvetendő, meg kell finomítanod és át kell szellemítened, mert segítségedre és nem hátrányodra van – csak a tűz lényegét kell megváltoztatni.

Bort ittam szeretőm emlékére, mielőtt a szőlőt megteremtették volna, lerészegedtem. Azt mondják: „bünt ittál”. Abból ittam, amit bűn lett volna nem inni. Még mielőtt születtem, mámorban voltam tőle, így maradok mindörökké, még akkor is, ha csontjaim elporladtak.

ibn-al-Farid

A szerelmes kopogtat a szerető ajtaján.

– Ki vagy?
– Én vagyok – hangzik a válasz.
Felelet nincs, újabb kopogás.
– Ki vagy?
– Én vagyok itt.
Az ajtó nem nyílik, harmadszor is kopog.
– Ki az?
– Én vagyok itt, te magad.
Az ajtó kinyílik.

A világ olyan, mint a kút, minden cseppjében ezer nap alszik.

Minden porszemet könnyű fátyol takar. Ha felemeled, rejtett tűz sugárzik elő.

– Helyes, ha az ember beavatását egy embertől nyeri?
– Helyes, feltéve, ha a második beavatás nem követeli az első megsemmisítését.

Az igazi szent a nép között járkal, azzal eszik és alszik és a piacon ad és vesz és megnősül és a társalgásban részt vesz – és Istent soha, egy pillanatra sem felejt el.

Ha valamit elvesztettél, ne bánkódj, semmiség.

Ha vagyont szereztél, ne örvendj, semmiség.

Az imában az ember saját isteni lényéhez emelkedik.

Az Egység az, ami oszthatatlan és ugyanakkor a legoszthatóbb.

Hercegem, te magas lélek vagy, mondd csak, miképpen süllyedt le a szellem ebbe a világba? Hogyan történhetett, hogy ez a szabad lény trónusáról lezuhant, és ebbe a börtönbe jutott?

– Tudd meg, varázslat tette, Isten varázsszava, amelyet a szellemnek mondott, hogy a semmiből varázslat legyen, ami láthatatlan volt a semmibe rejtve, abból világ keletkezzék. Varázslat az, ami a semmiből lényt teremt, varázslat, amely a való létet árnyékká teszi. A rózsza fülébe mondta ezt a szót, és a virág illata elárasztotta a világot. A testnek varázsszót mondott, hogy szellem legyen, az éjszaka népének, hogy most nap legyen. Ismered a varázslatot, amit a földnek mondott, ami a teremtés óta nem hallgatott el? Minden ember, akit kétség kínoz, Isten varázslatának rejtélyét fájdalmasan hordja magában. Ha e káprázat átkából ki akarsz lépni, tépd ki füledből ezt a zürzavart, és meglátod a tiszta valóságot, s akkor füled megszokja a szellem hangját, a nyelvet, amelyet az érzékek nem hallanak. A szellem füle és szeme Isten fényle, amelyet sem az ész, sem az érzék nem ért.

Dzseláluddin Rumi

EGYSZERŰ ÉS KÉTSZERES BOLOND

Hodzsa Naszreddin gabonát vitt a malomba. Mások zsákjai közt forgolódva, mindegyikből kivett egy marokra valót, és a sajátjába tette.

– Mit csinálsz te itt? – kérdezte a molnár.

Hodzsa így szólt:

– Én bolond vagyok. Azt teszem, ami éppen eszembe jut.

– Ha bolond vagy – mondta a molnár –, miért nem töltöd meg más zsákját a magad gabonájával?

Hodzsa így szólt:

– Én egyszerű bolond vagyok. Azt csak akkor tenném, ha kétszeres bolond lennék.

A KÖLCSÖN

Egy barátja Hodzsát arra kérte, hogy rövid határidőre adjon neki kölcsön pénzt.

Hodzsa azt felelte:

– Pénzt nem adhatok neked. De barátom vagy, s ezért határidőt annyit adok, amennyit csak akarsz.

A TOLVAJ

Egy napon tolvaj suhant Hodzsa házába. Az asszony kiáltozni kezdett:

– Tolvaj! Tolvaj!

Hodzsa rászólt:

– Csend legyen! Hátha talál valami használhatót. Aztán majd elszedjük tőle.

MERRE VAN JOBB?

Este Hodzsa házába vendég érkezett. Nemsokára lefeküdtek. Éjfélkor a vendég azt mondta:

– Jobbra tőled van a gyertya, add csak ide, hadd gyújtsam meg.

Hodzsa azt telelte:

– Megbolondultál? Hogyan tudhatnám ebben a vaksötétben, hogy merre van bal és merre van jobb?

ZSÁK DIÓ

Három fiú jött Hodzsához egy zsák dióval, és így szólt: – Osszad szét közöttünk ezt a diót úgy, mintha Isten osztaná.

Hodzsa erre az egyiknek egyetlen szemet, a másiknak egy marokra való diót adott, a harmadiknak pedig mind, ami a zsákban maradt.

A fiúk csodálkoztak. Hodzsa bólintott és így szólt:
– Nem tetszik? Jó. Akkor majd elosztom úgy, ahogy a szolgák osztanák.
Most aztán a diót egyenként megszámolta és egyenként elosztotta.

A FELESÉG ESZE

– Feleséged elvesztette az eszét – mondták Hodzsának.
Hodzsa gondolkozni kezdett.
– Min tűnődsz? – kérdezték tőle.
Hodzsa azt felelte:
– Feleségemnek sohasem volt esze. Most azon gondolkozom, hogy ugyan mit veszíthetett el?

AZ ELVESZETT SZAMÁR

Hodzsa elvesztette szamarát. Mialatt kereste, folyton hálát adott Istennek. Néhányan megkérdezték tőle, hogy miért teszi.
Hodzsa azt felelte:
– Hálát adok Istennek azért, hogy nem ültem a szamáron. Képzeljétek, ha rajta ültem volna, én is elvesztem volna.

Nasszreddin Hodzsa legendái

KÖLTÉSZET – BÖLCSESSÉG

Építs kunyhót vagy büszke termeket,
fanyar, vagy édes töltse serleged:
életfádról a hervadt őszi lomb
lassan, keringve hull – míg eltemet.
Tölts és koccints! a bor vad láza sok
gondot megöl: reményt s gyalázatot!
Holnap? – Holnapra elsodornak az
örök homályba hulló századok.

Élet s Halál közt dús gyümölcsbe ért
lelkem ágyában sok fanyar miért;
csak az Ember maradt örök titok:
„Mért él, ha meghal? S mért hal meg, ha élt?”

A Nagy Kéz ír s továbbmegy; és a holt
egék zúgják a lángoló sikolyt:
millió könny egy sort le nem törül,
millió jaj egy betűt ki nem olt!

Az ősi Titkot sose leste ki
elmém: azt hittem, nincs mit veszteni
az élettel; s most búsan mondom: Óh,
bárcsak lehetne újra kezdeni!

Omar Khajjám

GÖRÖGSÉG ÉS RÓMA

A HÉT GÖRÖG BÖLCS MONDÁSAI

A mérték a legjobb. Tiszteld atyádat. Légy egészséges testben és lélekben. Hallj sokat, beszélj keveset. Tanácsold a legjobbat. Szenvedélyeiden uralkodj. Óvakodj az erőszaktól. A nép ellenségeit tekintsd ellenségeidnek. Ha szerencséd van, ne légy kevély, ha nincs, ne alacsonyodj le.

Kleobulosz

Ne végy részt törvénykezésben, mert a vádlott ellensége leszel. Kerüld az örömet, amelyből fájdalom születik. Tisztességedet óvd jobban, mint esküdet. Ne hazudj, hanem mondd az igazságot. Ne legyen több jogod, mint a szüleidnek volt. Barátaidat ne hódítsd meg gyorsan; azokat, akik már megvannak, ne utasítsd el gyorsan. Ha megtanultál engedelmeskedni, megtanultál uralkodni. Kerüld a rossz társaságot. Ne mondj olyat, amit nem láttál.

Szolón

Ismerd meg magadat. Ha iszol, ne beszélj sokat, meg fogod bánni. Barátod lakomájára menj lassan, beteg ágyához siess. Az idősebbeket tiszteld. A szerencsétlent ne nevesd ki. Ne törekedj lehetetlenre. Ha beszélsz, ne hadonássz, olyan ez, mintha bolond lennél. A törvényeket tartsd meg.

Khilon

Tanúskodás – és íme, itt a baj. Gondolj barátaidra, akár itt vannak, akár nincsenek. Ne gyűjts gazdagságot jogtalanul. Ne vonakodj szüleidnek kedvében járni. Nehéz dolog az embernek önmagát megismerni. A legkellemesebb az, ha az ember megkapja, amit kíván. Az önuralom hiánya bajt hoz. A műveletlenség teher. Ne légy lusta, még akkor se, ha pénzed van.

Thalész

Ismerd fel a kellő pillanatot. Terveidről ne beszélj korán: ha nem sikerülnek, nem fognak kinevetni. Amit nem kívánsz mástól, azt magad se tedd senkinek. A rád bízott javakat add vissza. A nyereszkeség kielégíthetetlen.

Pittakosz

A legtöbb ember semmit sem ér. Nézz a tükörbe: ha szép vagy, szépet is kell tenned, ha csúnya vagy, a természet hibáját szép tetteiddel kell kijavítanod. A munkához lassan fogj, de amibe belefogtál, annál tarts ki. Kedélyed ne legyen se lágy, se

szigorú. Hallj meg mindent. Csak kellő pillanatban beszélj. Ha jót teszel, azt írd az istenek javára, ne a magadéra.

Biasz

Minden a gyakorlat. A nyugalom szép. A sietség veszedelmes. Az örömek mulandóak, az erények halhatatlanok. A szerencsében légy mértéktartó, a szerencsétlenségben józan. Légy szüleidhez méltó. Dicséretes életed boldog halálot árá. Barátaidhoz légy egyforma bajukban, örömükben. Ne fecsegj ki titkot. Élj friss ételekkel és régi törvényekkel.

Periandrosz

AZ ARANY EPOSZ

A legeslegelső: tiszteld az isteneket és hódolj meg törvényük előtt.

Tekintsd szentnek az esküt és mind a fenséges hősöket, tiszteld az alvilág szelemeit, ne feledkezz meg sohasem szüleidről és rokonaidról.

Barátodul azt válasszad, aki erényes és előkelő. Hallgass a józan szavakra, s példa legyen számodra minden szolgálat.

Olyan barát iránt, aki csak kicsiny hibát követett el, ne lobbanj haragra, bocsáss meg neki, mert ha ellenállsz, kegyetlenné válsz.

Mindezt kövesd pontosan. Tanuld meg alaposan, hogy gyomrodnak, a gyönyörnek, az alvásnak s a haragnak ura légy.

Ne tégy soha semmit mással, amiért gyalázat érhet, még titokban sem, mert a szemérem önmagad előtt még inkább kötelez.

Szívleld meg ezt: szavadban és tetteidben igazságos légy; ne szűnj meg védekezni az ellen, hogy a kábaság homálya elborítson; meglátod, egyetlen biztos dolog van, a halál; a földi vagyon, alighogy megszerezted, máris semmivé válik.

Amivel pedig a Hatalmak az embert sújtják, s amit sorsoddal magad idéztél magadra, viseld el zavartalan kedéllyel.

Ahol csak lehet, tégy jót; közben gondolj arra, hogy aki szívében jó, azt a sors nem terheli nagy szenvedéssel.

Sokat fecsegnek felőled hízelgőt és méltatlant; ne zavarjon meg sem ez, sem az. Ha rágalmaznak, bocsáss meg mosolyogva s józanul.

Most azonban még többet is mondok, hogy a tökéletesség legmagasabb fokát elérd: csábítás, szóval, tettel való csalogatás ellenére csak olyat tégy s olyat mondj, aminél jobbat nem tudsz.

A tett előtt mérlegelj, hogy a meggondolatlanság vádja ne érjen, ne kelljen meggondolatlan tetteidért vezekelned. A semmirekellő értelmetlenül beszél és cselekszik.

Amit nem értesz, abba ne fogj, hanem tanuld meg előbb, mi a teendő: így lesz az élet számodra könnyű.

Szükségtelen, hogy egészségedet megzavard mértéktelen evéssel-ivással, testgyakorlattal: ez a mérték, amelynek nincsen ellenhatása.

Testedet tartsd tisztán, de ne kényeztesd el. Óvakodj attól, hogy fényűzéssel irigységet kelts. Hordj egyszerű ruhát, de a szépség róla ne hiányozzék.

Ne légy fősvény, mert a mérték mindenben a legjobb.

Ne okozz magadnak kárt, és mint mondtam, tetteidet mérlegeld.

Soha ne nyomja el az álom fáradt szemedet, mielőtt a nap művét háromszor nem gondoltad el: mit mulasztottál, mit tettél, milyen szent kötelességet nem teljesítettél?

Kezdd az elején, haladj lépésről lépésre, s ha rosszat követtél el, borzadj meg; a jónak pedig örülj. A jó mellől ne tágíts, gondosan műveld, mert ez az isteni erény útjára vezet.

Sziklaszilárdan állj abban a lényben, aki lelkünkbe helyezte a Lét nagy törvényeit, a természet örök forrását. Ez adja meg tetteidhez az isteni erőt.

Kérjed az isteneket, hogy életed végét széppé tegyék.

Ezt megismerve, megismered az istenek és az emberek kapcsolatát, azt a hatalmat, amely a mindenséget átjárja, s amely korlátlanul uralkodik.

Meg fogod ismerni, hogy mi szabad, azt, hogy mi a természet minden dolgában hasonló, s ez az, amely megóv hiú reményektől s rejtett veszélyektől.

Meg fogod látni, miképpen változtatják életüket szenvedéssé, a nyomorultak! Milyen közel vannak a jóhoz, anélkül hogy észrevennék, nem látják, nem hallják; milyen kevesen veszik észre a gonosztól való megváltást!

A végzet így zavarja meg elméjüket: az örvény elragadja őket a határtalan boldogtalanságba.

A szörnyű kétségek gödre számukra láthatatlan; s ők még csalogatják, ahelyett, hogy menekülnének.

Zeusz atyánk, milyen sok-sok szenvedéstől váltanád meg az emberiséget, ha mindenkinek megmutatnád a démont, amely üldözi!

De te tarts ki. Az ember származása isteni és saját szent lényétől tanulja meg, miképpen éljen.

Ha e származásban te is részesedsz, helyedet megállod, győztes leszel, lelkedet pedig mindettől megmented.

Kerüld azt, amitől óvtalak. Megtisztulva oldozd fel lelked kötelékeit.

Minden tettered irányítója legyen a magas, szent értelem.

S ha testedet elhagyod, s ha a szabad éterbe szállsz, halhatatlan isten leszel, nem pedig halandó.

Püthagorasz

A TŰZ FILOZÓFUSA

Ez a Mérték, de az emberek sem mielőtt hallottak, sem miután hallottak felőle, kábaságukban egyáltalán nem képesek megérteni. Minden e szerint a Mérték szerint él, de mintha tudomást se szereznének róla, mikor derengeni kezd bennük az, amit én magyarázó szavakkal és példákkal lényege szerint kifejték, s az, amit úgy, ahogy van, feltárok. Mert a sokaság arra, amit ébren tesz, nem eszmél fel, ahogy azt, amit álmában tesz, elfelejti.

Azzal a Mértékkal, amellyel szüntelen érintkezésben állnak, értetlenek, s az, amibe egész nap beleütköznek, idegennek tűnik előttük.

Mert a többség nem eszmél fel arra, amibe beleütközik, s ha tudomást szerez is felőle, akkor sem ismeri, legfeljebb csak azt hiszi.

A kábák, ha hallottak is valamit, olyanok, mint a süketek. A közmondás szerint: jelen is távol vannak.

Sem hallani nem tudnak, sem beszélni.

Nem szabad alvók módjára cselekedni és beszélni.

A mindenkiben egyező gondolatban meg kell erősödni azzal, ami egyetemes, mint ahogy a városnak törvénnyel, de még sokkalta jobban. Mert minden emberi törvény az egyetlen istenből él. Ez pedig úgy uralkodik, ahogy neki tetszik, minden-nel szembeszáll és mindent legyőz.

Az ismerethalmaz nem tanít meg értelemre.

Mert micsoda számunkra az értelem és a gondolkodás? A csöccselék énekeseit hallgatják, a tömeget fogadják el mesterül, nem gondolva arra, hogy a sok a hitvány és a kevés a jó.

A legnagyobb erény józannak lenni, s a természet szerint az igazságot mondani és tenni.

A kiválóbb sorssal együtt jár a kiválóbb halál.

Az emberi tanítás, mint a gyermekek játéka.

Az ember mellett a legszebb majom is csúf. Az isteni bölcsesség, szépség és egyéb mellett a legbölcsebb ember is majom.

Keresni kezdtem önmagamat.

Menj és járj be minden utat, a lélek határait el nem éred, olyan kimeríthetetlen.

Az ember sorsa a daimón.

Ha a világon minden füstté válna, az orr lenne a megismerő.

Nehéz a szenvedély ellen harcolni, mert azért, amit akar, lelkét dobja oda.

Mindaz, amit ébren látunk, halál, mindaz, amit alva, álom.

Tudomásul kell venni, hogy az egyetemes a létben a háború, az igazság nem egyéb, mint viszály, és minden a viszályból és hiányból keletkezik.

A harc mindennek nemzője és mindennek királya. Egyeseket istenné tett, másokat emberré, egyeseket rabszolgává, másokat szabaddá.

Ugyanegy bennünk az élő és a halott, az éber s az alvó, a fiatal s az öreg. Mert ez innen átérve azzá, az átérve ezzé változik.

A halhatatlan halandó, a halandó halhatatlan, ez annak halálát éli, az ennek életét halja.

Az út fel és le ugyanaz.

Az Istennek minden szép és jó és igaz, csak az emberek tartják ezt igaznak, azt pedig hamisnak. Nem tőlem, hanem a Mértéktől hallva, értelmes belátni, hogy: minden Egy.

Hérakleitosz

A NEVETŐ DÉMOKRITOSZ

Az értelemből három dolog fakad: a helyes gondolkodás, a helyes beszéd és a helyes cselekvés.

Az orvostudomány az embert megszabadítja a test betegségeitől, a filozófia megszabadítja a lelket a szenvedélyektől.

Aki lelki javakra törekszik, isteni élet felé halad, aki testi javakra, földi élet felé.

A vétkeket ne félelemből, hanem kötelességtudásból kerül.

Aki az igazságtalanságot cselekszi, szerencsétlenebb, mint az, aki elszenvedi.

Előkelő lélekre vall, ha valaki az illetlenséget elviseli.

Önfegyelemre vall, ha az ember a feljebbvaló, a törvény és az okosabb előtt meghajol. Nehéz az alacsonyabb rendűnek engedelmeskedni.

Az ember erényes tettekre törekedjék, ne pedig erényes szavakra.

Akinek jelleme rendezett, élete is az.

A jó ember az, aki nemcsak hogy nem követ el bűnt, hanem aki nem is akar bűnt elkövetni.

A bolond iskolája nem a szó, hanem a baj.

Sok ember, aki barátnak látszik, nem az; sok ember, aki nem látszik barátnak, mégis az.

Akinek egyetlen derék barátja sincs, nem érdemli meg, hogy éljen.

Aki senkit sem szeret, azt senki sem szeretheti. Valóságban semmit sem tudunk, mert az igazság a mélyben van.

Démokritosz azt mondta, inkább szeretne egyetlen bizonyítékot találni, mint a perzsa trónt elnyerni.

Ha lelked belsejét megnyitod, a gonosz szenvedélyek valóságos kincstárát fogod megtalálni.

Ember, akinek minden nap friss gondolata van.

A gonosz, értelmetlen, szégyentelen, alacsonyrendű élet nem rossz élet, hanem hosszadalmas meghalás.

Ne igyekezz mindent megtudni, mert akkor nem tanulsz semmit.

A boldogság nem a vagyonban és aranyban nyugszik, hanem a lélekben.

A műveltség a jó ember díszé, a szerencsétlen vigasztalása.

A rossz dolgokról még csak beszélni sem volna szabad.

Aki megfélemedzik szenvedéseiről, szemtelenné lesz.

Az emberek, akik a halál elől menekülnek, utána szaladnak.

A kapzsi ember a méh sorsát viseli: dolgozik, mintha örökké élne.

Az embernek vagy jónak kell lennie, vagy a jót kell utánoznia.

Démokritosz

SZÓKRATÉSZ HALÁLA

Szókratész: Feltéve, hogy mikor majd innen szökni készülünk (vagy akárhogy nevezzük ezt a dolgot), idejönnének a törvények és a város közössége, mit felelnék nekik, ha utunkat elállva, azt kérdeznék: „Mondd csak, Szókratész, mit szándékozol tenni? Lehet-e más szándékod ilyen tettel, amilyenbe fogsz, mint minket, a törvényeket s az egész várost tönkretenni, amennyiben rajtad áll? Vagy azt hiszed, fennállhat s nem fordul fel az a város, amelyben a törvényszéki határozatoknak semmi tekintélyük, hanem magánemberek érvénytelenné tehetik és megsemmisíthetik őket?” Mit feleljünk erre a kérdésre, Kritón, s az ehhez hasonlókra? Mert bizony sok mondanivalója lehetne valakinek, különösen valami szónokembernek azon törvényünk védelmére, mely ilyen módon megsemmisülne, s mely azt rendeli, hogy a kimondott törvényszéki ítéletek érvényesek és végrehajtandók legyenek. Vagy talán azt feleljük nekik, hogy a város igazságtalanul járt el velünk szemben, s nem helyesen döntött perünkben? Ezt mondjuk talán, vagy valami mást?

Kritón: Úgy segéljen, ezt, Szókratész!

Szókratész: Hát aztán így szólnának a törvények: „Szókratész, hát ebben egyeztünk meg mi egymással, s nem abban, hogy megnyugszol azon törvényszéki végzésekben, amelyeket a város hozott?” S ha mi csodálkoznánk ezeken a szavaikon, így folytathatnák: „Ne csodálkozzál szavainkon, Szókratész! Inkább válaszolj, mert hiszen úgyis szereted az ilyen kérdezősködést és felelgetést. Nos, rajta, mi panaszod lehet ránk és a városra, hogy tönkre akarsz bennünket tenni? Hát nem mi közöttünk születettél, nem mi adtuk-e anyádat apádnak, s nem mi általunk jöttél a világra? Ugyan mondd meg hát, van-e a házassági törvények ellen valami kifogásod, s van-e, amely-

ről azt hiszed, hogy helytelen?” – „Nem én” – kellene nekem erre válaszolnom. „Vagy talán az újszülött ápolásáról és neveléséről szóló törvények ellen van kifogásod, amelyek szerint te is nevelkedtél? Vagy nem intézkedtek helyesen az erre vonatkozó törvények, mikor kötelességévé tették atyádnak, hogy neked zenei és testi nevelést adasson?” – „De igen” –, mondanám én erre... Mit szólunk majd minderre, Kritón? Igaz-e vagy nem, amit a törvények mondhatnának?

Kritón: Nekem, bizony, úgy látszik, hogy igaz.

Szókratész: „Fontold meg hát csak, Szókratész – így folytathatnák a törvények –, nincs-e nekünk igazunk, mikor azt állítjuk, hogy nem igazságos az, amit velünk tenni szándékozol. Mi, kik világra hoztunk, tápláltunk, fölneveltünk s részesítettünk minden jóban, amiben csak lehetett, téged is úgy, mint valamennyi polgártársadat, mindamellet előre kijelentettük, hogy minden athéninek szabadságában áll,... hogy költözzék oda, ahová akar.” Hidd el, kedves Kritón barátom, úgy rémlik, mintha ilyesmit hallanék. Valamint a Korübasz papjai, fuvolaszót vélnek hallani, úgy cseng én bennem is ezeknek a beszédeknek a hangja, s nem enged más beszédre hallgatnom. Tudd meg hát, hogy mostani nézetem szerint, ha ellenvetést teszel, hiába fogsz beszélni. Mindamellet, ha úgy hiszed, hogy érsz vele valamit, csak beszélj.

Kritón: De nincs mit mondanom, Szókratészem!

Szókratész: Hát akkor hagyd el, Kritónom; cselekedjünk így, mivel ez az isten útmutatása...

Ekkor már lenyugvóban volt a nap... a fürdő után visszatérve leült közénk, de nem sokáig beszélgetett még, amikor a tizenegyek szolgája belépett s elébe állva megszólította: „Szókratész, veled talán nem járok úgy, mint a többiekkel, hogy rám haragusznak s engem átkoznak, mikor a tisztviselők parancsára felszólítom őket, igrák meg a mérget. Téged az egész idő alatt a legnemesebb, legnyájásabb és legderekabb embernek ismertelek mindazok között, akik valaha ide jutottak, s most is tudom, nem fogsz rám neheztelni, hanem azokra, akik hibásak, mert hiszen tudod, kik azok. S most – úgylis tudod, mit jöttem jelenteni – Isten hozzád! Türed békességgel azt, ami elkerülhetetlen.”

Ezzel könnyekre fakadva elfordult és kiment. Szókratész pedig, feltekintve rá, így szólt: „Isten hozzád, úgy teszek, ahogy mondtad.”

S egyúttal felénk fordulva, ezt tette hozzá:

„Milyen emberséges ember! Fogságom egész ideje alatt gyakran bejött hozzám, beszélgetett velem, s igazán derék embernek bizonyult. Lám, most is milyen őszintén megszirat. De rajta, Kritón, fogadjunk szót neki, s hozza be valaki a mérget, ha már ki van sajtolva. Ha nincs, hát készítse el az az ember!”

Kritón pedig így felelt: „De úgy gondolom, Szókratész, rásüt még a hegyekre a nap, nem áldozott le még, s tudom, hogy mások is csak nagyon későn isszák meg a felszólítás után, s előbb még jót esznek, isznak, s más vágyaikat is kielégítik még. Ne siess hát te se, van még elé idő.”

De Szókratész így felelt: „Igazuk van azoknak, akik úgy cselekszenek, mint mondod, mert ők azt hiszik, nyernek vele valamit, ha azt teszik. De nekem is igazam van, ha semmi olyast nem teszek: mert én semmit sem nyernék vele, úgy gondolom, ha egy kevéssel később innám meg a mérget, legfeljebb azt, hogy nevetségessé vál-

nék saját magam előtt, hogy ragaszkodom az élethez és fukarkodom vele, amidőn már elfogyott. Eredj hát, fogadj szót s másképp ne tégy.”

Hallván ezt Kritón, intett a mellette álló fiúnak. A fiú kiment és hosszú ideig odamaradt, míg végre visszatért, s vele az az ember, akinek át kellett nyújtania a mérget, melyet készen magával hozott egy serlegben. Mikor Szókratész meglátta ezt az embert, így szólt hozzá: „Ugyan, jóember, mit is kell csak tennem? Mert hisz te értesz hozzá, ugye?”

„Semmi egyebet – felelé amaz –, mint idd ki a mérget, s aztán járkálj, míg csak a lábaid el nem nehezednek. Akkor feküdj le, így majd magától is hat.”

Egyúttal odanyújtotta a serleget Szókratésznek. Ő elvette egész derülten, anélkül, hogy a keze reszketett volna, sem arcszínén, sem arcvonásain nem látszott semmi változás, hanem szokása szerint erősen szeme közé nézve az embernek, így szólt:

„Mit gondolsz, való-e áldozásra ez az ital? Szabad vagy nem?”

„Csak annyit készítünk belőle, Szókratész – felelé amaz –, amennyit éppen elégnek tartunk.”

„Értem – mondá Szókratész –, de fohászkodni csak szabad és kell is az istenekhez, hogy elköltözésem szerencsés legyen? Íme, fohászkodom hát, hogy úgy legyen.”

E szavakkal a szájához emelte a serleget, egyhuzamban, nyugodtan kiivá a mérget.

Mindeddig legtöbben csak visszafojtottuk valahogy könnyeinket, de mikor láttuk, hogy issza a mérget, s kiitta, már nem bírtuk tovább. Hiába erőlködtem, magamnak is csak patakzottak a könnyeim. Elfedtem hát arcomat, hogy megsirassam magamat; mert igazán nem őt sirattam, hanem a magam balsorsát, hogy ilyen barátot kellett elveszítenem. Kritón már előbb félrevonult, mert nem bírta elfojtani könnyeit. Apollodórosz meg, aki már előbb is folyvást könnyezett, most hangos zokogásra fakadt, jajgatott, s mindannyiunk szívét ellágyította, kivéve magát Szókratészt. De ő így szólt:

„Mit műveltek, különös emberek, ti! Hiszen éppen ezért küldtem el az asszonyokat, hogy így ne viselkedjenek, mert úgy hallottam, csendben kell meghalnia az embernek. Legyetek hát csendesen, embereljétek meg magatokat.”

Mi ezt hallva elszégyelltük magunkat, s abbahagytuk a sírást, ő még egy ideig sétált, de aztán észrevette, hogy lábai elnehezednek. Hanyatt feküdt hát, mert azt ajánlotta az ember, s ugyanez az ember, aki a mérget átnyújtotta neki, megtapogatta a testét, időnként megvizsgálta a lábát és a lábszárait, s egyre erősebben megnyomva lábát, megkérdezte, érzi-e még. Szókratész azt felelte, hogy nem. Aztán a lábaszárát nyomta meg, s így tovább haladva testén, nekünk is megmutatta, hogyan hül és me-revedik. Aztán ismét megtapogatta, s tudatta velünk, hogyha a szívéig ér, odalesz. Már a köldökén alul majd egészen meghidegült, mikor egyszerre csak kitakarózva (mert be volt takarva) így szólalt meg, s ez volt utolsó szava: „Kritón, Aszklépiosznak kakassal tartozunk! Adjátok meg neki, el ne feledjétek!”

„Úgy lesz – feleli Kritón –, nincs más mondanivalód?”

De erre a kérdésre ő már nem felelt, hanem kis idő múlva végsőt vonaglott. Az ember kitakarta, s íme, szemei meg voltak törve. Kritón ezt látva összezárta a halott szemeit és száját.

Íme, ez volt a vége barátunknak, annak a férfiúnak, kiről bízvást elmondhatjuk, hogy minden előttünk ismeretes kortársai közül a legderékabb, s máskülönben is a legbölcsebb és a legigazságosabb volt.

Platón

AZ ERKÖLCSI JÓ

Erkölcsei tekintetben három dologtól kell őrizkednünk: a lélek rosszaságtól, a fegyelmezetlenségtől és az állatiasságtól. A két elsőnek ellentéte nyilvánvaló: az egyiket erénynek, a másikat fegyelmezettségnek nevezzük; az állatiasság ellentétéül még talán a legtalálóbban az emberfeletti kiválóságot jelölhetnők meg, amely már szinte hősi és isteni tulajdonság. Például Priamosz azt mondja Homérosz költeményeiben Hektórról, hogy nagyon derék ember volt, „s olyan, mintha nem is halandó embernek, hanem istennek lett volna a fia”. Ha tehát – mint mondani szokták – emberből isten csak az erénynek mindent meghaladó nagysága által lehet, akkor nyilván ilyennek kell lenni az állatiassággal ellentétes lelki alkatnak is: valamint az állatnál nem beszélhetünk lelki rosszaságról vagy erényről, éppúgy nem beszélhetünk erről az istennél sem, mert istennek mindent meghaladó kiválósága sokkal értékesebb, mint az erény, viszont az állatiasság valami egészen más dolog, mint az a lelki rosszaság. S amilyen ritka az „isteni ember” – így nevezik a lakedaimoniak azt, akire nagy csodálattal tekintenek (tájszólással *szeiosz anérnak* mondják) –, éppoly ritka az emberekben az állatiasság is. Még leginkább a barbárok között van meg; de néha kifejlődhet betegség vagy eltorzulás következtében is; sőt azokat az embereket is ezzel a meggyalázó szóval illetjük, akik rosszaságban mindenben túltesznek.

Beszéljünk most tehát a fegyelmezetlenségről, az elpuhultságról és a dőzsölésről, másfelől a fegyelmezettségről és az állhatatosságról. A lelki alkat e formáiról tudniillik sem azt nem állíthatjuk, hogy teljesen azonosak az erénnyel vagy a lelki gonossággal, sem pedig azt, hogy egészen másneműek. Itt is, mint egyebütt, fel kell sorakoztatnunk a közismert véleményeket, aztán végigvizsgálva a vitás pontokat, lehetőleg valamennyi általánosan elfogadott tételt, ami csak ezekre a lelki folyamatokra vonatkozik, sorra be kell bizonyítanunk; ha pedig ez nem lehetséges, legalábbis a legnagyobbakat és a legfontosabbakat. Mert csak akkor mondhatjuk el, hogy a bizonyítás alapos volt, ha a nehézségek mind megoldódnak, s végeredményül megmarad az, ami aztán mindenki véleményének megfelel.

A fegyelmezettség és az állhatatosság nyilván a kiváló és dicséretes, a fegyelmezetlenség és elpuhultság pedig a rossz és a megrovásra méltó tulajdonságokhoz tartozik. A fegyelmezett ember mindig kitart a felfogása mellett, míg a fegyelmezetlen azt állandóan változtatja. Azonkívül a fegyelmezetlen ember, bár jól tudja, hogy amit tesz, az rossz, mégis megteszi szenvedélyből. A fegyelmezett pedig, éppen mert tudja, hogy kívánságai gonoszak, józan meggondolásból nem követi őket. A mértékletes

embert általában fegyelmezettnak és állhatatosnak tartjuk; viszont ez utóbbit némelyek kivétel nélkül mértékletesnek is tartják, mások azonban nem. S másfelől a mértéktelen embert némelyek fegyelmezetlennek tartják, minden különbség nélkül, míg mások különbséget tesznek köztük. Az okos emberről azt mondják, egyrészt, hogy nem is lehet fegyelmezetlen, másrészt meg azt, hogy néha amellet, hogy okos és ügyes, mégis fegyelmezetlen.

Ezek az idevágó vélemények. Ámde azt kérdezhetnők: hogyan lehetséges az, hogy valaki helyesen gondolkodik, és mégis fegyelmezetlenül viselkedik? Nos, némelyek csakugyan azt állítják, hogyha valaki valamit tud, akkor ez már nem is lehetséges. Hiszen érthetetlen volna, így gondolkozott Szókratész, ha valakiben a tudás megvolna s mégis valami más uralkodnék rajta, s ez a valami más a tudást, mint rab-szolgát, az orránál fogva vezetné. Szókratész ugyanis tökéletes ellentétben állott a fenti nézettel: szerinte a fegyelmezetlenség általában nem is képzelhető, mert hiszen senki sem „tudva” cselekszik a legfőbb jó ellenére, hanem „tudatlanságból”. Ámde ez a nézet homlokegyenesen ellenkezik a nyilvánvaló tényekkel. S ha csakugyan tudatlanságból történik valami, akkor a szenvedélyt kell figyelembe vennünk, s azt kérdeznünk, milyen természetű tulajdonságról is lehet itt szó. Vannak aztán olyanok, akik ezt a tételt részben elfogadják, részben nem. Azzal ők is egyetértenek, hogy a tudásnál semmi sem lehet erősebb, azt azonban már nem ismerik el, hogy senki sem cselekedheti annak ellenkezőjét, amit jobbnak vél. S éppen ezért azt állítják, hogy a fegyelmezetlen emberben, mikor a gyönyörök hatalmukba ejtik, már nem is a „tudás”, hanem csak a „vélemény” van.

Arisztotelész

CINIKUS BÖLCSESSÉG

Antiszthenésztől azt kérdezték, mi az ünnep? Azt felelte: alkalom az ivásra.

Jobb a hollókra támadni, mint a hitelezőkre, mert amazok a halottakat emésztik fel, emezek az élőket.

Azt kérdezték, miért bánik olyan durván tanítványaival? Az orvos is így tesz betegeivel.

Amikor Antiszthenészt megkérdezték, miért járnak a bölcsek a gazdagokhoz és nem megfordítva, így felelt: Mert a bölcsek tudják, mire van szükségük, de a gazdagok nem; különben ezek is jobban vágyódnának a bölcsességre, mint a pénzre.

Olyan élvezeteket keress, amelyek a munka nyomában járnak, nem előtte.

Antiszthenésztől azt kérdezték, hogyan kell a politikával foglalkozni. Tégy vele úgy, mint a tűzzel, válaszolta, ne menj hozzá nagyon közel, mert megégsz, nagyon messze se, mert megfázol.

Antiszthenész azt mondta, hogy a hóhér jobb ember, mint a zsarnok. Mikor ennek okát kérdezték, azt felelte: A hóhér csak a bűnösöket végzi ki, a zsarnok az ártatlanokat is.

Amikor Antiszthenésznek valaki azt mondta, hogy a szegények a háborúban elpusztulnak, azt felelte: Ellenkezőleg, még többen lesznek.

Aki ellentmond, azt ne ellentmondással büntesd, hanem tanítsd, mert senki sem gyógyítja meg a bolondot azzal, ha maga is megbolondul.

Mint a vasat a rozsdá, úgy emészti az irigyet saját lelke.

Olyan útravalót kell vinni, amit a hajótörött is kimenthet magával.

Antiszthenész

Diogenész azt sem hallgatta el, amit tanítójáról gondolt: e is csak olyan, mint a kürt – nagy hangjától nem hallja meg, amit maga beszél.

Diogenész szemére vetették, hogy tisztátalan helyekre jár. A nap is, úgymond, mégsem mocskolódik be.

A kheironeiai csata után elfogták és macedóniai Fülöp elé vitték. Fülöp azt kérdezte tőle: kém-e? Ő azt felelte: Igen, kikémlelője vagyok a tehetetlenségednek.

Látta, hogy az államkincstár őreinek írnokai tolvajt kísérnek a börtönbe. Nagy tolvajok viszik a kicsit, mondta.

Kalliszthenészt boldognak mondták előtte, mert Nagy Sándor fényes lakomára hívta meg. Ellenkezőleg, szólt, nyomorult szegény, mert akkor kell reggeliznie és ebédelnie, amikor Nagy Sándornak tetszik.

Gazdag városban és gazdag házban nincs helye az erénynek.

Valaki azt mondta neki: A szinopeiek arra ítélték, hogy távozzál városukból. Diogenész azt felelte: Én pedig arra ítéltém őket, hogy ott maradjanak.

Mikor azt kérdezték tőle, melyik idő alkalmas a házasságra, azt felelte: Fiatalnak még nem, öregnek már nem.

Egyszer fukar embertől kért valamit. Ez sokáig késett vele. Végre elfogyott a türelme, és azt mondta: Kenyérre kell, nem temetésre.

Diogenész

ORVOSI TANÁCSOK

Az élet rövid, a mű örök; a kellő pillanat hamar elröppen, a kísérlet csalóka, az ítélet nehéz. Azonban nemcsak az orvosnak kell megtennie a magáét, hanem a betegnek, a környezetnek és a külvilágnak is.

A böjtölést az idős ember bírja a legjobban; aztán a középkorú, a legkevésbé a fiatalabb, még kevésbé a gyermek, s a gyermekek közül főként nem az élénk természetű.

Ha alvás és ébrenlét a helyes mértéket túllépi, káros.

Az, amit az ember nagyon megszokott, megvéd, még akkor is, ha nem egészen helyes. Az idegenszerű, amit az ember nem szokott meg, fenyegetőnek tűnhet, de emiatt még ne kerüljük.

Vannak emberek, akik a telet, vannak, akik a nyarat kevésbé jól viselik el.

A szentség csak a szent ember számára nyilatkozik meg; a laikusnak azt, amíg a tudás titkaiba beavatva nincs, elmondani tilos.

Hippokratész

A SZKEPTIKUSOK

Senki közülünk nem tud semmit, még csak azt sem, hogy tud-e valamit vagy sem, azt sem, hogy létezik-e valami vagy sem.

Métrodórosz

A dolgok megkülönböztethetetlenek, meghatározhatatlanok és megismerhetetlenek. Éppen ezért sem tapasztalatainkról, sem véleményünkről azt se mondhatjuk, hogy igazak, azt sem, hogy nem igazak. Egyikben sem lehet hinni, hanem megrendíthetetlenül távol kell maradni mindennemű élménytől és elhatározástól, és minden egyes alkalommal azt kell mondani: a dolog éppen annyira van, mint amennyire nincs, vagyis nemcsak létezik, hanem nem létezik, és éppoly kevésbé létezik, mint amennyire nem létezik.

Semmi sem szép, semmi sem rút, semmi nem igaz és semmi nem hamis. Mindez csak a véleményekre vonatkozik. Semmi sincs úgy, ahogy azt a vélemény állítja; az emberek hiszik csak úgy, mert megszokták. A tettekre pedig ugyanez vonatkozik.

Pürrhón

A SZERETETREMÉLTÓ

A szeretetreméltó embert úgy lehet meghatározni, hogy nem éppen a legtisztább forrásokból merítve igyekszik mindenáron mindenki számára kellemes emberként feltűnni.

A szeretetreméltó már messziről köszön, az embert nevén szólítja, és ezt kiáltja: „Drágám, drágám!” – s azonnal biztosít mindenkit legmélyebb tiszteletéről és hódolatáról, megragadja mindkét kezét, egyáltalán nem is akarja elereszteni, útján elkíséri, megkérdezi, mikor lehet szerencséje, hogy újra láthassa, és ismételt meghajlások és szóáradat közepette vesz búcsút. Ha a bíróság elé idézik tanúként, nemcsak annak akar tetszeni, akinek érdekében meghívták, hanem ellenfelének is, hogy mindkét párt barátja lehessen. Ha idegenekkel találkozik, megesküszik, hogy az ő ítéletük sokkalta fontosabb, mint polgártársainak ítélete. Ha valahová vendégül hívják, gazdájának gyermekei felől érdeklődik, s amikor a kicsik belépnek, azt mondja: „pontosan apjuk másai!” Magához hívja őket, megölelgeti, megcsókolgatja és maga mellé ülteti őket. Aztán játszani kezd velük vörös pecsenyét, vagy ölébe ülteti, elaltatja őket, ha még oly kellemetlen érzés is neki.

A SZEMTELEN

A szemtelenséget így lehet meghatározni: a jó hírnév megvetése a közönséges haszon kedvéért.

A szemtelen olyan ember, aki ahhoz, akit éppen becsapott, odamegy és pénzt kér tőle kölcsön. Ha az isteneknek áldozatot mutatott be, az egész húst besózza, elrakja és máshoz megy el ebédre. Itt leül az asztalhoz, szolgáját hívja, húst és kenyeret nyújt neki, s nagy fennszóval azt mondja: Csak egyél kedvedre! Ha a maga asztala számára vásárol, emlékezteti a hentest arra, hogy milyen előnyöket szerzett neki, szorosan odaáll melléje és a mérlegbe még egy darab húst vagy legalább egy csontot dob. Ha sikerül, jó. Ha nem, a mészárszékből húscsapatot ragad el és nevetve elszalad.

Ha vendégei számára színházjegyeket vesz, úgy tudja intézni, hogy ő maga ingyen léphet be, s a következő napon még fiait és házitanítóját is magával viszi. Ha valaki valamit olcsón vásárolt, követelni kezdi, hogy neki abból részt adjanak. Idegen házba nyugodtan bemegy, gabonát és szénát kér kölcsön, és a gazdát arra kéri, vigye neki haza. A fürdőben még arra is képes, hogy a forralóüstökhöz menjen, vizet merít és azzal öntözi magát. „Na – szól –, most végre alaposan megfürödtem.” Amikor pedig eltávozik, így kiált: „Nem is köszöntem meg, nem baj!”

Theophrasztoz

NE TÉVESZD ÖSSZE KÉPZETEIDET A DOLGOKKAL

Az embert nem a dolgok nyugtalanítják, hanem a dolgokról alkotott képzelei. Így példának okáért a halál nem félelmetes, mert ha így lenne, Szókratész számára is félelmetes lett volna. A halálról alkotott képzet a félelmetes, és ez az ijesztő.

Ha az ember akadályokba ütközik, ha nyugtalan, ha szomorú, sohase keresse az okot másban, hanem mindig önmagában, más szóval, saját képzeletében. A műveletlen azzal leplezi le magát, hogy másoknak tesz szemrehányást, ha dolga rosszra fordul; a bölcsesség tudományában kezdő pedig azzal leplezi le magát, hogy szemrehányást tesz magának. A művelt ember és a bölcs senkinek sem tesz szemrehányást.

A SORSSAL NE KÜZDJ

Ne kívánd, hogy az események úgy történjenek, ahogy neked tetszik. Elégedj meg azzal, hogy a dolgok úgy történnek, ahogy éppen történnek, és akkor eléred a belső békét.

MI AZ AKADÁLY?

A betegség akadály a test számára; de nem akadály az akarat számára, ha nem akarja, hogy akadály legyen. A bénaság akadály a tagok számára, de nem akadály az akarat számára. És ez mindenre vonatkozik, bármi is érjen. Ha ezt belátod, el fogod érni, hogy valami más számára akadály lesz, számodra azonban nem.

MI A VESZTESÉG?

Ne mondd semmiről, hogy elvesztettem, hanem azt, hogy: visszaadtam. – Gyermekeid meghalt? Visszaadtad. Feleséged meghalt? Visszaadtad. Birtokodat elvesztetted? Azt is visszaadtad. De az, aki elvette, rossz volt! Mit törödsz vele, ha az, aki adta, visszavette? Amíg a tied, tekintsd idegennek, mintha fogadóban lennél.

AZ ÉLET SZÍNHÁZ

Jegyezd meg: színdarabban szerepet kell játszani, és a színházigazgató parancsol. Rövid szerepet szán neked vagy hosszút, nem lehet kifogásod ellene. Ha a koldus szerepét osztja ki neked, ezt kell játszani a szerep természetéhez híven, és éppen úgy, ha nyomorék vagy az uralkodó király, vagy a gazdag magánzó szerepét nyered el. Feladatod csak ez az egy: a kiosztott szerepet játszani, és pedig jól. A szerepet más választja ki.

HOGYAN VISELKEDIK A BÖLCS A SZIDALMAK ÉS A MEGALÁZÁS KÖZEPETTE

Jegyezd meg jól: nem a rágalmazó, nem az ütlegető bánt meg, hanem a felőlük alkotott képzeted. Ezért, ha valaki megbánt, emlékezz arra, hogy megkeresd azt a képzetet, amely téged bánt. Igyekezz arra, hogy képzeleid ne ragadjanak el. Ha

időd és nyugalmad van ahhoz, hogy ezekkel szemben fölényben légy, könnyebben fogsz önuralomra szert tenni.

ÍTÉLETEDBEN LÉGY ÓVATOS

Valaki sietve mosakszik. Ne mondd, hogy rossz, hanem: sietve mosakszik. Valaki sok bort iszik. Ne mondd, hogy rossz, hanem: sokat iszik. Mert honnan tudod, hogy az rossz, még mielőtt az okot megvizsgáltad volna?

Epiktétosz

A FECSEGÉS

Egyike a legnehezebb és legszívósabb betegségeknek, amelyeknek gyógyítását a filozófia vállalni kívánja, a fecsegés. Miért? Mert az egyetlen gyógyszer, a tanítás, csak olyan embernél alkalmazható, aki hallgat. A fecsegő azonban nem hallgat meg senkit, hanem mindig csak beszél és beszél. Ez a hallgatásra való képtelenség a fecsegő első bűne. Olyan ez, mint az önkéntes süketség, mert a szóbanforgók, amint gondolom, a természetet azért hibáztatják, hogy két fület adott nekik, de csak egy nyelvet. Ha tehát Euripidész igen találóan az egyik értetlen hallgatónak azt mondta: Sohasem tudlak megtölteni téged, hiszen feneketlen hordó vagy és a bolondba hiába töltögeti az ember legbölcsebb tanácsait! – Akkor még sokkal inkább elmondhatnám ezt a fecsegőről is: Sohasem tudlak megtölteni téged, hisz semmit nem fogadsz el, a bolondba hiába önti az ember legjobb tanácsait!

Igen! Hiába árasztja el az ember a legbölcsebb tanácsokkal is azt, aki csak beszél, beszél, amikor senki sem hallgat rá, és nem hallgat, ha mások beszélnek. Mert ha néha mégis meghall valamit és beszélőképessége apadóban van, ezt a kivételes pillanatot később annál keservesebben fizeti vissza.

Olümpiában van egy csarnok, amely egyetlen kiejtett hangot sokszorososan ver vissza, ezt a csarnokot ezért a tulajdonságáért héthangúnak nevezték el. Így visszahangzik a fecsegés is, amikor csak a legenyhébb szó is megéri, egyszerre minden oldalról.

Az ember csaknem azt gondolja, hogy a fül csatornája nála nem a lélekbe vezetnek, hanem egyenesen a nyelvbe. Éppen ezért minden figyelmeztetés és minden új benyomás, amely más embernél szépen felgyűlik, a fecsegőnél azonnal újra kifolyik. Olyan ez az ember, mint a fazék: belül üres, de annál jobban kong.

Bizonyos időközökben mégis, hogy az ember semmit se hagyjon megkísérletlenül, azt lehet mondani neki: Hallgass már, édes fiam, hiszen a hallgatás oly sok előnnyel jár! A fecsegőnél ez semmi eredményt sem fog elérni, legfeljebb bosszúságot, hogy amit a leghöbben kíván, éppen azt nélkülözni kénytelen. A lélek más betegségeinél, mint a kapzsiságnál, a becsvágynál, a gyönyörvágynál, az ember szenvedélye kielégülhet. A fecsegőnél az a legszomorúbb, hogy semmit sem kíván annyira, mint hallgatót, s ez az, akit sohasem talál. Mindenki eszeveszetten menekül

előle. Ha barátok félkörben együtt ülnek vagy sétálni indulnak és ilyen valakit megpillantanak, a legjobb, amit tehetnek, hogy azonnal elszélednek.

Ha társaságban hirtelen csend támad, azt szokták mondani, hogy Hermész lépett be. Éppen úgy mindenki azonnal elnémul, ha a fecsegő a vacsorán, vagy a baráti összejövetelen hirtelen megjelenik, és bár semmi alkalmat neki a szólásra nem adnak, azonnal tele szájjal beszélni kezd. Az emberek pedig a szélrózsa minden irányába elsietnek, hasonlóan a hajósokhoz, akik az északi szél dühöngésekor a hullámzó tengeren egymást elhagyják tengeribetegen, hogy a korlát fölött a víz fölé hajolva nyöszörögjenek.

Ezért van az, hogy a lakomákon a vendégek a fecsegőket nem kedvelik, és szárazföldi vagy tengeri úton sem szívelik őket. Mert ezek mindenkire ráülnek, az ember ruháját cibálják és időnként még bordáját is meg-meglökik. Ilyen esetben a legértékesebb testrész kétségtelenül a láb, amint Arkhilokhosz vagy maga a bölcs Arisztotelész megmondta.

Ez utóbbi ugyanis egyszer ilyen fecsegő karmaiba került, aki ízléstelen históriákkal egészen elkábította. S amikor számtalanszor azt mondta: „Na ugye! Hát nem csodálatraméltó?” – akkor Arisztotelész azt válaszolta: „Nem, egyáltalán nem csodálatraméltó. A csodálatos az, hogy van ember, akinek egészséges a lába és ilyesmit kibír.”

Más alkalommal ugyanilyen szerencsétlen bolond esetében a fecsegő azt kérdezte: „Ó, nagy filozófusom, nem voltam terhedre fecsegésemmel?” Arisztotelész azt válaszolta: „Egyáltalában nem, hiszen oda se figyeltem.”

A természet egyetlen szervünket sem zárja el annyira, nem rejti annyira bástyák mögé, mint a nyelvünket. A fogakat egyenest kerítésként építette eléje, csak azért, hogyha nem követi az értelmet, nyugodtan visszavonulhasson és mértéktelenségének határt szabhasson. „A baj – mondta Euripidész – sohasem a nyitva felejtett éléskamrákból és házakból szakad reánk, hanem mindig a nyitva felejtett szájból.”

Éppen ezért ezek az emberek sehol hitelt nem találnak, pedig ez az, amire minden beszéd törekszik. Mert a beszéd tulajdonképpeni célja, hogy a hallgatóban valami hitelt ébresszen. A fecsegőnek azonban senki sem hisz, még akkor sem, ha történetesen az igazat mondja.

Minden szemérmes és erkölcsös ember tartózkodik az ittasságtól. Mert a harag, mint egyesek mondják, az őrvongásnak csak szövetségese, az ittasság azonban egy házban lakik vele. A dolgot nevének nevezve: az ittasság a valóságos őrvongás, bár nem tart hosszú ideig. Ilyenkor pedig semmi sem annyira elvetendő, mint a beszéd hirtelen özöne. A bolondító bor az, amely még a legbölcsebbet is arra izgatja, hogy hangosan énekeljen, torkaszakadtából nevéssen és táncoljon.

Priénei Biaszt egyszer egy fecsegő egy lakomán, mikor a bölcs keveset beszélt, kigúnyolta és bolondnak nevezte.

„Hogyan – kérdezte Biasz, hát a bolond is tud hallgatni, ha iszik?”

Egy athéni polgár egyszer királyi követeket látott vendégül, és azok kívánságára néhány filozófust is meghívott. A beszélgetésben mindenki részt vett, és mindenki megmondta a magáét. Csak egyedül Zénón maradt csendes és nyugodt. Az idegenek barátságosan azt kérdezték tőle: „Nos Zénón, mit mondjunk felőled királyunknak, ha

hazatérünk?” A filozófus azt válaszolta: „Semmi egyebet, csak hogy Athénban él egy öreg, aki a bor mellett hallgatni tud.”

Plutarkhosz

A LÉLEKNEK A TESTBE VALÓ LESZÁLLÁSA

Gyakran ha a testből magamra ébredek és az idegen dolgokat kívül hagyom, magamban pedig elmerülök, csodálatos nagy szépséget látok. Ilyenkor különösképp azt hiszem, hogy felsőbb rendeltetésem van, a legmagasabb rangú életet élem, egy vagyok az istenséggel; benne megpihenek. Eljutottam a magasabb rangú tevékenységhez, és az egész rajtam kívül álló szellemi világ felett trónolok.

Mikor ezután az istenségben való megnyugvás után a szellemből az értelmes gondolkodás régiójába leszálllok, eltűnődöm azon: hogyan megy végbe ez az én mostani leszállásom, s hogyan tudott a lélek egykoron a testen belül kerülni, ha valóban az, aminek önmagában látszott, noha most már a testben lakozik.

Az egyéni lelkekben él a szellemi törekvés, hogy oda forduljanak vissza, ahonnan származtak, de azért van hatalmuk az utána következő dolgokon is. Olyan ez, mint a nap fénye, amely ugyan a fölötte levő naptól függ, de azért nem fukarkodik adományával azzal szemben sem, ami utána következik.

Az egyéni lelkek, ha a világlélekkel együtt az értelmi világban maradnak, mentesek lesznek mindennemű fájdalomtól. Ha pedig a világlélekkel együtt az égi szférákban maradnak, akkor vele együtt kormányozzák azt, mint a királyok, akik együtt lévén a Mindenség Urával, vele kormányoznak is, anélkül hogy a királyi vérből maguk leszállanának, mert együtt vannak, ugyanazon a helyen.

Aztán megint megváltoznak, s az egésztől a részek felé fordulnak, magukban léteznek – mintegy elfáradva a mással való együttléttől; s mindegyik lélek a maga világába vonul vissza. Hogyha ezt hosszú időn át teszi, hogy tudniillik menekül az egésztől, az elkülönülés folytán elszakad tőle, s nem néz többé az értelmi világ felé, akkor maga is csak rész lesz, egyedül marad, elgyengül, mindenfélebe belekap, csak részletekre tekint, és az egésztől elkülönülve, egyetlen dologra adja magát, s menekül az összes többitől. Jön lefelé, s a felé az egyetlen kiválasztott dolog felé fordul, mely az összes dolog lökéseinek-taszításainak ki van téve. Eltávolodik az egésztől, s nagy nehézségek közepette az egyetlen kormányozza, amellyel most már érintkezésbe jut. Külsőleges dolgokról gondoskodik, azokban van jelen s azokba nagyon kellemesen belemerül.

Ekkor történik meg vele az, amit úgy mondanak hogy elhullajtja szárnyait (Orpheusz), s a test bilincseibe jut, elveszítvén ezáltal sebezhetetlenségét, ami meg volt adva neki addig, amíg a világlélekkel együtt élt s egy magasabb rendű dolgot kormányozott. Ez az előző állapot mindenképpen jobb volt számára, aki akkor még fölfelé emelkedett. Most, hogy leesett, elkapták és bilincsbe verték az ellenséges és gonosz hatalmak, amint ezt a gnózis tanítja. Most csak érzékelés útján tud cselekedni, mivel abban, hogy az ész útján tegye ezt, megakadályozták. Ezért mondják róla, hogy el van temetve és a börtönben van.

De ha visszafordul az értelmi belátás felé, akkor kötelékei megoldódnak és újra felfelé halad, midőn a visszaemlékezés útján kezd hozzá ahhoz, hogy a létezőket szemlélje. Mert bukásnak, eltemettetésnek ellenére mindig van benne valami transzcendens. A lelkek tehát mintegy szükségszerűen kételtűek, egyfelől az odafenti életet élik, másfelől az idelentit: azok a lelkek, amelyek többet tudnak együtt lenni az Ésszel, inkább a fenti életet élik, azok a lelkek pedig, amelyeknél hajlamuknál vagy sorsuknál fogva épp az ellenkező a helyzet, inkább az itteni, a földi életet élik.

Ami a lélek hibáját illeti, azért kettős volt a büntetés: először az ide való lejövétel miatt, másodszor a rossz cselekedetekért, amelyeket akkor követett el, amikor már itt volt.

Így a lélek, noha isteni és felsőbb régiókból származik, a test belsejébe jut. Ő, aki az istenek sorában a legutolsó, önszántából történt leszállás útján jött le ide a mi világunkba, erejének bősége miatt, meg azért, hogy rendet vigyen abba, ami utána következik. Ha aztán sikerül neki innen gyorsan visszamennie, akkor semmi kár sem éri azért, hogy a rossz ismeretét megszerezte, a rossz lényegét megismerte, hogy saját erőit megnyilatkozáshoz segítette, és hogy műveket és alkotásokat tud felmutatni. Ha ezek a test nélküli világban tovább pihentek volna céltalanul és megnyilvánuláshoz sohasem jutottak volna, még a lélek előtt is rejtve maradt volna, mi lakozik bennük. Mert a cselekvés mindenkor teljesen rejtett erőt hoz napvilágra, erőt, amely mintegy láthatatlan és nem létező, és különben soha igazi életre nem kerülne. Ha most mindenki csodálja a belső világ gazdagságát, úgy erre csak a külső világ változatos szépsége vezette rá, mert azt kell gondolnia: milyennek kell lennie annak a szellemi világnak, amely ezeket a finom dolgokat létrehozta.

Plótinosz

A BARÁTSÁG DICSÉRETE

A barátság nem kevesebb, mint valamennyi isteni és emberi dolognak jóakarattól és szeretettől áthatott egybecsengése. Nem is tudom, adtak-e a halhatatlan istenek valami ennél kiválóbbat, a bölcsesség kivételével.

Egyesek elébe teszik a gazdagságot a barátságnak, mások az egészséget, sokan a gyönyöröket is. Az utóbbiak azonban csak az oktalan állatokhoz illenek, a többi javak pedig esendők és mulékonyak, és nem is annyira az elhatározásunktól függenek, mint inkább a vakszerencsétől. Akik azonban az erényt tartják a legfőbb javuknak, helyesen gondolkoznak, hiszen éppen az erény szüli és foglalja magába a barátságot, amely semmiképpen sem lehet el az erény nélkül.

A barátság kiváló férfiak között annyi előnnyel jár, hogy alig tudom elmondani. Hogy is nevezhetnők életnek az olyan életet, amely nem pihenhet meg egy jó barát viszonzott szeretetében? És mi édesebb, mintha van valakid, akivel minden dolgotat úgy beszélheted meg, akár csak önmagaddal? Mi örömet lelnéd a szerencsében, ha nem volna valakid, aki éppen úgy örül neki, mint jómagad? A balsorsot pedig nagyon nehéz lenne elviselni jó barát nélkül, aki fájdalmaidat még nálad is jobban átérzi.

A többi földi javak, amelyek kíváncsok előttünk, csak egyes célok elérésére alkalmasak; a gazdagság arra való, hogy használjad, a hatalom, hogy tiszteljenek, a tisztségek, hogy dicsérjenek téged, a gyönyörök, hogy élvezd őket, az egészség, hogy mentes légy a fájdalomtól és tested megfelelhessen hivatásának.

A barátság ezzel szemben számtalan dolgot magában foglal: az élet bármely helyzetében készen áll segítségedre, sohasem jön alkalmatlan időben, soha sincsen terhünkre. Ezért szokták mondani, hogy a tűzre és vízre sincs többször szükségünk, mint a barátságra. Hiszen a barátság nemcsak a boldogságot aranyozza be még ragyogóbban, hanem a bajokat is elviselhetőbbé teszi azzal, hogy osztozik bennük és részt kér belőlük.

A barátság tehát egyrészt igen sokrétű és nagy előnyökkel jár, másrészt főleg azáltal múl felül mindent, hogy jó reménységgel tölt el bennünket a jövőt illetően, és nem engedi, hogy kedvünket veszítsük és elcsüggedjünk. Aki igaz barátjára néz, mintegy saját énjét szemléli benne. Azért az, akinek jó barátai vannak, távollétében is jelen van, akkor is bővelkedik, ha segítséget szenved, akkor is erős, ha gyengeség vesz erőt rajta. És ami még hihetlenebb: holta után is él, mert életben maradt barátainak tisztelete, emlékezése, gyásza kíséri. Ezért van, hogy boldogok a megholtak, mert örökké élnek barátaik emlékezetében és dicsők az élők, mert a síron túl is megtartották szeretetüket barátaik iránt.

Cicero

RÖVID AZ ÉLET – NE FECSÉRELJÜK HASZONTALANSÁGOKRA

Biztosítsuk lelkünk békéjét: tartsuk állandóan szemünk előtt az üdvös életelveket, és buzgón törekedjünk mindarra, ami helyes és jó. Cselekedeteink olyanok legyenek, hogy ne kerüljünk szembe lelkiismeretünkkel. Semmit se tegyünk az emberek véleménye kedvéért, ne törődjünk vele, még akkor sem, ha az kedvezőtlen ránk nézve, csak a valóságban szerezzünk érdemeket. „De a tömeg a bátrakat csodálja – veted ellen – és a vakmerőket tiszteli: a szelídeket együgyűeknek tartja.”

Lehet, talán az első pillanatban. Mihelyt azonban a szelídek egyenletes életmódja bizonyosságot tesz arról, hogy itt nem szellemi tunyaságról, hanem higgadt megfontolásról van szó, ugyanaz a tömeg tisztelni és becsülni fogja őket.

Tartózkodjunk az indulatosságtól. Elménket tisztítsuk meg tőle, és gyökerestül tépjük ki belőle azokat a vétkeket, amelyek – bármilyen jelentéktelennek tűnnek is eleinte – mindig újra és újra támadnak. Az indulatosságot is ne csak mérsékeljük, hanem teljesen irtsuk ki. Miért is kezeljük egy bajt kíméletesen? Ha komolyan akarunk valamit, minden bizonnyal végbe is tudjuk vinni. Ebben semmi sem lesz jobban segítségünkre, mint a halál gondolata.

Mondja ki-ki magának és másnak is: „Mi hasznunk van abból, ha gyűlölködünk egymásra, és felette rövid életünket úgy elfecséreljük, mintha erre a világra születünk volna örökre? Mi hasznunk van belőle, ha napjainkat, amelyeket tisztességes

élvezetekkel tölthetnénk, arra használjuk fel, hogy másoknak fájdalmat és szenvedést okozzunk?” Nem vesztegethetjük időnket ilyen haszontalan dolgokkal.

Miért rohanunk meggondolatlanul a harcba? Miért szerzünk magunknak összeütközéseket? Miért, vállaljuk magunkra, gyarlóságunkról megfélemedkezve, roppant gyűlölködések terhét? Miért törekszünk mások megsemmisítésére, mikor magunk is olyan esendők vagyunk? Láz vagy más testi szenvedés nemsokára véget vet majd az ellenségeskedésnek, amelyet mi olyan kérlelhetetlenül szítunk, a halál nemsokára szétválasztja a legádázabb ellenfeleket is.

Miért zajongunk, miért háborítjuk lázongásunkkal az életet? Fejünk felett lebeg a végzet, amely felrója nekünk az elvesztett napokat és egyre közelebb ér hozzánk. A halál időpontja, amelyet, embertársadnak szánsz, talán már sokkal közelebb van hozzád.

Miért nem gondolsz inkább az élet rövidségére és miért nem igyekszel azt a magad és a mások számára háborítatlanná tenni? Miért nem kedvelteted meg magad másoknál, amíg élsz, hogy visszakívánjanak, ha meghaltál? Miért akarod megalázni a kevélyt? Miért próbálsz azt, aki szájaskodik veled, aki alávaló és megvetett ugyan, de feljebbvalóinak csak kellemetlenséget és kényelmetlenséget okoz, hatalmaddal megfélemlíteni? Miért gyűlölöd a rabszolgát vagy uradat, királyodat vagy védenCEDet?

Várj csak türelemmel: eljön a halál, amely mindnyájunkat egyenlővé tesz.

Tűzi láрма a szomszédban nem egyszer véget vet a civakodásnak; egy vadállat közbejötté szétválaszt utast és rablót. Nincs időnk arra, hogy apró-cseprő bajokkal foglalkozzunk, amikor olyasmi áll előttünk, amitől jobban kell félnünk.

Mire jó a harc és a háborúskodás? Talán többet kívánsz a halálnál annak, akit gyűlölsz? Légy nyugodt: akkor is meg fog halni. Hasztalan fárasztod magad, mert csak azt akarod tenni, ami magától is be fog következni.

„Megölni éppenséggel nem akarom – mondod, de kívánok neki száműzetést, gyalázatot, kárvallást.”

Jómagam szívesebben megbocsátok annak, aki ellenségének halálos sebet kíván, mint annak, aki csak egy pattanást, mert az ilyen nemcsak gonosz, hanem kicsinyes is.

Akár kivégzést, akár kisebb büntetést forgatsz a fejedben: milyen parányi is az az idő, amíg szenvedni fog és neked gonosz örömed telhetik benne!

Milyen hamar kileheljük lelkünket, pedig úgy szeretnénk még egyet lélegzeni!

Míg az emberek között vagyunk, gyakoroljunk emberiességet. Senkiben se keltünk félelmet, senkinek se okozzunk kárt.

Ne törődjünk a veszteséggel, sértéssel, gyalázással, szurkálódással. Viseljük el nagylelkűen a rövid ideig tartó kellemetlenséget.

Hiszen alig tekintünk szét magunk körül, alig fordulunk egyet – mint mondani szokás –, máris itt a halál.

Seneca

A BÖLCS CSÁSZÁR ELMÉLKEDÉSEIBŐL

Közel az idő, amikor mindent elfeledsz. Közel az idő, amikor téged mindenki elfeled.

Mintha már meghaltál és csak eddig éltél volna, életed hátralévő részét a természet ujjsmutatása szerint úgy éld le.

Minden lélek, mondja valaki, csak akarata ellenére nélkülözi az igazságot, és éppen így az igazságosságot, józanságot, jóakaratot és minden más hasonlót. Folytonosan eszedben kell ezt tartanod, mert így mindenkivel szemben elnézőbb leszel.

Erőszak ellen felvértezve a legteljesebb lelki nyugalomban élheted le életedet, még ha mindenki szíve szerint ellened kiabál, még ha porhüvelyed sebezhető részeit a vadállatok marcangolják is. Mert mi akadály van, hogy mindennek ellenére értelmel egyrészt a környező dolgokról alkotott helyes felfogásával, másrészt a kínálkozó alkalmak készséges felhasználásával – nyugalma megtartsa? A felfogás például azt mondja a szóbanforgó eseményeknek: Lényeged szerint ez és ez vagy, még ha a látszat másnak tüntet is fel! A felhasználás pedig azt mondja a váratlan alkalomnak: Hiszen éppen téged kerestelek! Mert nekem mindenkor helyzetem csak anyag, hogy ezen valami ésszerű és közhasznú erényt, általában, hogy valami emberhez és istenhez méltó tevékenységet gyakoroljak! Minden történés az istennel vagy az emberrel belső viszonyban van, tehát semmi sem új, semmi sem elintézhetetlen, hanem régi ismerős és könnyen megoldható.

Az erkölcsi tökéletesség velejárója, ha minden napot úgy élsz le izgalom, ernyedtség, alakoskodás nélkül, mintha az lenne az utolsó.

Gondold meg, amint nem illik csodálkoznod azon, hogy a fügefafa fügét terem, úgy azon sem, hogy a világegyetem azt szüli, amitől terhes. Csúnya dolog lenne, ha az orvos vagy a kormányos megdöbbenve állapítaná meg, hogy a beteg lázas, vagy hogy ellenszél támadt.

Fogadd a dolgokat kevélység nélkül, válj meg tőlük könnyű szívvel.

Nem érdemelném meg, hogy önmagamat bántsam én, aki szántsándékkal soha senkit nem bántottam.

Emberrel semmi meg nem eshet, ami nem emberi eset, ökörrrel, ami ökörhöz, szőlővel, ami szőlőhöz, kövel, ami kőhöz nem illik. Ha tehát mindent csak az ér, ami megszokott és természetes, mit zúgolódsz? Hiszen a veled egylényegű természet nem hozott rád semmi elviselhetlent!

Aki nem tudja, mi a világ, nem tudja, hol él. Aki nem tudja, mire született, nem tudja azt sem, kicsoda ő tulajdonképpen, és azt sem, mi a világ. Aki ezek közül egyet elhanyagol, az a maga rendeltetését sem tudná megmondani. S most milyen színben tűnik fel előtted az az ember, aki olyanok tapsai után töri magát, akik azt sem tudják, hol vannak és kicsodák?

Milyen világosan kell szemed elé rajzolódnia, hogy nincs még egy olyan alkalmas életforma a bölcselkedésre, mint az, amelyben élsz?

Örültség lehetetlenséget hajszolni. Márpedig lehetetlen, hogy hitvány ember ne hitvány módon viselkedjék.

Minden csak egy napig tart: a magasztalás éppen úgy, mint a magasztalás tárgya.

Milyen szerencsétlen vagyok, hogy ez történt velem! Nem, nem így. Hanem így: Boldog vagyok, mert bár ez történt velem, a jövőtől nem félek.

Marcus Aurelius

KÖZÉPKOR

AZ ÚR ELSZÓRT IGÉI

Adni több, mint venni.

Legyetek hűséges pénzváltók.

Úgy, ahogy benneteket találni foglak, úgy ítélek fölöttetek.

Kérjétek a legnagyobbat, és megkapjátok a kicsit; kérjétek az eget, és megkapjátok a földet.

Ti pedig a kicsinyből akartok nőni, és a nagyból kicsinnyé lenni.

Az én titkom az enyém és az én házam fiaié.

Szakadások lesznek és eretnokségek.

Lássad meg, hogy íme az elsőt olyanná teszem, mint az utolsót és az utolsót olyanná, mint az elsőt.

Aki közel vagyon hozzám, az közel van a tűzhöz; aki pedig távol van tőlem, az távol van Isten országától.

A gyengékért gyenge voltam, az éhezőkért éheztem és a szomjazókért szomjaztam.

Gyakran kívántam ezeket a szavakat hallani, de senki sem volt, aki azokat ki-
mondta volna.

Engedd, hogy megmentselek és megmentsem a lelkedet.

A gyengéket az erősek fogják megmenteni.

Akik velem voltak, nem értettek engem.

Ha a jobbat nem úgy teszitek, mint a balt, a felsőt nem úgy, mint az alsót, a hátulsót nem úgy, mint az elülsőt, nem éritek el a Mennyeek országát.

A világ csak híd, menj át rajta, de ne építs rajta házat.

S azon a napon látott valakit, aki szombatnapon dolgozott, és így szólt hozzá: „Ember, ha tudod, hogy mit teszel, üdvözlélek, ha nem tudod, átkozott vagy és a törvényt gyalázod.”

Az Úrnak a szájhagyományban fennmaradt szavai

ISTEN FELSÉGÉT MŰVEIBŐL ISMERJÜK MEG

Ha azt mondod nekem: „Mutasd meg, milyen a te Istened”, ez a válaszom: „Mutasd meg nekem, milyen a te embered és én megmutatom neked, milyen az én Istene”. Erre azt mondod: „Te látod, írd le, milyen az Isten?”

Halld meg hát, ember: Sem elmondani, sem leírni, sem testi szemmel látni nem lehet, milyen az Isten. Dicsőségét a lélek nem foghatja meg, nagyságát nem érheti fel, magasságát nem gondolhatja el.

Ereje nem tűr összehasonlítást, bölcsességéhez nincsen mérhető, jósága utánozhatatlan, bőkezűsége kimondhatatlan.

Mert ha fényességnek mondom, művét mondom ki. Ha Igének mondom, elsőségét mondom ki. Ha értelemnek mondom, okosságát mondom ki. Ha Léleknek mondom, a magam lélegzetvételét mondom ki öbennem. Ha bölcsességnek mondom, fiát mondom ki. Ha erőnek mondom, hatalmát mondom ki. Ha jelenségnek mondom, tevékenységét mondom ki. Ha gondviselésnek mondom, jóságát mondom ki. Ha országnak mondom, dicsőségét mondom ki. Ha Úrnak mondom, bírónak mondom. Ha bírónak mondom, igazságosnak mondom. Ha Atyának mondom, mindennek mondom.

Úr, mert mindeneken uralkodik; Atya, mert mindenekelőtt volt, alkotó és teremtető, mert mindent alkotott és teremtett. Magasságbeli, mert mindenekfelett áll; mindenható, mert mindent tart és átölel. Mert az egek magasságai és a mélységek mélységei az ő kezében vannak és nincs hely, ahol időznék vagy megpihennie.

Az ég az ő műve, a föld és a tenger az ő alkotása, az ember az ő teremtménye és képmása. A Nap és a Hold és a csillagok az ő elemei, amelyeket jeleknek állított: időül, napokul és évekül, hogy az embereknek segítségére legyenek és nekik szolgáljanak. És mindeneket Isten alkotott – hiszen azelőtt nem voltak –, hogy felségét műveiből ismerjük és értsük meg.

Antióchiai Szent Theophil

A SZELLEMI HALÁL

Egyetlen igaz ember felér egy egész világgal, az igaztalanok pedig, legyenek még oly sokan, értéktelenek, s így Isten előtt semmit sem számítanak.

Úgy tetszik, az apostol nem azokat nevezte „nemlétezőknek”, akik semmilyen tekintetben sem léteznek, hanem inkább a gonoszt, amennyiben ő a rosszat nemlétezőnek tekinti: „Mert, amint mondja, Isten a nemlétezőt létezőként hívta világra:

Eszerint jónak lenni és létezni egy és ugyanaz, „mert az Úr ismeri az igazak útját és az istentelen útja mulandó.” Isten nem ismer semmilyen gonoszt, ellenben jól ismeri az igazak útját. Mert „megismerte az Úr az övéit.” Az igazak útja azonban azé, aki így szólt: „Én vagyok az út...” De ő nem ismeri a gonoszt és nem tud róla, nem mint-ha tudásával nem lenne képes mindent felölelni és megragadni – Istenről ilyet gondolni istentelenség lenne; hanem a gonosz ismerete méltatlan lenne hozzá.

Eszerint habozás nélkül állíthatjuk, hogy az Írás tanúsága szerint Isten nem tud mindent. Isten nem ismeri a bűnt, és a bűnös nem ismeri Istent. Ami Isten számára idegen, az tudásán kívül esik. Halld, mint szól a Megváltó: „Távozzék tőlem minden gonosztevő, nem ismerlek benneteket”. És hasonlóképpen Pál apostol: „Aki közületek a jövő ismeretével, vagy a szellem adományával rendelkezik, ismerje fel, hogy amit én írok, az Úrtól származik. Aki azonban ezt nem ismeri fel, azt nem fogják felismerni.”

Ugyanis halott az a lélek, amelyik vétkezik, és a kígyót hazugság vezette, amikor azt mondta: „halhatatlanok lesztek”.

Hogy az ördögé a halál hatalma, az nem arra a „közbülső” és közömbös halálra vonatkozik, amely valamennyi testből és lélekből összetett teremtményt elér, és amely a lelket és testet szétválasztja. Ez az a halál, amely szembeszegül és ellenséges azzal, aki azt mondta: „Én vagyok az élet”.

Órigenész

AZ IMÁDSÁGRÓL

Amikor imádkozunk, kedves testvéreim, éber lélekkel, teljes szívvel szenteljük magunkat kéréseinknek. Minden testi és világi gondolat legyen távol tőlünk és szívünk semmi mással ne foglalkozzék, mint imánk tárgyával.

Bensőnket zárjuk be ősi ellenségünk előtt, egyedül Isten előtt tárjuk ki. Ne tűrjük, hogy Isten ellensége imádság idején hozzánk lopóddzzék. Mert gyakorta oson titkon hozzánk, megtéveszt bennünket nyájas mesterkedéseivel, eltereli gondolatainkat Istenről, hogy más valami legyen szívünkben, mint ajkunkon, akkor, amikor tiszta szándékkal: nem szavunkkal, hanem szívünkkel és a lelkünkkel kell az Úrhoz fordulnunk. Milyen hanyagság, ha távol időzöl és haszontalan és nem szent gondolatok rabságába kerülsz, amikor az Úrhoz imádkozol, mintha fontosabb gondolataid lennének annál, mint amit Istennel beszélsz meg! Hogyan kívánhatod, hogy Isten meghallgasson, mikor magad sem hallgatsz önmagadra? Azt akarod, hogy Isten megemlékezzék rólad, ha kéréssel fordulsz hozzá, mikor magad sem emlékezel önmagadra?

Akik imádkoznak, ne járuljanak Isten elé terméketlen, haszontalan kérésekkel. Hasztalan marad a kérés, ha Istenhez küldött imánk terméketlen. Mert ha minden fát, amely nem terem gyümölcsöt, kívágnak és a tűzre vetnek, akkor minden bizonyonnyal a terméketlen beszéd sem tudja megnyerni Istent, mivel nem hozott gyümölcsöt tetteiben. Ezért tanít bennünket ekként az isteni írás: „Jó az imádság böjttel és alamizsnálkodással” (Tob. 12,8). Mert az, aki az ítélet napján kiosztja jutalmait jócselekedeteinkért és alamizsnálkodásunkért, ma is jóságosan hallgatja meg azt, aki imáját jócse-

lekedeteivel támogatja. Megígéri, hogy jelen van, meghallgatja és oltalmazza azokat, akik leoldják az igazságtalanság csomóját szívükről és parancsolatai szerint jót tesznek Isten házanépével. Mivel meghallgatják, milyen tetteket parancsol Isten, megérdemlik, hogy Isten meghallgassa őket. Boldog Pál apostol, akinek segítségére siettek a testvérek nyomorúságában, a jócselekedeteket Istennek bemutatott áldozatoknak nevezi. Mert amint az, aki megkönyörül a szegényen, Istennek ad pénzt kamatra, úgy az is, aki a legcsekélyebbnek ad, Istennek ad, és lélekben mutat be neki jó illatú áldozatot.

Caecilius Cyprianus

A BÖJTÉRŐL

A böjt olyan régi, mint az emberiség: a paradicsomban írták elő. Az első parancs, amelyet Ádám kapott: „A jó és rossz tudásának fájáról ne egyetek”, a böjt és megtartóztatás törvénye.

Ha Éva megtartóztatta volna magát a fától, most nem lenne szükségünk böjtlésre. Mert nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem a betegeknek. A bűn megsebzett, a bűnbánat meggyógyít bennünket; de a böjt nélküli bűnbánat erőtlens és terméketlen.

Mivel nem böjtöltünk, kiűzettünk a paradicsomból. Böjtljünk tehát, hogy visszatérhessünk bele. Ne utánozd Éva engedetlenségét és ne fordulj ismét a kígyóhoz tanácsért, aki étellel puhítja el a tested.

Nagy Szent Vazul

AZ IGAZI JÓRÓL

Egy bizonyos: csak jót szerethetsz. Jó a föld: hegyeinek magasságával, völgyeinek mélységével, mezőinek lapályaival. Jó a termőföld a maga szépségében és termékenységében. Jó az arányosan tagolt ház a maga tágasságával és világosságával. Jók az élőlények a maguk eleven testével. Jó a szelíd, gyógyító levegő. Jó az ízletes, egészséges étel. Jó a fájdalmat, fáradságot nem ismerő, erőtlől duzzadó egészség. Jó az ember formás, az élet színét tükröző vidám orcája. Jó a barát édesen együttérző lelke szeretetének megbízhatóságában. Jó az egyenes gondolkodású, derék férfi. Jó a fáradság nélkül adakozó gazdagság. Jó az égboltozat a Nappal, Holddal és csillagokkal. Jók az angyalok szent alázatukban. Jó az Ige, amely szelíden oktatja és illően inti azokat, akik hallgatják. Jó a dal lágyan csengő ütemeivel és mély értelmének komolyságával. Mi minden, mi minden még!

Jó ez és jó amaz. De ne tekintsd ezt és amazt, hanem, ha képes vagy rá, tekinted fordítsd az igazi jóra. Akkor látod Istent, aki nem valami más által jó, hanem minden jó jósága. Sőt, mindazon dolgok közül, amelyeket felsoroltam, vagy amelyek egyébként szemünk elé tárulnak, vagy gondolatainkban vannak, nem nevezhetnők helyesen az egyiket jobbnak, mint a másikat, ha nem élne bennünk az igazi jó fogal-

ma, amelynek mértéke szerint egyszer igenlünk, másszor más fölé helyezünk valamit. Így kell Istent szeretnünk: nem mint akármilyen jót, mint ezt vagy amaszt, hanem mint az igazi jót önmagában. Mert lelkünknek sajátja a jó utáni vágy, amelyet semmiféle fogalmi ítélettel nem képes túlszárnyalni, csak a szeretet által tud átölelni: és mi más ez, ha nem Isten? Nem a jóságos lélek, nem a jóságos angyal, nem a jóságos ég: csak a jóságos jó.

Az ember csak a legfőbb jóban boldog, amelyet az igazságnak abban a fajtájában ragadunk és tartunk meg, amelyet bölcsességnek nevezünk. Mielőtt eljutunk ebbe a boldog életbe, lelkünkbe vésve találjuk a boldogság fogalmát és általa tudjuk és mondjuk magunkról kétségtelen bizonyossággal: boldogok akarunk lenni. Így találjuk, mielőtt bölcsökké leszünk, lelkünkbe vésve a bölcsesség fogalmát, amelynek birtokában mindegyikünk arra a kérdésre, hogy akar-e bölcs lenni, kétségtelenül ezt a világos választ adja: akarok.

VIGASZTALÁS SZERETTEINK HALÁLÁRA

Amikor elhunyt szeretteinkre emlékezünk, vegyük fontolóra, mi is az, amit remélünk, és mi az, amitől félnünk kell. Remélünk kell, mert drága az Úr előtt az ő szentjeinek a halála, de félnünk is kell, mert a bűnösök halála felette rossz. Életutunkon tartsuk tehát magunkat az Evangélium szavához: „Aki én bennem hisz, akkor is él, ha meghal.” Mit jelent: Akkor is él, ha meghal? Bár meghalt testben, él lélekben. Azután hozzáfűzi: „És aki él és hisz bennem, nem hal meg örökké.” Minden bizonynyal meghal, mit jelent hát az, hogy nem hal meg? Bár meghal időlegesen, nem hal meg örökké.

Ilyen szavakkal vigasztaljuk meg tehát egymást. Az emberi szív megteheti, hogy nem fájlalja szerettei elhunytát, de jobb, ha fájlalja, és ezáltal meggyógyul, mintha nem fájlalja, és ezáltal embertelenné válik. Mária az Úrhoz tartozott, és fájlalta bátyja halálát. De miért csodálkozol, hogy Mária fájdalmat érzett, amikor maga az Úr is sírt? Ezért mondja az apostol a halottakról: „Nem akarlak benneteket tudatlanságban hagyni a halottak felől, nehogy úgy szomorkodjatok, mint a pogányok, akiknek nincsen reményük.” Nem azt mondta, hogy ne szomorkodjatok, hanem hogy ne úgy szomorkodjatok, mint a pogányok, akiknek nincsen reményük. Mert szükséges, hogy szomorkodjatok, de amikor szomorkodtok, vigasztaljon meg a remény.

Hogyan szomorkodnál mikor a test, amelyet a lélek éltet, a lélek eltávozásával lélektelenné válik? Aki az imént járt-kelt, most mozdulatlanul fekszik, aki nemrég még beszélt, most némán hallgat. Eltávozott, amit nem láttunk, itt maradt, amit fájdalommal látunk: ez az oka szomorúságunknak. De ha ez az oka szomorúságunknak, vigasztalásunk is van szomorúságunkban. Milyen vigasztalásunk? Hogy maga az Úr száll le az égből az arkangyal hívására, és szavára harsonazengés közben, előbb a Krisztusban megholtak támadnak fel, azután az élők, akik még hátravagyunk, ragadtatunk el velük együtt a felhők között az Úr elébe. Vajon időlegesen? Nem: mindig az Úrral leszünk. Pusztuljon a szomorúság, ahol ily nagy a vigasztalás, töröljük ki lelkünkben a gyászt, a hit űzze el a fájdalmat! Ily roppant remény színe előtt nem illik a szomorúság Isten templomához. Benne lakozik a jó vigasztaló, benne lakozik,

akinek az ígérteét bírjuk. Miért sirassuk soká halottunkat? Mert a halál keserű? Átment rajta az Úr is. Az vigasztaljon meg benneteket bőségesebben, aki nem távozik szívetekből, és úgy lakozzék benne, hogy végül bennünket is átváltoztatni kegyeskedjék.

Szent Ágoston

A TEST ÉS A LÉLEK HARCA

Számos harc dúl bennünk. A test a lélek ellen harcol, a lélek a test ellen lázong. Ha ebben a széthúzásban a test vágyai bizonyulnak erősebbeknek, a lélek rútul elveszti méltóságát és felette szégyenletes lesz szolgálnia annak, akihez a parancsolás volt méltó.

Ha azonban a lélek aláveti magát urának, a magasabb rendű ajándékokban leli gyönyörűségét, a földi örömek ösztönzéseit lábbal tiporja, és halandó testében nem engedi uralomra jutni a bűnt, az értelem rendezett elsősége tesz szert, és erődítményeit nem ingatja meg a lelki gonoszság semmiféle hiú képzelgése.

Mert az embernek akkor van igazi békéje és igazi szabadsága, ha egyrészt a testet a lélek igazgatja bíróként, másrészt a lelket Isten kormányozza oltalmazóként.

Értsük meg, hogy mennél jobban buzgólkodunk üdvösségünkért, ellenségünk annál több gáncsot fog vetni nekünk. De az, aki bennünk van, erősebb annál, aki ellenünk van, és az által vagyunk erősek, akinek erejében bízunk. Azért engedte az Úr megkísérteni magát a kísértőtől, hogy annak példája oktasson bennünket, akinek segítségére támaszkodunk. Az ellenséget nem az erő hatalmával, hanem a törvény bizonyosságával győzte le, egyrészt, hogy ezzel jobban megtisztelje az embert, másrészt, hogy súlyosabban büntesse az ellenséget, mert az emberi nem ellenségét így már nem Isten, hanem mintegy az ember gyűrte le.

Szent Leó

A BÖLCSESSÉG VIGASZTALÁSA

Ki szenvedélyes szívvel csak hírnévre tör
S legfőbbik jónak tartja azt,
Tekintsen fel a tágas égre s lássa meg,
Milyen parányi földtekénk.
Neved, ha még oly nagy, sem tölti be piciny
Földünk arasnyi méretét.
Hiába próbáltok büszkén kitörni hát
Halandóságtok szűk köréből.
Hatoljon híretek bár messze tájakra,
Ismerje sok nép nevetek,
Hajléktok ragyogja bár be tisztelet:
Nem érdem a halál előtt,

Mely egyformán elbán kicsinnyel és naggyal
S lentet fönttel kiegyenlít.
Hol vannak csontjaid, derék Fabricius,
Brutus, s te szigorú Cato?
Néhány fösvény szó hirdeti, mi él tovább:
Csupán a pusztá név marad.
De bármily szép szavunk elég-e ahhoz, hogy
Megismerjük a holtakat?
Porladtok hát a sírban ismeretlenül,
Dicső hír sem véd tőle meg.
Úgy gondoljátok, éltetek megnyújtja tán,
Hírnév halandó fénye még?
Egy késő nap majd ezt is elragadja,
S elér a második halál.

Boethius

A JÓ CSELEKEDETEK ESZKÖZEI

Szeressük mindenekelőtt Urunkat, Istenünket teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel, teljes erőnkkel, azután felebarátunkat, azután önmagunkat.

Ne öljünk, ne paráználkodjunk, ne lopjunk, ne vágyódjunk tiltott örömek után, hamis tanúságot ne szóljunk. Becsüljük meg minden embertársunkat. Ne tegyük másnak azt, amit magunk se kívánunk magunknak.

Tagadjuk meg önmagunkat, hogy követhessük Krisztust. Zabolázzuk meg ösztöneinket, ne adjuk át magunkat a gyönyöröknek. Szeressük a bűnt. Adjunk ételt a szegényeknek, ruházzuk a mezíteleneket, látogassuk a betegeket, temessük el a halottakat, segítsünk a nyomorúságba jutottakon, vigasztaljuk a szomorúakat.

A világ cselekedeteitől tartsuk távol magunkat. Krisztus szeretetének semmit se tegyünk elébe. Indulatból ne cselekedjünk, haragot ne érleljünk, csalárdságot ne tartogassunk szívünkben, békességet ne színleljünk, a szeretetet ne hagyjuk el. Ne esküdjünk, nehogy hamisan esküdjünk. Az igazságot valljuk meg szívünkkel és ajkunkkal. Ne fizessünk rosszért rosszal, ne legyünk méltánytalanok másokkal szemben, a velünk elkövetett igazságtalanságot pedig viseljük el türelemmel. Szeressük ellenségeinket, ne átkozzuk azokat, akik bennünket átkoznak, hanem inkább áldjuk őket. Viseljük el az üldözést az igazságért.

Ne legyünk fennhéjázók, sokat ivók, sokat evők, sokat alvók, zúgolódók, rágalmazók. Reményünket Istenbe vessük. Ha valami jót látunk magunkban, Istennek tulajdonítsuk, ne magunknak, de a rosszról mindig legyünk meggyőződve, hogy belőlünk ered, és így magunkra vessünk. Féljünk az ítélet napjától, rettegjünk a gyehennától, minden lelki vágyódásunkkal kíváncsozunk az örök élet után; és a halált naponként tartsuk szemünk előtt.

Életünk cselekedeteit minden egyes órában kísérvük figyelemmel, és legyünk bizonyosak afelől, hogy Isten mindenütt lát bennünket. A szívünkben támadt gonosz

gondolatok roppanjanak össze Krisztuson, a sziklán, és tárjuk fel Őt idősebb lelkiatyánk előtt. Ajkunkat őrizzük a gonosz és rossz beszédétől, ne szeressük a sokszavúságot, ne szóljunk üres és nevetésre készítő szavakat, ne leljük kedvünket a sok nevetésben vagy hahotázásban. Szívesen hallgassuk a szent olvasmányokat, és gyakran szenteljük magunkat az imádságnak.

A múlt bűneit naponkint valljuk meg imádságunkban Istennek könnyhullatás és sóhajlás közepette, hibáinkat magukat pedig igyekezzünk a jövőben megjavítani. Ne teljesítsük a test kívánságait, és gyűlöljük a magunk akaratát. Engedelmeskedjünk mindenben az előljáró parancsainak, még akkor is, ha ő maga másképp tenne, amitől Isten őrizzen. Az Úr szava szerint: „Amiket mondanak nektek, cselekedjétek, de amiket cselekszenek, ne cselekedjétek!”

Ne akarjuk, hogy szentnek mondjanak bennünket, amíg valóban nem vagyunk azok, hanem igyekezzünk inkább szentté lenni, hogy több igazsággal nevezhessenek annak. Isten parancsait naponkint teljesítsük cselekedeteinkkel. Szeressük a tisztaságot, ne gyűlöljünk senkit se, ne szeressük a civakodást, kerüljük a dicsekvést, tiszteljük az idősebbeket, a fiatalokat pedig szeressük Krisztus iránti szeretetből. Imádkozunk ellenségeinkért, haragosainkkal békülünk ki még napnyugta előtt. Isten irgalmassága felől pedig sohase essünk kétségbe.

Íme, ezek a lelki élet művészetének eszközei. Ha fáradhatatlanul kihasználjuk őket éjjel és nappal, és be tudunk róluk számolni az ítélet napján, akkor az Úr megadja majd nekünk azt a jutalmat, amelyet ő maga ígért meg: „Szem nem látta, fül nem hallotta, sem az ember szívébe fel nem hatott, amit Isten azoknak készített, akik őt szeretik.”

Szent Benedek

A VÉTKEK KÜLÖNBÖZŐSÉGÉRŐL

Más dolog elhamarkodottságból és más megfontolásból vétkezni. Mert gyakran követünk el vétket elhamarkodottságunkban, amit aztán megfontolás után magunk is elítélünk.

Többnyire gyengeségünkől szokott megtörténni velünk, hogy szeretjük a jót, de nem tudjuk végbevinni. A szándékos vétkezés azonban azt jelenti, hogy a jót sem nem tesszük, sem nem szeretjük.

Amint tehát néha súlyosabb dolog szeretni a bűnt, mint elkövetni, éppen úgy nagyobb gonoszság gyűlölni az igazságot, mint meg nem tenni. Vannak, akik nemcsak nem teszik, hanem üldözik is a jót, és azt, amit maguk megtenni elmulasztanak, másokban gyűlölik. Ezek ugyanis vétküket nem gyengeségből vagy tudatlanságból, hanem szántsándékkal követik el. Ha teljesíteni akarnák a jót, csak nem tudnák, legalább másokban szeretnék, amit maguk megtenni elmulasztanak. Mert ha legalább szándék szerint óhajtanák a jót, akkor nem gyűlölnék, ha mások megteszik. De mivel ezeket a jókat, amelyeket hallomásból ismernek, életükkel megvetik, és ha észreveszik, üldözik, igaza van ennek a mondásnak: „Szántsándékkal távolodtak el Istentől.”

Szent Gergely

ISTEN AZ ÉN BOLDOGSÁGOM

Az ég utáni vágyunk könnyen megcsappan, mert ezernyi veszély leskelődik ránk. Ezért állandóan buzdításra szorulunk, hogy amint megcsúsztunk; új erőre kapva, rögtön visszatérjünk igazi és legfőbb javunkhoz: Istenhez.

Vágyaimnak legfőbb tárgya, Téged hívlak tehát segítségül! Hangos szóval Hozzád kiáltok szívem mélyéből! Ha Téged hívlak, valóban bensőmben szólítlak meg. Hiszen nem is lennék, ha nem lennél bennem, és ha én nem lennék Benned, Te sem lennél én bennem. Bennem vagy, mert gondolataimban vagy. Azokból ismerlek meg, azokban találalak meg, ahányszor csak Rád gondolok és Rajtad gyönyörködöm Benned, Akitől, Aki által és Akiben létezik minden.

Íme, szeretlek. Ha kevésbé szeretlek, még jobban akarlak szeretni. Szeretettől égek Irántad, vágyakozástól lángolok Irántad, az édes emlékezésben Benned találok minden gyönyörűségemet. És lám, míg lelkem Te utánad sóhajt és kimondhatatlan jószágodon elmélkedik, a test terhe sem nyom már annyira; a gondolatok zűrzavara csökken, a mulandóság súlya minden nyomorúságával együtt nem kábít már el úgy, mint szokott. Minden elhallgat, minden elnyugodott. Csak a szív lángol és a kedély ujjong. Az emlékezet megélénkül, az értelem megvilágosodik, és a lélek egyszerre csak azon veszi észre magát, hogy elragadta a Láthatatlan iránti szeretet!

Boldog az a lélek, amely kiszabadulva a föld börtönéből szabadon száll az ég felé, amely színről színre lát Téged, édes Uram, amely nem érez többé félelmet a haláltól, hanem örök, múlhatatlan dicsőségben örvendezik. Nyugodt és gondtalan, nem fél többé ellenségtől és haláltól. Hiszen az övé vagy már, jószágos Uram, Akit olyan sokáig keresett. Akit mindig szeretett. Az éneklő mennyei karokkal egyesülve zengi az örök ünnep méznél édesebb dalait a Te fölséged dicséretére örökké. Megittasul házadnak teljétől. Gyönyörűséges patakjával itatod őt.

Ó, az égi lakóknak boldog közössége! Ó, felséges ünnepe mindazoknak, akik hazatérnek Hozzád, földi vándorlásuknak ebből az inségéből a szépség teljéhez, a káprázatos fényességhez, minden méltóság legfőbbikéhez – oda, Uram, ahol alattvalóid mindig Téged szemlélnék! Ott semmi sem hatol a fülbe, ami megzavarná a lelket.

A Te országodban nincs helye viszontagságnak és keserűségnek. Ott nincs gonosz és nincs gonoszság. Nincs ellenség, nincs támadó, nincs alkalom a bűnre. Ott nincs hiány, nincs szégyen, nincs viszály, nincs gyalázat, nincs vádaskodás, nincs félelem, nincs nyugtalanság, nincs büntetés, nincs kétség, nincs kényszer, nincs egyenetlenkedés. Ott a legnagyobb béke uralkodik, tökéletes szeretet, ujjongó, örök istendicséret, vég nélküli, zavartalan nyugalom és soha meg nem szűnő örvendezés a Szentlélekben.

Milyen dicséretet, milyen hálát mutathatunk be tehát Neked, Istenünk, aki a mulandó élet tengernyi nyomorúsága közepette nem szűnöl meg bennünket kegyelmed csodálatos látogatásával vigasztalni? Ó, én nyomorult, hogy elfoglal a sokféle gond! De közben életem végét rettegem, és bűneimet veszem fontolóra, miközben ítéleted-

től félek és halálom órájára gondolok, míg a pokol gyötrelmeitől borzadok, mert nem tudom, milyen szigorú vizsgálatnak fogod alávetni tetteimet, míg teljességgel ismeretlen előtted, hogyan fogom cselekedeteimet bevégezni, míg ezeket és ilyeneket veszek fontolóra – íme, Te hozzám jössz és szokott atyai jóságoddal megvigasztalsz. Mikor így sírok, és könnyeimnek se szeri, se száma, és szívem mélyéből sóhajtok Hozzád, Te felemeled szomorú és megkínzott lelkemet a hegyláncok gerincei fölé, fel az illatozó virágágyakhoz. Kedvesen csobogó patak mellett zöldellő pázsithoz telepítesz. Asztalt terítesz nekem sokféle fogással, hogy fáradt lelkem megerősödjék, szomorú szívem felviduljon. És ettől a gyönyörűségtől új erőre kapva elfelejtem minden nyomorúságomat. Felemelkedve a föld magasságai fölé, végre megnyugvást találok Benned, igaz békében.

Joannes Fécampiensis

MIÉRT ÉS HOGYAN KELL SZERETNÜNK ISTENT?

Azt akarjátok tőlem hallani, miért és hogyan kell szeretnünk Istent? Íme: Isten iránti szeretetünk oka maga Isten; mértéke mérték nélküli szeretet.

Két okból mondtam, hogy Istent önmagáért kell szeretnünk: először is, mert semmi sem méltóbb szeretetünkre, másodsor, mert semmi sem válik jobban hasznunkra.

A kérdés, miért kell Istent szeretnünk, kettős gondolatot ébreszt bennünk. Felmerül ugyanis a kétség lelkünkben, minek kell szeretetünk legfőbb indítóokának lennie: vajon Istent önmagáért, vagy magunk miatt kell szeretnünk? Mindkettőre ugyanazt válaszolom: Isten iránti szeretetünknek nem találok más méltó okát, mint Őt magát.

Nézzük előbb, mivel érdemelte meg szeretetünket? Sok érdemet szerzett nálunk, aki nekünk, érdemteleneknek adta önmagát. Hiszen még Ő is mit adhatott volna jobbat Önmagánál? Ha tehát azt kutatjuk, mivel érdemelte ki szeretetünket, ha Iránta való szeretetünk indítóokát keressük, akkor azt kell mondanunk, hogy elsősorban azért kell Őt szeretnünk, mert S előbb szeretett bennünket.

Teljességgel méltó arra, hogy viszonzszeressük, különösen, ha meggondoljuk, ki Ő, kik vagyunk mi, és mennyire szeretett bennünket. Isten az, aki szeretett bennünket, ellenszolgáltatás nélkül. Még ellenségeit is szerette. És mennyire? János felelt erre: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte”, és Pál: „Aki saját Fiának nem kegyelmezett – úgymond –, hanem odaadta Őt érettünk”. És maga a Fiú tesz tanúságot önmagáról: „Nagyobb szeretete senkinek sincs, mint aki életét adja barátaiért”. Így szerzett érdemeket az Igaz a gonoszaknál, a Legnagyobb a legkisebeknél, a Mindenható a tehetetleneknél.

Úgy vélem, hogy akik előtt ez nyilvánvaló, azok előtt nyilvánvaló az is, miért kell szeretnünk Istent: azért, mert kiérdemelte a szeretetünket.

Nem csoda, ha valaki kevésbé szereti azt, akit kevésbé ismer. De még így is tudjuk, hogy mindenünkkel adósai vagyunk Annak, Aki bennünket mindenestől alkotott.

Mit kell tennem tehát nekem, aki az én Istenemet nemcsak életem ingyen ajándékozójának, legbőkezűbb igazgatójának, kegyes vigasztalójának, gondviselő kormányzójának, hanem ezenfelül a leggazdagabb megváltómnak, örök megtartómnak, gazdagítómnak, megdicsőítőmnak vallom? Mit adjak az Úrnak mindezekért? Ha mindenemmel tartozom Neki azért, hogy teremtett, mit adjak még ehhez hozzá, amiért újjáteremtett, és ily módon teremtett újjá? Mikor először teremtett, engem adott magamnak, mikor másodszor, önmagát, mikor önmagát adta, engem adott vissza önmagamnak. Mivel teremtett és újjáteremtett, önmagammal tartozom önmagamért, és kétszeresen tartozom. Mit adjak Istennek Őérette? Mert ha ezerszeresen vissza is tudnék Neki fizetni, mi vagyok én Istenhez képest?

Mivel az a szeretet, amely Istenre irányul, a mérhetetlenségre és végtelenségre irányul – hiszen Isten mérhetetlen is, végtelen is; milyennek kell lennie, kérdem, a mi szeretetünk határának és mértékének? Milyennek, hiszen mi nem ingyen adjuk már szeretetünket, hanem tartozásból? A mérhetetlenség szeret bennünket, az örökkévalóság szeret, a tudomány mindent felülmúló szeretete szeret; Isten szeret bennünket. Akinek a nagysága határtalan, Akinek a bölcsessége mérhetetlen, Akinek a békéje felülmúl minden értelmet: és mi mértékkel fizessünk vissza Neki?

Szeretlek, Uram, erősségem, támaszom és menedékem, szabadító és mindenem, amit csak kívánatosnak és szeretetreméltónak lehet nevezni! Istenem, segítőm, szeretlek ajándékodért és az én mértékem szerint, amely kisebb ugyan, mint amilyet az igazságosság megkívánna, de nem kisebb tehetségemnél. Mert ha tehetségem alatt marad is tartozásomnak, nem tudom felülmúlni önmagam. De többre leszek, képes, ha többet kegyeskedel adni, bár sohasem leszek képes annyira, amennyire méltó lennél!

Clairoaux-i Szent Bernát

A LÉLEK SZÁRNYALÁSA ISTEN FELÉ

Vallom, Uram, és áldalak érte, hogy bennem képmásodat teremtetted meg, hogy Rád emlékezve Rólad elmélkedjem, Téged szeresselek! De ezt a képmást annyira eltorzította a vétek, annyira belepte a bűn szennye, hogy képtelen eleget tenni rendeltetésének, hacsak Te meg nem újítod és helyre nem állítod. Nem merészelek, Uram, behatolni mélységeidbe – hogyan is volna ahhoz elég az én értelmem? –, de vágyakozom arra, hogy valamelyest megértsem igazságodat, amelyet szívem hisz és szeret. Mert nem azért törekszem a megértésre, hogy higgyek, hanem azért hiszek, hogy eljussak a hit megértésére.

Még mindig elrejtőzöl, Uram, lelkem előtt fényességedben és boldogságodban. Lelkem még mindig foglya sötétségének és nyomorúságának. Körültekint, de nem látja szépségedet. Hallgat, de nem hallja szavad zenéjét. Keres szaglóérzékekével, de nem érzi illatodat. Ízlel, de nem ismeri meg ízedet. Megtapint, de nem érzi lágyágodat. Mert minden megvan Benned, Uram, a magad kimondhatatlan módján. Hiszen Te adtad ezeket teremtményeidnek érzékelhető módon. De lelkem érzékeit a bűn hosszas betegsége megbénította, elkábította, eltömte. Mi vagy hát, Uram, mi vagy?

Minek gondoljon szívem? Igen, Te vagy az élet, a bölcsesség, az igazság, a jóság, a boldogság, az örökkévalóság és mindaz, ami valóban jó.

Ébredj fel, lelkem, emelkedjél fel teljes értelmekkel és gondolkozzál, amennyire csak tőled telik, hogy milyen és mekkora az a jó? Mert ha már az egyes javak gyönyörködtetnek, gondold meg, milyen gyönyörűséget kell okoznia annak a jónak, amely magában foglalja minden jónak a gyönyörűségét! Nem olyan gyönyörűséget, amilyent a teremtetett dolgokban találunk, hanem ettől annyira különbözőt, amennyire a Teremtő különbözik a teremtménytől. Mert ha már a teremtetett élet is jó, milyen jónak kell akkor a teremtetett életnek lennie?

Milyen és mekkora lesz tehát az az öröm ott, ahol ilyen és ekkora jó lesz? Te emberi szív, te koldus, te viszontagságokkal tetézett, sőt beléd teremtett szív, mennyire ujjonganál, ha mindezekben bővelkednél? Kérdezd meg lelkedet, magába tudja-e fogadni ily nagy boldogság örömét? Ha valaki, akit teljesen úgy szeretsz, mint magadat, szintén részesülne ugyanebben a boldogságban, örömed megkétszereződne. Az ő boldogságának is úgy örülnél, mint a magadénak. Ha pedig ketten vagy hárman, vagy sokkal többen részesülnének benne és mindegyiket úgy szeretnéd, mint magadat, mindegyikük boldogságának annyira örülnél, mint a magadénak. Ugyanígy fog örülni mindenki minden egyes másik lélek boldogságának, mint a magadénak, a megszámlálhatatlan boldog angyal és ember tökéletes szeretetében, amelyben senki sem szeret mást kevésbé, mint önmagát.

Istenem, Uram, reménységem és szívem öröme! Mondd meg lelkemnek, ez-e az az öröm, amelyről Fiad által mondod: „Kérjétek és adatik nektek, hogy örömetek teljes legyen.” Mert megtaláltam a boldogságnak valamiféle teljességét, sőt, többet, mint teljességét. Mert ez az öröm még akkor sem merül ki, ha a teljes szívet, teljes elmét, teljes lelket eltölti. Mondd, Uram, mondd meg szolgád szívének, ez-e az az öröm, amelybe szolgálaid eljutnak, amikor bemennek Uruk örömébe? De hiszen azt az örömet, amelyben választottaidnak része lesz, szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szívekbe fel nem hatolt. Mert még nem mondtam, Uram, és még nem gondolkodtam arról, hogy mennyire fognak majd örvideni szentjeid. Annyira fognak örvideni, amennyire szeretnek. És annyira szeretnek majd, amennyire megismernek. Mennyire ismernek meg és mennyire szeretnek majd, Uram? Minden bizonnyal szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szívbe fel nem hatolt ebben az életben, amennyire megismerni és szeretni fognak a másik életben. Kérlek, Uram, add, hogy megismerjelek, szeresselek és örvidjek Benned! És ha ebben az életben nem vagyok képes eljutni a teljességre, add, hogy napról napra előrehaladjak benne, hogy végül is teljesen elöntsön. Add, hogy idelent gyarapodjék ismeretem Rólad, odaát pedig teljes legyen. Engedd, hogy idelent növekedjék bennem szereteted, odaát pedig beteljesüljön. Engedd, hogy ebben az életben örömet a remény dagassza, odaát pedig valósággá váljék, Uram. Fiad által tanácsolod, hogy kérjünk és megígéred kérésünk teljesítését, hogy örömrünk teljes legyen. És én úgy kérlek, Uram, amint csodálatos tanácsadód által tanácsolod. Add meg, amit igazságod által megígérsz, hogy örömem teljes legyen. Addig is erről elmélkedjék értelmem, erről beszéljen nyelvem. Ezt szeresse szívem, erről társalogjon ajkam. Ezt éhezze lelkem, ezt szomjazza testem, ez

után vágyakozzon egész lényem, míg bemehetek Uram örömébe, aki az örökkön áldott háromszemélyű egy Isten. Ámen.

Szent Anselmus

A SZERETET DICSÉRETE

Szeretet, mit mondjak rólad? Hogyan dicsérjelek? Hogyan becsülnélek, ha megízlelnélek, milyen nagy árat fizetnék érted, ha tudnám, mennyit érsz. De te talán meghaladod szegénységemet és én a magam erejéből nem is tudnám előteremteni a vételárat. Amim azonban van, odaadom érted, mindenemet odaadom, amim van, házam minden vagyonát elcserélem érted! Mindazt, ami testem és szívem lakásában van, odaadom érted, és ha mindent odaadtam már, mindezt semminek nézem majd. Testem minden gyönyörét, szívem minden örömét szívesen elcserélem érted, hogy egyedül téged bírhasalak. Te egyedül kedvesebb vagy nekem, értékebb, édesebb, örömdetesebb, mint mindenem; te gazdagabban árasztasz el örömmel, bőségesebben táplálsz, biztosabban mentesz meg, boldogabbnak tartasz meg!

Másoknak is hírt viszek majd rólad. Emberi szív, mondd meg nekem, mit választasz inkább: mindig a világgal együtt örülni, vagy mindig Istennel lenni? Azt választod, amit jobban szeretsz. Halljad tehát, hogy vagy szeretetedet helyesbítsd, vagy választásodat ne halogasd, ha szép ez a világ, mit gondolsz, milyen szépség uralkodik ott, ahol a világ alkotója van? Szeress tehát, hogy választhass, szeress jobban, hogy üdvösebben válassz! Szeresd Istent, hogy a vele való együttlétet válaszd: akkor a szeretet sugallta választásodat. És mennél inkább szeretsz, annál gyorsabban kívánsz eljutni Hozzá, és sietsz, hogy megragadhasd Őt: tehát a szeretet űz, és szeretetből ragadod Őt meg. És ismét: mennél inkább szeretsz, annál vágyóbban öleled át Őt, tehát a szeretet által élvezed Istent. Lásd, mennyire mindened a szeretet: választás, futás, célbaérés, ottmaradás, boldogság. Szeresd tehát Istent, fuss, ragadd meg, birtokold, élvezd Őt!

Máris választottam, mondd erre; melyik úton menjek, hogy elérjem Őt? Istenhez az Isten útján juthatunk el. Nem tudok előttem ismeretlen úton egyedül járni, válaszolod, adj társakat, hogy el ne tévedjek! Azokkal együtt menj az Isten útján, akik az Isten útján járnak; nem lehetnek az úton jobb társaid azoknál, akik már régóta azt járóják, és akik a vándorlás hosszú tapasztalatai és a fáradalmak megszokása révén nem félnek, hogy eltévednek vagy elernyednek. Melyik tehát az Isten útja, és kik azok, akik rajta járnak? – kérded. Az egyenes utak az Úr útjai, és az igazak járnak rajta. Az igazságosság tehát az út, és az igazak azok, akik az egyenes úton járnak...

Lásd meg: egész boldogságod a szeretettől függ. Szeretetből választod az utat, szeretetből jársz ezen az úton, a szeretet által jutsz el a hazába. Akarod tudni, hogy szeretetből választottad-e az igazság útját? „Ha valaki – úgymond az Úr – szeret engem, megtartja szavaimat.” Ugyanerről az Igéről pedig másutt ez áll: „A te szavad az igazság.” És ugyancsak a zsoltáros: „Az igazság útját választottam és nem feledkezem el törvényedről.” Ha tehát az Úr szava az igazság, akkor a szeretet által az igaz-

ság útját választjuk, amelyben. teljesül az Úr szava. A szeretet tehát az igazság útját választja.

Út vagy tehát, szeretet. Milyen út? Kimagasló, felemelő, irányt mutató és célhoz vezető út. Kinek az útja vagy? Az ember útja Istenhez, Isten útja az emberhez. Boldog út, amely egyedül ismered üdvösségünk cserejavait! Istent lehozod az emberhez, az embert pedig Istenhez vezeted. Isten leszáll, ha hozzánk jön, mi felemelkedünk, ha Hozzá megyünk. De sem Ő, sem mi nem tudunk másképpen, csak általad egymáshoz jutni. Közvetítő vagy, aki kibékít az ellenfeleket egymással, egyesít a szétválasztottakat, és bármennyire különbözzenek is egymástól, némileg hasonlóvá teszed egymáshoz. Istent lealacsonyítod, és bennünket felmagasztalsz. Őt lefelé vonod, bennünket a magasba ragadsz, de úgy, hogy az Ő leereszkedése nem lealjasodás, hanem kegyesség, a mi felmagasztaltatásunk pedig nem elbizakodottság, hanem dicsőség. Hatalmas a te erőd, szeretet! Egyedül te vagy képes Istent a földre lehozni.

Hugo De Saneto Victore

A HŰSÉG HÉTKÖZNAPJAI

– Prédikálni megyünk Assziszibe – szólította Ferenc egy ízben a hallgató Rufinus testvér. Elindultak. Csöndesen, nem nézve se jobbra, se balra, ballagtak végig a városon. Már maguk mögött hagyták sorra a templomokat, mikor Rufinus megszólalt:

– Azt mondtad, atyám, prédikálni fogunk.

– Mi mást cselekedtünk? – válaszolta Ferenc. Azzal sarkon fordultak, és hazatértek.

„Egész testéből nyelvet csinált” – jegyezte föl később szent Ferencről első életrajzírója, Celanói Tamás testvér.

*

Szent Mihály böjtje idején történt. Egy éjszaka jajveszékelésre riadnak fel az atyafiak:

– Meghalok éhen! – kiáltozta álmában egy kis újonc. Szent Ferenc tüstént talpon van; kenyeret szeg, és a földre települve együtt falatozik az éhes újonccal. Másnap jókor reggel kiviszi magával a szőlőbe. Kenyér és szőlő: Krisztus teste, vére.

*

Tudta a Kísértő, hogy Ferencet vagyonnal, hatalommal, sikerekkel hasztalan csábíthatná. A szeretet felől támadta tehát: az emberi vonzalom és a füstölgő kémények hívogató képeivel.

Szentünk humorral felelt meg a Kísértőnek. Télidő lévén, az udvaron hét hőembert csinált. Egy nagyobbbat – ez lesz a feleség – ez meg hat kicsi ezek a gyerekek.

Nosza, Fráter Ferenc – szólt aztán önmagához –, ruházd föl és tartsd el őket! Ha pedig erre nem vagy képes, örülj, hogy Isten szolgálja lehetsz.

A Kísértő hosszú orral távozott.

*

Egy nap három hírhedt rabló állított be a montecasalei klastromba. Eleségért jöttek Fráter Angeluszhoz, a gvárdiánhoz. Az keményen rájuk pirított, és rövid úton elkergette őket. Szent Ferenc nyomban elővette a gvárdiánt:

– Krisztus Urunk nem az igazakért jött, hanem a bűnösökért, minek okából gyakran evett velük egy tálból. Vétettél, testvér, a szeretet és Krisztus szent evangéliuma ellen. Azért fogd ezt a tarisznya koldult kenyeret és üveg bort, és hegyen-völgyön sietve vidd a latrok után; valld be előttük kíméletlenséged vétkét, s kérleld nevemben őket, hogy többé ne tegyenek semmi rosszat.

Így is lett. A latrok szíve pedig a nem várt fordulatra annyira meglágyult, hogy idő jártával mindhárman barátnak álltak.

*

Koldusasszony állított be az assziszibeli testvérekhez.

– Mit adhatnánk anyánknak? – kérdezte szent Ferenc Catáni Pétert, a gvárdiánt.

– Semmink sincs – nézett körül Péter – hacsaknem ez az evangéliumos könyv, melyet a zsoltosmánál használunk.

– Adjuk oda anyánknak! – szólt a szent. Ételt meg ruhát vehet az árán. Istennek tetszőbb, ha odaadjuk, mintha csak olvassuk. Erre tanít a könyv.

*

Írd, amit tollba mondok neked – szólt Ferenc Leó testvérhez. Az pedig leült s írta, amint itt következik:

„Settesoli Jakopa testvérnek, Isten szolgálójának, Fráter Ferenc, Krisztus szegénye. Üdvöt és áldást! Tudd meg, drágalátosom, hogy az áldott Krisztus kinyilatkoztatta nekem életem végét, mely nemsokára be fog következni. Azért, ha még életben akarsz látni, indulj és gyere Angyalos Boldogasszony klastromába. Hozz magaddal darócot és viaszgyertyát temetésemre. Továbbá egy keveset abból a mandulakrém-ből, amelyet, mikor Rómában beteg voltam, ennem adni szoktál”.

Alig készült el a levél, kopogtatnak, s Jakopa asszony áll az ajtóban, magával hozva mindazt, ami a levélben foglaltatott.

Asszisi Szent Ferenc legendái

ALÁZATOSSÁG

Az alázatosság az a pompás virág, amely a kegyelem megvilágosító és melegítő sugarának hatása előtt az Isten nagyságának és a magunk kicsinységének felismeréséből fakad.

*

Asszisi boldog Aegidiust egyszer két cetonai prédikáló testvér látogatta meg, hogy Istenről beszélgessenek. Egyikük így szólt:

– Tisztelendő atyám, Szent János evangélista igen nagy és magasztos dolgokat mondott Istenről.

– Drága testvérem, Szent János evangélista semmit sem mondott Istenről.

– Drága atyám, vigyázz, mit mondasz! Hiszen Szent Ágoston is úgy véli, hogy ha Szent János még magasztosabban szólt volna, senki halandó nem értette volna meg. Ne mondd hát, atyám, hogy semmit sem mond.

– Pedig újra és újra mondom nektek, hogy Szent János semmit sem mond Istenről.

Látogatói erre elkedvetlenedtek, és anélkül hogy épültek volna, felkerekedtek. Mikor már néhány lépésnyire voltak, Aegidius visszahívta őket, rámutatott a Cetona mellett ég felé törő hegyre és így szólt:

– Ha lenne ekkora hegy kölesmagból, mint ez itt, és veréb laknék a tövében és belőle lakmároznék, mennyit hordana el belőle egy nap, egy hónap, egy év, sőt száz év alatt?

– Ezer év alatt is majdnem semmit.

Aegidius így folytatta:

– Az örök istenség olyan mérhetetlen és olyan nagy hegy, hogy Szent János, aki szinte csak veréb volt, semmit sem mond Istenről, Isten nagyságához képest.

Mivel a két prédikáló testvér átlátta, hogy Aegidiusnak igaza van, lábaihoz borult és bocsánatát, áldását kérve épülve távozott.

*

Ismertem valakit, aki Istent oly közelről látta, hogy minden hite elveszett.

Asszisi Aegidius

AZ EMBERI LÉLEK MÉLTÓSÁGA

Elsőbben is azt vedd fontolóra, én lelkem, milyen méltóságot kaptál a természet-től. Ez szerintem abban áll, hogy természettől fogva a legszentebb Szentháromság képe ékesít. Ezért mondja Szent Anselmus a Proslogionban: Hálás szívvel vallom meg, Uram, hogy képedre alkottál, hogy így Rád emlékezzem, Rólad gondolkozzam, Téged szeresselek. Szent Bernát pedig így ír: „A belső embert nézve, háromféle ké-

pességet látok magamban, amelyekkel Istent emlékezetembe idézhetem, szemlélhetem és kívánhatom: az emlékezetet, az értelmet és az akaratot.”

Mert ha eszembe jut Isten, gyönyörűségemet találom benne, hiszen „emlékezete bornál édesebb” (Énekek éneke 1,8). Mikor értelmem megismeri, átlátom, mennyire megfoghatatlan, hiszen Ő a kezdet és a vég, szemlélem, mennyire kíváncsú angyalai előtt, akik látni vágyják, milyen gyönyörűség szentjei szemében, akik szüntelenül Benne örvendeznek, mennyire csodálatraméltó minden teremtményében, akiket hatalmával teremtett, bölcsességével kormányoz, kegyelmével gazdagít. Amint ezeket az igazságokat átlátom, kíváncsú vagyok Isten után, Akit akaratommal szeretek, életemmel utánzok. Valld meg hát, lelkem, milyen csodálatos és mérhetetlen méltóságot ad neked az, hogy nemcsak lába nyoma vagy a Teremtőnek, mint a többi teremtmény, hanem a képét is magadban hordod, ami csak az értelemmel felruházott lények sajátja.

Ha mindennek vége szakad a halállal, minden bizonyos nem sokat ér. De hálátelt szívvel örvendezhetsz, mert annak betetőzéseként, amit előbb említettem, „Istentől még halhatatlan természetet, romolhatatlan valót, határtalan időt és örök életet is kaptál. Nem lennél az örökkévaló Szentháromság képmása, mondja Szent Ágoston, ha a halál kaszája elvághatná életed fonálát.” Ne feledkezzél meg róla, lelkem, hogy Teremtőd nemcsak létet, hanem szép és örök létet adott neked, érző- és ítélőképes-séggel ruházott fel, és azonfelül érzékekkel és bölcsességgel is megajándékozott. Kutasd szépségedet, hogy megtanuld belőle, milyen szépséget kell keresned.

Ha pedig még ezzel sem elégednél meg, hálátlan lelkem, tudd meg, hogy még egy harmadik, csodálatos méltóságod is van. Ez nem más, mint roppant egyszerűség, amely az örökkévaló Szentháromság egyszerű tisztaságán kívül senkit sem enged belépni lelked hajlékába. Hallgasd csak Jegyesed szavát: „Én és Atyám hozzá megyünk és lakást veszünk nála” (János 14,23). Lelked hajlékába egyedül csak Isten, Teremtőd képes belépni, aki Szent Ágoston szavaival bensőségesebb létet ad neked, mint önmagad.

Ha pedig még ez sem lenne elég ahhoz, hogy Teremtődet dicsérd, irányítsd tekintetedet egy negyedik jótéteményére. El kell ismerned, hogy roppant igényeidet Istenen kívül senki sem tudja kielégíteni.

A teremtmények bája, édessége, szépsége érintheti ugyan az emberi szívet, mondja Hugo de Sancto Victore, de be nem töltheti. Szent Anselmus pedig így szól: Istenen kívül minden bőség csak szűkölködés nekem.

Óh, én Uram és Istenem! Lelkem méltóságára emlékezve, már jobban meg tudom ítélni vétkeim hitványságát, szépségem rádöbben bűneim rútságára, jótéteményeid emléke pedig szememre veti hálátlanságomat. Mert annál nagyobb a bűn, minél nagyobb annak méltósága, akit megsértünk, és annál megvetendőbb a hálátlanság, minél több jót fogadunk el attól, akit megbántunk.

Bonaventura

SENKIT SE ÍTÉLJETEK EL!

Törekedjete a szeretetre és senkit se ítéljete el. És ha valakit súlyosan vétkezni láttok, nem azt mondom, hogy tetszéséteket leljéte benne, sem azt, hogy ne riadjatok vissza tőle, hanem azt mondom: ne ítéljete el, ne vesséte meg a bűnösöket, mert semmit sem tudtok arról, hogyan ítél az Isten. Sőt, sokan, akiket az emberek elkárhozottnak gondolnak, megmenekülte Isten előtt, és sokról gondolják az emberek, hogy megmenekülte, akiket Isten már elvetett és elkárhoztatott. Nem egy olyat tudnék nektek mondani, akit ti elvetettete, de akiről biztosan remélem, hogy Isten a maga kezével vezette rá a hazába vivő útra...

Fulginói Boldog Angela

AZ EMBERI BOLDOGSÁG ISTEN SZEMLÉLÉSÉBEN ÁLL

Az emberekben természettől fogva megvan az a vágy, hogy megismerjék a látható dolgok okait. Az emberek azért kezdte filozofálni, mert a látható világ, amelynek okai rejtve vannak, felkeltette csodálkozásukat (Arisztotelész, Met. I, 2). Csak akkor nyugodtak meg, amikor felfedezték okát. De a kutatás nem áll meg addig, amíg el nem jut az első okhoz. Csak „akkor gondoljuk, hogy tökéletes a tudásunk, ha megismerjük az első okot” (Arisztotelész, Met. I, 3). Az ember tehát természeténél fogva kívánja megismerni az első okot, mint végső célt. Márpedig mindennek első oka Isten. Tehát az ember végső célja Isten megismerése.

Továbbá: Az ember természeténél fogva kívánja minden megismert okozat okát tudni. Az emberi értelem tárgya pedig a valóság, mint ilyen. Tehát természeténél fogva kívánja megismerni okát, amely nem más, mint Isten. Addig nem érte el senki sem végső célját, amíg természetes vágyakozása nem jut nyugovóra. Tehát az ember boldogságához, amely végső célja, nem elégséges bármely értelmi ismeret, hacsak nem tetőzi be az istenismeret, amely mint végső cél természetes vágyát kielégíti. Tehát az ember végső célja maga az istenismeret. Az ember és minden értelemmel bíró magánvaló végső célját boldogságnak nevezzük. Ez ugyanis az, ami után minden értelemmel bíró magánvaló, mégpedig csupán önmagáért, vágyódik. Ennélfogva minden értelemmel bíró magánvaló végső boldogsága Isten megismerése. Ezért mondja az Írás: Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják Istent” (Máté 5,8), és: „Ez az örök élet, hogy megismerjenek Téged, egyedül igaz Istent” (János, 17,8).

Az emberi boldogság ugyanis nem áll a test gyönyöreiben. Mert az ember végső célja az, ami által legközelebb jut Istenhez. A test gyönyörei azonban akadályozzák az embert abban, hogy közeledjék Istenhez a szemlélődés által, mert alámerítik az érzéki dolgokba és következőképpen eltávolítják a szellemiektől.

A boldogság nem áll a tiszteletben. Tiszteletre méltók csak a jók lehetnek, tiszteletben pedig a gonoszok is részesülhetnek. Tehát jobb méltónak lenni a tiszteletre, mint tiszteletben részesülni. A tisztelet tehát nem teheti az ember legfőbb javát.

A boldogság nem áll a dicsőségben. Az ember legfőbb javának annak kell lennie, ami a legállandóbb az emberi dolgok között, hiszen a jónak tartós állandóságát ter-

mészszerűen kívánjuk. Márpedig a dicsőség a legállhatatlanabb valami, hiszen nincs változóbb, mint az emberi vélemény és dicsőség.

A boldogság nem áll a gazdagságban. A gazdagságot ugyanis nem önmagáért, hanem másért kívánjuk, csupán azért, hogy felhasználjuk akár életünk fenntartásához, akár hasonló célra. A legfőbb jót azonban önmagáért és nem másért kívánjuk. Továbbá a gazdagságot akaratunktól függetlenül el is veszíthetjük; gonoszok is részesülhetnek benne, akik a legfőbb jónak szükségszerűen híjával lesznek; a gazdagság és hasonló javak állhatatlanok.

A boldogság nem áll a világi hatalomban sem. Mert ha valamely hatalom lenne a legfőbb jó, akkor a legtökéletesebbnek kellene lennie. Márpedig az emberi hatalom nagyon is tökéletlen: az emberek akaratában és véleményében gyökerezik, ezek pedig a legállhatatlanabbak. És minél nagyobb tartanak valamely hatalmat, annál többtől függ. Ez pedig csak gyengíti, mert ami sokaktól függ, azt sokszorosan meg is lehet dönteni.

Hasonló okokból nyilvánvaló, hogy a boldogság nem áll a test javaiban sem: egészségben, szépségben, erőben. Mert ezek is a jók és a gonoszok közös javai, állhatatlanok és nem függnak akaratunktól.

A boldogság nem áll továbbá az erkölcsi erényekben. Az emberi boldogság ugyanis – ha végső nem irányulhat további célra. Márpedig az erkölcsi cselekedetek valami másra irányulnak. Így a bátorság tettei, amelyek a háborúban virágzanak, a győzelmet és békét tartják szem előtt, hiszen döreség lenne magáért a háborúért háborúzni; az igazságosság tettei az emberek közötti béke fenntartására irányulnak, hogy mindenki nyugalomban birtokolhassa a magáét.

Ebből következik, hogy az ember legfőbb boldogsága nem áll az okosság tetteiben sem. Amikor másra irányul, mint célra, nem lehet az ember végső boldogsága. Márpedig az okosság tettei másra irányulnak, mint végső célra: egyrészt, mivel minden gyakorlati ismeret – és idetartozik az okosság is – cselekvésre irányul, másrészt mivel az okosság az embert a célhoz vezető eszközök helyes megválasztására képesíti, amint az Arisztotelész *Etikájából* is kitűnik (VI, 16).

A boldogság nem áll a művészet gyakorlásában sem. A művészet is gyakorlati tudás, és így valamely célra irányul. Tehát ő maga nem lehet végső cél.

Az ember legfőbb java nem állhat az érzéki megismerésben sem. Az értelem magasabb rendű, jobb, mint az érzékek. Az értelem java tehát jobb, mint az érzékeké, és így ez nem alkothatja az ember legfőbb javát.

Ha már most az ember végső boldogságát nem teszik sem a külső javak, amelyeket szerencsejavadnak szokás nevezni, sem a test javai, sem a lélek javai – akár érzéki, akár az erkölcsi tevékenységre törekvő értelmi mozzanatokot tekintjük; akkor az ember végső boldogságának az igazság szemlélésében kell állania.

Az embernek ugyanis csak ez a tevékenysége sajátosan emberi, és abban egyetlen más dolog sem részesedik.

Ez a tevékenység nem irányul semmi másra mint célra, mivel az igazság szemlélése önmagáért történik. Az ember ezzel a tevékenységével kapcsolódik a magasabb rendű magánvalókhöz hasonlóság által, mert ez az egyetlen az emberi tevékenységek között, amely megvan Istenben és a testetlen magánvalóban is.

Nem lehetséges azonban, hogy az ember végső boldogsága olyan szemlélődésben álljon, amely csupán az első kételyek megértésére szorítkozik. Ez a szemlélődés legkevésbé tökéletes neme: a legáltalánosabb és a dolgok ismeretét mindössze lehetőség szerint öleli fel. Ez az emberi törekvések kezdete, nem pedig célja. Ez a szemlélődés természettől fogva sajátunk, nem az igazságot kutató munkánk gyümölcse. A boldogságnak a legnemesebb megismerhető tárgyakra vonatkozó értelmi tevékenységben kell állania. Tehát az ember végső boldogsága a bölcsesség szemléletében áll, az isteni dolgok vizsgálásában.

IMA ÉLETÜNK BÖLCS ELRENDEZÉSÉÉRT

Add, könyörületes Istenem, hogy a Neked tetsző dolgok után vágyódjam lángolóan, azokat kutassam, igazán megértsem és tökéletesen teljesítsem neved dicséretére és dicsőségére.

Rendezd el, Istenem, életemet, és tedd, hogy tudjam, mit kívánsz tőlem, és megtegyem, amit kívánsz, és úgy tegyem meg, amint kell, és amint lelkemnek javára válik.

Add, Uram, Istenem, hogy erőim se a jóban, se a rosszban ne fogyatkozzanak meg: amaz ne tegyen kevélyé, emez ne ernyesszen el. Ne örüljek semminek, csak annak, ami Hozzád vezet, ne fájlaljak semmit, csak azt, ami eltávolít Tőled. Ne keressem más tetszését, csak a Tiédet, ne féljek más rosszállásától, csak a Tiédétől.

Silányuljon el előttem, Uram, mindaz, ami mulandó, és legyen előttem kedves mindaz, ami örök. Töltsön el undorral az öröm, amely Nélküled való és ne kívánjak semmit sem Rajtad kívül. Gyönyörűségemet az Érted végzett munkában találjam, a pihenés Nélküled legyen számomra undorító.

Add meg, Istenem, hogy szívemet Feléd irányítsam, és fogyatkozásaimat a javulás szándékával szüntelenül fájlaljam. Tedd, Uram, Istenem, hogy engedelmes legyek ellentmondás nélkül, szegény csüggedés nélkül, tiszta romlottság nélkül, alázatos képmutatás nélkül, vidám könnyelműség nélkül, éretten komoly nehézkesség nélkül, tevékeny felületesség nélkül, Téged félő kétségbeesés nélkül, igazmondó kétszínűség nélkül, tedd, hogy a jót cselekedjem fellengzés nélkül, felebarátomat elbizakodottság nélkül intsem meg, és példával épülésére legyek színlelés nélkül.

Adj, Uram, Istenem, éber szívet, amelyet semmiféle hiú gondolat nem tántorít el Tőled, nemes szívet, amelyet semmiféle nemtelen hajlam nem ránt magával a mélybe, egyenes szívet, amelyet semmiféle ferde szándék nem térít ki útjából, erős szívet, amelyet semmiféle megpróbáltatás nem tör meg, szabad szívet, amelyet semmiféle erőszak nem sajátít ki.

Ajándékozz meg, Uram, Istenem, értelemmel, amely Téged ismer meg, bölcsességgel, amely Téged talál meg, életmóddal, amely a Te tetszésedet nyeri el, állhatatossággal, amely bizalommal vár Rád, és bizalommal, amely majd Téged ölel át véglegesen.

Add, hogy idelent büntetésed sújtson a bűnbánat által, útközben jótéteményeiddel éljek kegyelmed által, a hazában pedig örömeidet élvezzem dicsőséged által, ki élsz és uralkodol, Isten, mindörökkön- örökké. Ámen.

Aquinói Szent Tamás

A SZELLEMBEN SZEGÉNYEKRŐL

Megnyitván bölcsességének száját az üdv szólt: „Boldogok a szellemben szegények, övéké a mennyek országa.” Amikor az Atya örök igazsága így megszólal, minden angyal, minden szent és aki valaha csak született, el kell némuljon. Mert angyalok és teremtmények bölcsességének összessége üres semmiség Isten bölcsessége, a kimeríthetetlen előtt.

Ez a bölcsesség pedig így szólt: boldogok a szegények.

...

Kétféle a szegénység. Az egyik a külső szegénység. Jó ez, és dicséretes az ember, ha saját akaratából és Urunk Jézus Krisztus iránti szeretetből, aki szegénységben járt a földön, azt magára vállalja...

Azonban nem erről kívánok beszélni, hanem arról a másik szegénységről, amelyre egyedül érvényesek a mi Urunk szavai: „Boldogok a szellemben szegények.”

Most arra kérlek benneteket, legyetek ti is ilyen szegények, hogy ezt a beszédet befogadhassátok! Bizony, az örök igazságra mondom néktek: ha nem azonosultok ezzel az igazsággal, nem lesztek képesek engem megérteni. Többen kérdezték tőlem, valójában mi is a szegénység és ki az, aki szegénynek mondható? Erre kívánok válaszolni.

Albrecht püspök szerint az az ember szegény, aki semmilyen Isten teremtményében sem leli gyönyörűségét. Helyesen szólt, mi azonban a szegénységnek magasabb értelmét vizsgálva még jobban szólunk. Szegény az az ember, aki semmit sem akar, semmit sem tud és semmije sincs.

Az első, aki semmit sem akar. Sokan helytelenül értelmezve úgy vélekednek, hogy szegények azok, akik vezeklésben és külsőleges gyakorlatokban buzgólkodva pusztán a maguk önző személyébe tapadnak, s magukat mégis nagyra tartják. Isten irgalmazzon az isteni igazságról ilyen keveset tudó embereknek. Az ilyenek a külső látszat színében szentek, bensejükben azonban szamarak, mivel nem fogják fel az isteni igazság valóságos értelmét. Szerintük szegény az az ember, akinek nincs akarat, s ezt így értelmezik: sose tegyenek semmit saját akaratuk szerint, ehelyett igyekezzenek Isten akaratát betölteni. Ezeket nem érheti nagy baj, hiszen jó szándéktól vezettetve még dicséretet is érdemelnek. Tartsa meg őket Isten kegyelmében. Én azonban hitemre mondom, ezek nem valóságos szegények, s azokhoz még csak nem is hasonlók. A szegénységről, amelyről most szólni kívánok, sejtelmük sincs.

Ha mármost azt kérdezik tőlem: „milyen is az a szegény ember, aki semmit sem akar” – azoknak ilyenképpen felelek: Ameddig akad valami, amire az ember akarata irányul – irányuljon bár Isten leghőbb akaratának teljesítésére, addig az ilyen ember nem mondható sem akarattól mentesnek, sem valóságos szegénynek. Az igaz szegénységhez az ember valamennyi vele született akarattól mentes kell legyen, olyannyira mentes, mint amilyen még világrajövedele előtt volt... Örök igazság ez: amed-

dig bármire vágyakoztok, legyen az Isten, vagy akár az örökkévalóság, addig nem vagytok igazán szegények...

A kezdetek kezdetén nem volt Istenem, magam voltam önmagam ősoka. Semmit sem akartam, semmi után sem sóvárogtam, puszta lét voltam, a magam valójának ismerője. Önmagamot akartam, ezenkívül semmi mást; amit akartam, az voltam, és ami voltam, azt akartam, és ott szabad voltam Istentől, szabad minden dologtól. Amidőn azonban szabad akaratomból kiáramlottam és (ezáltal) teremtetten lényévé váltam, már lett Istenem. Mert mielőtt a teremtmények lettek volna, Isten sem volt „Isten” – e volt, aki volt. És miután a teremtmények teremtetten lényekké lettek, Isten azután sem vált önmagában Istenné, hanem vált Istenné a teremtményekben... Továbbá, szegény az az ember, aki semmit sem tud...

A tudásmentes szegénynek anélkül kell élnie, hogy tudná, felismerné, érezné magában Isten életét. Mert amidőn az ember Isten örök lényében élt, akkor nem lakozott benne valaki más; aki élt, az ő maga volt. Azt mondjuk tehát, legyen az ember olyan érintetlen saját tudásától, amilyen létezése előtt volt, hadd működjék benne Isten kedvére, míg ő teljesen szabad...

A mesterek azt állítják, hogy Isten lét, mégpedig értelmes lét és mindeneket ismerő. Én viszont azt állítom: Isten se nem lét, se nem értelmes lét, és nem ismerője ő emennek, vagy amannak. Ez az, hogy Isten mindenektől szabad – és éppen ezért minden, ami van, az Ő. Így, aki szellemben szegény akar lenni, annak sem Istentről, sem a teremtményről, de még önmagáról sem szabad semmit tudnia... Ily módon lehet az ember szegény –, még saját tudásáról is tudatlan.

Egy kiváló mester állítja, hogy első születésének jelentőségét messze felülmúlja az attól való elszakadás. Helyesen mondja. Amidőn Istentől kiáramlottam, minden így szólt körülöttem: „Van Isten!” Hogyan tehetne ez boldoggá, hiszen ezáltal teremtmény voltomról veszek tudomást. Ellenben az elszakadásban, szabadon mind a magam, mind Isten akarától, szabadon a teremtés minden művétől, sőt magától Istentől is, sem kreatúra, sem Isten nem vagyok többé, hanem vagyok, aki voltam, s aki leszek örökkön örökké! Egy hatalmas lendület ekkor az angyali világ fölé emel. És ebben a lendületben olyan kincs birtokosa leszek, hogy Isten nem elégíthet ki engem semmivel, ami isteni voltát jelenti, nem, még isteni műveinek összességével sem. Mert ebben az elszakadásban eszmélek rá, hogy Isten és én egyek vagyunk. Ekkor az vagyok, aki voltam, se nem növekszem, se nem fogyatkozom, mivel én vagyok a mindenséget mozgató mozdulatlan ősök. E helyt Isten nem talál többé szálalást az emberben, mert az ember ezzel a szegénységgel visszaragadja azt az önmagát, aki öröktől fogva volt, és aki örökkön-örökké megmarad. E helyt Isten és szellem egy és ugyanaz, és ez az eredeti és végső szegénység, amit az ember elérhet.

Aki e szavakat nem érti, ne is szomorítsa szívét miatta, mert ameddig valaki nem érik maga is olyanná, mint ez az igazság, meg sem értheti ezt a beszédet. Meztelen igazság ez, közvetlenül Isten szívéből fakadt.

Eckehart mester

AZ ISTENI VILÁGOSSÁGRÓL

„Hol van a zsidók királya, aki megszületett? Mert láttuk az ő csillagát napkeleten, és azért jövének, hogy tisztességet tegyünk neki.”

A lélek tud Istenről, már a természetes fény világában; de hogy ki ő és hogy hol van, ez ránézve ismeretlen, és erről semmit nem tud. Azonban egyszer csak gyengéd vágy támad fel benne, és keres és kérdez szüntelenül, hogy megtudjon valamit Istentől, aki olyan rejtve maradt őelőtte. Ebben az állhatatos keresésben felemelkedik előtte egy csillag, ez az isteni kegyelem világító sugara, égi fényesség és ez a fény így szól hozzá: Íme, megszületett, és odavezeti a lelket, ahol ez történt, mert oda természetes világosság nem hatol el. Sokan vannak, akik a természetes világosság fényében tapogatódnak e születés felé, és ezek mind visszamaradnak, el kell veszniök, nem lesz abból semmi. Mert ez a születés nem lelhető fel így: annak a lénynek, amely utat mutat feléje, azt is nyilvánvalóvá kell tennie, miféle születés ez, és hogyan történt. Ezek a balga emberek nem tudnak és nem akarnak addig várni, amíg az a fény felgyullad, amelyben fellelhető. Ellenben erőszakkal előretörnek, és a maguk természetes világosságában akarják megtalálni, s ez lehetetlen, mert meg kell várniok az időt, amely még nem érkezett el.

Ez a kívánság úgy adja tudtul jövőtelét, és némelyekben olyan nagyra nő, hogy átjárja a húst meg a vért, a velőt meg a csontokat, mert amit a természet el akart végezni, annak meg kell adnia az árát, s ennek a kívánságnak eleget kell tennie, és ezt a születést valóban meg kell találnia, de semmiféle természetes világosság oda el nem vezet.

Három dolgot kell itt megjegyezni: az első az, hogy ami keresésre indul bennünk, az a kívánság; a második a keresés módja; a harmadik az, ahogyan a születésre rátalálunk. S három dologról van szó itt olyképpen is, hogy az egyik megtapad a természetben, a húsban és a vérben, ez a testi valóság, s ezek a testnek érzékei. A második az ész. A harmadik a lélek teljes és tiszta szubsztanciája. Mindhárom különböző és mindhárom másképpen érzékel, mindegyik a maga módján. A nap fénye önmagában véve egyféle, de ugyanez a fény az üvegen keresztül különbözőképpen jelenik meg: az egyik üveg fekete, a másik sárga, a harmadik fehér. A fekete üvegen az érzékiség értendő, a sárgán az ész, a fehérén pedig a teljes, tiszta szellem. Ha már most az érzékiség fényét felszívja az ész, és az ész fényét felszívja a szellem, akkor a fekete sárgává lesz és a sárga fehérre, és így létrejön a legtisztább egység, amelyben egyedül ez a fény világít és semmi más, s ha ez a fény igaz fogadtatásban részesül, akkor lehull minden kép, forma és hasonlat, és egyedül ez a fény mutatja az igazság születését. Most az ég természetes sötétségében jelenik meg: ha egészen előttené a ragyogó napfény, ebben a világosságban senki sem láthatná a másinak képét. De ha ez a ragyogó fény a lélekben felgyullad, meghátrálnak mind a képek és a formák, és ahol ez a fény megjelenik, ott a természetes világosság elborul és végleg kialszik. Mert az a csillag, amely a királyokat útjukon vezette, nem természetes csillag volt, mint a többi, s nem is állott természetesen a többi között. Az érzékek a természetes dolgok képét magukba szívják, de ezek a dolgok az érzékekben mégis sokkal nehezebben élnek, mint önmagukban. A fekete üveg az érzékeket jelenti: ha az ész ezeket

magába vonja, s a képeket megfosztva érzékiségüktől, azokat, „ésszerűvé” teszi, a fekete üveg sárgává lesz; ha azonban az ész elutasítja és megtagadja önmagát, és átváltozik teljes és tiszta szellemmé; akkor fehér színt ölt. Akkor egyedül ez a csillag világít. És erre az egyre tör minden emberi élet.

Ez a három dolog megfelel annak a három áldozatnak, amelyet a királyok bemutatnak.

Johannes Tauler

HOGYAN GYAKOROLJA MAGÁT A BENSŐSÉGES EMBER, HOGY ISTENNEL KÖZVETLENÜL EGYESÜLJÖN?

Most pedig el fogom nektek mondani, hogy a bensőséges ember, aki bármennyit szenvedjen is, mégis mindig derűs és nyugalmas, hogyan és milyen módon találja meg a közvetlen kapcsolatot Istenhez.

Ha az ilyen bensőséges ember teljes egészében és minden tulajdonságával a földi világot elhagyva felszállt és Isten felé törekszik, az élő szeretet tüzeiben úgy érzi, hogy ez a szeretet az, ami lelke legmélyén mint valami forrás fakad, és innen ömlik szakadatlanul, és ezért érez az életben határtalan és megokolhatatlan örömet.

Ha pedig aztán tevékeny szeretetével mindig mélyebbre kíván hatolni az örömteljes élvező szeretetbe, akkor a lélek minden tulajdonságának ki kell térnie és vissza kell vonulnia és teljesen át kell magát adnia annak az Igazságnak és Jóságnak, ami maga Isten.

Ekkor úgy fogja érezni, mintha a levegőt körülötte teljesen áthatotta volna a nap tisztasága és heve, mint ahogyan a vasat áthatja a tűz heve úgy, hogy ez már a tűzzel és a hévvel bensejében él és hat, és úgy ég és úgy világít, mint a tűz.

Ugyanezt mondom a levegőről: mert ha a levegőnek lelke lenne, azt mondaná: Én vagyok az, aki az egész világot világossá teszem.

Ennek ellenére azonban minden egyes dolog megtartja saját természetét, mert a vasból nem lesz tűz és a tűzből sem lesz vas. Az egyesülés mégis megtörténik, mert a vas benne van a vízben és a tűz a vasban.

Így van a levegő a nap fényében, és a nap fénye a levegőben. Így van Isten örökké a lélek középpontjában, és ha a leghatalmasabb erők a tevékeny szeretetben a lény középpontjába lépnek, akkor Istennel közvetlen egyesülésüket megtalálják, felismerik az igazságot és megízlelik a végtelen és határtalan jószágot.

Isten lényének ez az egyszerű megismerése és az ő lényének átélése csak a tevékeny szeretet által érhető el és csak ezáltal tartható fenn. A tulajdonságok és az erők szerepe, hogy ebben a tevékeny szeretetben önmagukat elveszítsék, vagyis meghaljanak.

A lényel magával a dolog másképpen áll. A lény ugyanis lényegével lép ide be és öröktől fogva itt benn fog élni.

Ilyen módon irányítsuk magunkba való szállásunkat, így újítsuk meg mindig és mindig önmagunkat ebben a tevékeny szeretetben és szeretetünk ne találjon mást, csak szeretetet.

Ezt tanítja Szent János, amikor azt mondja: „Aki a szeretetben lakik, az Istenben lakik és Isten őbenne.” Ha ez az egyesülés a szerető lélek és Isten között nem is ismer semmiféle közvetítő közeget, mégis a kettő között igen nagy különbség van.

Mert a teremtmény nem válik Istenné, és az Isten nem válik teremtménnyé, mint ahogy a vas nem válik tűzzé, és a levegő nem válik világossággá.

Ha azonban azok az anyagi dolgok, amelyeket Isten teremtett, Istennel közvetlenül egyesülni tudnak, akkor a teremtmény, ha akarja, még sokkalta inkább egyesülni tud azokkal, akiket szeret, azokkal, akiket a kegyelem erre rendelt és kijelölt.

Éppen ezért Isten és a bensőséges ember között (akit Isten erényekkel ruházott fel és életét szemlélődővé emelte), az ember legmagasabb megtérésénél más eszköz nem szerepelhet, mint a megvilágosodott értelem és a tevékeny szeretet.

És ezzel a kettővel ragaszkodik Istenéhez. Ez az, amit Istennel való egyesülésnek nevez Szent Bernát.

Ilyen módon ugyanakkor nemcsak elérte az értelmet, a szeretetet, hanem a szemlélődő értelem és a tevékeny szeretet fölé is emelkedett. Amikor pedig e fölé emelkedett, eggyé lett szellemben és eggyé lett szeretetben Istennel, ahogy már ezt fentebb mondtam.

Ebben a tevékeny és lényegessé és élővé vált szeretetben még saját értelme fölé is tud emelkedni, mert Istennel való egysége ebben segíti. Ez a szemlélődő ember életére a legfőbb jellegzetesség.

Ebben az emelkedettségben válik az emberi lény alkalmassá arra, hogy Isten méltónak tartsa reá, hogy egyetlen arcban megismerje az ég és a föld minden teremtményét.

Isten végtelensége elől azonban vissza kell vonulnia és ez előtt meg kell hódolnia. Mert ezt egyetlen teremtmény sem tudja megérteni és megismerni, még a mi Urunk, Jézus Krisztus sem tudta, aki pedig minden élőlény között az Istennel való legmagasabb egyesülést elérte.

Ruysbroek

A BÉKETŰRŐ EMBER

Ugyan, mit beszélsz, fiam? Látván az én szenvedéseimet és a szentekéit is, hagyd abba a panaszkodást.

Még nem küzdöttél az utolsó csepp vérig!

A te szenvedéseid nagyon csekélyek azokéhoz képest, akik oly sokat tűrtek, erős kísértésekbe jutottak, nagy szorongatásokat viseltek el, és sokszoros próbán és küzdelmen estek keresztül.

Gondolj tehát másoknak súlyos szenvedéseire, hogy kisebb terhedet könnyebben elviseld.

S ha te ezt nem tartod kicsinynek, vigyázz, nehogy ennek is türelmetlenséged legyen az oka.

De akár kicsiny, akár nagy légyen a te bajod, igyekezz, hogy mindent békével viselj.

Minél jobban rászánod magad a szenvedésre, annál bölcsebben cselekszel, és annál több az érdemed; de könnyebben is esik a tűrés, ha bátran és sok gyakorlattal készülsz rá.

Ne mondd, hogy ettől vagy attól az embertől ezt föl nem vehetem; de nem is kell, hogy ezeket eltűrjem, mert nagy kárt okozott és olyat hány fel nekem, mit sohasem gondoltam; de mástól szívesen fölveszek egyet-mást, amit elviselhetőnek látok.

Oktalan gondolkozás ez, mely nem tekint a türelem erényére, sem arra, aki majd megjutalmazza azt, hanem inkább a személyekre és a szenvedett bántalmakra néz.

Nincs igazi béketűrőse annak, aki csak annyit akar szenvedni, amennyi neki tetszik, s csak attól, aki neki tetszik.

Az igazán béketűrő nincs tekintettel arra, hogy mely embertől, előjárójától, magához hasonlótól vagy alattvalótól, jó és szent férfiútól vagy gonosztól és méltatlantól kell-e valamit elviselnie.

Hanem bármely teremtmény részéről, akárhányszor érje őt bármekkora kellemetlenség, az Isten kezéből hálával fogadja és igen nagy nyereségnek tekinti.

Mert Isten előtt mi sem marad érdem nélkül, bármily csekélyet is szenvedünk Istentért.

Készen légy tehát a harcra, ha győzni akarsz. Küzdelem nélkül a türelem koronáját el nem nyerheted. Ha nem akarsz tűrni, akkor megkoronáztatni sem akarsz. Ha pedig a koronát kívánod, emberül küzdj és békével tűrj.

Munka nélkül nincs nyugalom, küzdelem nélkül nincs győzelem.

Uram, tegye lehetővé a te kegyelmed, amit természetem lehetetlennek tart. Te tudod, hogy csak igen keveset bírok tűrni, s hogy csekély kellemetlenség is hamar kislelkűvé tesz.

Minden megpróbáltatás legyen a te nevedért előttem kedves és kíváncsú, mert éretted szenvednem és bántalmaztatnom az én lelkemnek nagyon üdvösséges.

Kempis Tamás

A LEGNAGYOBB ÉS A LEGKISEBB

A berill fénylő, fehér és áttetsző kő. Ha csiszolása homorú s egyszersmind domború, az ilyen kövön keresztülnezve a szem számára eddig láthatatlan dolgokat észlelhetünk. Hasonlóképpen, ha a szellemi szem számára szellemi berillt csiszolunk, amely a legkisebbnek és a legnagyobbak egyaránt formája, közvetítésével minden dolgok oszthatatlan és ősi kezdetéhez közelíthetünk. Hogy miképpen?

Először is szüntelenül tekintetbe kell venned, hogy az *őskezdet*e mindennek az Egy, amit Anaxagorasz nyomán ősértelemnek nevezünk. Ezáltal jelenik meg minden a létben, hogy önmagát ily módon kinyilatkoztassa. A teremtő értelem ugyanis fényének ontásában és átadásában leli örömét. Így válik a Szellem teremtővé: lévén műveinek célja önmaga, azokban fensége kell megnyilatkozzék – ezért alkot megismerőképesseggel áthatott lényeket; akik igazságát fel tudják fogni, és teremtő voltában ezeknek olyképpen mutatkozik meg, hogy azok láthatóan tudják őt megragadni. Ennek a tudása az alap, amelyből minden további következik.

Másodszor tudnod kell, hogy ami nem igaz, és ami az igazhoz nem is hasonlít, az a létezésben egyáltalán nem részesül. Ami azonban létező, az valami másban önmagától különböző. Önmagában ugyanis valódi létével azonos, ezzel szemben valami másban ahhoz csupán hasonló. Eszerint a meleg önmaga sajátos létezése, de a melegítettben csak hasonló a meleghez. Megismerés pedig háromféle lehetséges: az érzékelés (*sensibilis*), az emberi értelem (*intellectualis*) és a tisztán szellemi (*intelligentialis*) útján. E háromféle megismerési módnak Augustinus szerint háromféle világ felel meg... az érzékek, az értelem, a szellem világa...

Harmadszor figyelembe kell venned Protagorasz mondását, amely szerint a dolgok mértéke az ember. Mert az érzékekkel észlelhetőt az ember érzékeivel méri, az ésszerűt (*intelligibilia*) az értelmével (*intellectus*), és azt, ami az ésszerűn túl esik, megismerőkéességének túllépésével éri el. Mindezt az előbbiek alapján teszi. Mikközben tudatában van, hogy a megismerő lélek (*anima cognoscitiva*) célja és határa a voltaképpen megismerhető, érzékelőkéessége nyújtja számára a bizonyosságot, hogy az érzékelhető olyan, amilyennek érzékeli; és hasonló módon szerez bizonyosságot az értelem körébe tartozó dolgokról, amelyek értelme számára megragadhatók kell legyenek; ami azonban ezeknek határát túlhaladja, az szükségképpen az értelem képeit is felülmúlja. Így találja meg az ember önmagában minden teremtettség mértékét.

Negyediknek fordítsd figyelmedet Hermész Triszmegisztosz mondására: az ember egy második Isten. Mert valamint Isten teremtettség mindannak, ami valóban létezik (*entium realium*) és teremtettség a természeti alakzatoknak, az ember teremtettség az ésszerű dolgoknak (*entium rationalium*) és művészeti formáknak, amelyek nem egyebek, mint értelmének másai, szakasztott úgy, amint Isten teremtettese az isteni értelem mása. Eszerint az ember értelmi képe alkotástevékenysége közepette az isteni értelem tükörmása, és úgy alkot az isteni értelem képmására képmásokat, valamint a külső művészi alakzatok a belső természetes alakzatok másai. Ez magyarázza, hogy az ember a maga értelmét saját alkotásain méri és ebből következtet az isteni értelemre, ahogy az igazságot is annak tükörképe szerint érti meg. Ez az a tudás, amely a rejtély megoldásának kulcsa. A tévedhetetlen és biztos tekintet pedig e rejtélyben az igazság rejtett képét ismeri fel, és felismerve bizonyosságot szerez arról, hogy ezt az igazságot semmiféle rejtély nem ábrázolhatja.

Kiindulópontunk nem lehet más, mint az őскеzdet. Mert az a hindu, aki Szókratészsel társalgott, kinevette azokat, akik Isten nélkül bárminek is megismerésére törekedtek, Isten nélkül, aki mindenek ősalapja és előidézője. Legyen tehát szemléletünk tárgya az oszthatatlan kezdet. Első tekintetünk merüljön a berill szemléletébe, és kutassuk azt, ami minden lehető nagyságot felülmúl és minden lehető kicsinynél kisebb. Így látjuk meg az eredetet, amely minden nagyot és kicsinyt megelőz és teljesen egyszerű, és amelyet semmiféle osztás nem bonthat részekre, de ami minden nagyoknak és kicsinyeknek mértékét szabja. És ha a berillen keresztül egyenlőtlenséget pillantunk meg, akkor szemléletünk tárgya az oszthatatlan azonosság lesz, és azáltal, ami ehhez a végső és feltétel nélkülihez hasonló, látjuk az oszthatatlan eredetet, ami azonban a hasonlóságban megoszlik és változik: mert ez az igazság. Mert az ilyen szemléletnek tárgya nem egyéb, mint maga az igazság, amely minden olyan hasonló-

ság által, amelyben a legnagyobb és a legkisebb találkozik, valamennyi hasonlóságnak végső és első eredetét látja megnyilvánulni. Ha a megosztott berillen így nézünk keresztül, az oszthatatlan kapcsolatot fogjuk szemlélni, és ugyanez érvényes a mértékarányokra, a viszonylatokra, a szépségre és hasonlókra nézve.

Cusanus

RENEZÁNSZ ÉS FELVILÁGOSODÁS

A MŰVÉSZ NAPLÓJÁBÓL

Látván, hogy kiváltképp hasznos vagy mulatságos anyagot nem tudok találni, minthogy az előttem éltek már minden hasznos és szükséges tárgyat lefoglaltak maguknak, úgy teszek, mint az, aki szegénysége folytán utolsónak érkezik a vásárba és mással nem szolgálhatván magának, azokat a dolgokat vásárolja meg, amiket mások már láttak és csekély értékük miatt nem vittek el.

Ebbe a lefitymált, otthagyt, sok bódéból összeszedett áruba fektetem kicsiny pénzecskémet, és nem a nagy városokba megyek el velük, hanem a kis falukban tergetem ki őket, megelégedve azzal az árral, amit kaphatok azért, amit adhatok.

Aki nem matematikus, az ne olvasson engem, mert én az vagyok mindenkor az elveimben.

Csodálatos igazság ez a tiéd, te Legelső Ok! Te semminő erőnek nem engedted meg, hogy kivonja magát a rend és minden szükséges hatása alól.

Egy tárgy szeretete, bármelyiké – ismeretének szülötte.

A szeretet annál hevesebb, mennél bizonyosabb a róla való tudás: a bizonyosság pedig minden kis részlet teljes ismeretéből születik, amelyek együttvéve a szeretendő tárgy teljességét adják. Ha nem ismered Istent, nem is szeretheted; ha azokért a jótettekért szereted őt, amiket vársz tőle, és nem a magasrendűségéért, a kutyát utánozod, amely farkát csóválva ugrándozik örömeiben akörül, aki csontot ad neki; ha a kutya ismerné az ember fensőbbiségét, jobban tudná szeretni.

A tűz elemészti a hazugságot, vagyis az áltudást, és előhívja az igazságot a sötétből. A tűznek az a hivatása, hogy tönkretegyen minden hamis tudást. Leleplezője és tanítója az igazságnak, mert ő a fény, eloszlatója a sötétségnek, mely elrejtje a dolgok lényegét.

A tűz szétszórja a hamisságot és a csalást, és csak az igazságot mutatja fel, ami arany.

Az ember elmélkedési képessége rendkívül nagy, de nagy részben hamis és hasztalan. Az állaté kisebb, de hasznos és igaz, és többet ér valami kis bizonyosság bármilyen nagy félreértésnél.

A becsvágyóknak, akik sosem elégszenek meg az élet áldásával és a világ szépségeivel, az a kényszerű büntetésük, hogy sosem érthetik meg az életet és érzéketlenek maradnak a mindenség javaival és szépségével szemben.

A jól eltöltött élet mindig hosszú.

Szépség és haszon mért ne lehetnének meg együtt, mint ahogy a kastélyokban és az emberben?

Érdemtelenül jót mondani ugyanannyi, mint rosszat mondani arról, ami jó.

Először jön az elmélet, azután a gyakorlat.

Az első festmény egyetlen vonal volt, egy ember árnyékát szegélyezve, melyet a nap vetett a falra.

Az állatok nagyobb kárt szenvednek, ha látásukat veszítik el, mintha hallásukat, mégpedig több okból: az első, hogy látásuk segítségével szerzik meg táplálékukat, ez pedig nélkülözhetetlen minden állat számára; a második, hogy a látással érzékeljük a teremtett dolgok szépségét, legmagasabb pontját annak, ami szeretetre indít. Itt a vakon született semmit sem kaphat a hallástól, mert soha nem lehetett közvetlen ismerete semmiféle szépségről. A hallás csupán a hangnak, az emberi beszédnek felfogására szolgál, amelyben minden dolognak a neve található csak, s amelyben neve van mindennek. Ezeknek az embereknek a tudománya nélkül boldogan élhetünk, amit jól láthatni a süketen születetteknél és a némáknál, akik a rajz segítségével elszórakoznak, különösen a némák.

Befejezésül, a költészet a megértés legfelső fokát adja a vakok számára, a nem hallók előtt ugyanezt a helyet tölti be a festő. Azt állítják, hogy a festő annyiban fölötte áll a költőnek, amennyiben nemesebb érzékhez szól, mely a másik három nemességének próbájával háromszorosan nemes: mert akinek választania kellene, inkább lemondana hallásról, szaglásról, tapintásról, mint az egy látásról.

Aki látását veszíti, elveszti a mindenség szépségének felfogását és hasonlóvá válik ahhoz, akit elevenen temetnének el egy sírboltba, ahol még élne és mozoghatna.

Nem látod-e, hogy a szem öleli át a mindenség szépségét? Mestere az asztrológiának, szülője a kozmográfiának? Minden emberi művészetet ő irányít és ő javít; elvezeti az embert a világ különféle helyeire; királya a matematikának; az ő tudásai bizonyosak; ő mérte ki a csillagok magasságát és nagyságát; ő fedezte fel az elemeket és helyzetüket; még a jövő dolgait is értette megsejteni a csillagok pályájából. Ő hívta létre az építészetet, a perspektívát és az isteni piktúrát.

Ó, minden Isten teremtette dolgok Legelseje, hogyan dicsérjelek, hogy mutassam fel kiváltságodat? Milyen faj, milyen nyelv tudná leírni igazán működésedet, ablaka te az emberi testnek, melyen át a lélek kilát a világ szépségére és örvend neki, így vigasztalódva testi börtönén, mely e nélkül a szépség nélkül örök gyötrelme volna

számára; általa fedezte fel a halandók buzgalma a tüzet, a látás erejével, mely elsőnek fúrta át a sötétséget.

Még a természetet is feldíszíté a földműveléssel és elragadó kertekkel.

De minek ilyen hosszú és magasröptű beszédre vállalkoznom? Van-e valami, ami nem a szemtől való? Ő mozgatja az embereket Kelettől Nyugatig, ő találta fel a hajózást, ebben még a természetet is túlszárnyalva, melynek képességei határosak.

A munka, melyet a szem ad a kéznek, végtelen, mint a festészet mutatja, állat, fű, növény és tájék megszámlálhatatlan formáit mutatva fel.

A nagy madár egy hattyú hátáról fogja megkezdeni első röpködését; és döbbenettel töltve be a mindenséget és hírével töltve meg minden írásokat, örök dicsőség a fészeknek, amelyben született!

Leonardo da Vinci

BALGASÁG ÉS ÉLETBÖLCSESSÉG

Ha az okosság a tapasztalaton nyugszik, melyiket illeti meg inkább az okos elnevezés: a bölcs, aki részint szemérmetességből, részint félelemből semmihez sem fog, vagy a balgát, akit sem a szemérmetesség, mert ezt nem ismeri, sem a veszély, mert ez eszébe se juthat, vissza nem rettent semmitől? A bölcs a régi könyvek közt merül el, ahonnan csak merő szörszálhasogatást tanul, ellenben a balgát azzal, hogy mindent megpróbál, ha nem csalódom, valódi boldogságra tesz szert. Ezt látta Homérosz is, ámbar vak volt, amidőn így szólt: a történetekből a balga is okul. A dolgok megismerésének ugyanis két fő akadály van: a szemérmetesség, mely megvakítja a lelket, és a félelem, amely elriaszt a cselekvéstől, mihelyt veszély mutatkozik.

De a balgaság ezektől nagyon szépen megszabadít. Csakhogy kevés halandó veszi észre, hogy milyen sok más haszonhoz is juthat a szemérmetlen vakmerőség. Ellenben ha a megfontoló ítéleten alapuló okosságot tartják értékesebbnek, kérlek, hallgassatok meg, milyen messze járnak ettől azok, akik ezzel kérkednek.

Először is bizonyos, hogy minden emberi dolognak, mint Alkibiadész *Silenus*-ának, két egymástól különböző alakja van. Ami kívülről halálnak látszik, az belülről nézve élet, s hasonlóképpen, ami élet, az halál; a szépség – csúnyaság, a gazdagság – szegénység, a gyalázat – dicsőség, a tanultság – tudatlanság, az erő – gyengeség, a bátorság gyávaság, az öröm – szomorúság, a szerencse szerencsétlenség, a barátság – ellenségeskedés, a gyógyszer – mérge, szóval minden megváltozik azonnal, mihelyt a *Silenus*-t az ember felnyitja.

Lehet, hogy valaki tudákos beszédnek tartja ezt, ezért közönségesebben fejezem ki magam. Mindenki belátja, hogy a király gazdag ember és alattvalóinak ura. Ámde hogyha durva és műveletlen, és ha semmi sem elég neki, akkor nemde a legszegényebb? És ha lelkét sok bűn terheli, akkor, ugyebár, alacsony rabszolga? Éppen ilyen

módon vizsgálhatunk egyebeket, de példának elegendő ez is. De voltaképpen mire való ez a fejtegetés?, kérdezhetné valaki.

Csak türelem, mindjárt megtudjátok.

Ha valaki a színpadon szereplő színészek álarcát leszakítaná, s ezáltal az eredeti és természetes arcukat a nézőközönségnek megmutatni akarná, nem forgatná-e fel az egész darabot, és nem érdemelné-e meg, hogy a színházból kövekkel kikergessék, mint valami őrzőgőrt? Mert legott egészen más helyzet állana elő, s kitűnnék, hogy aki kevéssel előbb nő volt, az férfi, aki ifjú volt, az öreg, aki király volt, az szolga, aki pedig isten volt, az gyarló emberke.

Márpedig, aki a nézőket az illúziótól megfosztja, az az egész előadást tönkreteszi, mert éppen ez az alakoskodás köti le a nézők figyelmét. Aztán az egész emberi élet nem egyéb-e, mint valami színdarab, amelyben mindenki a más szerepét adja, s mindenki addig játssza szerepét, amíg a színigazgató a színpadról le nem lépteti?

Egyébiránt az igazgató ugyanazt a színészt sokszor különféle öltözékekben is fellépteti úgy, hogy aki csak az imént bíborruhás királyt játszott, az nemsokára rongyos szolga szerepét játssza. Valóban, az egész élet olyan, mint a színdarab, csak hogy ezt egyetlenegyszer adjuk elő.

Ha most egy bölcs az égből lepottyánva hirtelen előállana és azt mondaná, hogy akit mindenki istennek és uralkodónak tekint, az nem is ember, mert miként az állatok, azt is csak az ösztön vezeti, hanem a legalábbvaló szolga, mivel sok alávaló úrnak szolgál; s ismét egy mást, aki elhalt atyjának halálát gyászolja, azzal akarna vigasztalni, hogy végre-valahára ő is élni kezdett, mert hiszen ez az élet nem más, mint halál; továbbá ha az olyant, aki régi családfával dicsekszik, nemsokára fattyúhajtásnak nevezne, mivel az erénytől messze áll – pedig az előkelőségnek ez az egyedüli forrása –, és ugyanilyen módon beszélne a többi emberről is, kérlek, vajon nem tartaná-e mindenki az ilyent őrzőgő bolondnak?

Nincs nagyobb balgaság az időszerűtlen bölcsességnél, úgy oktanabb sincs a fonák okosságnál. Márpedig fonákul cselekszik az, aki nem alkalmazkodik a jelenlevő körülményekhez, hanem kerüli a nyilvánosságot, és nem gondolva arra a lakomátörvényre, amely azt mondja, hogy: Igyál vagy távozzál – el akarja rontani a mulatságot. Ebben a valódi okosság – mivel emberek vagyunk – nem akar fölöttébb bölcselkedni, s az emberek összességével együtt a kellemes játék végett szívesen szemet huny a gyarlóságok felett. Ámde éppen ez a balgaság, mondják a bölcsök. – Megengedem. Csak ők viszont ismerjék el, hogy ebben áll az élet színdarabjának eljátszása is. Továbbá... halhatatlan istenek! Beszéljek vagy hallgassak? De minek hallgatnék, mikor az, amit elhallgatnék, a napnál világosabb? Máskülönben azt hiszem, talán jó lenne ebben a nagy fontosságú tárgyban segítségül hívni a Helikont és a múzsákat, akiket a költők tiszta semmiségekért oly gyakran szoktak háborgatni. Legyetek velem, Jupiter leányai, amíg kimutatom, hogy ama kitűnő bölcsességhez, és amint ők maguk mondják, a boldogság védőbástyájához csakis a balgaság vezetésével lehet eljutni.

Erasmus

AZ UTÓPIÁBÓL

Történt egy napon, hogy vendég voltam, s az asztalnál a törvényekben jártas ember is ült. Nem emlékszem, mivel kapcsolatban kezdte ez dicsérni a tolvajok felett akkoriban divatozott kegyetlen igazságszolgáltatást.

Említette, hogy egyetlen bitófán gyakran húszat is látott függeni. És csodálkozott, hogy noha alig menekedhettek meg a bűnökre rótt haláltól, mégis országszerte annyian garázdálkodnak.

Ekkor én így szóltam:

– Ne csodálkozzál ezen, mert a tolvajoknak ilyen büntetése méltánytalan és a köznek sincs hasznára: a tolvajlás megtorlására túlfent kegyetlen, elriasztásul mégis elégtelen. Hiszen az egyszerű lopás nem olyan szörnyű bűn, hogy halállal kellene lakoltatnunk. De nincs olyan büntetés, amely visszatartaná a latorságtól azokat, akiknek más módjuk nincsen létük fenntartására. Nemcsak ti, e tekintetben a világ nagy része is rossz tanító módjára jár el, aki nem tanít, hanem veri a tanulókat. Azzal bezzeg törődtök, hogy a tolvaj nehéz, kegyetlen halállal haljon: inkább arról gondoskodnátok, hogy mindenki élni tudjon ahelyett, hogy lopni, aztán veszni kényszerüljön.

– Elég lehetőség van erre – válaszolá amaz. Imhol az iparok és a földművelés. Élélhet ezekből, ha nem kívánczik inkább a bűnre.

– Ne kerüld ki a kérdést – vágtam vissza. Hagyjuk figyelmen kívül azokat, akik rokkantan térnek haza a sok külföldi vagy belháborúból, és csonkaságuk megakadályozza őket régi mesterségük folytatásában, életkoruk pedig újak tanulásában. Mondom, hagyjuk ezeket figyelmen kívül, mert a háború időszaki állapot. A mindennapos történésekre figyeljünk.

Mert hát a latrok: serény zsoldosok, és a zsoldosok is értenek a latorsághoz. Bármiképpen van is a dolog, úgy látom, rengeteg ilyenfajta nép tartása nincs a köz hasznára még háború esetén sem. (Pedig háború csak akkor van, ha magatok akarjátok.) Mert feldúlják a békeállapotot, mely pedig több gondviselésre érdemes, mint a háború.

De nemcsak ez hajtja tolvajlásra az embereket, azt hiszem, van ennek más nyomós oka is.

– Mi légyen az?

– Juhaitok! – feleltem. – Szerény állatok egyénként, és kevéssel beérik. Most azonban, tartja a szólásmondás, olyan mohók és telhetetlenek, hogy már embereket kezdenek falni. Szántóföldeket, majorságokat, falvakat tesznek pusztává és néptelenné. Az ország némely részében finomabb és ezért drágább a gyapjú; itt a nemesek, nagyurak, sőt apáturak, felszentelt papok, be nem érve rendszeres évi javadalmukkal, amit birtokaik elődeik óta hoznak s melyből henye pompában élnek a köznek nem hasznára, legfeljebb kárára, nem tartják fenn a szántóföldeket, hanem mindent legelővé változtatnak: a majorságokat lebontják, a falvakat elsöprik, legfeljebb a templomokat hagyják meg – juhakolnak. Egyetlen telhetetlen tékozló (a haza kórsága!), hogy birtokát gyarapítva pár ezer holdat hozzákerítsen, körmönfont csalárdsággal, vagy erőhatalommal elűzi földjükről a parasztokat. Mi marad ezek számára más,

mint a tolvajlás és a törvénszerű akasztófa? Mert hol találhatnának paraszti munkát? Nincs, hát nem is találnak. Hiszen akkora területen, melynek szántás-vetéséhez sok kéz kellett, most egyetlen juhász vagy csordás legelteti nyáját. Ez okból az élelmi-szer is sok helyütt alaposan megdrágult.

De a gyapjú ára is felment. A szegényebb emberek, akik ebből keresik kenyerüket, nem tudják többé vásárolni. Abbahagyták a munkát, és henyeségbe süllyednek. Hiába emelkedik a juhok száma, az ár nem esik, mert ha nem is egy kéz gyakorol egyedárusítást, hanem több: kevesek kezében egyesül ez, gazdagok kezében, akiket a szükség nem hajt, és akkor adják el az árút, amikor akarják, és csak ha megkapják a kívánt árat. Ugyanez okból drágulnak meg az egyéb jószágfélék is.

A megélhetés drágasága okozza, hogy lehetőség szerint ki-ki csökkenti háza népét. Ebből mi lesz, kérlek, ha nem koldulás, vagy – zsványtság?

És lám, ehhez a sanyarú ínséghez és nyomorúsághoz szertelen fényűzés járul. Az urak szolgálói, a kézművesek, sőt maguk a parasztok is és minden rendek fölösleges, esztelen pompát fejtenek ki a ruházkodásban, pazarlást az élelem terén. Csapszék, bűnbarlang, bordély és újra bordély, borozó, söröző, meg a sok aljas játék: kocka, kártya, golyó, labda, futtatás és korongvetés gyorsan nyelik a pénzt, és mire juttatják áldozatukat, ha nem tolvajlásra? Vessétek ki ezeket a mótelyes kórságokat; rendeljétek el, hogy akik a falvakat, mezővárosokat lerontották, állítsák ismét helyre, vagy engedjék át azoknak, akik oda akarnak telepedni, vagy fel akarják építeni. Zabolázzátok meg a gazdagok harácsolását és az egyedáruskodásnak szabadságát. Éljenek kevesebben henyeségből, újuljon meg a földművelés, a gyapjúszővés, legyen újra tisztas az ipar, mellyel hasznosan művelkedjenek azok a henye tömegek, melyeket lopóssá tesz az ínség, vagy azok, akik most henye csatlósok, és a jövőben biztosan tolvajok lesznek. Bizony, amíg gátat nem vettek bajnak, hívságosan kérkedtek a tolvajlást sújtó igazságszolgáltatással: az bizony inkább szemfényvesztő, mintsem igazságos és célszerű. Azt, akit komisszában hagyatottak felnevelkedni, erkölcsait zülleni hagyatottak zsenge korától fogva, most megbüntetik, amikor emberi korban kiütözik rajta a bűn, mely kiskorától zavartalanul fejlődött benne. Kérdelem: mi más ez, minthogy tolvajokat neveltetek, aztán felkötitek őket?

Morus Tamás

ISMERD MEG KRISZTUST, ÉSPEDIG A MEGFESZÍTETTET

Kedves testvérem, ismerd meg Krisztust, éspedig a megfeszítettet. Tanuld meg őt dicsérni, és tanulj meg kétségbeesni önmagad miatt. És aztán szólj hozzá így: kedves Jézus, te vagy az igazság számomra, de én a te számodra a bűn vagyok. Te magadra vetted, ami az enyém, és nekem adtad, ami a tiéd. Ami nem voltál, azt vetted magadra, és nekem adtad azt, ami nem voltam.

Ezért óvakodj attól, hogy valaha is olyan tisztaságra törj, amikor már önmagad előtt nem akarsz bűnösnek látszani, mikor már nem is akarsz bűnös lenni többé. Mert Krisztus nem lakik másutt, csak a bűnösök között. Hiszen lejött az égből, ahol igazak körében lakott, hogy bűnösök között keressen hajlékot magának. Vedd mindig újból

fontolóra ezt a szeretetet, és elnyered a legédesebb vigasztalást. Mert ha a magunk erejéből, saját szenvedéseink árán akarnánk elérni a lélek nyugalját, miért kellett volna öneki meghalnia? Nem, csak benne egyedül fogsz békét találni és vigasztalást, ha kétségbeestél önmagad és a cselekedeteid miatt. És meg fogod tanulni tőle, hogy az ő igazságát a tiédé tette, amiképpen magára vett téged és a te bűneidet.

Ha ezt szilárdan hiszed – és hinned kell, mert elvész mindenki, aki nem hiszi –, úgy vállalj közösséget testvéreiddel; s ha fegyelem nélkül valók és tévúton járnak, viseld őket türelemmel; tedd magadévá az ő bűneiket és engedd részesülni őket abban, ami jó benned van. Mert az apostol is azt mondja: „Azért fogadjátok be egymást, miképpen Krisztus is befogadott minket, az Isten dicsőségére” (Róm. 15,7). És másutt: „Annak okáért az az indulat legyen bennetek, mely volt Jézus Krisztusban is, aki mikor Istennek formájában vala, nem tekintette zsákmánynak azt” (Filemon 5,6). Így hát te se tekintsd zsákmánynak, ha jobbnak tartod magad másoknál, mintha ez a te személyes tulajdonod volna, hanem sokkal inkább adj túl magadon, felejtsd el, ki vagy, légy velük egyforma és fogadd be őket!

Valóban százalmasan áll még az az ember az igazsággal, aki a többieket szüntelenül összehasonlítja magával, s ha rosszabbnak találja őket, nem akar velük közösséget vállalni, hanem menekülésre és magányra gondol, holott éppen velük kellene maradnia, hogy mint szószólójuk és példaadójuk, szolgálatukra legyen: mert ez azt jelenti, hogy elássa az Úrtól kapott garast és megvonja felebarátaitól azt, amivel tartozik nekik. Ha tehát Krisztus rózsája vagy lilioma akarnál lenni, úgy tudnod kell, hogy tövisek között vezet az utad. De nagyon vigyázz, nehogy tövissé válj magad is türelmetlenség által, elhamarkodott ítélet által, vagy rejtett gőgödben. A zsoltár így szól: „Krisztus országa ott van az ő ellenségei között” (vö. Zsolt. 110,2). Miért álmodol tehát arról, hogy csupa barát között telik életed? – Vesd magad inkább a mi urunknak, Jézusnak lábaihoz, akkor elnyered mindazt, aminek híjával voltál: ő majd mindenre megtanít téged; csak gondold rá, mit tett ő érted és mindnyájunkért! Akkor majd megtudod, mit kell tenned a többiekért. Mert ha csak jók között akart volna élni, és ha csak a barátaikért akart volna meghalni – kiért, azt kérdezem, kiért halt volna meg akkor, és kivel lehetett volna akkor együtt élnie?

Luther

PARADOXA

A paradoxon, kedves barátaim és testvéreim, olyan kifejezés, amely biztos és igaz, amelyet azonban az egész világ és mindenki, aki ember módra él, csak nagyon kevésbé tart igaznak. Hogy például egyedül a bölcsek és hívők gazdagok, vagy hogy egy keresztény nem vétkezhetik és nem halhat meg; ugyanígy: hogy Isten parancsai könnyűek és nem nehéz betartani azokat, hogy a kereszt jelenti a boldogságot és a halál jelenti az életnek útját és kapuját; s hogy a halál maga az igazi orvosság az elmúlás ellen; s hogy a szenvedésben és a szomorúságban dicsérnünk kell a szerencsét, ellenben az emberek boldogság-dicséretét boldogtalannak kell tartanunk és szégyenkeznünk kell azok miatt stb.

Elneveztem tehát ezt a filozófiámat *Paradoxának*, és a paradoxont „csodabeszéd”-nek vagy „csodaszó”-nak fordítottam, mert a teológia, vagyis az írás igazi értelme (amely egyedül maga az isteni szó), nem más, mint örök paradoxon, amely biztonságában és igazságában szemben áll a világ minden örületével, látszatával, hitével és tiszteletével.

Mert ne gondolja senki, hogy az Evangélium a világot jelenti, vagy a világ hisz benne, és ezért megtartja vagy szenved miatta. Mindenkinek, aki ennek a balga, halhatlan csodabeszédnek követe volt, eretnekként és igazi gazfickóként kellett tönkremennie. És ezt tették mindenütt a világon a legbölcsebb és a legjámborabb emberek, és kigondoltak maguknak egy jó, kegyes, húsból és vérből való Istent, aki nem olyan szeszélyes és nem is olyan rosszindulatú, hogy megkívná bárkitől, hogy önmaga ellen forduljon és öngyilkos legyen. Tehát csak az ördög lehet az ember rosszakarója, aki így bolonddá teszi őt, és nem Isten. Ki innen azzal az ellenséges Istennel, aki rosszat akar az embereknek, aki olyannyira ellensége az ő húsuknak és vérüknek, testüknek és életüknek, hogy gyűlöletet ébreszt az emberekben a saját létükkel szemben, és azután mindenkinek azt parancsolja, hogy önmagának megbocsásson! Ez csak az ördög lehet. A másik azonban a mindenható, jóságos, irgalmas Isten: mert barátja az embereknek, szereti őket, mert lesegít mindnyájunkat a keresztről és nem teszi azt a vállunkra, ő az, aki boldogságot és üdvösséget, pénzt, tekintélyt, vagyont, hosszú életet, szép feleséget és gyermeket stb. szerez nekünk. Ez pedig az Újtestamentum ördöge, azért tartja őt az egész világ istennek és hercegnek, ahogy maga az Írás a világ hercegének és istenének nevezi az ördögöt, akit a világ szeret, dicsőít, és akihez szívében imádkozik. Ezzel szemben az élő Istenről, aki szellem, és ezért lénye szerint a hús ellen van, úgy beszél a világ, mintha ő volna az ördög, amint ezt Krisztus jól tudta. Ezért – amint Dávid tudatja a 14. zsoltárban – az egész világ azt mondja szívében (nem a szájával, mert azzal sokat beszél Istenről, hanem saját szívének dörögése és elképzelése szerint), hogy nincs Isten. Ezért a világ istene bálvány, a világ istene az ördög és az ő szívének szüleménye.

Innen van, hogy Isten szavának nincs rá semmi hatása. Ugyanígy az Írást (amelynek igazi értelme csupa csodabeszéd) nem érti meg: mert a világ gyermekei egész másképp vélekednek, igen, éppen ellenkező módon. Ezért az ő számukra csukott marad ez a könyv, lezárva hét pecséttel, hét lakattal és akadállyal, s ezeket előbb föl kell nyitnia és el kell tennie az útból. Hogy melyik az a hét pecsét, annak az elmondására itt nincsen hely. Az azonban bizonyos, hogy Isten szándékosan beszél az ő gyermekeivel olyan különös nyelven és példázatokban, hogy az istentelenek, akik kívül vannak, meg ne értsék, mit beszél és mit akar ő gyermekeivel. Krisztus maga világosan megmondja, hogy azért beszél példázatokban, allegorikus nyelven a tanítványjaival (amint Püthagorasz is az övéivel), hogy az ő titka a szavak függőnye mögött az iskolán belül maradjon elrejtve az istentelenek elől, hogy egyedül az ő gyermekei értsék meg. S nem azért van ez így, mert Isten ellenük van, hanem azért, mert ő tudja, hogy ezek még nem érettek meg és nem méltóak az igazságra, igen, hogy disznók és kutyák, akik az Írást lábbal tapossák. Ezért megvonja tőlük és elrejtj előlük a szellemet, Krisztus lelkét, az Írás értelmét (amely egyedül maga az isteni szó) a szavak allegóriája mögé, amelyet nem szabad senkinek sem tudnia és értenie azokon

kívül, akiknek szól, és akiknek Krisztus iskolájában taníttatik. Ezért az Írás örök allegória marad, csodabeszéd, rejtély, zárt könyv, gyilkos betű és érthetetlen tolvajnyelv minden istentelennek, de különös beszéd az Isten gyermekeinek. Ezért az Írás a Szentlélek világossága nélkül az a sötét lámpás marad, amelyet Pál halálnak és fekete függőnynek nevez (2 Kor. 3,6,13). Megakadályozza a farizeusokat, hogy Mózes szemébe tekinthessenek, de félrehúzódik ez a fekete függöny, ha megtérünk az Úrhoz. Mert ha az ő akaratát cselekedjük, és ezt igazán tesszük, akkor az Úr megérteti velünk az ő szavát (János 7,14).

Sebastian Franck

TÉGY, AMIT AKARSZ

A háború véget érven, nem maradt más hátra a megjutalmazásban csak a barát. Gargantua Seuillé-i apáttá akarta tenni, de ez nem volt ínyére... a barát őszintén megmondta, hogy nem akar szerzetesek felügyeletével bajlódni:

Mert – így szólt –, hogyan kormányozhatnék én másokat, aki magamat sem tudom kormányozni? Ha úgy gondolod, hogy jó szolgálatot tettem és még a jövőben is tehetek, engedd meg, hogy olyan apátságot alapítsak, amilyen nekem jólesik!

Tetszett a kérés Gargantuának, s egész Thelema birtokát neki adta a Loire partjánál... Most arra kérte a barát, hogy olyan rendet alapíthasson, amelyik minden megélvőnek ellentéte.

– Akkor először is nem kell falakat építeni köré – mondta Gargantua; mert minden apátság körül falak büszkélkednek.

– Az ám – szólt a barát –, és nem ok nélkül, mert ahol elől-hátul falak vannak, ott van is mit mögéjük rejteni: az irigykedést, fondorkodást, áskálódást... Továbbá, mivel az egész világ kolostoraiban mindenütt mindent regulák szabályoznak, mindennek határt szabnak s óra szerint beosztanak, itt nem lesz sem óra, sem másféle időmutató, hanem mindent akkor tesznek, amikor annak ideje és helye van. Mivel így – folytatta Gargantua – a leghaszontalanabb időtöltés az időnek méricskélése, ugyan mi jó származhatna abból? A világon a legnagyobb bolondság az óraütéshez és nem a tiszta értelemhez igazodni.

Item: mivel a női kolostorokba férfiak csak titokban és bujkálva surranhatnak be, itt törvény tiltja, hogy asszonyok legyenek ott, ahol férfiak nincsenek, s férfiak, ahol asszonyok nincsenek.

Item: mivel akár férfiak, akár nők, ha egyszer kolostorba léptek, a próbaév telte után kénytelenek voltak örökre ott maradni, elrendeljük, hogy mind a férfiak, mind a nők akkor távozhatnak, amikor jólesik, nyíltan és szabadon.

Item: mivel a szerzetesek rendesen három dologra tesznek fogadalmat, mégpedig: a szüzességre, a szegénységre, engedelmességre, elrendeljük, mindenki házassodjék tisztességesen, gyarapodjék kedvére és éljen szabadon.

MILYEN VOLT A THELEMITÁK ÉLETRENDJE?

Egész életüket törvény, rendelet, előírás helyett szabad akaratuk, józan belátásuk irányította. Akkor keltek, amikor jólesett, ettek, ittak, szundítottak, dolgoztak, amikor éppen megkívánták, senki sem háborította őket, senki sem kényszerítette őket emilyen-amolyan foglalatosságra. Így akarta ezt Gargantua. Életüknek egyetlen iránytűje volt:

TÉGY, AMIT AKARSZ!

Mert a jó családból való, jól nevelt szabad embert, aki tisztességes társaságban növekedik, természettől fogva olyan ösztön és tapintat vezet, mely szüntelenül éretnyes cselekedetre készíti, a bűntől visszatartja: ez adja meg emberi méltóságát. Azonban, ha gonosz erőszak és hatalom letöri és megalázza, akkor ez a nemes hajlam, mely eddig az erényre készítette, most arra indítja, hogy a szolgaság igáját lerázza és széttörje – mert mindig a tiltott dolog után törekszünk, s azután vágyakozunk, amit megtagadtak. Ilyen szabadság buzdította őket a nemes versenyre, hogy soha egyebet ne tegyenek, csak ami a többieknek kellemes. Ha egyikük azt mondta: Igyunk! – mind valahány emelte a kupát; ha a másik így szólt: Játsszunk! – ahányan voltak, mind játszani kezdtek. Mind oly nemesen műveltek voltak, hogy sem nő, sem férfiak között nem akadt, aki írni, olvasni, énekelni, hangszeren játszani ne tudott volna, öt-hat nyelvet ismertek, s egyaránt tudtak azokon verselni vagy ékes prózában beszélni. Kerek világon nem akadt ezeknél vitézebb, ildomosabb lovag, ügyesek voltak lóháton, nem kevésbé gyalogosan, s úgy értettek a fegyverforgatáshoz, hogy náluk senki különbül. És sohase láttak ezeknél takarosabb, bájosabb, vidámabb, ügyesebb, hímzéshez s minden tiszteletre méltó és szabad asszonyi mesterséghez jobban értő hölgyeket.

Így történt az, hogy mikor valaki szülei kívánságára vagy egyéb okból elhagyta az apátságot, magával vitte szíve választottját és megesküdtek; s ha már Thelemában barátságban és megértésben éltek, boldogságuk a házasságban csak tetéződött: úgy szerették egymást életük alkonyán, akár házasságuk első napján.

Rabelais

A MÁGIA

Mágia azért van, hogy az ember át tudja élni és megtanulja ismerni azt, amire eszével nem képes. Mert a mágia a nagy, rejtett bölcsesség, mint ahogy az ész a nagy, nyilvános bolondság. Ezért szükséges, hogy felőle a teológisták tudomást szerezzenek és megtudják, mi a mágia alapja, nehogy alaptalanul és megvetően közönséges varázslatnak nevezzék. Isten a mágiát az ember rendelkezésére bocsátotta, s ez annak jele, hogy használhatjuk, de jele annak is, hogy szerepünk milyen fontos. Ha ugyanis valaki hamis mágiát űz, Istent kísérti. És ha a hamis mágiát űzi, jaj neki, szegény lelkének!

Minden készség és művészet Istentől jön és semmi sem jöhet máshonnan. Éppen ezért senkinek sem szabad a csillagászatot, az alkímiát, az orvostudományt, a filozó-

fiát, senkinek a teológiát, a zenét, a költészetet meggyalázni. Miért nem szabad ezt tennie? Mi az, amit az ember maga talált ki? Talán azt a foltot, amivel nadrágját foltozza? Mit találhat ki az ördög? Semmit, egyáltalában semmit, annyit sem, amivel fején egy tetűt megfoghatna és megölhetne. Ha azonban valaki valamilyen módon bennünk a nagy Fényt, meggyújtja, akkor az ördög elkezd a kalauz szerepét játszani, és elkezd azt, amit Isten adott, meghamisítani.

Mindenekelőtt meg kell teremteni a próbaeljárást, hogy az ember a szentet a nem szenttől meg tudja különböztetni. Meg kell vizsgálni, hogy a természet vagy pedig Isten szelleméről van-e szó. Tanuld meg a megkülönböztetést! Mindenekelőtt szükséges tudni, hogy mi az a divináció, és mi az, ami a divinitástól származik.

A Szentírás varázslónak nevezi – és pedig megkülönböztetés nélkül – mindazt az embert, aki tapasztalatokat tud szerezni a természetfeletti dolgokról, de aki ugyanakkor nem szent. Ezt jól meg kell jegyezni, Isten azt akarja, hogy szívünkben egyszerűek legyünk, mint az apostolok, hajszalakat ne hasogassunk és a dolgok rejtett okait ne kutassuk. Nehogy azzal visszaéljünk és másoknak vele kárt okozzunk. De éppen ezért nem szabad mindenkit varázslónak tekinteni, akit az Írás annak nevez. Ha így lenne, ebből az következne, hogy a napkeleti bölcsek is varázslók voltak, mivel a természetfölötti dolgokba jobban be voltak avatva, mint mások az ő korukban. A Szentírás azonban őket nem varázslóknak, hanem mágusoknak nevezi. Hogyan kell ezt érteni? Csakis így: ezek az emberek nem éltek vissza a természetfölötti valóságról szerzett tudásukkal. A mágia ugyanis az a tudás, amely teljes hatalmát és erejét a hit alapján fejt ki. Ha ezzel az ember visszaél, akkor keletkezik belőle a varázslat.

Éppen úgy, ahogy Istenben a halottak új életre támadnak, éppen úgy adatott meg a hatalom a szenteknek a természet fölött. Mert vannak szentek, akik az üdvösséget szolgálják. Vannak szentek, akik a természet erőit szolgálják, ezeknek a neve mágus.

Paracelsus

AZ ELRAGADTATÁSRÓL

Sok tudós emberrel beszéltem az elragadtatásról, s azok alapján, amit tőlük hallottam, meg akarom magyarázni annak néhány fajtáját...

Az egyik módja az elragadtatásnak a következő: a lelket, bár talán éppen akkor nem is imádkozik, megragadja Istennek valamely szava, amely eszébe ötlük, vagy pedig amelyet kimondanak előtte. Ekkor Ő Szent Felsége mintha megsajnálná, hogy már oly régóta emészti a vágy utána, a léleknek mélyén feléleszti azt a szikrát, amelyről beszéltem, úgy, hogy egészen lánggra lobban; s ebben a lángban a lélek fönixmadár módjára teljesen megújodik. Ilyenkor jámborul hihető, hogy a bűnei megvannak bocsátva. (Magától értetődik, hogy a lélekben megvan a szükséges diszpozíció a bűnbocsánat elnyeréséhez, és felhasználta az erre szolgáló eszközöket, amint azokat az Egyház tanítja.) Mikor azután így megtisztult, Isten magához öleli, de hogy hogyan, azt csak ők ketten tudják. Sőt még maga a lélek sem érti meg ennek módját, legalábbis nem úgy, hogy azután el tudná mondani; pedig belsőleg teljesen eszméle-

ténél van, s távolról sem olyan, mint az ájult, aki érzéketlen minden belső és külső benyomás iránt.

Azt akarom ezzel mondani, hogy a lélek sohasem volt életében annyira ébren minden oly dologgal szemben, ami Istenre vonatkozik, és sohasem volt oly világos fogalma Ő Szent Felségéről. Ez ellentmondásnak látszik, mert hiszen ha a lelki tehetségek úgy meg vannak bénítva, hogy szinte halottnak mondhatók, s ugyanez áll az érzékekről, hogyan érthetné meg a lélek mégis ezeket a titkokat? Azt én már nem tudom, sőt valószínűleg nincs teremtmény, aki tudja, hanem csak maga a Teremtő; aminthogy csupán csak Ő ért meg sok más olyant is, ami ezen állapotban... történik...

Ha ezen elragadtatás folyamán az Úr jónak látja a lelket valami titokba beavatni, például megmutatni neki egyik-másik égi dolgot, vagy pedig képzeletbeli látomásban részesíti: azt, mikor az elragadtatásból magához tér, el tudja mondani; s ezek a dolgok oly mélyen vésődnek az emlékezetébe, hogy sohasem felejtí el őket. Ha ellenben értelmi látomásai lettek volna, azokat nem mindig képes elbeszélni. Vannak ugyanis ezek között oly magasztosak, hogy nem volna illő, ha halandó ember, amíg e földön él, képes volna őket annyira megérteni, hogy el is tudja mondani. Viszont azonban van sok más értelmi látomás, amelyet, ha egyszer magához tért, elmondhat...

Azt mondhatnátok nekem, hogyha a lélek nem emlékszik vissza azokra a magasztos kegyelmekre, amelyekben az Úr részesíti, vajon mi haszna van belőlük. Ó, leányaim, akkora haszna van, hogy azt kimondani nem lehet. Mert ha a lélek nem is tudja elmondani, a bensejébe bele vannak írva, és sohasem mehetnek feledésbe. Azt vethetnétek ez ellen, hogyha ezek a dolgok nem alakulnak fogalommá, amelyet a lelki tehetségek megtarthatnak, vajon hogyan maradhatnak mégis az emlékezetben? Erre én nem tudok megfelelni, de azt az egyet tudom, hogy egyes igazságok, amelyek Isten nagyságára vonatkoznak, oly mélyen vésődnek ebbe a lélekbe, hogyha – tegyük fel – nem volna is hite, amely felvilágosítaná Isten kilétéről, s arról, hogy Őt köteles Istenéül elfogadni: attól a pillanattól kezdve imádná Őt, amint tette Jákob azon látomása óta, amelyben a lépcsőt látta. Valószínű ugyanis, hogy ezen látomásban más titkokat is kinyilatkoztatott neki az Úr, amelyeket azonban nem volt képes elmondani; mert pusztán abból, hogy egy lépcsőt látott, s azon az angyalokat fel- és lemenni: ebből magából alig érthetett volna meg oly nagy hittitkokat... Mózes sem tudta elmondani mindazt, amit a csipkebokorban hallott, hanem csak annyit beszélhetett el belőle, amennyi megfelelt Isten szándékának. De ha Isten nem nyilatkoztatott volna ki neki egyes titkokat, s nem adta volna meg neki ezáltal a bizonyosságot afelől, hogy Ő Isten: sohasem vállalta volna el azt az annyi és oly nagy fáradsággal járó küldetést. De bizonyára nagy dolgokat hallott ott, ama csipkebokor tövisei közül, s ezek öntöttek bele lelket, hogy megtegye, amit azután megtett Izrael népéért.

Azért, nővéreim, ne törjük hiába a fejünket Istennek titkos dolgain. Hisszük, hogy végtelenül hatalmas, s ennek alapján azt is el kell hinnünk, hogy ilyen korlátolt eszű földi férgek, mint mi, nem érthetik meg az Ő végtelenségét. Dicsőítsük Őt azért, hogy oly kegyes, és legalább egyik-másik titkát közli velünk.

Avilai Szent Teréz

AZ EMBERI ÁLLHATATLANSÁG

Nagyon is jól tudjuk, hogy a dolgok nem saját erejük révén hatolnak belénk, és nem való formájuk és lényegük szerint lakoznak bennünk, mert ha így lenne, valamennyien egyazon módon fogadnánk be őket; a bor íze ugyanaz volna a beteg ember szájában, mint az egészségesében, s a sebes kezű vagy az, akinek az ujjja merev, nem találná keményebbnek a megművelt fát vagy vasat, mint bárki más. A világ dolgai tehát az embertől függenek, és úgy élnek bennünk, ahogy mi akarjuk. Ha változtatás nélkül valamit is befogadnánk, ha az emberi értelem elég alkalmas és határozott lenne ahhoz, hogy az igazságot saját eszközeivel megragadja, akkor – mivel ez eszközök minden emberben megvannak – az igazság kézzől kézre járna, egyik embertől a másikig. Csak legalább egyetlen dolog akadna a világon a sok közül, amelynek közös megegyezéssel mindenki hitelt adna. De az a tény, hogy nincs és nem is akadhat olyan állítás, amelyről ne folya perlekedés és vita közöttünk, arra mutat, hogy természetes ítélőkészségünk a dolgokat nem fogja fel tisztán. Az én ítéletem más, mint a társamé, vagyis felfogásunk különböző, tehát ítéletünket nem a minden emberben közösen meglévő természet adta készség irányítja, hanem valami más.

De tegyük csak félre a filozófusok véleményeinek ezt a végtelen zűrzavarát és a dolgok megismeréséről folyó állandó és általános vitát. Mert bizony valóban feltehető, hogy nincsen olyan dolgunk, amiről legelőkelőbb és legalaposabb tudásaink egy véleményen lennének, hiszen még arról is vita folyik, vajon az ég van-e a fejünk fölött? A mindenben kételkedők ugyanis ezt is kétségbe vonják, az értelem korlátoltságát hirdetők szerint pedig az égboltozat ottlétét sem érthetjük meg igazán. A rengeteg vélemény közül e kettő a legerősebb.

A nézetek sokaságán és eltérésén kívül pusztán saját zavaros ítéletünk és magunkban érzett bizonytalanságunk miatt könnyű belátnunk, hogy egyensúlyunk eléggé ingatag. Hány különböző módon ítélünk is a dolgokról, mily sok alkalommal változnak elképzeléseink? Amit ma igaznak tartok és hiszek, azt teljes hitemből hiszem; minden erőm és lelkem minden rugója ezt a véleményt erősíti meg, és felel érte minden eshetőségre. Más igazságot ezen az egyen kívül nem tudnék nagyobb erővel a magamévá tenni és megtartani; teljes magammal valóban benne vagyok. De vajon nem esett-e meg velem nem egyszer, de százszor, ezerszer és mindennap is, hogy ugyanilyen módon, ugyanez eszközökkel valami más dolgot tettem a magamévá, amit azóta hamisnak találtam? Saját kárán okosodik az ember. Ha hasonló esetben már gyakorta ért csalódás, ha tapintásom rendszerint hamis, és mérlegelésem egyenlőtlen és igaztalan, milyen bizonyosságom lehet most inkább a dolog felől, mint más alkalommal. Nem bolondság-e vajon, hogy egyazon vezetőtől annyiszor hagyom elámitani magam? De mégis, a szerencse forgandósága ötszázszor is eltérít helyünk-ből, bár eszünk edényébe a kiürített vélemények helyett állandóan újakat töltöget, mégis mindig az éppen jelen lévő, az utolsó vélemény a biztos és csallhatatlan. Ezért kell elhagyni a javakat, az életet, a becsületet, az üdvösséget, mindeneiket.

...posterior res illa reperta

Petit, et immutat sensus ad pristina quaeque.

Hibás természetünk legalább arra vehetne rá, hogy szerényebben és tartózkodóbban viseljük a bennünk létrejövő változásokat. Emlékeztetnie kellene bennünket arra is, hogy bár értelmünk gyarapodik, gyakran hamis dolgokkal lesz gazdagabb, amelyek egyképpen bizonyulnak hamisnak és csalékonynak.

Bizonyos, hogy felfogásunk és ítéletünk és általában minden képességünk a test mozgásaitól és állandó változásaitól függ. Hát nem éberebb-e szellemünk, nem gyorsabb-e emlékezetünk, nem élénkebb-e beszédünk, ha egészségesek vagyunk, mint ha testünk beteg? Az öröm és vidámság nyomán a lélek a nála jelentkező dolgokat vajon nem más ábrázattal fogadja-e be, mint mikor bánat és melankólia tölti el? Vagy azt gondolod, hogy Catullus vagy Szapphó versei a fukar és mogorva aggastyánra ugyanúgy nevetnek, mint az élénk és heves ifjúra?...

Én, aki oly közélről figyelem magamat, állandóan magamra függesztve tekintetem, mivel máshelyt sok dolgom amúgy sem akad, alig merném elsorolni mindazt a hiúságot és gyengeséget, ami bennem van. A lábam annyira bizonytalan és ingadozó és oly könnyen rogyadoz, látásom annyira határozatlan, hogy éhgyomorral egészen másként érzem magam, mint étkezés után; ha egészségem kacag és szép az idő, kifogástalan úriember vagyok; ha azonban tyúkszem nyomja a lábam ujját, akkor kedélyem savanyú, én magam megközelíthetetlen vagyok. A lovaglás hol nehéznek, hol könnyűnek tűnik, ugyanaz az út hol rövidebbnek látszik, hol hosszabbnak. Hol mindenre kész vagyok, hol semmihez sincs kedvem; ami egyszer öröm, másszor fárasztó teher. Ezernyi kíméletlen és bizonytalan izgalom van bennem. Vagy a melankolikus lelkiállapot tart fogva, vagy a kolerikus. Ha néki úgy tetszik, hol a bánat uralkodik el bennem, hol az öröm. Ha kezembe könyvet veszek, egy-egy rész kitűnő bája felélénkíti lelkemet; ha másszor nézem ugyanazt, hiába forgatom, hiába lapozom, hiába hajlítom és tapintom, ismeretlen és érdektelen tömeg van kezemben.

Írásaimban sem találok fel mindig első képzeletem hangját; nem tudom, mit akartam mondani, és azon igyekszem, hogy kijavítsam és új értelmet adjak a dolgoknak, mivel elvesztettem az elsőt, ami többet ért. Járok-kelek: ítéletem nem halad előre, lebeg, bizonytalan...

Montaigne

A TRAGÉDIÁK BÖLCSESSÉGE

A nagyravágyónak egész lénye csupán egy álom árnyéka.

Ájtatos arccal, kegyes gyakorlattal becukrozzuk magát az ördögöt.

Hiába oltja be az erény e mi vén törzsünket, megérzik rajta a vad íz.

Minél gyengébb a test, a képzelet annál erősebben működik.

Kétségbeesett nyavalyán kétségbeesett gyógyszer segít.

Tudjuk, mik vagyunk, de nem tudjuk ám, mivé lehetünk.

Gyengéd a természet szerelme: mindig küld valamely becses ajándékot annak sírjára, akit szeret.

Jobb szeretem a szabad bolondságot, mint a bezárt erkölcsi tanítást.

Az idő gyógyít vagy öl.

A való félelemnél a képzelt rém nagyobb.

Olyanok vagyunk mi is, mint az álmok anyaga: kurta életünk keretje álom.

Shakespeare

ÖNMAGÁRÓL

Talán azt kellene írnom magamról, hogy az írásnak vagy a művészetnek e világ iskolájából kikerült nagymestere vagyok? Nem vagyok az. Csupán balga, együgyű ember vagyok, s amit tudok, a nagy megismerések, nem a művészetből vagy az értelemről származtak. Nem is kerestem soha a nagy művészetet; ellenben ifjúságom óta nem kerestem mást, mint lelkemnek üdvét, s hogy Isten országa miképpen szállhatna rá, és hogyan juthatnék be oda.

De mivel magamban roppant ellentétre bukkantam, a hús és a vér ösztönére, és megéreztem az óriási küzdelmet az asszonyrak és a kígyónak magva között: azért kemény harcra vettem magam egykoron a kígyónak magva és önnön megromlott természetem ellen, jóllehet Isten segítségével, és úgy véltem, hogy ezt a velem született gonosz hajlamot le fogom győzni és meg fogom törni, és Isten kegyelmébe ajánlom magam Krisztusban, Isten haragjának rettenetes vihára s az ördög dühe elől Isten szívébe rejtőzve, hogy Isten szelleme irányítson, ösztökéljen és vezessen engem.

Azt is elhatároztam, hogy velem született alakomat halottnak tekintsem, amíg Isten szelleme alakot ölt bennem és őt elérem: hogy általa és benne folytassam életemet.

Azt is elhatároztam, hogy nem fogok semmit akarni anélkül, hogy az ő világosságában és akaratában fel ne ismerjem: Őneki kell bennem akarattá és cselekvéssé válnia. S ha ez nem is sikerült nekem, mégis igaz szándékom volt, és igen komoly harcban álltam önmagammal.

És mindazt, ami itt történt, ne tudja meg senki: csak Isten és az én lelkem; mert inkább az életemtől válnék meg, hogysem erről lemondanék.

Így küzdöttem hosszú ideig Isten segítségével a diadalkoszorúért, amelyet azután a természet centrumában, a mélységek kapujának felpattanásakor, nagy örömömre elértem, s ekkor ama csodálatos fényesség gyulladt lelkemben, amely a vad természetnek idegen volt.

S csak ekkor sikerült felismernem, mi az, hogy Isten, és mi az, hogy ember, és hogy mi dolga van Istennek az emberrel, amit azelőtt sohasem értettem és ilyen módon sohasem próbáltam megérteni; hanem mint a gyermek, aki anyján csüng és vágyik rá: úgy vágyott az én lelkem erre a fényre, de semmilyen előismerettel nem találkoztam utamban, hanem csak olyan voltam, mint egy együgyű gyermek.

Azelőtt a magas hittételeket kevésbé értettem, csak úgy, laikus módjára, s még kevésbé a természetet, amíg az örök természet fénye elkezdett világítani nekem; s ekkor felébredt bennem a vágy, hogy feljegyezzem megvilágosodásom emlékeit.

Mert a szellem ekkor felgyulladt bennem, mint a villám, és belelátott az örökkévalóság mélységeibe; vagy amint a záporosó keresztülvonulva a vidéken, elér mindent, amit talál; így történt velem is. Elkezdtem írni, mint egy iskolás fiú, és megvilágosodásomban írtam és írtam tovább, buzgó vággyal, egyedül magamnak.

Nem gondoltam rá, hogy életem folyamán csak egyetlen ember előtt is ismertté fogok válni ezáltal, hanem egész életemen keresztül meg akartam őrizni magamnak emlék gyanánt; ámbár mindig megadatott nekem, hogy eljövendő dolgokról írjak, vagy mintha sokak előtt lettem volna, mintha ez olyan munka volna, aminek az elvégzése számomra elrendeltetett.

Hatalmas erővel zúdult rám a felgyúló fényszellem akarata; de a lelkem úgy állott előtte és benne, mint az értelmetlen gyermek. Kiment anyjának rózsakertjébe és szolga módjára engedelmeskedett; és megadatott nekem, hogy mágikus úton vessem papírra mindezeket.

Mert csak a magam feje után írtam, ahogy megértettem ott a mélyben, és nem adtam róla magyarázatot: mert nem gondoltam, hogy valaha is olvasni fogják – meg akartam tartani magamnak; máskülönben, ha tudtam volna, hogy olvasni fogják, érthetőbben írtam volna.

De szellemem munkája így is olyan volt, mint valami szüntelen gyakorlat. Minél tovább tartott, lelkem az örök természet misztériumában annál mélyebben merült el; mint a diák, aki iskolába járva, ott gyakorolja magát.

Mert a világosság szelleme hevesen edzette a lelkemet, s az elfogulatlan olvasó látni fogja, hogyan gyakorolta magát a lélek, némely dolgot többször is elbeszélve, és minél mélyebbre szállott, egyik fokról a másikra, annál jobban megértette azt; Jákob létrája volt valóban, amelyen a lelkem felemelkedett, Isten akaratából, akinek kedvére volt, hogy így megpróbáljon engem, és bevezessen az égi iskolába: a Ternarium Sanctumba.

AZ EMBER HÁROMFÉLE ÉLETE

I. Ha életünk kezdetére gondolunk, és szembeállítjuk az örök étellel, amelyben ígéret szerint részesülni fogunk, akkor nem mondjuk és nem is tapasztaljuk, hogy otthon vagyunk ebben a külső életben, mert látjuk a külső élet kezdetét és végét, s hogy testünk milyen törekeny és végül elenyészik: nem látjuk azonban, és nem tudunk semmi arról, hogy visszatérünk-e ebbe az életbe, nem is kaptunk ilyen ígéretet a legfőbb és örökkévaló jótól.

2. Mivel tehát van bennünk egy élet, amely örök és romolhatatlan, s amellyel a legfőbb jó felé törekszünk, és egy evilági élet, amely véges és törékeny, és egy olyan élet is, amelyben az örök romlás, gyötrelmek és nyomorúság legfőbb veszedelme rejlik, vissza kell gondolnunk az élet kezdetére, ahonnan minden ered, és amelyben (ilyenformán) gyökeredzik.

3. És ha ezek után elgondolkodunk azon, hogy mi is voltaképpen az élet, úgy találjuk, hogy égő és emésztő tűz; és amikor aztán már nincs mit elemésztenie többé, kialszik, amint ez minden tűzzel történni szokott. Mert az élet a testet fogyasztja, a test pedig a táplálékot: amikor pedig a test tápláléka elfogyott, akkor elemészti az élet tüze, olyannyira, hogy elhervad és elszárad, mint ahogy a réti virág fonnyad el víz nélkül.

4. De hát van az emberben még egy élet, amely örök és elpusztíthatatlan: ez az élet, amely maga is tűz, és éppen úgy szüksége van táplálékra, akár csak az elemi (halálra kárhoztatott) életnek; meg kell ismernünk ennek az életnek a minőségét, s hogy mi is az, ami örökké táplálja, hogy soha ki ne alhasson az idők végezetéig.

5. És harmadszor azután ráeszmélünk, hogy lakik a mi lelki életünkben egy még nagyobb éhség, a sóvárgás egy magasabb és jobb élet, a legfőbb jó után, amely isteni életnek neveztetik; mert a lélek nem elégszik meg a maga táplálékával, hanem nagy vágyakozással és szomjúsággal kívánja a legfőbb és legjobb jót, és nem csupán a maga gyönyörűségére, hanem táplálékul kívánja azt éhsége csillapítására.

6. Nagy akarat és igaz megismerés tárja fel előttünk, hogy minden élet anyját kívánja táplálékul, akiből az élet eredt; a fa a tűznek anyja, s reá vágyakozik a tűz, és mihelyt anyjától elszakad, kialszik; ugyanígy a föld minden fának és növénynek anyja, és ezek a földre vágyakoznak; a víz pedig a többi elemmel egyetemben a földnek anyja, nélkülük a föld halott volna, és nem teremne benne érc, sem pedig fák, növények és füvek belőle nem sarjadnának.

7. Valóban azt látjuk, hogy az elemi élet szakadatlanul forrásban van, hogy egyre fő; és mihelyt nem forr többé, kialszik: éppen így tudjuk, hogy a csillagok gyújtják fel az elemeket; és míg a csillagok adnak tüzet az elemeknek, a csillagokat a Nap gyújtja fel, vagyis az elemek élete egymásban forr és fő; ámde az elemi élet véges és törékeny, a lélek élete pedig örök.

Jakob Böhme

A KERUBI VÁNDORBÓL

A rózsza nem kutat, virágzik, mert virágzik,
nem tud magáról és nem kérdez és nem vitázik.

Mindez játék, mit az istenség szava éltet:
saját magának ő gondolta ki a létet.

Mondják, mindene van, s koldus néki az ember:
jó, de hát mit akar az én szegény szívemmel?

Megállj! Hová rohansz? Tebenned van a menny,
másutt meg nem leled az Istent sohasem.

Imádkozunk: Uram, te döntesz, senki más –
s íme ő nem akar, ő örök hallgatás.

Ember, míg vágyod az Istent a hit tüzában,
addig az ereje még nem járt át egészen.

Istenhez a szív egyszerűen benyit;
ész és szellem soká vár, míg beengedik.

Egy menyasszonyi csók Istennek több lehet,
mint a sok munka, mely napszámért sírba megy.

Ember, amit szeretsz, azzá lesz változásod;
istenné, ha hiszed, földdé, ha azt imádod.

Angelus Silesius

GONDOLATOKBÓL

A szellemeskedés gyenge jellemre vall.

Életem nehéz pillanataiban az, hogy sokat tudok, nem fog megvigasztalni azért,
mert erkölcsileg tehetetlen vagyok. Erkölcsi képességeim ellenben mindig megvi-
gasztalnak azért, hogy valamit nem tudok.

A szellem tulajdonképpen hit; az akarat pedig szeretet. Ha nem tudnak érdemes
tárgyra irányulni, akkor irányulnak értelmetlenre.

Gondtalanul rohanunk a szakadékba, miután valamit arcunk elé tettünk, hogy ne
lássuk.

Nincs szükség valami magas lelki képességre, hogy az ember fel tudja fogni: a
földön igazi és állandó elégedettség nincs. Minden gyönyörünk hiábavaló, bajaink-
nak nincsen vége, és aztán: a halál, amely állandóan a fejünk felett lebeg – mindezek
rövid idő alatt az elé a kényszer elé állítanak bennünket, hogy vagy visszavonhatat-
lanul megsemmisülünk, vagy örökké boldogtalanok leszünk.

Ennél bizonytalanabb és rettenetesebb nincs. Játshatjuk a bátor ember szerepét,
mégis ez a befejezés, még a világ legszebb életének befejezése is. Meditáljon rajta
mindenki, s aztán válaszoljon: nem bizonyos-e, hogy az életben semmi más javunk

nincs, mint csakis az örökkévalóság reménye, és az ember csak annyiban lehet boldog, amennyire ezt meg tudja közelíteni. És amint nincs boldogtalanság azok részére, akik az örökkévalóságban teljes bizonyossággal hisznek, éppen úgy nincsen boldogság azok részére, akikből ez a hit teljesen hiányzik.

A testi gyönyöröket már réges-rég elhagytam volna, ha lenne hitem. Én pedig azt mondom: már régen lenne hited, ha a testi gyönyöröket elhagytad volna. Neked kell elkezdened. Ha tehetném, adnék hitet, de nem tehetem, és nem kutathatom, igazat mondasz-e vagy sem. Te azonban el tudod hagyni a gyönyöröket, és meggyőződhetsz róla, igazat mondok-e.

Semmi sem jellemzőbb az észre, mint az ész megtagadása.

A sztoikus gondolkodók szenvedélyeiket megfékezték. Melyik anyag tudja ezt megtenni?

Minden elpusztíthat bennünket, még a szolgálatunkra készült dolgok is, így a szabadban ránk omolhatnak a bástyák, és ha helytelenül lépünk, a lépcsők is halálunkat okozhatják.

Az egész természet a legkisebb megrezzenést is megérzi, s a tenger egyetlen kavics bedobásától megváltozik. Így van ez a kegyelemben is: a legkisebb tett is az egészre hat ki. Így tehát minden fontos.

A tettekben figyelemmel kell lenni magán a tetten kívül arra, ami jelen, múlt és jövő állapotunkra vonatkozik, mindazokra a személyekre, akiket a tett érint, és ezek között is minden vonatkozást fel kell kutatni. Ha az ember így tesz, meggondolt lesz.

Csak kétféle ember él: az igaz, aki azt hiszi, hogy bűnös, és a bűnös, aki azt hiszi, hogy igaz.

Minél értelmesebbek vagyunk, annál több eredeti embert találunk. A közönséges lélek az emberek között különbséget sem talál.

A jelennél sohase állunk meg. A jövő elé vágunk, mert túl lassúnak találjuk, és útjában siettetjük; vagy pedig a múltat idézzük, hogy az időt megállítsuk, mert azt hisszük, túl gyors. Olyan ostobák vagyunk, hogy abban az időben tévelygünk, amely nem a mienk, és közben megfélelkezünk arról, amely a mienk. Hiúk vagyunk, hogy álmodozzunk arról, ami nincs többé és az egyetlen jelen pillanatot közben elszalasztjuk. Azért tesszük ezt, mert a jelen sokszor bántó. Elrejtjük, mert kellemetlen; ha pedig kellemetlen, azon búsulunk, hogy elmúlik. A jelent a jövővel akarjuk életben tartani, és olyan dolgok felől rendelkezünk, amelyeket még el sem értünk, oly időre, amelyet nem biztos, hogy elérünk.

Mindenki tartson önvizsgálatot: lássa meg, hogy csakis a múlttal és a jövővel foglalkozik. A jelennel nem törődünk, de ha mégis, csakis azért, hogy innen fényt bocsássunk a jövőre. A jelen nem cél; a múlt és a jelen eszközök csupán. A cél a jövő. Így hát soha senki sem él, csak reméli, hogy élni fog, folyton készülődik a boldogságra, amelyről bizonyos, hogy sohasem éri el.

Istenhez két ember jut közel: az alázatos, aki bármilyen értelmi fokon álljon is, szívesen hajt fejet, vagy pedig az, akiben elég képesség van arra, hogy meglássa az igazságot még akkor is, ha az ellenére van.

Az ember nagysága látszik meg abból, hogy száanalomra méltó voltát felismeri. Egyetlen fa sem érzi magát boldogtalannak.

Boldogtalannak lenni annyit jelent, mint magunkat boldogtalannak érezni; de nagynak lenni annyi, mint megismerni, hogy az ember boldogtalan.

Pascal

SZABAD ÁLLAMBAN MINDENKI AZT GONDOLHATJA, AMIT AKAR, ÉS KIMONDHATJA, AMIT GONDOL

Ha a lelkeknek éppen olyan könnyű lenne parancsolni, mint a nyelvnek, akkor minden uralkodó zavartalanul uralkodhatnék, s egyetlen hatalomnak sem kellene erőszakhoz nyúlni. Mert ekkor mindenki feljebbvalóinak akarata szerint élne, s az ő határozatukhoz képest ítélné meg, mi igaz, mi nem, mi jó, mi rossz, mi jogos, mi jogtalan. Csakhogy ez nem lehetséges, már tudniillik az, hogy az akarat teljesen másvalakinek a rendelkezése alatt álljon. Mert a maga természeti jogát, vagyis a szabadon gondolkodásnak és az egyes dolgokról való ítéletalkotásnak a jogát senki másra át nem ruházhatja, s erre nem is kényszeríthető senki. Innét van, hogy kegyetlennek tekintik azt a hatalmat, amely a gondolatok ellen fordul, s úgy tűnik, jogtalanságot követ el az alattvalókkal szemben, s az alattvalók jogát bitorolja a legfőbb hatóság, midőn mindenki számára meg akarja szabni, mit tartson igaznak, mitől óvakodjék mint hamistól, s hogy minő gondolatokkal igyekezzék ki-ki a maga lelkét az Isten iránt való áhítatra gerjeszteni. Ezek a dolgok az egyént megillető jogok, melyeket senki fel nem adhat, még ha akarná sem. Megengedem, hogy valaki felfogásában sokféleképpen és szinte hihetetlen módon befolyásolható, olyannyira, hogy bár nem is áll egyenesen másnak az uralma alatt, de annyira a más akaratának bábja, hogy méltán az illető rendelkezése alatt állónak mondhatni. Ámde bármilyen sokra vitte e tekintetben a gyakorlat, annyira még sohasem jutott, hogy az emberek egyéni felfogás nélkül szűkölködtek volna, s véleményeik annyira nem különböztek volna, mint ízléseik.

Azt hiszem tehát, hogy a legfőbb hatóságok joga mindenre kiterjed, s hogy ők a jognak és a jámborságnak értelmezői, mindamellett azt soha el nem érhetik, hogy az emberek az egyes dolgokról maguknak véleményt ne alkossanak a maguk észjárása

szerint, s hogy ehhez képest ilyen vagy amolyan érzés támadjon bennük. Igaz ugyan, hogy a legfőbb hatalom jogosan ellenségnek tarthat mindenkit, ki vele feltétlenül egyet nem ért mindenben, ámde most nem a hatalom jogát vitatom, hanem azt, hogy mi a hasznos. Megengedem tehát, hogy a legfőbb hatóságoknak joguk van a legkegyetlenebb módon gyakorolni a hatalmat, halálra hurcolhatják polgáraikat akár a legcsekélyebb okból, de azt senki sem fogja állítani, hogy ez a józan ész útmutatása szerint történik. Sőt mivel ezt az egész állam nagy veszedelme nélkül meg nem teheti, tagadásba vehető, hogy a hatóságoknak megvolna a korlátlan hatalmuk az ilyen és az ehhez hasonló dolgoknak elkövetésére, következésképpen a korlátlan joguk sincs meg.

Ha tehát a tetszése szerint való gondolkodásnak és érzésnek a szabadságáról senki le nem mondhat, s a természet legfőbb jogánál fogva ő maga ura a maga gondolatainak: ebből az következik, hogy az államban mindig csak szomorú eredmény jár az a kísérlet, hogy a természetüknél fogva különböző és ellentétes nézetű emberek soha semmi olyast ne mondjanak, ami a legfőbb hatóságok határozatának meg nem felel. Azon uralom lesz tehát a legkegyetlenebb, amely az embereket a tanítás és szólás szabadságától megfosztja, az lesz a legszelídebb uralom, amely ezt a szabadságot mindenkinek megadja.

Az államnak nem lehet végső célja az uralkodás, az embereket rettegésben tartani és másnak rendelkezése alá juttatni, hanem ellenkezőleg, célja az egyes embert a rettegéstől megszabadítani, hogy lehetőségig biztonságban éljen, vagyis hogy a lét-hez való természetes jogát a maga és a másnak kára nélkül érvényesíthesse. Mondom, nem célja az államnak, hogy az értelmes embert oktalan állattá vagy géppé tegye; hanem ellenkezőleg, az a célja, hogy az emberek esze és teste zavartalanul betölthesse hivatását, hogy az emberek szabadon követhessék a józan ész, és ne támasszon közöttük viszályt a gyűlölet, harag vagy fondorlat, és ne viseltessenek egymás iránt ellenséges érzéssel. Az állam célja tehát tulajdonképpen a szabadság.

Ahol az emberektől a szabadságot el akarják venni, ahol a vitatkozókat véleményük miatt s nem szándékaik miatt vonják ítélőszék elé – pedig a szándék tehet csak valakit vétkessé –, ott az igazak ellenében mutatnak be elrettentő példát, mely azonban inkább vértanúságnak tetszik, ami ahelyett, hogy elrettentene, inkább felizgat és könyörületességre vagy éppen bosszúállásra indít másokat. Aztán veszendőbe mennek a jó erkölcsök és a hűség, felszínre kerülnek a hitszegők és a hízalgők. Ujjonganak az ellenpártbeliek, hogy bosszújuknak szabad folyást engedhettek, és hogy a hatalom birtokosait a maguk tanításának, melynek ők az értelmezői, követőivé teheték. S ennek nyomában jár, hogy ők a hatalom birtokosainak tekintélyét és jogát mérészelik bitorolni, s nem restellnek azzal dicsekedni, hogy ők egyenesen Isten választottjai, s hogy az ő parancsai isteni eredetűek, míg a legfőbb hatóságok parancsai is csak emberi parancsok. Azt kívánják tehát, hogy az ő parancsait kövessék – mint isteni parancsokat. S mindenki beláthatja, hogy ez az állam jólétének teljes megrontásával jár. Az állam fennmaradását semmi sem biztosítja jobban, mint hogyha a vallás és a hit csak a szeretetnek és az igazságnak gyakorlására szorítkozik, s úgy a vallási, mint a polgári cselekedetek intézésének joga teljesen a legfőbb állami hatóság-

gokra ruháztatik, egyébként pedig mindenkinek megmarad az a szabadsága, hogy gondolhassa, amit akar, és kimondhassa, amit gondol.

Spinoza

A HALÁLRÓL

Merész vállalkozás az embereknek arról szónokolni, hogy mennyire csekélyek. Minden ember hiú, s inkább vakok vagyunk, csak hogy gyengéinket ne lássuk; különösen a nagyok követelik meg azt, hogy csínján bánjanak velük, és nem örülnek, ha hibáikra mutat rá valaki; de ha már megvan a hiba, legalább rejtve maradjon. S hogy mégis szabadon szólhatunk e tárgyról, azt a halálnak köszönhetjük. Nincs oly nagy a világon, aki ne látná, hogy hitványsággal van tele, aki ne vallaná be semmi voltát, ha a halálra gondol. De még az is hiú kérkedés, ha a gyengeséget ismerjük el önmagunkban; mintha csak valami fontos is volna bennünk! Él az Örökkévaló! Bárhonnan szemléljelek is, ó, emberi nagyság, csak Istentől való eredeted és Istenhez való visszatérése az, ami tiszteletre bír, mert tisztán emberi mivoltodban, ismétlem, bárhonnan szemléljelek is, nincs benned semmi, amit becsülni kell; bármerre forgassalak, mindig szemben találok a világ minden fényére és színére árnyat borító halált, és így igazán nem tudom, hogy a nagyság dicső nevét mire is alapítsam, mire is alkalmazzam.

De győzzön meg bennünket, keresztények, e fontos igazságról egy vitathatatlan okoskodás. A járulék nem lehet nemesebb, mint a lényeg, a kellék nem fontosabb, mint a fődolog, az épület nem biztosabb, mint az alap, amelyre épül, végül az, ami a lényünkhöz tartozik, nem lehet nagyobb és fontosabb, mint lényünk maga. De hát mi a lényünk? Gondoljuk meg jól, keresztények, mi is a lényünk? Mondd meg nekünk, halál, mert a gögös ember el nem hinné nekem. De halál, te hallgatsz, csak szemtől szembe beszélsz. Szóljon hát erről egy nagy király, hogy fületekkel halljátok és szívetekbe zárjátok a kimondott igazságot.

Íme, így elmélkedett a trónusán ülő Dávid, udvari népe között: *Ecce mensurabiles posuisti dies meos et substantia mea nihilum ante te.* Ó, századok örök királya, Te mindig a magadé vagy önmagadban, örökké változhatatlan lényed nem folyik el és nem változik és nem is lemérhető; „és íme, napjaimat lemérhetőnek alkottad és lényegem semmi Teelőtted”. Nem, lényegem semmi előtted és minden, ami mértékkel méri magát is, semmi, mert ami mérhető, annak határa van, s mikor e határhoz érkezünk, egy végső ponton minden leomlik, mintha a dolog sohasem létezett volna előbb. Száz év, ezer év, mit számít mindez, ha egy pillanat véget vet neki? Szaporítsd napjaidat, mint a szarvasok, melyeket a mese vagy a természetrajz annyi évszázadon át éltet; tartsatok annyi ideig, mint az óriási tölgyek, amelyek alatt őseink pihentek, és amelyek még utódainknak is árnyékot nyújtanak; halmozzatok fel ezen az óriásinak tűnő téren rangot, gazdagságot és örömeket, mi hasznatok belőlük, ha az utolsó gyenge és kimerült halálos lehelet oly könnyedén dönti le mind e hiú pompát, akár egy kártyavárat, mellyel a komolytalan gyermek szórakozik? És mit használ az, hogy annyit írtál e könyvbe, hogy annyi lapot töltöttél meg szép betűkkel, ha egyet-

len vonás mindent eltöröl? De a vonás legalább nyomot hagy, legalább önmaga nyomát; de ez az utolsó mozzanat, amely egyetlen intéssel törli el egész életünket, maga is elvész a többivel a megsemmisülés örvényében; a földön nem marad nyomunk...

Mi hát a lényegem, nagy Isten? Az életbe úgy lépek, hogy hamarosan távoznom kell belőle; megmutatkozom, mint a többiek, de utána el kell tűnnöm nekem is. Minden a halálba hívogat; s a természet, mintha csak a velünk tett jót irigyelné, gyakorta kijelenti és tudomásunkra hozza, hogy nem sokáig hagyja nálunk a kevés, kölcsönbe adott anyagot, hisz az nem maradhat ugyanannál, mivel örökké forognia kell. Más formák megalkotásához van szükség arra az anyagra, amit tőlünk visszakövetel.

Az emberi faj újabb tagjai, a világra jövő gyermekek felnőnek, és mintha vállukkal taszítanának odébb: „Vissza, most rajtunk a sor!” Ahogy mások előttünk elhaladtak, úgy látnak majd haladni bennünket is, és utódaink is elvonulnak majd a rájuk következők előtt. Ó, Isten, még egyszer kérdem, mi lesz belőlünk? Ha magam elé nézek, mily óriási tér az, ahol nem látom magam! Ha hátrafordulok, mily ijesztő sor következik, ahol nem létezem többé! És milyen kevés helyet foglalok el az idő e tántorgó szakadékában! Semmi sem vagyok, ily csekély idő még a semmitől sem különböztet meg engem. Csak azért küldtek, hogy egy alakkal több legyen, nincs is igen szükség reám, és a darabot akkor is lejátszanák, ha én a színpalak mögött maradnék.

Bossuet

ERKÖLCSI ÖNNEVELÉS

Ebben az időben fogamzott meg bennem a merész és lelkes terv, hogy erkölcsi tökéletességre küzdöm fel magam. Az volt az óhajvásom, úgy éljek, hogy soha semmi hibát ne kövessék el, s hogy legyőzzem mindazt a vétet, amire természetes hajlam, szokás, társaság csábíthat. Minthogy ismertem, vagy legalábbis úgy gondoltam, hogy ismerem, mi a jó és mi a rossz, nem képzeltem el, miért ne tenném meg mindig az előbbit, s miért ne kerülném ki az utóbbit. De csakhamar rájöttem, hogy fejszemet keményebb fába vágtam, mintsem hittem. Mert mialatt figyelmem az egyik hiba iránt felébredt, s minden igyekezetem annak elkerülésére irányult, azalatt bizony meglepett a másik. A lankadt figyelmen a szokás lett úrrá, s sokszor erősebb volt, mint a józan belátás. Végre is erre a következtetésre jutottam: az a merő értelmes meggyőződés, hogy érdekünk a tökéletes erényesség, nem elég arra, hogy megóvjon a botlástól. Hogy az ember az ellenkező szokásokat letörje, jó szokásokat kell felvenni, és azokat meg kell gyökereztetni, mielőtt állandó, egyenletes viselkedésükben megbíz-nánk.

Erre a célra aztán a következő módszert próbáltam meg: az erények, az erkölcsi jócselekedetek különböző felsorolásaiban, amelyekkel olvasmányaim közben találkoztam, ezek lajstromát többé-kevésbé hosszúnak találtam, aszerint, hogy a különböző írók több vagy kevesebb erkölcsi eszmét foglaltak-e össze egyazon név alatt. Így például a mértékletesség fogalmát némelyek csak evésre-ivásra korlátozták, míg a

többiek kiterjesztették minden más élvezet, vágy, hajlam, szenvedély, még a kapzsiság és nagyizólás mérséklésére is. Világosság okából elhatároztam, hogy inkább több nevet, de kevesebb eszmei tartalommal veszek fel, mint kevés nevet sok eszmei tartalommal, s tizenhárom név alatt foglaltam össze az erényeket, amelyeket ebben az időben szükségesnek vagy kívánatosnak tartottam, s mindegyikhez rövid parancsot fűztem, amely teljesen kifejezte, értelmének milyen terjedelmet adok.

Ezek az erények és erkölcsi parancsok a következők voltak:

Mértékletesség. – Ne tömd magad tele étellel, ne igyál mértéken túl.

Hallgatás. – Csak olyat beszélj, ami mások vagy magad hasznára lehet; kerülj az üres fecsegést.

Rend. – Tégy mindent a helyére. Minden dolognak szenteld a kellő időt.

Határozottság. – Tökéld el, hogy véghezviszed, amit meg kell tenned, s vidd végbe múlhatatlanul, amit eltökéltél.

Igénytelenység. – Csak olyanra költ, ami mások vagy a magad hasznára van, azaz ne fecséreld semmit.

Szorgalom. – Ne vesztegesd az időt: foglalkozz mindig valami hasznos dologgal; hagyj fel minden hiábavaló cselekvéssel.

Őszinteség. – Ne élj káros csalárdsággal; gondolkozz ártalmatlanul és egyenesen; ha beszélsz; eszerint beszélj.

Igazságosság. – Ne árts senkinek igazságtalan cselekedettel, vagy azzal, hogy a köteles jótéteményt elmulasztod.

Önfékezés. – Kerüld a túlzást; gátold meg, hogy olyan mélyen érezd az elszenvedett igazságtalanságot, amilyen mélyen azt a te ítéleted szerint érezned kellene.

Tisztaság. – Ne tűrj szennyet testeden, ruhádon, lakásodban.

Nyugalom. – Ne zaklasson fel semmiség, mindennapi vagy elkerülhetetlen eset.

Nemi mérséklet.

Alázatosság. – Utánozd Jézust és Szókratészt.

Minthogy az volt a szándékom, hogy mindezek az erények szokásommá váljanak, úgy véltem, nem lesz jó, ha figyelmemet szétszórom azzal, hogy valamennyit

egyszerre kísérlem meg, hanem tanácsosabb, ha egyszerre csak egyre összpontosítom törekvésemet, s ha már ezen úrrá lettem, akkor a másokra térek, és így tovább, amíg át nem dolgoztam mind a tizenhármát. A mértékletesség áll az első helyen, mert az gondoskodni igyekszik az agy józan hidegségéről és világosságáról, amely oly szükséges ott, ahol állandóan éberem kell őrt állni a régi szokások szüntelen csábítása és az örökös kísértés ereje ellen. Miután ezt elértem és meggyökereztettem, a hallgatás már könnyebb. S minthogy azt szerettem volna, ha erényemmel egyidejűleg tudásomat is gyarapítom, s megfontoltam, hogy a társaságban inkább fülünk, mint a nyelvünk révén szerezzük meg azt, szakítani kívántam a fecsegés, gúnyolódás és élcelődés szokásával, íme a második helyet a hallgatásnak adtam. Ez, és a következő, a rend, úgy reméltem, több időt ad majd nekem terveimre és tanulmányaimra. A háttározottság ha erényemmé válik, bizonyára megerősít abban a törekvésemben, hogy az összes következő erényeket elnyerjem. Az igénytelenség és a szorgalom megszabadít majd maradék adósságomtól, jólétet és függetlenséget biztosít, és megkönnyíti az őszinteség és igazságosság erényeit. Elképzeltem továbbá azt is, hogy Püthagórasz aranyverseinek megfelelően szükséges lesz mindennapi lelki vizsgálat, ezért ennek következő módszerét eszeltem ki.

Kis könyvet készítettem, amelyben minden egyes erénynek külön lapot szenteltem. A lapokon hét oszlopot vonalaztam vörös tintával a hét minden egyes napja számára, s minden oszlop fején sorra odaírtam a napok neveit. Széltében pedig tizenhárom vörös vonalat húztam, s minden vízszintes vonal kezdetét egy-egy erény neve első betűjével jelöltem, hogy ezen a vonalon, illetve az illető mezőben fekete kis kereszttel jelöljem meg a napot, amelyen lelkiismeretem vizsgálata szerint az illető erény ellen vétettem.

Kis könyvem jelmondataul több idézetet választottam. Egyet Addison *Catojából*: „Ehhez ragaszkodom: ha van fölöttünk égi hatalom – s hogy van, az egész természet minden művével hangosan hirdeti –, néki gyönyörködni kell az erényekben, s az, akiben gyönyörködik, kell hogy boldog legyen.”

Benjamin Franklin

AZ EMBERISÉG ANYANYELVE

Mennyire úgy van, hogy a keresztények számára minden eszköz megszenteltetett az Evangélium terjesztésére. Főképpen azonban szükség van morális énként ismeretere és bizonyos erkölcsi ízlésre. Ehhez a költők segítenek hozzá, s ők a legjobb példaképek, akik az embernek, egész népeknek gondolkodásmódját és hajlamait feltárják, s a leghűségesebben és legerőteljesebben ábrázolják. Az emberi művészetnek, tudománynak és történelemnek tanúságai mind pecsét gyanánt szolgálnak, a kinyilatkoztatás emberi pecsétjei gyanánt, és a keresztény embernek ugyanolyan kevés oka van arra, hogy ezeket elmulassza és érvénytelenítse, mint Pálnak volt arra, hogy felöltőjét Troaszban hagyja. Pál azzal tüntetett ki egy költőt, hogy népe prófétájának nevezte. Az igazi költészet a prófécia egyik természetes formája.

A költészet az emberiség anyanyelve; amint előbb volt a kertészet, mint a szántás-vetés (2 Móz. 8,15); előbb a festészet, mint az írás; előbb az ének, mint a beszéd; előbb a példázat, mint a következtetés; előbb a csere, mint a kereskedelem. Mély alvás volt a mi őseink pihenése (1. Móz. 2,21), és mozgásuk mámoros tánc. Hét napig ültek a gondolkodás vagy a csodálkozás szótlanságában – és csak szárnyas szavakra nyitották szájukat.

Az érzékek és a szenvedélyek nem szólnak és nem értenek mást, csak a képet. Képekben rejlik az emberi megismerés és boldogság egész kincsestára. A teremtés első kitörése és krónikaírójának első benyomása; a természet első megjelenése és első öröme egyesülnek a szóban: Legyen világosság! Ezzel kezdődik a dolgok jelenlétének érzékelése.

Végül Isten a maga fenségének érzéki kinyilatkoztatását az ember teremtésének remekművével koronázta meg. Isteni alakban teremtette az embert; Isten képmására teremtette. A teremtőnek ez a döntése az emberi természetnek és rendeltetésnek legbonyolultabb gócait oldja meg. Vak pogányok ismerték fel az ember láthatatlanságát, ami benne Istennel közös. A test elfátyolozott alakja, az arc a fejen, és karunkon a bőr, ez a látható szkéma, amelyben járunk-kelünk; de mindez tulajdonképpen nem más, mint a bennünk rejtőző embernek egyetlen mutatóujja.

Exemplumque Dei quique est in imagine parva.

Az első táplálék a növényvilágból származott; a tej az öregeknek és a bor is; a legősibb költészetet a bölcs írástudó (Jótám és Jóás története szerint) botanikus költészetnek nevezi, s az ember első ruházata is a fügefalevelek rapszódíaja volt.

De az Úristen ruhát készített szőrméből, és abba öltöztette őseinket, akiket a jó és a rossz tudása szégyenre tanított.

Ami a hit a vallás birodalmában, az a művészet birodalmában a műalkotás.

„Ő, ez a valami élő, mozgékony, tevékeny, hatalmas dolog – amiben nincs része mindenkinek –, valami, ami egészen más, mint a törvények, és sokkal közvetlenebbül, sokkal bensőségesebben, sokkal mélyebben és sokkal biztosabban irányít és világít nekünk.”

Egy angyal szállt le egykoron, s mozgásba hozta a Beteszda tavát, amelynek öt csarnokában betegek, vakok, bénák és szárazkórosok feküdtek, várva a víz megmozdulását. Ugyanígy kell alászállnia a géniusznak, hogy megrendítse a törvényeket; máskülönben víz marad minden: és elsőnek kell alámerülnünk a hullámzó vízbe, ha át akarjuk élni a törvények hatását és erejét.

Johann Georg Hamann

GONDOLKODOM, TEHÁT VAGYOK

Akkoriban csak az igazság kutatásának akartam élni, úgy gondoltam, mint feltétlen hamisat mindazt el kell vetnem, amiben csak a legkisebb mértékben is kételkedhetem... Így, mivel érzékeink némelykor megcsalnak bennünket, fel akartam tenni,

hogy semmi sem olyan, amilyennek érzékeink mutatják. S mivel vannak emberek, akik még a geometria legegyszerűbb tárgyára vonatkozóan is tévednek okoskodásaikban és hamis következtetéseket vonnak le, ezért – magamról is úgy ítélve, hogy éppúgy tévedhetek, mint bárki más – elvettem mint hamisakat mindazokat az érveléseket, amelyeket azelőtt bizonyításoknak vettek. Végül pedig azt gondoltam, hogy ugyanazok a gondolatok, amelyeket ébrenlétünkben gondolunk, álmunkban is jelentkezhetnek, anélkül hogy ebben az esetben csak egy is közülük igaz volna. Ezért elhatároztam, hogy mindazok a dolgok, amelyek valaha is bejutottak elmémbe, nem igazabbak, mint álmaim csaló képei. De csakhamar láttam, hogy mialatt így mindent hamisnak akartam felfogni, szükségképpen kell, hogy én, aki ezt gondoltam, legyek valami. S mivel észrevettem, ez az igazság: GONDOLKODOM, TEHÁT VAGYOK, olyan szilárd és olyan biztos, hogy a szkeptikusok legtúlzóbb feltételezései sem képesek megingatni, azért úgy gondoltam, hogy aggály nélkül elfogadhatom a filozófia amaz első elvének, amelyet kerestem.

Azután figyelmesen megvizsgáltam, mi vagyok én. Láttam, hogy el tudom képzelni, nincsen testem, nincs világ és nincsen tér, amelyben vagyok. De azért azt nem tudom elképzelni, hogy magam nem vagyok; ellenkezőleg, éppen abból, hogy ezt gondolom, hogy más dolgok igazságában kételkedem, egészen világosan és bizonyosan az következik, hogy vagyok. Ellenben mielőtt csak megszűntem volna gondolkodni, nem volna semmi alapom azt hinni, hogy vagyok, még ha igaz volna is minden egyéb, amit valaha gondoltam. Ebből felismertem, hogy olyan szubsztancia vagyok, amelynek egész lényege vagy természete abban van, hogy gondolkodik, s amelynek léte nem függ sem valamely helytől, sem valamilyen anyagi dologtól. Úgyhogy ez az én, azaz a lélek, amely által az vagyok, ami vagyok, teljességgel különbözik a testtől, sőt, hogy könnyebben is lehet megismerni, mint a testet, s még akkor is egészen az volna, ami, ha a test nem léteznék.

Ezután arról elmélkedtem, hogy kételkedem, tehát hogy lényem nem egészen tökéletes – mert azt világosan láttam, hogy a megismerés nagyobb tökéletesség, mint a kételkedés –, azt kérdeztem magamtól, hogyan jutottam egy nálam tökéletesebb dolog gondolatára, s evidens módon felismertem, hogy az csak olyan természetű dologtól származhat, amely valóban tökéletesebb nálam... A semmitől nem kaphattam ezt a képzetet, ez nyilvánvaló volt; mivel pedig az, hogy a tökéletesebb a kevésbé tökéletesből következze és tőle függjön, nem kisebb ellentmondás, mint az, hogy valami a semmiből származik, ennél fogva magamtól sem kaphattam ama képzetet. Így tehát csak az marad hátra, hogy olyan természetű dolog helyezte belém, amely valóban tökéletesebb nálam, sőt amelyben megvan mindaz a tökéletesség, amelyről valami képzetem lehet, azazhogy egyszóval kimondjam, amely Isten...

Szükségképpen léteznie kell valamely más, tökéletesebb lénynek is, amelytől függök, s amelytől kaptam mindent, amim van. Mert ha egyedül és minden másától független lettem volna, úgyhogy azt a kevés tökéletességet, amellyel a tökéletes lényben részesedtem, önmagamtól kaptam volna, akkor ugyanezen az alapon önmagamtól kaphattam volna a többi is, amiről tudom, hogy nincs meg bennem, s így magam is végtelen, örökkévaló, változatlan, mindentudó, mindenható volnék, és meg volna bennem minden tökéletesség, amelyet Istenben gondolhatok... Biztos voltam

abban, hogy ama dolgok közül, amelyek tökéletlenségre vallanak, egy sincs meg Istenben, de a többi mind megvan benne. Úgy láttam, hogy kételkedés, állhatatlanság, szomorúság és hasonlók nem lehetnek meg benne, hiszen magam is örültem volna, ha mentes lehettem volna tőlük. Ezenkívül képzetem volt mindenféle érzékelhető és testi dolgról; mert feltettem ugyan, hogy álmodom, és hogy mindaz, amit látok vagy képzelek, hamis; de azt mégsem tudhattam, hogy képzeteik valóban megvannak gondolkodásomban. Minthogy azonban már felismertem, hogy a gondolkodó természet különbözik a testitől, s tekintve, hogy minden összetétel függésre mutat, a függés pedig nyilvánvalóan hiány, ebből azt következtettem, hogy az nem lenne tökéletesség Istenben, ha e két természetből volna összetéve, hanem ha vannak a világon testek vagy lelkek, vagy más természetű lények, amelyek nem egészen tökéletesek, ezeknek a léte szükségképpen az ő hatalmától függ, olyannyira, hogy nélküle egy pillanatig sem állhatnának fenn.

Descartes

AZ EMBER LÉNYEGE A TŰZ

Az ember durva burokba sűrített tűz; törvénye, mint mindannak, ami tűzből való, a burok felperzselése, hogy azután egyesülhessen a forrással, amelyből származott.

Ha az ember a lényegének megfelelő tevékenységet elhanyagolja, és ennek az érzéki és sötét buroknak uralma alá kerül, a burok aszerint válik erősebbé és tartósabbá, mentől szélesebb teret enged át az ember saját gyengeségének, hajlamainak, gyönyöreinek. A burok uralma ilyenkor sötét fátylával elfojtja vagy maga alá temeti tűzét, és az ember halálakor testi alakjának romjai között találja magát; ezek a roncsok ráhalmozódnak, olyannyira, hogy léte középpontjában nem ébred újjászületésre –, semmi sem elég *élő* már benne ahhoz, hogy áttörje és megsemmisítse a testi világ alsóbb rétegeihez fűződő kötelékeit.

Ha ellenben eredeti természetének megfelelően képes volt nemcsak megőrizni saját tűzének erejét és hatalmát, de a fensőbb tűz hatásával még csak felfokozta, ebben az esetben nem csoda, ha halálakor a tüzes hőség sem emészti fel gyorsabban a tisztátalan formát, amely mindeddig szabad mozgásában akadályozta, nem csoda, ha ennek az alakzatnak eltűnése nem megy végbe hevesebben.

Ámde mi történik akkor, ha ez a fensőbb tűz az egész embert lángba borította? Az anyagnak még végső nyomát is megsemmisíti, testének még maradékára sem lelnek, mivel semmi tisztátalant nem hagy maga után. Az ilyen ember hasonló azokhoz a kiválasztottakhoz, akiket földi pályájuk végeztén tüzes szekéren láttak az égi tájakra emelkedni, a tiszta formának azon a feltörő lobogásán, amely lényünk természetéhez közelebbi, mint anyagi burkunk, és amely szünet nélkül él bennünk, akkor is, ha az anyaggal összenőttünk.

Mint vélekedjünk ezek után a fordítókról, akik azt mondatják Jóbbal: „Istent testemben fogom meglátni”. – Az Írás ennek ellentmond... Mert Jób, miután felismeri, hogy Megváltója él, s ezzel azt, hogy neki a por fölé kell emelkednie, magától értetődően így szól: „Majd ha nyomorúságom szétroncsolta és elpusztította testi burko-

mat, meglátom Istent” – és nem azt mondja, hogy testében, amint a fordítók állítják, hanem testén kívül.

A KÜLÖNBSÉG

Mi kutatunk – ő birtokol, mi vizsgálódunk – ő ismer, mi reménykedünk – ő örvendezik, mi kételkedünk – ő maga a bizonyosság, mi félelmünkben reszketünk – az ő egyetlen nyugtalansága a szeretet, s az hevesebben lángol benne az emberért, mint az emberben saját gondolataiért, saját emanációiért. Az egyik nagyságában megsokszorozza képeit a lényekben és az emberben – a másik gyakran azzal dicsekszik, hogy ezeket a képeket lerombolja és kiirtja. A dolgok Teremtője érettünk s a mi javunkra nemcsak az elemeket és mindazon természeti erőt hozta világra, amiket mi megrontunk, hanem mibennünk is megalkotta azokat a képességeket, amelyek nagyságának jeleként fényeskedjenek, de amelyeket mi az ő támadására és az ellene való küzdelemre használunk. Így történik az, hogy az emberek, akik hivatásuk szerint az igazság őrei kellene legyenek, sokkal inkább az igazság üldözői. Az ember emanációjának célja Isten lelkét megmutatni, ehelyett ha aszerint ítélünk milyen gyalázatban, bűnben és tévelygésben hánykodik, a mai ember inkább arra alkalmas, hogy Isten nemlétét bizonyítsa. Amikor az ember az első bűneset ismétléseképpen oly gyakran bitorolja az Istenség jogait a földön, nem tesz egyebet, mint annak nevét megszentelteleníti és egy újabb gyalázzal lealacsonyítja. E szent név álcájában ítélkezik, tévútra vezet, gyilkol és vérengzik. Ej! Ez a különös Isten vajon kivel szemben gyakorolja még különösebb jogait? Az emberrel szemben, felebarátjával szemben, a maga neméből való lénnel szemben, aminek ennél fogva ugyanolyan joga van Isten rangjára, mint neki.

Így kevélységével és tetteinek ellentmondásával az ember eltörli magában a dicsőséges nevet, amivel fel akarja ruházni magát. Így a legbiztosabb utat választja, hogy maga körül Isten valódi eszméjét lerombolja, miközben ő maga csak egy hazug, dühöngő, pusztító lény látványát nyújtja, egy lényét, aki csak azért cselekszik, hogy a dolgokat a maguk valójából kiforgassa, hogy mindent megrontson, aki hatalmának fensőbbtségét csak a tébolyult igaztalanságok fensőbbségével, bűneivel és kegyetlenségével bizonyítja.

A gonosz megértésének feltétele igaz volna lenne. Ám ha ennek a feltételnek megfelelné, már meg is szűnne gonosznak lenni, mivel az igaz és a jó nem különbözik. Megérteni valamit ugyanis nem más, mint megragadni valamely tárgy viszonyát a renddel és a harmóniával, amelynek törvényei bennünk élnek. De ha a rossznak semmi kapcsolata a renddel, sőt annak éppen ellentéte, ugyan mi módon vennénk észre bármilyen hasonlóságot? – következésképpen: van mód a megértésre?

Saint-Martin

RAGASZKODÁS A KÖZTÁRSASÁGHOZ ÉS A DEMOKRÁCIÁHOZ

A köztársaságban az erény érzület dolga; nem a nagy tudású ember az erényes, hanem az, aki szereti a köztársaságot. E szeretet az Állam egyszerű és kiváló embe-
rében egyaránt közös, mert a helyes alapelvekhez a nép szívósan ragaszkodik, erő-
sebben még, mint a nagyok, és ilyenkor a korrupció is ritka jelenség. Úgy látszik, az
átlagos ember a fennálló dolgok erős és rendíthetetlen támasza.

A demokratikus életformában a köztársaság szeretetével a demokrácia szeretete
is együtt jár. Ez pedig nem más, mint az egyenlőség szeretete.

De a demokráciában a mértékletességet is szeretni kell. A boldogság és a termé-
szet adta előnyök mindenkinek egyformán osztályrésze, örömré és reményre tehát
ugyancsak egyenlő mértékben lehet igényünk. Ehhez az egyenlő állapothoz azonban
csak az általános mértékletesség árán jutunk el.

Az egyenlőség szellemének szeretetében a nagyravágyó egyetlen kívánsága és
boldogsága a hazának tett fokozottabb szolgálatban merül ki. Minden polgár nem
szolgálhatja hazáját egyenlő módon, de szolgálni mindenkinek kell egyaránt. A ha-
zának születésünk percétől kezdve adósai vagyunk s ezt az adósságot sohasem lehet
kiegyenlíteni.

Az egyenlőség elvéből következik, hogy emberek között különbséget csak a ha-
zának tett nagyobb szolgálat és a természetadta tehetség teremthet.

A mértékletesség szellemében a család számára szükséges vagyonon kívül a fő-
lőség a hazát illeti. A polgár nem élhet a gazdagság adta hatalommal, s a vagyon
örömeit sem élvezheti, mert ezzel az egyenlőség elvét sértené.

A jó demokráciák megteremtették az otthon mértékletességét, majd megnyitották
a kapukat az állami költségek számára. Athénben és Rómában a pompa és a bő-
ség éppen a mértékletesség alapján született meg, és ahogyan a vallási előírások sze-
rint az ember áldozatát tiszta kézzel mutatta be, a törvények azt írták elő, hogy a ha-
zának tett szolgálatok tiszta erkölcsből fakadjanak.

A monarchikus és despotikus államrendben egyenlőségre senki sem törekszik;
ott, ahol mindenki uralkodni vágyik, nem merül fel ez a gondolat. A legalacsonyabb
szinten élők csak azért vágnak magasabbra, hogy a többi fölé emelkedhessenek.

ÉSZREVÉTELEK

Nem értem a fejedelmeket, akik oly könnyen elhiszik magukról, hogy csak ők
számítanak, sem a népeket, amelyek oly készségesen elhiszik magukról, hogy ők
semmit sem számítanak.

Mily fájdalmas az emberi sors! Szellemünk alighogy megéri, testünk már ha-
nyatlani kezd.

Figyeljük csak meg: az értelmes dolgok csak igen ritkán az értelem művei, és az
ember úgyszólván sohasem az értelem által éri el azokat.

A gyönyör a nagyuraké, az öröm a népé.

Aki a szellemre vadászik, az ostobaságot ejti foglyul.

A nők, akik egyszer Párizsban nők voltak, sehol másutt nem tudnak többé nők lenni.

Így szóltam Châtelet asszonyhoz: „Ön nem tud aludni, mivel a filozófiát tanulmányozza. Tanulmányozza a filozófiát inkább abból a célból, hogy aludni tudjon.”

Sokat kell ahhoz tanulnunk, hogy egy keveset is tudjunk.

A fejedelmek és a miniszterek legtöbbször igen jóindulatúak, csak éppen nem tudnak mit kezdeni a jóindulatukkal.

Ha az embernek mérsékelt alapelvei vannak, úgy jár, mint én. Franciaországban nem tartanak eléggé vallásosnak, Angliában túlságosan annak tartanak.

A papok, ha nem tudnak a fejedelmek zsarnokaivá válni, talpnyalóikká válnak. Félek a jezsuitáktól. Ha a fejedelmet sértem meg, csakhamar megfélemeznek rólam, s én öröla. Más vidékre, más birodalomba költözöm. Ám ha Rómában megsértem a jezsuitákat, akkor Párizsban viszontlátom őket, mindenütt körülvesznek. Leveleket írnak egymásnak, így táplálják az ellenségeskedést. Az angolok, ha valamely gáztettet akarnak szidalmazni, azt mondják: ez jezsuita hamisság.

Montesquieu

SAINT-PIERRE ABBÉ GONDOLATAIBÓL

A legtöbb fejedelemnek, miniszternek, előkelő úrnak nincs ideje olvasni; megve-tik a könyveket, és egyetlen vaskos könyv, minden józan ész temetője irányítja elmé-jüket.

Ha tudnának olvasni, megkímélnék a világot mindazoktól a bajoktól, melyeket a babona és a tudatlanság okoz. Ha XIV. Lajos tudott volna olvasni, nem vonja vissza a nantes-i ediktumot.

A pápák és cinkosaik annyira meg voltak győződve, hogy hatalmuk csakis a nép tudatlanságán alapul, hogy mindenkor megtiltották annak a könyvnek az olvasását, amely vallásukat hirdeti; így szóltak: Íme, a törvényetek, de megtiltjuk, hogy olvas-sátok, annyit tudtok meg belőle, amennyit mi kegyesen közlünk veletek. Ez a külön-ös zsarnokság nem egészen érthető, mégis így van, s a Biblia tilos Rómában minden élő nyelven, s azon a nyelven kapható csak, amelyen már senki sem beszél...

Ha tudnának olvasni, látnák, hogy a vallás csakis bajt hozott a kormányra; sok bajt hozott Franciaországra is a protestánsok üldözése; azokkal az egyenletlenségekkel, amelyeket, isten tudja, melyik bulla okozott, az utcai énekeknél is megvetendőbb szövegével, a papok nevetséges nőtlenségével, a szerzetesek semmittevésével, mindazzal a rossz üzlettel, amit Róma püspökével kötöttünk...

A teológia ugyanaz a vallásban, mint a méreg az ételek között.

Emeljetez templomokat, ahol Istent imádják, jótéteményeit éneklük, igazságát hirdetik és az erényt dicsőítik: minden más csak pártoskodó szellem, veszekedés, szélhámosság, gőg, kapzsiság, amit örökre el kell vetni.

Semmi sem lehet hasznosabb a közösség számára, mint az olyan plébános, aki pontosan vezeti a születési anyakönyvet, alamizsnát szerez a szegényeknek, vigaszt nyújt a betegeknek, eltemeti a halottakat, békét hoz a családoknak s aki csakis az erkölcs hirdetője. De hasznos csak akkor lehet, ha nincsenek gondjai, ha földesura vagy hívei ellen folytatott peres ügyeivel nem válik méltatlanná hivatásához, mint az annyi falusi plébánossal megtörténik; a tartomány biztosítsa kellő jövedelmüket híveiknek száma szerint, ne legyen nekik gondjuk más, mint feladataikat teljesíteni.

Semmi sem feleslegesebb, mint egy bíboros. Mi ez az idegen méltóság, amelyet idegen főpap adományoz? Méltóság, feladat nélkül, amely csaknem mindenkor száz-ezer tallér jövedelmet jelent, miközben egy falusi pap a szegényeken, de még magán sem tud segíteni.

A legjobb kormány kétségtelenül az, amely csak szükséges számban engedélyezi a papi állásokat; mert a felesleges szám csak veszélyes terhet jelenthet. A legjobb kormány az, amely megengedi a papok nőülését, mert így jobb állampolgárok, gyermekeket adnak az államnak és becsületben felnevelik őket; az a kormány a jó, amely alatt a papok csak az erkölcsről mernek prédikálni, mert ha vitáról prédikálnak, polgárháborút szítanak.

A becsületes emberek borzadva olvassák a vallásháborúk történetét; viszont a teológiai vitákon úgy nevetnek, mint egy olasz komédián. Legyen hát olyan vallásunk, amelytől nem remegünk, de amelyen nem is nevetünk...

A csőcselék teremtette meg a babonát; a becsületes emberek megsemmisítik.

Arra törekszünk, hogy megjavítsuk a törvényeket és a mesterségeket; miért felejténénk ki a vallást?

Ki kezdje a megtisztítást? A gondolkodó emberek. A többiek követni fogják őket.

A MAGÁNOS SÉTÁLÓ ÁLMODOZÁSAIBÓL

„Megöregszen, miközben egyre tanulok.” Szolón gyakran ismételte öregkorában ezt a verset. Olyan értelme van, hogy én is elmondhatnám az enyémre vonatkozólag. De bizony nagyon szomorú találmány az, amit a tapasztalat velem szereztetett: ennél többet ér a tudatlanság. A balsors kétségkívül nagy tanítómester, de ez a tanító drágán fizetteti meg tanításait. És a haszon, amit belőle vonhatunk, sokszor nem ér fel azzal az árral, amit értük fizetünk. Egyébiránt, mielőtt mindezt az ismeretet ily késői leckék útján megszereztük volna, a felhasználásra alkalmas pillanat elmúlik. Az ifjúkor arra való, hogy tanulmányozzuk a bölcsességet, az öregkor már az alkalmazás ideje. A tapasztalat, elismerem, mindig oktat, de csak az előttünk álló arasznyi időre használ. Nem késő-e csak a meghalás pillanatában tanulnunk meg, hogyan kellett volna élnünk?

Eh, mit használnak nekem a sorsomról és amelyeknek ez a kifolyása, a mások szenvedélyeiről oly későn és oly fájdalmasan szerzett felvilágosítások? Hisz csak azért tanultam meg jobban megismerni az embereket, hogy jobban érezhessem a nyomorúságot, amelybe taszítottak; de az az ismeret, jóllehet feltárta előttem az összes kelepcéket, egyet sem tudott velem elkerültetni. Miért nem maradtam meg mindig ebben az együgyű, de édes bizalomban, amely annyi éven át nagyhangú barátaim zsákmányává és játékszerévé tett, anélkül, hogy mindenféle cselszövényeikkel körülfonva, a legkisebb sejtelmem is lett volna azokról! Félrevezetett bolondjuk és áldozatuk valék, igaz, de azt hittem, szeretnek, s szívem élvezte a barátságot, melyet bennem keltettek, nekik is ugyanoly barátságot tulajdonítva magam iránt. A szomorú igazság, amelyet az idő és a belátás leleplezett előttem, miközben éreztette velem szerencsétlenségemet, megmutatta nekem, hogy nem lehet rajta segíteni, és nincsen számomra egyéb hátra, mint sorsomban megnyugodni. Így hát korom minden tapasztalata helyzetemen ez idő szerint mit sem változtat, és éppoly hiábavaló a jövőre nézve.

Küzdőtérre lépünk születésünkkel, és lelépünk róla, mikor meghalunk. Mit használ megtanulnunk, hogyan kellett volna jobban kormányoznunk kocsinkat, amikor már a versenypálya végére értünk? Most már csak annak számbavétele van hátra, hogyan fogunk belőle kijutni. Egy aggastyán tanulmánya, ha van még ideje rá, egyedül arra irányulhat, hogyan tanuljon meghalni, és éppen ez az, amit a legkevésbé cselekednek az én koromban. Mindenre gondolnak ekkor, kivéve erre. Minden aggastyán jobban ragaszkodik az élethez, mint a gyermek, és nehezebb szívvel távozik el belőle, mint a fiatal emberek. Ez onnan van, hogy miután minden munkájuk erre az életre irányult, ennek végén látják, hogy minden fáradozásuk hiábavaló volt. Minden gondjukat, minden javukat, keserves virrasztásaik minden gyümölcsét, mindent itt hagynak, amikor eltávoznak. Nem gondoltak reá, hogy valami olyasmit szerezzenek életük folyamán, amit magukkal vihessenek, ha meghalnak.

Rousseau

URALKODÓK POLITIKAI ELVEI

Számítsd a tekintélyt vagy a parancsolási vágyat ama dolgok közé, melyek elvaktíjják az embereket, irigységüket pedig hevesen felkorbácsolják.

A kis dolgokban sohasem szabad híjával lenni az igazságosságnak, mert ez kárpótlásként azt a jogot adja, hogy a nagy dolgokban büntetlenül szeghessük meg: fortelmes irányelv ez, mert igazságosnak kell lenni a nagy dolgokban és a kis dolgokban is. Ez utóbbiban azért, mert a rájuk vonatkozó igazságszolgáltatást könnyebb a nagy dolgokban gyakorolni.

Valamit csinálni és úgy tenni, mintha mást csinálnánk – ez lehet veszélyes vagy hasznos, aszerint, hogy mit csinálunk, milyenek a körülmények és az uralkodó.

Gyakran nem tudni, amit tudunk, vagy olyannak látszani, mintha tudnánk azt, amit nem tudunk ez igen fortélyos, de én nem szeretem a fortélyt.

Bűnösöket tudni csinálni, ez a kegyetlen miniszterek egyetlen segédforrása ahhoz, hogy romlásba döntsék azokat a derék embereket, akik terhükre vannak.

Kegyetlenkedni az ártatlanokkal, amikor szükséges: nincs oly tisztességes ember, akit ne ejtene rettegésbe ez az irányelv, amelyet sohasem mulasztanak el közérdekké színezn.

Sohase válasszuk el az uralkodót személyétől. Bármilyen bizalmaskodást engedélyezzenek is nekünk a nagyok, bármilyen engedélyt adjanak is látszólag nekünk arra, hogy megfélemedkezzünk rangjukról, sohasem szabad szó szerint venni őket.

Rabszolgát polgártársnak nevezni, ez igen jól van így, ám még jobb lenne, ha egyáltalában nem lennének rabszolgák.

Tetszik nekem ama pápa aggályoskodása, aki nem engedte meg, hogy gyermekeit idő előtt pappá szenteljék, de közben püspököket csinált belőlük. Uralkodó csak az Isten előtt vádolja magát, hiszen csak ő ellene vétkezik: ez világos.

Olyan alkalmakkor beszéltetni papot, amikor helyénvaló az eget tenni felelőssé az eseményért: ez elég biztos eszköz, de mindig babonás népet tételez fel. Sokkal jobb volna kigyógyítani a népet a babonából, és nem becsapni.

Egy személyhez kapcsolni az állam üdvét: népi előítélet, amely magában hordja az összes többi. Támadni ezt az előítéletet: főbenjáró felségstet.

Mindaz, ami csak a monarchiában jelent megtiszteltetést, csupán a rabszolgaság kiváltságlevele.

Sietve elrendelni azt, amit beleegyezésünk nélkül tennének meg. Ezzel a politikával legalább álcázzuk gyengeségünket. Ezért kell elnapolni a decemvirátust, mielőtt még Appius Claudius követelné.

A magunk számára rabszolgák kellene, a nemzet számára szabad emberek.

A pártütők a balsors, az ínség, a szerencsétlen háborúk, a vallási viták idejére várnak. A népet ilyenkor felkészülten találják.

Ahhoz, hogy a népet elszegényítsem, olyan embereket kell teremtenem, akik kifosztják őt, s aztán emezeket kell kifosztani, így módon lehet megszerezni a nép megbosszulásának dicsőségét, valamint a kifosztásból eredő hasznot.

Meg kell engedni a szatírákat és a panaszt: a visszafojtott gyűlölet veszélyesebb, mint a nyílt gyűlölet.

Kell, hogy dicsérjenek, s ezt könnyű elérni. Az irodalmárok megrontásához oly kevés költség kell. Sok nyájasság és simogatás meg egy kevés pénz.

Csak gyűlölködés elhíntése végett alakítani szövetségeket.

Lángra lobbantani és tartóssá tenni a háborút szomszédaim között. Kihasználni a zavarokat terveink megvalósítására, zsoldunkban tartani szövetségünk ellenségét.

Egy minisztert se odakinn, hanem kémeket. – Egy minisztert se odahaza, hanem írnokokat.

Elhítni alattvalóinkkal, hogy a rossz, amit okozunk, nekik javukat szolgálja. – Elhítni az állampolgárokkal, hogy a rossz, amit szomszédainknak okozunk, alattvalóink javára szolgál.

A TERMÉSZET ÉRTELMEZÉSÉRŐL

Ha foglaimaink nem a természet talajából nőttek ki, olyanok lesznek, mint egyes északi erdők, amelyekben nincsenek gyökerei a fáknak. Egy kis szellő, egyetlen egyszerű tény, és máris földre terítve hevernek fák és eszmék.

Az emberek valójában nem is sejtik, mily szigorúak az igazságok kutatásának törvényei és mily csekély számúak eszközeink. Végeredményben az a teendő, hogy az érzékektől a gondolkozáshoz, a gondolkozástól az érzékekig forduljunk. Folytonosan magunkba szállunk és kilépünk önmagunkból; a méh munkája ez. Hasztalan barangoljuk be az eget és a földet, ha nem térünk vissza a viasztól roskadozó kaptárba. Mit sem ér halomba hordani a viaszt, ha nem tudunk belőle lépet készíteni.

Sajnos könnyebb és egyszerűbb, ha nem a természethez, hanem önmagunkhoz fordulunk. Ezért nem lép ki szívesen a külvilágba az értelem, míg az ösztön figyel, ízlel, tapint, fülel, s talán több gyakorlati fizikát töltene a fejünkbe az állatok megfigyelése, mint egy-egy professzor előadásai. Az állatok viselkedéséből hiányzik a tettetés. Követik céljukat s nem érdekli őket a környező világ. Nincs benne semmi szándékosság, ha néha meglepik az embert viselkedésükkel. A fontos jelenségek az első pillanatban meglepik a szemlélőt: a tudomány feladata eloszlatni ezt a meglepetést.

Elképedésünket gyakran az okozza, hogy ott is több csodát tételezünk fel, ahol csak egy van, s a természet világában minden jelenség mögé egy-egy külön teremtető aktust képzelünk, pedig a természet talán csak egyetlenegy ilyen aktust hajtott végre. Sőt, egyenesen úgy látszik, hogy ha a természetnek több ilyen aktusra lett volna szüksége, akkor azok különféle magukban álló eredményekre vezettek volna; egymástól teljesen független jelenségcsoportok jöttek volna létre és több helyen is megszakadt volna az a mindent átfogó láncolat, amelyet a filozófusok folytonosnak tekintenek. Egyetlen tény tökéletes függetlensége összeférhetetlen az egész eszméjével, márpedig az egész eszméje nélkül nincs filozófia.

Diderot

MORALISTÁK

MAXIMÁK

Ha a nagy emberek tartós balszerencse hatására kicsinyesek lesznek, az nem a lelkierőről, hanem csupán a nagyravágyásról árulkodik és arról, hogy a hőseket a többi embertől csak a nagyobb hiúság különbözteti meg.

A rossz, amit elkövetünk, nem kelt fel annyi gyűlöletet és nem zúdít ránk annyi üldözést, mint jótulajdonságaink.

Az igazság nem szerez annyi jót, mint amennyi rosszat okoz a világon az igazság látszata.

Az egyetlen hiba, amit jóvátenni nem lehet, a gyengeség.

A szellemes ember gyakran zavarba jönne, ha a társaságban történetesen nem lennének ostobák is.

Az erényeket elnyeli az érdek, akárcsak a folyókat a tenger.

A kíváncsiságnak több fajtája van: van olyan, amit az érdek sugall, és amely arra buzdít, hogy olyan dolgokat tanuljunk, ami hasznunkra válhat; másik fajtája a gőgből fakad: ilyenkor azt kívánjuk tudni, amit nem tud senki más.

A szerelem két ok miatt állhatatos: először azért, mert a szerelmes talál még szeretnivalót abban, akit szeret; a másik ok pedig az, hogy az ember az állhatatosságból becsületügyet csinál.

Vannak emberek, akiknek jól illik a hiba, másokat meg elrútítanak jó tulajdonságaik.

Az ember minden szerepében sajátos arckifejezést és külsőt ölt magára, hogy olyannak lássák, amilyennek ő szeretné. Valóban igaz, hogy a világ csupa maszk.

A fiatalság szakadatlan mámor, az ész lázas állapota.

A mások hiúsága számunkra azért elviselhetetlen, mert sajátunkat sérti.

Úgy lépünk az élet különböző korszakaiba, akár a kezdők, sokszor tapasztalatlanul, mintha az évek száma mit sem érne.

Hogy a fiatal nő ne lássék kacérnak vagy az élemedett korú férfi nevetségesnek, ajánlatos, hogy a szerelemről, amelyben esetleg részük lehet, ne is beszéljenek.

Kevesen tudnak jól öregek lenni.

Nem a megszokottnál kevesebb szenvedély vagy az átlagosnál több erény teszi a nagy embert, hanem az általa elgondolt terv nagyszerűsége.

La Rochefoucauld

A GAZDAG ÉS A SZEGÉNY

Giton arcbőre friss, képe telt, orcái leffegők, pillantása biztos és határozott, vállal szélesek, pocakja dagad, járása nyugodt és kimért. Szavai elárulják önbizalmát; kétszer is elmondhatja, amit előadnak neki, és fitymálva hallgatja a mások beszédét. Széles zsebkendőjébe hangosan fújja az orrát, messzire köp és harsogva tüsszent. Álma mély napközben is, akárcsak éjszaka, és horkolva alszik a társaságban is. Ha asztalhoz ül vagy sétálni indul, több helyet foglal el, mint bárki más, s ha egyenlő rangúak társai, ő a középén halad; ha megáll, megáll a többi is, s ha elindul, a társaság is nekiered. Mindenki hozzá igazodik. A beszélőket félbeszakítja, és kijavítja szavukat, az ő beszédét azonban senki sem zavarja meg, és türelmesen hallgatják, amíg csak beszél. Mindenki osztja a nézeteit, és készséggel elhiszik közléseit. Leül, azaz zsöllyébe veti magát, keresztbe rakva lábait; összeráncolja homlokát, és kalapját a szemébe húzza, hogy senkit se kelljen látnia, ha pedig felcsapja kalapját, akkor büszkén és kihívóan mutatja homlokát. Kedélye jó és gunyoros, de olykor türelmetlen, elbizakodott, hirtelen haragú, egyébként szabadgondolkodó, ravasz és ügyeiben olykor titokzatos. Tehetségesnek és szellemesnek hiszi magát. Giton ugyanis gazdag ember.

Phédon szemei beesettek, arcbőre ragyavert, teste szikár, orcája sovány; keveset alszik és éberen; szelleme elkalandozik álmodón, és bár szellemes, úgy néz ki, mint az ostoba. Nem mondja el azt sem, amit tud, és hallgat, pedig tudna közölni dolgokat; s ha olykor mégis előad valamit, beszéde ügyetlen és bukdácsoló; azt hiszi, terhére van az embereknek. Beszéde száraz és rövid, nem köti le az embert, mert nincs benne kedély. A más szavára lelkendezve és mosolyogva és készséggel osztja véleményét. Fut, repül, hogy az embereknek kis szolgálatokat tehessen, és magatartása szolgálatkész, hízelgő és buzgólkodó. Ügyeiben szeret titokzatosnak látszani, néha hazudik, különben babonás, kételkedő és félelemmel teli. Járása lágy és könnyű, mintha attól tartana, hogy nagyon is rátapos a földre; szemlesütve jár, és nem mer az arcokba nézni. A társaságban nem csatlakozik a beszélgetőkhöz, inkább hátuk mögé áll, lopakodva, hogy kihallgassa szavukat, de sürgősen elvonul, ha észreveszik. Mintha egyáltalán nem foglalna el helyet, vagy mintha ilyenre nem is tartana igényt; behúzza a vállait, kabátját összehúzza, s hogy ne lássák, kalapját szemébe csapja. Nincs olyan zsúfolt utca vagy forgalmas csarnok, ahol ne surrana át észrevétlenül.

Ha hellyel kínálják, az ülés szélére ül, halkán és hibásan beszél, pedig őszintén szól a közügyekről, a korra méltán haragszik, és jogosan elégedetlen a miniszterekkel és a kormánnyal. Száját csak válaszra nyitja ki, de köhint előbb, és orrát a kalapja alatt fújja; ha köp, majdnem magát találja el, és ha tüsszentenie kell, vár, míg egyedül marad, de ha az mégis társaságban esik meg vele, senki sem veszi észre a dolgot. Senki sem üdvözlí, és felköszöntésben sincs része soha. Phédon szegény ember.

A földi nyomornak olyan képei tárulnak elénk, hogy elszorul az ember szíve. Vannak, akiknek még eledelük sincs, akik az élettől félnek, és reszketve gondolnak a télre. Az ember a földet túrja, és az évszakokat arra kényszeríti, hogy csemegét adjanak. Pusztán a gazdagság elég jogcím ahhoz, hogy az egyszerű polgár egy falattal száz család eledelét kebelezzze be. Lázadjon e szélsőségek ellen, akinek kedve tartja; én, ha lehet, nem akarok sem boldog lenni, sem boldogtalan; inkább elengedem magam és az élet középutját választom osztályrészemül.

Szerte a világon vadállatok élnek, hímek és nőstények, feketén, fakón, naptól égett arccal és földhöz tapadva, melyet legyűrhetetlen csökönyösséggel túrnak és forgatnak szakadatlanul; hangjuk mintha tagolt beszéd volna, és amikor lábukra állnak, emberi arcot mutatnak; valóban azok is, emberek. Éjjel odúikba vonulnak vissza, ahol fekete kenyéren, vízen és gyökereken élnek. A többi embert megkímélik a vetés, a földművelés, az aratás gondjaitól, és megérdemlik ezért, hogy ne szűkölködjének a kenyérben, amit ő vetettek el.

Az embert elfogja a szégyenkezés egy faja, ha boldog, amikor nyomort kell látnia.

La Bruyère

TITUS, A TEVÉKENY (Az *Arcképek* sorozatból)

Titus egyedül kel fel, és télen fűtésre sincs szüksége. Mire szolgálai szobájába lépnek, asztalán már egész halom levél várakozik az elvitelre. Egyszerre több munkába is belefog, s ezeket mind hihetetlen gyorsasággal fejezi be, türelmetlen szelleme azonban nem engedélyez neki időt azok kicsiszolására. Ha valamibe belekezdett, késleltetni azt többé nem lehet. Tenne csak félre valamely ügyet, nem lenne nyugta, míg azt újból elő nem venné. Tele komoly gondnal, s mégis a világban a naplopók látszatát kelti. Egy társasághoz sem tartozik, ezzel szemben számos társaságot látogat. A királyságon belül és azon kívül se szeri, se száma kapcsolatainak. Utazik, ír, bejáratos az udvarba, megjárta a háborút, kiválik nem egy mesterségben, ismer mindenkit és minden könyvet, a társaságban töltött órákat cselszövésre és baráti kapcsolatok ápolására használja. Nem érti, hogy beszélhetnek az emberek csak azért, hogy beszéljenek, és tevékenykedhetnek csak azért, hogy sürgölődjenek-forgolódjanak. Látni való, mennyire szenved, amikor a kényszer és az illem szükség nélkül valahol ottmarasztalja. Ha valami kedvtelésről van szó, nem kisebb mesterkedéssel jár el, mintha komoly ügyekről kellene gondoskodnia, és a mesterkedés sokkal jobban le-

köti, mint maga a kedvtelés, amit el akar érne. Egészséges vagy beteg, tevékenysége sohasem csökken; azon a napon, amikor orvost hívat, peres ügybe kezd, és lázasan írja verseit. Más alkalommal, ha kérlelik, kímélje magát, felkiált: – Hogyan, hiszen egy pillanatom sincs, nem látják, hogy az ügyek súlya alatt roskadok?! Valójában mindegyik ügyét maga találta ki. Súlyos betegségtől roskadozva felöltözteti magát, hogy írásait rendbe hozza. Vespasianus szavaira gondol, és mint a római császár, állva akar meghalni.

LEGYÜNK HŰEK A MAGUNK TERMÉSZETÉHEZ

Amikor mások természetéhez alkalmazkodunk, vigyázzunk, nehogy a magunkét eláruljuk. Az ilyesmi elviselhetetlenül nevetséges és nem is bocsátják meg nekünk. Milyen balga hiúság abban a hiszemben élni, hogy bármilyen szerepet megjátszhatunk, hogy bármiféle jelmezt felölthetünk. Legyen az bárki, ha nem a maga jellemének megfelelően viselkedik, bizalmatlanságot ébreszt, és hamis fensőbbiségével érzékenységünket sérti. Ha csak lehet, legyünk egyszerűek, szerények és egyenletesek. Csak olyasmiről beszéljünk az emberekkel, ami érdekli őket, és amit szívesen meghallgatnak. Ne terheljünk másokat kérdéseinkkel. Hibáikkal szemben legyünk türelmesek, képességeikkel szemben figyelmesek; gyöngeségeikre, előítéleteikre legyünk tekintettel. Íme, a magasabb rendű ember természetes viselkedése, amellyel minden erőfeszítés nélkül a mások természetéhez alkalmazkodik. A túlságos finomkodás nem vall különös ügyességre; a művészet forrása a természet tökéletlensége.

A LEGÁLTALÁNOSABB HIBA

Legtöbb dolognak hibája, legyen az költészet, festészet, ékesszólás, bölcselkedés vagy egyéb, abban rejlik, hogy valami nincs a maga megfelelő helyén. Innen a hamis lelkesedés, vagy a beszédben a fellengősség, a zenében a disszonancia, a képekben a zavar, a társaságban a visszás udvariaskodás és a hűvös gúny. Vizsgáljuk csak magát az erkölcsöt: a túláradás nem valami helytelen túlzás itt is? Mi más a pazarlás, mint a nem helyénvaló nagylelkűség; a hiúság a nem helyénvaló fensőbbiség; a fősvényesség a nem helyénvaló gondoskodás; a vakmerőség a nem helyénvaló bátorság és így tovább. A dolgok általában a magukat megillető helyen nem erősek és nem gyengék; nem bűnösök és nem erényesek. Legtöbb embernek semmije sem maradna, ha életéről mindent lenyesnénk, ami nem oda való. Ez a hiba pedig nem az ítélőképesség hiányából, hanem abból ered, hogy képtelenek a dolgokat a maguk természete szerint rendezni.

AZ ÉLESELMÉJŰ

Utazásom alkalmával ifjú lakájom azt mondta, hogy az imént egy igen éles elméjű emberrel étkeztem együtt. Megkérdeztem, miből következtet valaki éles elméjére.

A válasz a következőképpen hangzott: – Abból, ha mindig az igazat szólja. – Azt jelenti ez, hogy senkit sem csap be? – Nem, uram, azt, hogy saját magát nem csapja be. – Úgy vélem, ez a fiatalember éles elméjűbb volt, mint Voiture és Benserade. Egy bizonyos, nincs az a széplélek, aki ily találóan felelt volna.

Vauvenargues

A TERMÉSZETTUDÓS ÁLMA

Úgy éreztem, mintha magasan a világűrben, a föld fölött lebegtem volna, szemben egy Aggastyánnal, akinek látása valami sokkal többel töltött el, mint egyszerű tisztelettel. Valahányszor csak szememet feléje irányítottam, az áhítatnak és a bizalomnak ellenállhatatlan érzése ragadott el, és éppen felébredt bennem a vágy, hogy a földre vessem magam előtte, amikor leírhatatlan szelídséggel megszólított: – Kedved a természet vizsgálatát – szólt hozzám. – Íme, itt van valami, aminek vizsgálata hasznodra lehet. – Mialatt ezt mondotta, szürkés színben játszó kékeszöld golyót nyújtott át, amit mutatújja és hüvelykujja között tartott. Olyan volt, mint a gyermekek játékgolyója. – Nézd meg ezt az ásványt szólt tovább –, vizsgáld meg, és mondd el nekem, hogy mit találtál rajta. Itt van minden, ami az ilyen vizsgálatokhoz szükséges. Én most elmegyek, de kellő időben megint itt leszek.

Amikor körülnéztem, nagy teremben rengeteg műszert pillantottam meg, amelyek álmomban nem voltak olyan idegenszerűek, mint amikor ébren vagyok. Úgy tűnt, mintha már többször lettem volna itt, és azt, amire szükségem volt, oly hamar megtaláltam, mintha csak az imént tettem volna le. A golyót megnéztem, megtapogattam, megszagoltam, rázogattam és fülemhez tettem. Meg is nyaltam, és az alig észrevehető port, amelyet rajta láttam, letöröltem egy vászondarabbal, aztán megdörzsöltem és elektromosságát ellenőriztem. Fajsúlyát megállapítottam és úgy találtam, hogy négy és öt között van. A próbák alapján kiderült, hogy a golyó nem sokat ér, és emlékeztem arra, hogy gyermekkoromban a frankfurti vásáron egy krajcárért három ilyet kaptam. Végül elérkeztem a kémiai vizsgálatához, és egy századrészt lefaragtam. Itt sem találtam semmi különöset. Egy kevés agyag, körülbelül ugyanannyi mész, de ennél több kvarc, aztán vas, nyomokban konyhasó és valamilyen ismeretlen anyag. Sajnáltam, hogy az Aggastyán nevét nem tudtam, mert akkor ennek az ismeretlen anyagnak az ő nevét adtam volna. Egyébként a vizsgálatot egészen pontosan végeztem, mert mikor a tulajdonságokat összeadtam, ezeknek összege száz volt. Számításaimnak éppen a végére értem, amikor az Aggastyán visszatért. Megnézte a papírt, szelíd mosollyal elolvasta, aztán végtelen jószággal hozzám fordult, és ezt kérdezte: – Tudod-e, halandó, hogy mit vizsgáltál meg? Egész hanghordozása természetfölötti volt, s ezért így válaszoltam: – Nem tudom, Halhatatlan. A Szellem szólt: – Tudd meg, hogy ez semmi egyéb nem volt, mint a Föld. – Mire én: – A Föld? Nagy Isten! És a nagy tenger minden lakójával hova lett? – Az Aggastyán: – Azzal a vázsonkendővel letörölted. – Én: – És a levegőóceán és a földrészek? – Az Aggastyán azt felelte: A levegő? – Az valószínűleg a desztilláció közben eltűnt. És a földrészek? Hogyan kérdezhetsz ilyet? Kabátod ujjával dörzsölted meg, s biztosan ott ra-

gadt. – Én azt mondtam: – De az ezüstnek és az aranynak nyomát se találtam! – Mire Ő: – Elég baj. Látom, hogy segítségre szorulsz. Amikor melegítetted és tüzesítetted, a láng lepörkölte ezt a vonalat Svájctól Olaszországon, Szicílián át egész Afrikán végig, és most az egész itt hever ezen az üveglapocskán. A másikon pedig ott vannak a Kordillerák a Csimborasszóval.

Megértettem és hallgattam. Életem hátralévő részének kilenctized részét odaadtam volna, ha a földet ismét teljes egészében láthatom: – Mit tegyek? Másikat kérjek? – Ó, jaj – kiáltottam; nagy és halhatatlan Lény, adj valamit helyette! Adj egy mustármagot, olyat, mint a föld, hogy megvizsgálhassam minden titkát! – Mit használna neked? hangzott a kérdés. – Hiszen bolygódon, ahol laktál, megláthattad a magokat ezerszeres nagyításban. De ha valamit akarsz, hát itt van neked ez. Vizsgáld meg alaposan, és aztán mondd meg, mit találtál. Azzal egy zacskót adott a kezembe. Amikor elment, csaknem tréfásan szólt: – Vizsgáld meg jól, kémiaileg is. Majd viszszejövök.

El voltam ragadtatva, hogy ismét van valami vizsgálnivalóm. Most, gondoltam magamban, jobban fogok vigyázni, mert hátha éppen a Nap van benne, vagy valamilyik állócsillag. Mikor a zacskót kinyitottam, várakozásom ellenére könyv volt benne. Nem valami díszes könyv. Egyszerű kötésben. Az írást nem ismertem, egyik sem volt az emberi nyelvek közül való. Az egyetlen dolog, amit el tudtam olvasni a címlapon, ez volt: „Ezt vizsgáld meg, fiam, de kémiaileg, és mondd meg nekem, hogy mit találtál!” Nem tagadom, a nagy laboratóriumban eléggé tanácstalan voltam. Hogyan? Hogyan vizsgáljam meg ennek a könyvnek a tartalmát kémiaileg? Hiszen a könyv tartalma a könyv értelme! S amikor egy pillanatig ezen tűnődtem, hirtelen fény villant bennem, igen, fény villant meg, és a szégyentől elpirultam. Értem! Értem! – így kiáltottam fel. Ó, Halhatatlan lény, bocsáss meg, most értelek csak meg teljesen. Hála neked, hogy most megértettem azt, ami örök. Szívem mélyéig megrendültem, és abban a pillanatban felébredtem.

Lichtenberg

A MORALISTA MEGFIGYELÉSEI

A legjobb életfilozófia az, amely szarkasztikusan vidám és az életet elnéző megvetéssel szemléli.

A leendő filozófus ne riadjon vissza az első lesújtó fölfedezésektől, amelyeket az ember megismerésében szerez. Ahhoz, hogy az embert valóban megismerjük, le kell győznünk a csalódást, amint a sebész is diadalmaskodik a természetén, érzékszervein és utálatán, hogy végül is szakmájának mestere legyen.

Az élet betegség, melyet tizenhat óránként megennyhít az álom; de az álom végül is csak enyhítőszer, az igazi orvosság a halál.

Az a nap, amikor nem nevetünk, számunkra elveszett.

Két dolgot kell megszoknunk, különben az élet elviselhetetlen: az idők durvaságát és az igazságtalan emberiséget.

A társaság, amit nagyvilági életnek nevezünk, ezernyi ellentétes érdek, keresztező és ütköző, egymást megsebző és egymás előtt megalázkodó hiúság küzdőtere. Hol győzelmet aratunk, hol felocsúdva a vereségre vezekeljük le a tegnapi győzelmeit. Inkább egyedül akarok élni, s nem nyomorult csata sebesültjeként, mint a gonosz indulatok áldozata. Az egyedüllétre azt szokták mondani, hogy nem tökéletes lét. Szegény emberiség!

Vajon a szellemileg és erkölcsileg egyaránt tökéletes ember – ha van ilyen – tud-e együtt élni valakivel? Az együttélésen nem azt értem, hogy két ember éppen hogy megtűri egymást, és nem kap össze. Amire én gondolok, az az egymásnak tetsző, szerető, egymás társaságát kedvelő együttlét.

A szellem embere elveszett, ha a szellemhez nem járul erély is: nem elég, ha Diogenész lámpása a miénk, botjára is szükség van.

Senkinek sincs annyi ellensége a világon, mint az egyenes, büszke és eszes embernek, aki olybá veszi a dolgokat és embereket, amilyenek valójában, és nem azt keresi bennük, amit amúgy sem találna meg.

Vannak emberek, akik szeretik magukat illúziókban ringatni, olykor felvillan előttük a valóság, de tüstént háttal fordítanak neki, akár az álarcos után futó kisgyerekek, aki elszalad, mihelyt a maszkos ember hátrafordul.

Élvezz és hagyd más is élvezni, anélkül hogy akár magadat, akár más bajba kevernél; íme, véleményem szerint ez a morál.

Ha felebarátunkat úgy kell szeretnünk, mint önmagunkat, jogos, hogy magunkat legalább úgy szeressük, mint a felebarátot.

A szerelem olyan, mint a fertőző betegség: minél inkább óvakodunk tőle, annál könnyebben elér.

A szerelem önszeretet révén férkőzik közelünkbe. Hogyan is lehetne ellenállnunk, mikor széppé teszi azt, amink van, visszaadja, amit elvesztettünk, sőt azzal is megajándékoz, ami eddig nem volt a miénk?

Úgy tűnik, a szerelem nem keresi a valóban tökéletest, sőt kerüli, mintha félne tőle. Csak azt szereti, amit valóban vagy képzeletben saját maga teremt; olyan, mint a király, aki csak az önmaga alkotta nagyságot ismeri el.

A rossz az, ami ártalmas. Az emberi társadalomban az a baj, hogy a morál és a politika terén e definíció hibátlanul alkalmazható, ellentéte azonban, vagyis, hogy a jó az, ami hasznos, nem alkalmas elv a gyakorlatban. Ami egyik pillanatban hasznos, az hosszú időre vagy állandóan ártalmas is lehet.

A szegények Európa négerai.

Chamfort

ÉLETTAPASZTALAT

Ha az ostobák tudnák, mennyit szenvedünk miattuk, bizonyára szánakoznának rajtunk.

Illúzió az a hiedelem, hogy az idő elmúlik. Az idő part, s bár az ember halad, mégis olybá tűnik, mintha a part mozogna.

Ismerőseinkkel kevésbé vagyunk elnézőek, mint amilyen jóindulatúak tudunk lenni az ismeretlenekkel.

A sokbeszédű és hangoskodó irigység nem érint, csak a csendes irigységtől félek.

Az irodalomban végül is minden közhellyé lesz.

A megbízhatóságnál ritkább a józan ész.

Bizalmas érintkezésből fakad a leggyöngédebb barátság, de belőle ered a legerősebb gyűlölet is.

Egyetlen élőlény létezik, amely ért a tűzhöz: az ember. Éppen ezért lett a világ ura.

A filozófust az ész vezeti el oda, ahová a közönséges ember legfeljebb az idő jóvoltából juthat el.

A filozófus inkább anatómus, mint orvos: boncol, de nem gyógyít.

A beszéd hangos gondolkodás. Beszéde alapján bárkiről véleményt mondhatok, s nyelvéről megítélhetem a népet.

A génusznak a sok nyelv roppant teher, s a rövid életből sokat fölemészt. Ne adjunk sok ruhát a gondolatnak. Mert jó a nyelvek földjén utazgatni, de zárkózzunk be az anyanyelv házába, miután a legszebbek zamatát megízleltük.

Hús ember közül tizenkilenc rosszat beszél rólunk, s a jót a huszadik rosszul mondja el.

Lévén a nyelvtan az a művészet, amely a nyelv nehézségeit feloldja, ne legyen az emelő nehezebb, mint a súly.

A szótárakban vannak elnyűtt szavak, melyek csak a nagy íróra várnak, aki élet-erejüket majd visszaadja.

Rivarol

EMBER ÉS VILÁG

A testnek van egyfajta gyengesége, amelynek oka a szellem ereje, és a szellemnek van egyfajta gyengesége, amelynek oka a test ereje.

Az emberek egy része gondolatait elszavalja, egy része felmondja, mint a leckét, egy része elénekli. Más része elbeszéli, olvassa vagy önmagának mondja.

Éles szellemű gondolkodók az előzményeket átugorják és sem maguk nem állnak meg, sem másokat nem állítanak meg a kérdések határain.

Nem azt a filozófiát és metafizikát szeretem, amelyik négy vagy két lábon jár, hanem azt, amelyik repül és énekel.

Az igazsághoz a költészeten át érkeztem, a költészethez az igazságon át.

Az ízlés a lélek költői lelkiismerete.

A tánc a csaknem testetlen könnyűséget és a bájt fejezze ki. A művészetek egyetlen érdeme – és valamennyi célja – a lélek testi ábrázolása.

A világot látni annyi, mint bírak fölött ítélkezni.

Isten azt akarja, hogy még ellenségeit is szeressük.

A vallás a szív költészete.

A babona az egyetlen vallás, amelyben az alacsonyrendű lelkek hisznek.

Azt, aki a bűnt szeretetreméltóvá teszi, jobban kedvelem, mint azt, aki az erényt lealacsonyítja.

Jelmondatom: emberszeretet és bűnbánat.

Mi az, amit alkottam? – Egy árnyék álma.

IGAZSÁG ÉS TÉVEDÉS

Az igazság a lélek fénye. Van úgy, hogy semmi igazat sem látunk, és látjuk az igazságot, semmi szépet sem látunk, és látjuk a szépséget.

Az igazság színe világos, áttetsző és magától értetődő.

Szeretek egyszerre két igazságot látni: minden jó hasonlatnak ez az előnye.

Látni és felismerni mindenütt az igazat, az ellenvetésekben, a szemrehányásokban, sőt még magában a hamisban is. Látni és felismerni azt, ami az igazságtalanságban igazságos.

Ami igaz, az még nem az igazság, és az, ami nem igaz, még nem tévedés. Egy jótett még nem az erény, és egy hiba még nem a bűn.

„Csak az igazság szeretetreméltó.” Így van. Magában véve azonban ez még nem elég.

Az igazság a szellem számára pontosan az, ami a fény a szem számára. Vélekedésünk számára a bizonyosság ugyanazt jelenti, mint amit az erős talaj a lábak számára. A kételkedés az ingadozásnak és a hullámozásnak az állapota.

A történeti igazság csak a tudósokat érdekli, a fizikai csak testünket érinti, egyedül a morális igazságnak van jelentősége a lélek, az élet, a halál kérdéseire vonatkozóan.

Amikor hiába kopogtatunk az igazság ajtaján, meg kell kísérelnünk az ablakon bejutni.

Az illúzió az igazságnak kiegészítő része, lényegesen hozzátartozik, akár a hatás a hatóokhoz.

Az idő és az igazság barátok, mégis vannak pillanatok, amelyek az igazsággal el-lentébe kerülnek.

Ami a lámpafényben igaz, az még nem feltétlenül igaz a nap fényében.

Az általános igazságok Isten igazságai. A különleges igazságok csupán emberi vélemények. Az igazság névvel csak azt szabadna illetni, ami a természetre és a lé-

nyeges dolgokra vonatkozik, és sohasem olyasmit, amit nem feltétlenül kell tudnunk. Erre a szép névre csak a szívet megvilágító igazságok és cselekvéseket irányító elvek méltók. Ha az igazság szót anyagi dolgokra alkalmazzuk, azzal tisztaságát homályosítjuk el. A morális elveken és az elvont fogalmakon kívül minden egyéb találó neve: *tény*.

Istennek minden hasznára van, még csalódásaink is. A csalódások forrása az ég, a tévedéseké pedig mi magunk vagyunk.

A hiszékenység a szívből ered és a szellemnek nincs kárára.

Aki véleményét soha vissza nem vonja, jobban szereti önmagát, mint az igazságot.

Mindenekelőtt ne az igazzal és hamissal törődjünk, hanem a gonosszal és a jóval, mert nem a tévedés a félelmetes, hanem a gonosz.

A tévedés felzaklat, az igazság megnyugtat.

Joubert

AZ ŐSISMERET

Az, amit teljesen és természetesen ismerünk, a tökéletes.

A szellem számára semmi sem olyan könnyen elérhető, mint a végtelen.

A LEGMAGASABB

A legmagasabb a legelérhetőbb, a legközelebbi a legnélkülözhetetlenebb.

Csak önmagunk nem ismerése, csak az önmagunktól való távolság okozza az érthetlenséget, és – ez az érthetetlen.

VALÓSÁG

A valóság: az egész. Csak az lehetne teljesen valóságos, ami már nem lenne egyúttal rész is.

Az egész úgy pihen önmagán, mint ahogy a törökülést játszó ember szék helyett keresztbetett térdén pihen.

FILOZÓFIA

Filozofálni annyi, mint dédelgetni, annyi, mint a gondolkozás legbensőbb szemlének bizonyítéka, annyi, mint a bölcsességben talált fokozhatatlan öröm.

A filozófia honvágy: bárcsak mindenütt otthon lehetnénk.

A filozófia éberség: filozofálni nem más, mint kétszeresen, háromszorosan résen lenni, ébren lenni, tudatosnak lenni.

ÉLETISMERET

A tiszta léthez semmiféle módosulás nem tapad, nincs olyan fogalom, amit szembe lehetne vele állítani, legfeljebb szó szerint a nem-létet. Ez azonban csupán egy pro forma ráaggatott függelék – csak látszat, mindössze egy marék sötétséget ragad meg.

Ahhoz, hogy az ént meghatározhassuk, valamihez viszonyítani kell. A viszonyítás pedig az egzisztencia két abszolút szférájának tétele alapján történik. Ez a két szféra a tiszta lét – vagy a káosz.

Egy ezeknél magasabb szféra a lét és a nem-lét között lenne – lebegés a kettő között – egy kimondhatatlan, és itt ragadhatjuk meg az élet fogalmát. Az élet nem lehet más – az ember meghal – az anyag megmarad – a középtag, ha így nevezhetem, anyag és pusztulás között megsemmisül – az anyag rendeltetése megszűnik – minden képessége szerint illeszkedik.

A filozófia itt megáll, és meg kell állnia, mert az élet éppen az, amit megérteni nem lehet.

A SZÓ

Minden szónak van varázsereje: amilyen szellemet idéz, olyan jelenik meg.

FILOLÓGIA

Ha a szellem ereje megszentelő, úgy minden valódi könyv biblia.

Lehet, hogy a legkiválóbb könyv az ABC-hez hasonlít.

Lehet, hogy a könyvek a hagyomány helyébe léptek.

A valódi levél természeténél fogva költészet.

A költészet az idegen létet önmagában feloldja.

A költészet az igazi, az abszolút realitás. Ez az én filozófiám magva. Minél költőibb, annál igazabb.

HANG ÉS TÁNC

A hang megtört mozgás, mint ahogy a szín megtört fény.
A szám és a zene a legszorosabban kapcsolódik.
A hang önmagától kapcsolódik a mozgásba.
A szín az anyagnak és a fénynek semlegesített állapota.
Az anyag fény akar lenni, a fény törekvése épp az ellenkező.
Lehetséges, hogy minden kvalitás a fenti értelemben megtört állapot.

FRAGMENTUMOK

A bűnnek és a szeretetnek célja az istenséggel való feltétlen egyesülés.

A ditirambusok valódi keresztény termékek.

Az igazi vallásos ember számára semmi sem bűn.

Egész életünk egyetlen istentisztelet.

Ha az ember óriást lát, vizsgálja meg előbb a Nap állását és figyelje meg, vajon nem csupán egy törpe árnyékát látta-e?

Az ember becsületét mindenre ráteheti – de ne tegye rá, csak egyre.

A szerencsés emberek azok, akik mindenütt Istennel találkoznak. – Ezek a tulajdonképpeni vallásosak.

A jövő nem a betegeké. Csak az egészségesek nem vesztik el szemük elől a csodálatosat. A szerencsétlenség az Isten hívása. Csak a szerencsétlenség tesz szentté. Ezért rohantak a szentek mind a szerencsétlenségbe.

Novalis

ROMANTIKA ÉS KLASSZICIZMUS

MESSIÁS

Valaki tréfából a rabbitól azt kérdezte:

– Mi lesz a Messiás, igazhívő, vagy eretnek?

– Azt hiszem, eretnek – válaszolta az –, mert ha igazhívő lenne, az eretnekek nem hinnének neki, de az igazhitűek, akárcicsoda, hinni fognak neki.

LÁTÁS

Salman rabbitól halála előtt unokája azt kérdezte:

– Látsz valamit?

Az csodálkozva nézett rá.

– Már csak az örök semmit látom – szolt –, amely a világot élteni.

MIT AKAR

Salman rabbi egyszer imáját megszakította, és felkiáltott:

– Nem kell a paradicsomod, nem kell a jövő világod, csak Te kellesz.

TEHETSÉGEK

Rabbi Bunam így szolt khasszidjaihoz:

– Aki közületek semmi más, csak kedves, az bujálkodó, aki semmi más, csak kegyes, az csibész, aki semmi más, csak okos, az hitetlen.

A MEGBOCSÁTÁS JELE

– Miről ismerjük fel – kérdezte rabbi Bunam tanítványait – ebben a mi próféta nélküli korunkban, hogy bűneink mikor bocsáttattak meg?

A tanítványok többfélét válaszoltak, de a rabbinak egyik válasz se tetszett.

– Arról ismerjük fel – szolt végül –, ha a bűnt többé nem követjük el.

A NYELV

Jelmdi tanítványaival réten ment át, ahol legelésző tehenek bögtek, és a patak mellett libasereg gágogott.

- Ó – szólt egy tanítvány –, ha az ember mindezt meg tudná érteni!
- Ha gyökerében meg fogod érteni azt – válaszolt a rabbi –, amit magad beszélsz, minden lény nyelvét érteni fogod.

AZ ANGYAL SORSA

Egy khasszid halála után az égi bíróság elé került, és erős védelmezői annyian voltak, hogy a kedvező ítélet bizonyosnak látszott. Ekkor nagy angyal szólalt fel, aki mulasztással vádolta.

– Miért tetted ezt? – kérdezték tőle, és ő nem talált más választ, minthogy: „Feleségem csábított el”. Az angyal erre fölnevetett:

– Kitűnő védekezés! Egy asszony hangjának sem tudtál ellenállni?!

Az ítéletet meghozták: az embernek mulasztásáért bűnhődnie kellett, az angyalnak pedig a földre vissza kellett mennie, hogy megnősüljön.

SZENVEDÉS

Rabbi Szusszja születésétől fogva olyan nélkülözések és szenvedések között élt, amely példa nélkül állt. Smelhe rabbi és öccse egyszer mesterükhöz, a szent Maggidhoz mentek Messrits-be, és így szóltak hozzá:

– Bölcsseink tanítása nem hagy bennünket nyugodni, mert sehogyan sem értjük. E tanítás szerint az ember az Urat a rosszért éppen úgy, mint a jóért, dicsőítse, és fogadja örömmel. Mondd mester, hogyan értsük ezt?

A Maggid így válaszolt:

– Eredjetek a tanulók szobájába, ott egy embert találtok, aki pipázik, úgy hívják, hogy Szusszja. Ő majd megmondja.

Csakugyan elmentek, és kérdésüket tettették. Rabbi Szusszja nevetni kezdett.

– Ti aztán jól választottatok! Valaki mást kell keresnetek, mert velem világeletemben soha semmi rossz nem történt.

A SÓHAJ

A Maggid fiatal korában feleségével nagy szegénységben élt. Roskatag házban laktak a városon kívül, amiért nem kellett bért fizetni. Az asszony itt szülte meg fiát. Mind ez ideig nem panaszkodtak, de mikor a bába néhány fillért kért, hogy kamillateát vásároljon, és semmi pénzük nem volt, az asszony felsóhajtott:

– Látod, így jutalmazza az Úr szolgálatunkat!

A Maggid hallotta, és így szólt:

– Most kimegyek, és megátkozom Izraelt, amiért bennünket ilyen nyomorban hagy.

A kapu elé ment, szemét az égre emelte, és felkiáltott:

– Izrael gyermekei, a bőség árásszon el benneteket!

Az asszony a gyermeket elnémultan ringatta. A Maggid most sóhajtott először. Hirtelen hang hallatszott: „Részedet a jövő világból elvesztetted”. A Maggid szólt:
– Úgy legyen. Nincs többé jutalom, most már igazán szolgálhatok.

FOLTOZÁS

A lublini rabbi egyik híve szombattól szombatig böjtölt. Pénteken délután oly erős szomjúság fogta el, hogy azt hitte, belehal. Kutat pillantott meg, odament és inni akart. Ugyanakkor azonban feleszmélt, s arra gondolt, egyetlen órát kell még elviselnie, ha nem bírja, egész fáradtsága odavész. Nem ivott, és a nehéz próbát megállta. Mikor azonban erre is feleszmélt, azt gondolta: „Helyesebb, ha odamegyek és iszom, mintha a kevélység lesz bennem úrrá.” Visszafordult, és a kúthoz lépett. Már a víz fölé hajolt, hogy merítsen, mikor úgy érezte, nem is szomjasabbé. A szombatnap kezdetének órájában mesterének házába lépett. „Foltozás”, kiáltott a mester, mikor a hívőkhöz ért.

Buber: Haszid történetek

A POKOL KÖZMONDÁSAI

Vetéskor okulj, aratáskor oktass, télen örülj.
Hajtsd szekered s ekéd a holtak csontjain keresztül.
A kicsapongás útja a Bölcsesség palotájához vezet.
Csúf, gazdag vénlány a tudás, akinek a Tehetetlenség teszi a szépet.
Aki vágyik, de nem cselekszik, pestist idéz.
A kettészelt kukac megbocsát az ekének.
Vesd a folyóba, aki szereti a vizet.
A balga nem ugyanazt a fát látja, mint a bölcs.
Akinek arca nem áraszt fényt, abból sose lesz csillag.
Az örökkévalóság szerelme az idő teremtményei iránt.
A buzgó méhecske nem ér rá szenvedni.
A balgaság perceit kiméri az óra, de a bölcsességét nincs óra, mely kimérje.
Minden tápláló eledel elérhető háló és csapda nélkül.
Számot, súlyt, mértéket az ínség esztendeiben végy elő.
Egy madár se száll túl magasra, míg a maga szárnyain száll.
A holttest már nem áll bosszút az igazságtalanságon.
Nincs tisztább cselekedet, mint mást helyezni magad elé.
Ha az ostoba kitartana ostobaságában, bölcs válnék belőle.
Butaság a Gazság palástja.
Szégyen a Gőg palástja.
A börtönök a Törvény köveiből épülnek, a bordélyok a Vallás tégláiból.
A páva gögje Isten dicsősége.
A kecske kéjvágya Isten pazarlása.

Az oroszlán haragja Isten bölcsessége.
A nő meztelensége Isten műremeke.
A bánat telje nevet. Az öröm telje sír.
Az oroszlán bögése, a farkas üvöltése, a viharos tenger zúgása, a gyilkos penge
mind az öröklét arányait hordják és túl nagyok az emberi szemnek.
A róka a csapdát veti meg, nem önmagát.
Gyönyör ejt teherbe. De a szenvedés szül.
Adjátok a férfir a oroszlán bőrét, a nőre a juh gyapját.
Fészek a madárnak, háló a póknak, az embernek barátság.
Mondjuk bölcsnek az öntelten mosolygó ostobát és a baljóslatú, mord ostobát,
így fonhatunk korbácsot belőlük.
Ami mára megvalósult, tegnap még csak képzelet volt.
Patkány, egér, róka, nyúl őrzik a gyökeret; oroszlán, tigris, ló, elefánt őrzik a
gyümölcsöt.
A medence összegyűjt, a forrás kiárad.
Egyetlen gondolat betölti a mindenséget.
Légy mindig kész az őszinteségre és elkerülnek a gazok.
Minden, ami elhihető – egy arca az igazságnak.
A sas nem vesztegethetné rosszabbul idejét, mintha a szarkától akarna tanulni.
A róka gondoskodik önmagáról, de Isten gondoskodik az oroszlánról.
Reggel eszmélj. Délben cselekedj. Este egyél. Éjjel aludj.
Aki túri, hogy becsapd, az ismer téged.
Ahogy az eke megindul a pusztá szóra, úgy hajt Isten az imára.
A düh tigrisei bölcsőbbek a meggondolás paripáinál.
Álló víztől csak mérget remélj.
Nem tudhatod, mi elég, amíg nem tudod, mi több az elégnél.
Hallgass a balga rosszallására! Királyi dicséret az!
A tűz szeme, a levegő orrlíkai, a víz ajka, a föld szakállá.
A bátorságban gyenge erős a ravaszságban.
Az almafa nem kérdezi a bükköt, hogyan nőjön magasra; sem az oroszlán a ló-
tól, hogyan ejtse el zsákmányát.
Kinek hálások segéltjei, annak bő az aratása.
Ha más nem volna bolond, mi lennénk azok.
Az édes öröm lelkét be nem mocskolhatod.
Ha sast látsz, a Génius részét látod, emeld föl a fejed!
Miként a hernyó a legszebb levelet választja ki tojásainak lerakására, a pap is a
legszebb örömökre szórja átkait.
Egy csöpp kis virág teremtése nagy idő munkája.
A kárhozat összeköt. Az áldás elszakít.
A bor, ha ó, a víz, ha friss.
Könyörgés nem vet! Dicséret nem arat!
Gyönyör nem nevet! Fájdalom nem sír!
A fej a Főnség, a szív az Indulat, a nemi rész a Szépség, a kéz és a láb az Arány.
Ami a lég a madárnak, tenger a hálnak, az a megvetés a megvetendőnek.

A varjú mindent feketének szeretne, a bagoly mindent fehérnek.
A bőség szép.
Ha az oroszlán a róka tanácsára adna, maga is agyafűrt lenne.
Javítás teszi az utat simává; de rögös út és javításmentes a Génusz útja.
Inkább gyilkold meg bölcsőjében a csecsemőt, semmint betöltetlen vágyakat táplálj.
Igazságot nem lehet úgy mondani, hogy aki megértette, el ne higgye.
Elég! Vagy nagyon is Sok.

William Blake

EMBER ÉS TERMÉSZET

Az ember, bármennyire vonzza is a föld ezer meg ezer jelenségével, tekintetét kutatva és vágyakozva függeszti az égre, amely végtelen terekben boltozódik felette, mélyen és tisztán érzi ugyanis magában, hogy annak a szellemi birodalomnak a polgára, melyben a hitet sem visszautasítani, sem feladni nem vagyunk képesek. Ebben a sejtelemben rejlik annak a titka, hogy örökké ismeretlen cél után törekszünk; egyzersmind ez kutatásunk és gondolkodásunk serkentője, s a finom kötelék költészet és valóság között. Az erkölcs örökös békekötési kísérlet személyi igényeink s e láthatatlan birodalom törvényei között.

Minden valamirevaló ember érzi, különösen amint műveltségben gyarapszik, hogy a világon kettős szerepet játszik; egy igazít és egy eszményit, és ebben az érzésben keresendő minden nemes alapja. Ami valóság számunkra osztályrészül jutott, nagyon határozottan érezzük; ami a másikat illeti, azzal ritkán jövünk tisztába. Az ember keresheti magasabb rendeltetését földön vagy égben, a jelenben vagy a jövőben, mégis belsőleg bizonyos örök ingadozásban marad, kívülről egyre zavaró hatásoknak kitéve, mígnem arra az elhatározásra jut, hogy úgy döntsön, ahogy az helyes, ami hozzá illik.

A természettudományban végzett fáradozásaim nélkül soha meg nem ismerhettem volna az embereket igaz valójukban. Másutt nem ellenőrizhető úgy, sem a tiszta szemlélet és gondolkodás, sem a jellemhibák és jó tulajdonságok; mindez többé-kevésbé rugalmas valami, ingadozó, és többé-kevésbé tűri, hogy önkényesen bánjanak vele; a természet azonban nem ismer tréfát, mindig igaz, mindig komoly, mindig szigorú, mindig neki van igaza, és a hibák és tévedések mindig az emberéi vele szemben. A tehetségtelent megveti és csak az értelmesnek, az igaznak és tisztának hódol meg és tárja föl titkait.

A pusztá eszesség nem éri fel, az embernek képesnek kell lenni, hogy a legfőbb bölcsesséig emelkedjék, hogy az istenséget megérinthesse az erkölcsi és fizikai ősjelenségekben, amelyek belőle indulnak, s amelyek mögött ő lakozik. Az istenség pedig csak az élőben tevékenykedhet és nem a halottban; a levőben, a változóban

rejlík, s nem a készben és megmerevedettben; ezért az istenségre beállított kutató értelemnek mindig a levővel, élővel van dolga – míg a gyakorlatias ész a késszel, a megmerevedettel foglalkozik.

Éppen abban áll a szeretet isteni ereje, amiről nem szűnnek meg dalolni és beszélni: hogy minden pillanatban újra előállítja a szeretett tárgy gyönyörű tulajdonságait, legkisebb részleteiben kidolgozza, egészében átfogja, nappal nem nyugszik, éjjel nem pihen, saját műve elragadtatásba ejti, saját szakadatlan tevékenysége felett álmélkodik, a már ismertet mindig újként felfedezi, mert az minden pillanatban a legelragadóbb tevékenységben újjászületik. Igen, a szeretett lény képe soha meg nem öregszik, mert minden pillanat születése órája.

Legszebb állapot az önkéntes függés, s hogy volna ez lehetséges szeretet nélkül.

A jó emberek emlékezete nagyobb befolyással van életünkre, jellemünkre, sorsunkra, mint amit különben a csillagoknak tulajdonítanak.

Goethe

A BŰNBEEESÉS

... Tegyük fel tehát, hogy a gondviselés megállt volna vele ezen a fokon, úgy az emberből minden állatok legboldogabbika és legszellemesebbike lehetett volna – de a természeti ösztön gyámsága alól soha nem került volna ki. Cselekvései szabadok, tehát erkölcsiek soha nem lettek volna, soha nem lépte volna túl az állati lét küszöbét. Kéjes nyugalomban élte volna örök gyermekkorát, és a kör, amelyben mozog, a lehető legkisebb lett volna: a vágytól az élvezetig, az élvezettől a megpihenésig, a megpihenéstől ismét a vágyig.

De az ember egészen másra szemeteltetett ki és a benne lakozó erők egészen másféle üdvösségre szólították. Amit csecsemőkorban a természet vállalt helyette, azt, amint nagykorú lett, magának kellett vállalnia. Ő magának kellett saját üdvösségét megteremtenie, és az a mérték, amelyben ő maga üdvössége megteremtésében részt vett, határozta meg üdvössége mértékét. Meg kellett tanulnia az ártatlanságnak azt az állapotát, amelyet most elveszített, esze által újra fellelni, és mint szabad ésszel bíró szellemnek oda visszatérni, ahonnan mint növény és mint ösztönlény kiindult; a tudatlanság és szolgaság paradicsomából fel kellett magát küzdenie, ha késő évezredek múltán is, a megismerés, a szabadság paradicsomába, ahol ugyanoly állhatatosan fog engedelmeskedni a keblében lakozó erkölcsi törvénynek, mint ahogy először az ösztönnek szolgált, valamint a növény és az állat még most is szolgálnak. Mi volt tehát az elkerülhetetlen? Minek kellett megtörténnie, ha elébe akart indulni ennek a távolban kitűzött célnak? Alig próbálta meg esze első erőit, a természet elbocsátotta őt gondozó karjaiból, vagy helyesebben szólván, ő maga, valamely ösztöntől üzetve, melyet maga sem ismert, nem is tudva, mily nagyot cselekszik e pillanatban, ő maga szakadt le a járószalagról, és még zsenge eszével – ösztöne csak távolból kísérte – az

élet vad játékába vetette magát, elindult az erkölcsi szabadság felé vezető veszélyes úton. Ha tehát Isten szavát az Édenben, amely eltiltotta a Tudás Fájától, saját ösztöne szavára változtatjuk, amely őt ama fától visszarántotta, úgy vélt engedetlensége az isteni paranccsal szemben nem egyéb, mint eltántorodás saját ösztönétől, tehát öntevékenységének első megnyilatkozása, eszének első merészsége, első kezdete erkölcsi létezésének. Az embernek az ösztöntől való eltántorodása, amely ámbátor az erkölcsi rosszat hozta a teremtsébe, csak azért, hogy ezáltal lehetségessé tegye az erkölcsi jót, kétségtelenül a legszerencsésebb és legnagyobb esemény az emberiség történetében; ettől a pillanattól kezdődik szabadsága, erkölcsi épületéhez itt rakta le az első, távoli alapkövet. A néptanítónak tökéletesen igaza van, ha ezt az eseményt, mint az első ember bűnbeesését tárgyalja, és ahol csak lehet, hasznos erkölcsi tanulságokat von le belőle, de a filozófusnak sincs kevésbé igaza, ha az emberi természetnek általában szerencsét kíván e nagy lépéséhez saját tökéletesedése felé. Az elsőnek igaza van, ha ezt bűnbeesésnek nevezi, mert az ember ártatlan teremtményből bűnössé lett, a természet tökéletes növendékéből tökéletlen erkölcsi lénné, boldog hangszerből boldogtalan; művésszé.

A filozófusnak igaza van, amikor ezt az emberiség óriási lépésének nevezi. Mert az ember ezáltal lett a természeti ösztön rabszolgájából szabadon cselekvő teremtménnyé, automatából erkölcsi lénné, ezzel a lépéssel jutott első fokára annak a lét-rának, amely őt sok ezer év elteltével önmaga urává fogja emelni...

Schiller

A CSILLAGOS ÉG ÉS AZ ERKÖLCSI TÖRVÉNY

Két dolog tölti el újra meg újra csodálattal a lelkemet, mennél többet és mennél tovább elmélkedem rajta: a csillagos ég felettem és az erkölcsi törvény bennem. Egyiket sem kell ködbe burkoltan, homályos túlzásokban látkörömön túl keresnem és csupáncsak sejtenem: világosan ott állnak előttem, s egybekapcsolódnak létezésem öntudatával. Az egyik azzal a hellyel kezdődik, amelyet az érzéki világban elfoglalom, és kiszélesíti a kapcsolatoknak azt a hálózatát, amelyben állok, világok és világok, bolygórendszerek és bolygórendszerek beláthatatlan méreteiben, s mindezek felett még periodikus mozgásuk, keletkezésük és időtartamuk határtalan időibe. A másik láthatatlan énemmel, személyiséggemmel veszi kezdetét, és beállít egy világba, amelynek valódi ugyan végtelensége, de csupán az értelem számára észlelhető, és amellyel (s ezáltal egyszersmind azokkal a látható világokkal is) nem pusztán mint ott esetlegesnek, hanem általánosnak és szükségképpeninek ismerem fel kapcsolataimat. Az első látvány, a számtalan világoké, megsemmisíti szinte egész jelentőségemet, mint valami állati lényét, amelynek az anyagot, amelyből lett, vissza kell adnia ismét a bolygónak, a világmindenség egy csöpp pontjának, miután ez az anyag, nem tudni, miként, egy időre életerővel rendelkezik. A második ellenben emeli értékemet, mint személyiségem által végtelen intelligenciáét, amelyben az erkölcsi törvény az állati és az egész érzéki világtól független életet nyilvánít meg, legalábbis amint az

létem e törvények általi meghatározottságából, amely már nem korlátozódik a fizikai élet feltételeire és hatáira, hanem a végtelenbe terjed, ez kikövetkeztethető.

Kötelesség! Te fenségesen nagy név, amelyben nincs semmi olyan kedveskedés, amely hízelgően hatna, hanem engedelmességet kívánsz, mégsem fenyegetőn, ami a kedélyben természetes ellenkezést keltene, ijesztve, hogy az akaratot megindítsd, hanem csupán felállítsz egy törvényt, amely a kedélybe magától utat talál és akaratlanul is tiszteletet, ha nem is mindig követést vív ki, amely előtt valamennyi hajlam elnémul, ha titokban aztán ellenállnak is: mi a te méltó eredeted és hol található gyökere nemes származásodnak, amely büszkén kizár minden rokonságot a hajlamokkal, és amely gyökértől származni annak az értéknek elengedhetetlen feltétele, amelyet az ember önmagának adhat.

A kötelesség méltóságának nincs mit kezdenie az élvezettel: neki megvan a saját törvénye, s a maga sajátos ítélőszéke is, és ha a kettőt össze is akarták volna erőltetni, hogy összekeverve a beteg lélek gyógyszereként szolgálják fel, szétválnak maguktól hamarosan, és ha nem is teszik ezt, az első egyáltalán nem hat, de ha a testi élet bizonyos erőre kapna így, az erkölcsi menthetetlenül belepusztulna.

Az erkölcsi törvény olyan imperatívusz, amely kategorikusan parancsol, mert a törvény feltétlen.

A kategorikus imperatívusz feltétlen, s ekként hangzik:

a. Cselekedj úgy, hogy minden tettered általános erkölcsi alaptörvényként szolgáljon.

b. Cselekedj úgy, mintha cselekedeted alapelve szándékod folytán általános természeti törvénné kellene hogy legyen.

c. Cselekedj úgy, hogy az emberiséget a magad személyében éppúgy, mint a más személyében, mindig célként és sohase pusztán eszközként használd fel.

Kant

BEVEZETÉS A GONDOLKODÁS MÓDSZERÉBE

Korunknak legfőbb alapvonása az, hogy benne az élet történelmivé és jelképpé vált, magának az életnek valóságával azonban alig találkozunk. Az életnek egyik nem lényegtelen alkotórésze a gondolkodás. Ahol az egész élet idegen történelemmé halványodott, ott a gondolkodással sem történhetett más. Bizonyára hallották már és meg is jegyezték, hogy az emberek többek között gondolkodni is tudnak; igen, valóban többen lehetnek itt olyanok, akik már gondoltak arra, hogy az egyik ember így, a másik amúgy, és a harmadik meg a negyedik megint másképp gondolkodik, és hogy ennek mi az oka; arra az elhatározásra azonban, hogy ezt a gondolkodást végre egyszer a magunk személyében tegyük próbára, nem könnyen jutunk. Az, aki előveszi magában, hogy egy ilyen kort, mint a mienk, erre az elhatározásra bír, többek között még abba a kényelmetlen helyzetbe is jut, hogy nem tudja, hol keresse fel az embe-

reket és hogyan férjen hozzájuk. Akárkit von felelősségre, az illető már kész válaszal vág vissza: „igen, ez a vád illethet másokat, de nem engem”; és igaza is van anynyiban, hogy a gáncsolt gondolkodásmód mellett pusztá történelmiségében a másikat, a vele szemben állót is éppoly jól ismeri; s ha azon kapta volna rajta valaki, akkor ehhez menekült volna, amelyet most éppen megtagadott. S ha valaki példának okáért úgy beszélne, ahogy én most beszéltem, vagyis elítélné a történelmi laposságot, a sokféle, egymásnak ellentmondó szemléletmód szétszórtságát, a mindenekelőtt való bizonytalanságot és azt a tökéletes közönyt, amellyel az emberek általában az igazság iránt viseltetnek: úgy mindenki biztosítaná a dorgálót, hogy ebben a jellemképben nem ismer magára, mert ő nagyon jól tudja, hogy csak egy állítás lehet igaz, és minden, ami ezzel az eggyel ellentétben van, szükségképpen hamis; ugyanez az ember biztosítaná erről minket, aki – ha szemléletének egyoldalúságával, dogmatikus merevséggel vádolná valaki – nyomban szkeptikus sokoldalúsággal dicsekednék. S mivel ilyenformán áll a dolog, nem marad más hátra, minthogy röviden, de döntően, egyszer és mindenkorra leszögezzük: ebben a kérdésben a legkomolyabban előrebocsátandó, hogy van olyan igazság, amely önmagában egyedülállóan igaz, és mindaz, ami rajta kívül áll, feltétlenül hamis; s ez az igazság valóban felismerhető, mert igaz voltában közvetlenül bevilágító; ennek az igazságnak azonban egyetlen szikrája sem fogható fel történeti úton, mint valamely tőlünk idegen kedélynek a határozata, és így nem is válik közölhetővé; ellenben, aki magáévá akarja tenni, annak önmagában kell azt megteremtenie. Az előadó kizárólag a megismerés feltételeit jelölheti meg; ezeket a feltételeket most már mindenkinek önmagának kell megvalósítania, és akkor a megismerés minden további hozzájárulás nélkül magától adódik. Nem olyan tárgyról van itt szó, amellyel másutt már találkoztak, hanem valami egészen újról és soha nem hallottról, ami annak a számára, aki még nem foglalkozott a tudományelmélet alapjaival, teljességgel ismeretlen; ehhez az ismeretlenhez senki sem juthat el másképp, csak úgy, hogy őbenne magában megszületik; azonban csak azzal a feltétellel születhetik meg, ha ő maga, a személy megteremti a megismerés megfogalmazásának feltételeit. Aki ezt nem teszi, az nincs birtokában annak a tárgynak, amelyről itt szó lesz, és minthogy mindaz, amit mondani fogunk, erre az egyetlen tárgyra érvényes csupán, neki egyáltalán nem lesz a birtokában semmiféle tárgy; ránézve tehát mindaz, ami itt elhangzik, a pusztá semmit jelentheti csak, vagyis nem lesz számára több mint pusztá hang, szóözön, mint a levegő rezgése. És így legyen ez, amit itt mondtunk, a szavak teljes súlyával és azoknak legszigorúbb értelmében, az első prolegomenon.

Fichte

A VALLÁSOS EROTIKÁBÓL

Az ember – mondja Saint-Martin – ember akart lenni Isten nélkül, de az Isten nem akart Isten lenni az ember nélkül. Hogy Isten a világot és az embert megteremtse, ahhoz nem kellett más, mint hogy hatalmát és dicsőségét szabadon kibontsa és kedvére megnyilvánuljon a maga lényegében, ahhoz azonban, hogy a bűnbe esett

embert megváltsa, erőt kellett vennie magán. Túl kellett ugyanis adnia önnön fenségén azért, hogy mi gyöngeségünkben és romlottságunkban fel tudjuk fogni és el tudjuk viselni az ő segítségét. Csak a szeretet képes arra, hogy ezt az áldozatot megértse és elfogadja.

A kereskedő mindazt, amit üzletfelétől kap, feljegyzí saját terhére a „tartozik” rovatába, s ugyanúgy mindent, amit üzletfelének ad, annak terhére ír a „követel” rovatába. Hasonlóképpen vezeti a szerelem is a maga könyvvitelét. Midőn ugyanis a szeretett lény nekem adja magát, én adósa lettem neki magammal, s midőn én (hívén benne) odaadom magam a szeretett lénynek, ő lett adósom nekem – önmagával. És még Isten sem adhatja magát nekem, ha én nem adom, nem engedem magam át neki, ha nem hagyom rá magam vagy ha nem hiszek benne. De ő sem vonhatja el magát tőlem, ha én – hívén benne – magam neki adom, ami által ő ugyancsak az én adósom lett.

Amennyiben a szeretett lény az enyém, hatalmam van rajta és ura vagyok. S amennyiben én az övé vagyok, neki hatalma van rajtam és ő az én úrnőm. Ha örömet tudok szerezni annak, akit szeretek, megszabadulok egy kívánságtól, egy fájdalomtól, és ha magamra vehetem az ő fájdalmát, az nekem örömet szerez. Mindkét esetben éppen annyi hálával tartozom a kedvesnek, mint amennyivel ő tartozik nekem, és így nézve a dolgot azt kell mondanunk, hogy a szeretet mindig dupla krétával ír.

S ezért még azt is mondhatjuk, hogy a szerető már csak azért is hálás lehet a szeretett lénynek, mert az engedi magát szeretni általa. De ha ezt jobban szemügyre vesszük, kitűnik, hogy én csak azt szerethetem és csakis az hagyhatja szeretni magát általam, aki maga is szeret engem. Ebben az értelemben panaszkodik az Írásban olyan gyakran Isten, hogy csak oly kevés ember engedi magát szeretni, és ezért ő, aki maga a szeretet, csak oly kevés embert szerethet, és – saját hibájukból – azokat is csak oly kevésbé szeretheti, bármennyire is akarná.

Mindezekből következik, hogy valójában semmi sem olyan szeretetreméltó, mint maga a szeretet; mert a szellem és a szív birodalmában érdemesség, fogékonyság és érdem egyet jelentenek.

Az istenfélő és az istentagadó egyaránt szüntelenül tanúságot tesznek Istenről. Mert amiképpen a jó szerencsájében Istent dicséri és neki hálával adózik, a balsorsban pedig hozzá fohászkodik, azonképpen a gonosz balsorsában és fájdalmában átkozza Istent, szerencsájében pedig dacol vele.

Az adakozó nem azonos az adománnyal, sem pedig megfordítva, és mégis, ha szeret, minden adakozó önmagát adja az adományban, és az elfogadó az adományban, ha szereti, az adakozót fogadja el. Ha én abban, amit neked adok, nem önmagamot adom (a szívemet), akkor nem szeretlek, és ha te nem engem fogadsz el abban, amit neked adok, akkor nem szeretsz.

Baader

A LÉLEKRŐL

A lélek az igazán isteni az emberben, vagyis a lélek a személytelen, az igazán létező, amelynek a személyiség mintegy nem-létezőként rendeltetik alá. Az ezzel szemben felmerülő kétségek:

a. Szoktak beszélni lelki betegségekről. Ilyesmi azonban önmagában nincs. Csak a kedély vagy a szellem lehet beteg.

b. A mindennapi életben is szokták mondani bizonyos emberekről: gonosz, fekete, hamis lelke van. Csakúgy, ahogy hamis erényről is szoktak beszélni. Azt ellenben nem mondhatja senki, hogy az az ember, aki vétkesen vagy elvetemülten cselekedett, lélekkel cselekedett volna. Vagyis a fekete lélek nem lélek. (Ugyanígy vannak szellemi tévedések, de lelkes tévedések nincsenek.)

Tehát a lélek a személytelen. A szellem tud, a lélek nem tud, hanem a lélek a tudás. A szellem, mert a gonoszra való hajlam megvan benne, csak képes a jóra, vagyis része lehet a jóságban, a lélek azonban nem jó, hanem a lélek maga a jóság.

A kedélyt tehát – éspedig annak legmélyebb vágyaiból kiindulva – folytonos sor köti össze a lélekkel. A kedély és a szellem egészsége ennek a sorrendnek töretlenségén nyugszik, s épp ezért ennek a folytonos vezetéknak a lélekből is el kell vezetnie a kedély legmélyebb rétegébe. Mert a lélek az, amin keresztül az ember kapcsolatban van Istennel, s e nélkül a kapcsolat nélkül a teremtmény, kiváltképpen pedig az ember, egy pillanatig sem létezhet. Amint tehát a vezeték megszakad, itt a betegség, éspedig a kedély megbetegedése, különösen akkor, ha a vágy legyőzi az érzelmet, ami a kedélyen belül a lelket jelenti. Tehát:

1. Ha a vezeték az érzelemben szakad meg, akkor jön létre a kedélybetegség.

2. Ha a vezeték az értelemben szakad meg, akkor jön létre a gyengeelméjűség. Ilyen embereknek sokszor igen nagy lelkierejük van, és különösen nagy akaratosság van bennük, ez utóbbi azonban, mivel nem vezeti az értelem, többnyire ártalmatlan, s tulajdonképpen csak az élvezetekre vagy ehhez hasonlókra irányul.

3. Ha azonban az érzelem és a lélek között szakadt meg a vezeték, akkor jön létre a legrettenetesebb jelenség, az örület. Voltaképpen nem azt kellett volna mondanom, hogy létrejön: hanem azt, hogy előlép. Ennek megvilágítására megjegyzem a következőket.

Mi az emberi szellem? A válasz: létező, amely a nem-létezőből lesz, vagyis az értelem, amely az értelem nélkül valóból keletkezik. Mi tehát az emberi szellem alapja, abban az értelemben, ahogy mi az alapról beszélni szoktunk? Válasz: az értelem nélkül való. S mivel az emberi szellem a lélekhez való viszonyában is relatíve nem-létező, így egyúttal relatíve értelem nélkül való is. Ha tehát az emberi szellemet a lélektől és így Istentől való elhagyatottságában szemléljük, annak legmélyebb lényege az örületben van. Az örület tehát nem keletkezik, hanem csupán előlép akkor, ha az, ami eddig voltaképpen nem-létező, vagyis értelem nélkül való volt, aktualizálódik, ha létezővé és jelenvalóvá akar válni.

Az értelem alapja tehát az örület. Így az örület nélkülözhetetlen elem, amelynek azonban sohasem szabad napvilágra lépnie, amely sohasem valósulhat meg. Amit mi értelemnek szoktunk nevezni, az, ha valódi, élő, cselekvő értelem, akkor tulajdon-

képpen nem más, mint rendezett örület. Az értelem csak a maga ellentétében mutatkozhatik és nyilvánulhat meg: az értelem nélkül valóban. Azok az emberek, akikben nincs örület, üresfejű, terméketlen eszű emberek. Innen a fordított mondás: *Nullum magnum ingenium sine quadam dementia*; innen az az isteni örület, amiről Platón és a költők beszélnek. Ha ugyanis ezt az örületet a lélek ereje kormányozza, akkor valóban isteni örület, akkor az ihletnek és egyáltalában a hatóképességnek alapja. De általában maga a puszta értelem is, ha erőteljes és eleven, tulajdonképpen nem más, mint irányított, fegyelmezett és rendezett örület. Vannak azonban esetek, amikor az értelem a lényünk mélyén szunnyadó örületet nem képes hatalmában tartani. Ilyenkor az értelem a heves fájdalomban sem tud vigaszt nyújtani. Ebben az esetben tehát, amikor a szellemet és a kedélyt elhagyja a lélek szelíd befolyása, előtör a kezdetleges, sötét lény, és az értelmet mint a lélekhez viszonyított relatíve nemlétezőt magával ragadja: elrettentő jelül előlép az örület, megmutatva, mi lesz az akaratból, ha Istentől elszakad.

Schelling

A GONDOLKOZÁS TÖRTÉNETE

Abban a gondolatban, amellyel a filozófia történetében legelőször találkozunk, belső ellentmondást fedezhetünk fel. A filozófia ugyanis azt kívánja megismerni, ami változatlan, örök és önmagáért való. Célja: az igazság. A történet ezzel szemben olyasvalamit beszél el, ami bizonyos időben volt, más időben azonban már eltűnt és valami más háttérbe szorította. Ha abból indulunk ki, hogy az igazság örök, akkor nem eshetik a mulandóság körébe, és így története sem lehet. Ha azonban története van, és csak a történetben van, vagyis nem egyéb, mint egy sereg alakja a megismerésnek, akkor viszont az igazságot nem tartalmazhatja, mivel az igazság nem múlhat el.

Azt lehetne mondani: ez az általános meggondolás nemcsak a többi tudományt érintené, hanem magát a keresztény vallást is, és önmagának ellentmond az, hogy a keresztény vallásnak is van története és a tudományoknak is. Ezt a meggondolást azonban tovább vizsgálni fölösleges, mivel már azzal a ténnyel, hogy valóban van története, közvetlen igazolást nyert. Ahhoz azonban, hogy az ember ennek az ellentmondásnak az értelméhez közelebb férközhessék, megkülönböztetést kell tennie valamely vallás külső sorsának története és magának a dolognak a története között. Továbbá figyelembe kell venni, hogy a filozófia történetével a dolog, éppen sajátos tárgya miatt, másképpen áll, mint más történetekkel. Azonnal kitűnik ugyanis, hogy az ellentmondás nem a külső történetre, hanem csakis a belső tartalomra vonatkozhat. A kereszténység története semmi egyéb, mint kiterjedésének, hitvallói sorsának stb. stb. története. És midőn létét egyházzá építette ki, ez az egyház külső lét, amelyre az idő sokszerű jelensége vonatkozik, sokszerű sors érinti, és így van története. Ami azonban magára a keresztény tanra vonatkozik, ez sem áll teljesen a történeten kívül. Szükségképpen elérte fejlődésének bizonyos fokát, és bizonyos alakot nyert. Ez az ősi hitvallás minden időben érvényes volt, és ma is változatlanul mint igazság

érvényes, – ha ez az érvényesség nem lenne egyéb látszatnál, és szavai nem lennének egyebek az ajkak üres formuláinál. Ennek a tanításnak további története azonban már csak két dolgot jelez: egyrészt igen sok hozzátoldást és eltérést, amelyek ehhez a szilárd igazsághoz hozzátesznek vagy ettől eltérnek, másrészt az eltévelyedések ellen való küzdelmek sorozatát és az ősi alapnak a toldalékoktól való megtisztítását és eredeti egyszerűségéhez való visszatérését.

Külsőleges története – mint a vallásnak – a többi tudománynak és a filozófiának is van; ez a történet magában foglalja a keletkezést, az elterjedést, a virágzást, az enyészetet, az újjászületést, ez a tanítók története, a hívóké, az ellenfeleké; tartalmazza ennek külső kapcsolatát a vallással, van úgy, hogy az állammal.

Tartalmát tekintve a többi tudománynak is van története. Ez a történet egyszerűsmind a tudomány egy része is, amely foglalkozik a tudomány változásával, a tételek felállításával. Sőt a tudomány nagyobbik fele ilyen történeti rész, mi az, ami keletkezett, és ami keletkezett, az nem valami előbbinek a megváltozott alakja, hanem annál több. Ezek a tudományok úgy haladnak, hogy új elveket helyeznek a régiek mellé. Vannak eredmények, amelyek az ásványtan, a botanika stb. régebbi eredményei mellett megállanak, és pedig a tudomány tételeinek legnagyobb része ilyen. Változás nélkül, csupán új tételekkel gazdagszik. Az olyan tudománynál, mint a matematika, a történet, ami a tartalmi lényegre illeti, különösen öröndetes módon a szüntelen tágu-lás útján gyarapszik. Az elemi geometria – körülbelül olyan körvonalakban, ahogy Eukleidész felvázolta – ettől a perctől kezdve történetinek tekinthető.

A filozófia története ezzel szemben egyáltalán nem ezt a képet mutatja. Nem marad meg hozzátétel nélkül egy ősből és egyszerűbb alakjában, sem pedig nem gyarapszik egyre újabb és újabb kincsekkel, amelyeket a régiekhez kapcsol. Olyan, mint a színjáték, amelyben mindig az egész újul meg minden alkalommal és végül is már nincs meg az a cél, hogy valamennyi filozófiát egyetlen fonállal össze lehessen kötni. Az absztrakt tárgy, az értelmes megismerés az, ami lassan mintha eltűnne, és a tudomány épülete kell hogy végül a filozófia hiú és üres *pretenzio*jának helyét betöltse.

Hegel

DIOTIMA LEVELE HÜPERIONHOZ

Soká, soká kellett élnem úgy, hogy akárcsak egyetlen jelt adtál volna magadról. Írtál a Miszisztra alatt élt végzetes napokról, és azonnal válaszoltam: leveletem nem kaptad meg. Ismét írtál nekem, röviden, sötéten, és azt mondtad, elhatározásod az orosz tengerészetbe lépni. Újra válaszoltam, de ez a levelem sem érkezett hozzád. Várokostam kora májustól nyár végéig, míg egyszerre csak megérkezett leveled, s azt írod benne, hogy monddak le rólad, kedvesem.

Számítottál arra, bíztál benne, hogy ez a levél nem fog tudni megbántani. Örültem bizalmasnak, fájdalommal kellős közepén, örültem neki.

Szerencsétlen magas lélek! Túl erősen ragadtalak meg. Milyen természetes az, hogy nem kívánsz szeretni többé, mert nagyobb szenvedélyeid szomjan pusztulnak. Vajon nem kell-e tartózkodnod az ételektől, ha szomjan meghalni szándékozol?

Nem volt nagy időre szükségem, hogy ezt megtudjam; nem tudtam számodra Minden lenni. Meg tudtam oldozni halandó voltod kötelékeit? Csillapítani tudtam a szívedben égő lángot, amely nem ismer sem hús forrást, sem üdítő szőlőtőkét? Át tudtam nyújtani neked a világ minden örömét egyetlen pohárban?

Ezt akarod. Erre van szükséged, és nem tudod másképpen akarni. Kortársaid háttartalan ájultsága megfosztott életedtől.

Aki egyszer, úgy, mint te, egész lelkében csupa seb lett, nem nyugodhat meg többé egyetlen örömben; aki egyszer, úgy, mint te, a sápadt úrt átélte, csak a legmagasabb világban találja meg ismét magát; aki úgy, mint te, meghalt, csak az istenek között éled fel újra.

Boldogok, akik nem értenek! Aki megért, az meg kell hogy ossza veled nagyságodat. Nagyságodat és kétségbeesésedet. Olyannak láttalak, amilyen voltál. Életem legelső kíváncsisága hajtott e csodálatra méltó lényhez. Kimondhatatlanul vonzott a gyengéd lélek, és mint a gyermek, félelem nélkül, ártatlanul játszottam a veszedelmes tűzzel. – Szerelmünk szép örömei megszelídítettek, gonosz ember! – csak hogy engem még jobban megvadíts. Megszelídítettek, megvigasztaltak engem is, megfeledkeztem arról, hogy végül is téged nem lehet megvigasztalni, s én magam sem voltam távol attól, hogy vigasztalhatatlan legyek, amióta beléd és számomra oly drága szívedbe láttam!

Csend! Csend! Legszebb álmom volt ez, az első és az utolsó. Túl büszke vagy ahhoz, hogy e hitvány nemzedékkel törődj. Igazad is van. Ó, drága Hüperion! Nem vagyok az a szelíd leányka, amióta ezt tudom! A felháborodás fölfelé hajt, annyira, hogy a földet már alig látom, és megbántott szívem szüntelenül reszket.

Elválunk. Igazad van. Nem akarom, hogy gyermekem legyen; nem akarok a rabszolgavilágnak rabszolgákat adni. Isten veled, drága ifjú, eredj, ahová gondolod, hogy menned kell, mert lelkedet akarod odaadni. A világ nagy csatatér: minden az elhatározástól és a választástól függ; a világ nagy oltár. Sorsod itt teljesedik be. Kár lenne, ha minden-minden jó és nagy erő, mint az álmokép, így foszlana szét. De ha majd a befejezéshez érsz, vissza fogsz térni az istenekhez, vissza a szent, a szabad, az ifjú természetbe, oda, ahonnan jöttél. s melyből születél – s ez az egyetlen, amit kívánsz, s amit én is kívánok.

Hölderlin

A SZERELEM RÓL

Hogy mi a szerelem? Kérdezd az élőtől, mi az, hogy élet; a hívőtől, mi az, hogy Isten.

Nem ismerem más emberek bensejét, még a tiedet sem, akihez most beszélek. Azt látom, hogy egy s más külső tulajdonságban hasonlitosak hozzám, de valahányszor e látszattól csábítva valami közösre igyekeztem utalni és megosztani velük lelkem legbensejét, mindig oly értetlenség felelt szavamra, mint aki egy távoli, vad nép között beszél. Mennél több alkalmat adtak a tapasztalásra, annál nagyobbak tűnt a távolság közöttünk, s annál messzebbre húzódtak vissza a rokonszenv pontjai. Nem

ilyen próbák kiállítására termett lélekkel, gyengédségtől remegve és félénken, rokonzenvet kerestem mindenütt, de csak kudarcot és kiábrándulást találtam.

Te azt kérdeled most, mi a szerelem. Az a hatalmas vonzás minden iránt, amit fel fogunk, az a félelem vagy remény bennünk, mikor gondolatvilágunkban valami hiány hasadékára bukkanunk, és mindenben, ami van, közösséget szeretnénk ébreszteni az iránt, amit magunkban felismertünk. Ha gondolkodunk, azt kívánnók, hogy megértsenek; ha képzeletünk szárnyal, azt, hogy agyunk légi gyermekei egy másikban szülessenek újjá; ha érzünk, azt, hogy a mások idegei a miénkkel együtt rezegjenek, hogy az ő szemük sugara enyhítse és olvadjon át a mi szemünkbe; hogy ne jéggé dermedt ajkak válaszoljanak a szív leghőbb vérével égő és vacogó ajk szavára: ez a Szerelem. Az a kötelék és az a szentség, amely nemcsak emberrel köti össze az embert, de mindennel, ami csak él. Megszülettünk erre a világra, és van, bennünk valami, ami létezésünk pillanatától fogva mindjobban szomjazik hasonmása után. Valószínűleg kapcsolatos ez azzal a törvénnyel, mely szerint a csecsemő tejet szív anyja kebeléből; és ez a hajlam fejlődik aztán együtt természetünk további fejlődésével. Homályosan elképzelünk értelmünkben egy kicsinyített képet, mintha az volna teljes lényünk, csak épp megfosztva mindattól, amit elítélünk és megvetünk, eszményi mintáját mindannak a kedvesnek és kiválónak, amit hajlandóak vagyunk az ember természetéhez tartozónak tekinteni. Nemcsak külső lényünk képét, de teljes gyűjteményét a legapróbb részleteknek, melyek természetünket alkotják, (ezek a szavak elégtelenek és képletesek; de mikor – fájdalom! – a legtöbb szó ilyen!): tükröt, melynek felszíne csak a tisztaságot és a szépséget veri vissza, külön lelket lelkünkben, mely a maga kis Paradicsoma köré bűvös kört von, amit bánat, baj, szenvedés nem léphet át. E felé repesünk aztán minden érzésünkkel, szomjazva, hogy hasonlítsanak rá, megegyezzenek vele. Ellentétünk felfedezése, fellelése annak a megértésnek, mely képes a mi legtisztább értékelésünkre; képzelet, amely meg tudja közelíteni legbensőbb finom sajátosságainkat, amiket titkos gyönyörűségben dédelgetve érlelünk magunkban; egy olyan szervezettel, melynek idegei, mint egy gyönyörűséges dallam kíséretére két remek lant húrjai, együtt remegnek a mi idegeink remegésével; és mindezeknek olyan arányú összessége, amit a mi alkatunk kíván: ez a láthatatlan és elérhetetlen pont, amely felé a Szerelem tör, s amelynek elérésére üzi az ember minden erejét, hogy ha csak a legsápadtabb árnyékát is elfogja annak, aminek birtoka nélkül nincs nyugsága, se maradása a szívnek, amelyen elúrhodott. Ezért aztán a magányban vagy abban a kietlen állapotban, midőn emberek vesznek körül, de nem éreznek velünk, virágokat kezdünk szeretni, fűvet, vizet és eget. A tavaszi levelek rezzelésében, a kék égben ilyenkor valami kapcsolatot érzünk szívünkkel. S ekkor ékesszólóvá lesz a nyelvtelen szél, és dallá a csörgedező patak s a partján susogó nád, melyek megfoghatatlan kapcsolatba lépve lelkünk egy részével, lélegzetállító mámor táncába ragadják szellemünket és rejtelmes gyengédség könnyeit csalják szemünkbe, akár a hazafiúi siker elragadtatása vagy a szeretett lény dala, mely egyedül csak nekünk szól. Sterne írja, hogy ha a pusztaságban kellene élnie, egy ciprust szeretne. Ha egyszer ez a vágyakozás vagy képesség meghalt, az ember önmagának eleven sírjává válik, s ami még tovább él belőle, csak merő hamuja annak, ami annak előtte volt.

Shelley

KÉT LEVÉL A KÖLTŐRŐL

Kedves Hessey, nagyon szép Öntől, hogy elküldte a *Chronicle* cikkeit, tölem pedig nagyon is nem szép, hogy már hamarabb meg nem köszöntem ezt a kedvességet; kérem, bocsássa meg. A véletlen úgy hozta, hogy a lap mindennap a kezembe került. Láttam a mait is. Csak a legnagyobb hálát érezhetem mindazok iránt, akik mellém szegődtek. Így legalább lassanként megismerkedem erőmmel és gyengéimmel. Dicséret vagy gáncs csupán pillanatnyi hatással lehet olyan emberre, akit a szépség végső szeretete szigorú bírójává tesz saját munkáinak. A magam önkritikája összehasonlíthatatlanul jobban gyötört, mint amit *Blackwood* vagy a *Quarterly* képes okozni; ha meg viszont igazamat érzem, nincs az a külső dicséret, ami úgy tudna hevíteni, mint a magam magányos felismerése és megbizonyosodása abban, ami jó. J. S.-nek tökéletesen igaza van, ami a „ferde-sarkú” *Endümiónt* illeti. Hogy pedig így van, nem az én hibám. Nem! Bárha kissé paradoxul hangzik is, épp olyan jó, amilyen csak erőmből futotta. Ha gyötörtem volna magam, hogy tökéletes legyen, s ebben az igyekezetben tanácsokat kértem volna, reszketve minden egyes lapja fölött, akkor sohasem íródott volna meg; lévén a babrálás nem természetem. Függetlenül akarok írni. Eddig függetlenül írtam, bírálat nélkül. Ezentúl függetlenül akarok írni, a bírálatok ellenére. A Költészet Génuszának magának kell kivívnia megváltását egy emberben. Szabállyal, előírással nem lehet kiérlelni, csak a magunk benső érzékével és teljes készenlétével. Ami alkot, annak önmagát kell megalkotnia. Az *Endümió*nban fejest ugrottam a tengerbe, s így közelebbi ismeretségbe kerülhettem a morajjal, a fővennyel és sziklákkal, mintha a zöldellő parton maradvá fújom csacska fuvolámat és teázás közben kényelmes tanácsokat hallgatok. Sose irtóztam a hibázástól; mert sokkal szívesebben kockáztatom meg a hibát, mintsem hogy ne kerüljek a legnagyobbak közé. De félek, mindjárt beleveszek az öndicséretbe; ezért inkább Taylornak, Woodhouse-nak hálám tolmácsolását kérve maradok az ön legőszintébb híve:

John Keats

Drága Woodhouse-om,
levele igazán nagy örömemre szolgált, főként szíves hangja folytán, és nem mintha a „genus irritabile” dolgában benne kifejtettek nagyon ínyemre volnának. A legjobb válasz, amit adhatok Önnek, néhány hivatalos formában közölt észrevétel arról a két legfőbb pontról, amely mintegy indexként kellős közepébe mutat az egész zseni, szándék és siker és becsvágy stb. körül kialakult pro és kontra kérdésnek.

Először: Ami magát a költő jellegét illeti (értem azt a fajtát, amelyhez, ha vagyok egyáltalán valami, magam is tartozom; a Wordsworth-étől vagy az egocentrikusan kifinomulttól elválasztandó fajtát, amely *per se* létezik és magában áll), annak nincs is saját maga, egyáltalán nem maga, nincs jellege, egyformán örvend fénynek és árnyaknak, kitörésekből él, legyen az csúnya vagy szép, magasrendű vagy alantas,

gazdag vagy szegényes, közönséges vagy emelkedett: ugyanazzal a gyönyörűséggel képzel el egy Jagót, mint egy Imogent. Ami az erényes bölcselőt megbotránkoztatja, az a kaméleon költő számára gyönyörűség. Nem árt neki a dolgok sötétebb oldalának kedvelése, ahogy nem árt a fényesebb szeretete sem, mivel a végén mindkettő elméledésbe fordul. A költő minden létező közül a legköltőietlenebb, minthogy nincs egyénisége; következetesen mindig egy más lény alakját veszi fel és tölti be. A nap, a hold, a tenger, a férfiak és nők, akik az ösztön teremtményei, mind költőiek, és változhatatlan tulajdonsággal bírnak; a költő viszont nem, neki nincs egyénisége. Minden bizonnyal ő a legkevésbé költői isten valamennyi teremtménye között. Ha már most a költőnek nincs saját valója, én pedig költő vagyok, akkor hol a csoda abban, hogy egyszer azt találtam mondani, hogy többé nem kívánok írni? Nem gondolhattam el abban a szent pillanatban Saturnus vagy Ops jellemét? Nyomorult dolog beismerni, de ez az igazság, hogy nincsen egyetlen bármikor kiejtett szavam, melyet nyugodt lélekkel a természetemből folyó hiteles véleménynek lehetne tekinteni. Hogyan is lehetne, mikor nincs is természetem? Ha emberekkel vagyok egy szobában és éppen nem töprengek a saját agyam szüleményein, nem saját magam lakozik bennem, hanem lassacskán a szobában lévők rám kényszerítik a maguk természetét és kis idő múlva szinte megsemmisülök, és nemcsak a felnőttek között; ugyanez történik velem a gyermekszobában is. Nem tudom, sikerül-e teljesen megértetnem magam: meglegszem annyival, ha Ön meglátja, mennyire semmit nem szabad függővé tenni attól, amit akkoriban esetleg mondtam.

Másodszor: szándékaimról szeretnék beszámolni, s arról, hogyan képzelem én magamnak az életet. Becsvágyam, hogy a világnak valami jóval szolgáljak: ha megmaradok, ez későbbi esztendőök dolga lesz –, addig olyan magaslatára szeretnék eljutni a költészetnek, amennyire csak a nekem adatott erőből telik. Jövendő költeményeimről való halvány elképzeléseim gyakorta arcomba kergetik a vért. Minden, amit remélek, hogy nem vesztem el minden kapcsolatomat az emberi dolgokkal – s hogy az az elhagyatottság és közöny, amit a legjobbak részéről is érzek, nem fogja tompítani látomásaim élességét. Szeretnék írni a szépség iránti mélységes vágyódásról és szeretetről, mely él bennem akkor is, ha reggelre mindig el is égetem, amit éjszaka csináltam, és soha szem fénye nem éri őket. De talán még ebben a pillanatban se saját magamat mondom, csak valaki mást, akinek lelkében most éppen élek.

Azt azonban mégis biztosra veszem, hogy ez a legutóbbi mondat egészen éntőlem való. A legmélyebben átérzem aggodását, jó véleményét és barátságát, és vagyok legőszintébben az öné:

John Keats

A VILÁG FIA NAPLÓJÁBÓL

Majdnem egész életemben abban a ritka örömben volt részem, hogy azt tehettem, ami jólesik. Nem panaszkodhattam tehát a sorsra.

Gyakran azon veszem észre magam, hogy boldogabb vagyok, mint húszéves koromban. Pedig most már a negyvenhez közeledem.

Vannak filozófusok, akik, ha fülledtjúniusi napon eső zuhog, azon sopánkodnak, hogy a zivatar kárt tesz a szőlőben. Én nem tartozom közéjük. Nekem kedvemre van az eső, mert megnyugtatja idegeimet, felfrissíti a levegőt és végül is örömet szerez. Lehet, hogy holnap már nem élek, s talán nem is ihatok többé abból a borból, melynek virága az Aranypart dombjain illatozik.

A XVIII. század valamennyi filozófusa azt igyekszik tudomásunkra hozni, hogy a nagyurak erkölcstelenek voltak és kártékonyak. A magam részéről szenvedélyesen szeretem a jól nevelt és vidám grand-seigneur-t. A társadalom – e kedves, szeretetreméltó, semmit sem komolyan vevő embereket túlélő özvegy – olyan, mint a tavaszától megfosztott esztendő. Az okosság azonban erre azt hozza fel, hogy ezek az erkölcs nélküli emberek még öntudatlanul is bajokat okoztak. Kedves okosság, felelem, én nem vagyok király, a nép feje, sem törvényhozó; egyszerű, szürke kispolgár vagyok és igen kevésbé alkalmas arra, hogy bárkit is befolyásoljak: nap nap után, ahogy csak tőlem telik, az örömet és a boldogságot keresem. Szeretem a társaságot és kétségbeesve tapasztalom rajta a tespedés és zavarodottság jeleit.

Az egyetlen baj az, ha az ember élete unalomban telik el.

1803-ban rengeteg kellemesnek látszó dologban volt részem: pedig minden csak a jó házból való, nálamnál tán idősebb, elegáns ifjaknak volt kellemes, nekem nem sok örömem volt benne. Ezért vagyok 1822-ben boldogabb, most csak azt teszem, ami tényleg örömet szerez.

Az élet oly rövid, hogy az ember ne fossa meg magát az örömtől, még ha az öröm veszélyt is rejteget.

A boldogság növelése erényes dolog, a baj szaporítása bűn. Minden más csak képmutatás vagy kispolgári majomkodás. Ragadjunk meg minden kínálkozó alkalmat, hogy a fiatalságot erre megtaníthassuk.

Az, akinek szenvedélyei vannak, nem unatkozhat; a szenvedély nélküli élet unalmas.

Ha meglévő szenvedélyeinket nem tudjuk kielégíteni, mások után kell nézni.

Szeretnék úton látni. Fel kell rázni az életet, mert különben összerágja az embert.

Csak a valódi az, amiért a világon fáradozni érdemes.

Boldognak éreztem magam, hogy senkit sem ismerek, hogy nem kellett senkivel beszélnem. A középkor építésze elragadott, úgy éreztem magam, mintha Dantével élnék, az ő korában. Sok ötletem közül ha tíz akadt, amire ne vágott volna e nagy ember egy-egy sora. Szégyenkezem e beszámoló miatt, úgy tűnök fel, mint aki önmagát imádja.

Naponta négyszer-ötször vagyok azon a ponton, hogy megfulladok; de az ebéd úgy-ahogy helyrehoz és alvásom kielégítő. Százszor feküdtem le úgy, mint aki feláldozza magát, mert nem hittem, hogy felébredek. De jól elrejtettem bajomat. Talán nem is oly nevetséges, ha az ember az utcán hal meg, csak ne készakarva tegye.

Nem a halál nagy, csak a fájdalom.

Stendhal

ARRÓL, AMI VALAKI

Hogy ez az ember boldogsága szempontjából lényegesebb, mint az, amije van, vagy amit képzelsz, általánosságban megismertük. Mindig azon múlik minden, ki mi csoda és eszerint mit bír önmagában: mert egyénisége állandóan és mindenüvé elköszéri, és attól függ mindaz, amit megél. Mindenekelőtt mindenben és mindig magát élvezzi csupán: áll ez már a fizikai élvezetekre, mennyivel inkább a szellemiekre. Ezért az angol *to enjoy one's self* nagyon találó kifejezés, például azt mondja: *he enjoys himself at Paris*, tehát nem „ő élvezi Párizst”, hanem „élvezi magát Párizsban”. Ha azonban az egyéniség rosszakaratú, akkor az élvezetek olyanok, mint pompás bor epés szájban. Így azután jóban vagy rosszban, kivéve a súlyos szerencsétlenségeket, kevésbé azon múlik valami, kit mi ér, hanem minden tekintetben fogékonyságának módján és fokán. Ami valaki önmagában, röviden a személyisége és annak értéke, az az egyetlen közvetlen eszköz boldogságához és jólétéhez. Minden egyéb közvetett, éppen ezért ennek hatása közömbösíthető, a személyiségé azonban sohasem. Éppen ezért a személyi előnyökre vonatkozó irigység a legolthatatlanabb, habár a leggondosabban titkolt is. Továbbá csupán a tudat alkata az állandó és változatlan, és csak az egyéniség hat tartósan és állandóan, többé vagy kevésbé minden pillanatban: minden egyéb esetben csupán időszakonként hatékony, alkalomszerűen, átmenetileg és emellett még maga is a változékonyságnak, múlásnak alávetve; ezért mondja Arisztotelész: *hé gar phüszisz bebaia ou ta khrémata (nam natura perennis est, non opes)* Eth. Eud. VII, 2. Ezen alapszik, hogy teljesen kívülről reánk rontó szerencsétlenséget nagyobb nyugalommal viselünk el, mint olyat, amelyet magunk okoztunk: mert a sors változhat, saját adottságunk azonban sohasem. Ezért tehát a szubjektív javak, mint nemes jellem, tehetséges fej, szerencsés vérmérséklet, vidám lelkiület és erős, teljesen egészséges test, tehát általában *mens sana in corpore sano* (Juvenal. Sat. X. 356) boldogságunkhoz az első és a legfontosabbak, amiért is elnyerésükre és megőrzésükre sokkal több gondot kell fordítanunk, mint külső javak és tisztségek birtokára.

*

A kiemelkedő szellemi erővel rendelkező ember pusztá megismerés útján, az akarat minden szóhoz juttatása nélkül képes a legélénkebb érdeklődésre, egyenesen igényli azt. Ez az érdeklődés azután egyszersmind a boldog életű istenek világába juttatja, *theón rheia dzoontón*. Így míg az átlag élete tompaságban telik el, s míg minden gondolatuk, cselekedetük teljesen a személyi jólét kicsinyes érdekeire irányul s így mindenfajta nyomorúságra, ezért aztán elviselhetetlen unalom lepi meg őket, mihiyt ezekkel a célokkal való foglalatoskodás szünetel, s önmagukra vannak utalva, s csak a szenvedély vad tüze képes a renyhe tömegben némi mozgalmasságot előidézni; ezzel ellentétben a kiváló szellemi erővel rendelkező ember, gondolatokban gazdag, eleven és jelentékeny életet él: méltó és érdekes tárgyak foglalkoztatják, mihiyt csak hozzájuk fordulhat és magában hordja a legnemesebb élvezetek forrását. Indítékot adnak erre kívülről neki a természet művei és az emberi törekvés látványa, valamint a különféle korok és népek tehetségeinek teljesítményei, mint amelyek csupán számára élvezhetők egészen; számára élnek azok igazán, tulajdonképpen öfeljük fordulnak, míg a többiek csak mint véletlen fültanúk fognak fel egyet-mást. Természetesen mindezeknél fogva egy igényük erősebb, mint a másoké, s ez az igény a tanulás, a látás, a tanulmányozás, az elmélkedés igénye, azaz az erre való szabad időé, éppen mert, mint Voltaire igen helyesen megjegyezte, *il n' est de vrais plaisirs qu' avec de vrais besoins*, így ez az igény a feltétele annak, hogy számára olyan élvezetek állnak nyitva, amelyek a többiektől meg vannak tagadva, mint akik számára a művészeti és természeti szépség s a szellem különféle alkotásai, még akkor is, ha halmozza őket maga körül, nem többek, mint a hetérák egy aggastyán számára. Az ilyen kiváló ember személyes élete mellett még egy másik, nevezetesen intellektuális életet is él, amely azután lassan tulajdonképpeni céljává is lesz, amelyhez azt az előbbi csak eszköznek tekinti, míg a többieknek ez az üres szomorú lét maga kell, hogy célként számíton. Mindenekelőtt ez az intellektuális élet fogja foglalkoztatni, és ez a folyton növekedő beavatottság és ismeret által olyan növekvő szervességet, olyan állandó emelkedést mutat, olyan egyre inkább kikerekedő teljességet, mint a megvalósuló műalkotás, amivel szemben a másik, a pusztán gyakorlati, pusztán személyi jólétre irányuló, növekedésben pusztán külső terjedelemre és nem elmélyülésre képes élet szomorúan elüt, mégis azok számára öncélként kell hogy számíton, míg neki pusztá eszköz.

Schopenhauer

EGYENETLENSÉG

Szemünkkel látjuk, szívünkkel érezzük, hogy mekkora a nyomor. De állítom, akár esküvel is, bár lekicsinyleni semmit sem akarok, hogy a nyomor sok fajtája között a szellem nyomora a leggonoszabb. Arra a hihetetlen értetlenségre gondolok, ahogyan a gyakorlat és az elmélet embere egymással szemben áll. E meg nem értésnek az a fő oka, hogy nem ismerjük egymást; eszközeink mechanikus és lélektelen

volta mintha feleslegessé tenné az ember megismerését, elég, ha azt tudjuk róla, hogy erő vagy szám csupán... A gépi kor mechanizmusa pótolni látszik a cselekvés elevenségét, az ember számmá és absztrakcióvá szürkül, a hanyatlás érzése fogja el, értéke semmivé lesz.

Százszor is alkalmam volt megfigyelni, milyen idegenül élnek egymás mellett az emberek, mennyire nem látják egymást és nem akarnak egymásról tudomást szerezni.

Itt vagyunk például mi, kiművelt szellemek: mily nehezen ismerjük csak el, hogy a népben jó vonások is vannak. Ezernyi dolgot írunk a rovására, olyant, amit éppen helyzete hoz magával: ócska és piszkos ruháját, szertelenségét, ha rég nem látott italt, goromba szavait és érdes kezét és mennyi mást! Mi lenne belőlünk, ha kevésbé durvák volnának e kezek? Meghökkenünk, ha kívülről szemléljük a nyomort, de nem látjuk a jó és nemes szívet, amely gyakran a rossz külső alatt dobog.

A nép pedig nem is gyanítja, hogy gyenge testben energikus lélek is lehet. A tudós nyomorék életén csak nevet, szemében a szellem embere lusta semmittevő. A gondolkodás és elmélkedés hatalmát nem fogja fel, és nem méri fel azt az erőt, amelyet a türelem által megtízszerezett tudományos munka jelent. Igen, mindkét részről félreismerjük egymást. Ők félreismerik a tanulmányok, a kitartó gondolkodás erejét, mely a feltaláló sajátja, mi pedig nem értékeljük eléggé az ösztönt, a sugallatot, az energiát, holott ezek formálják a hőst.

Minden bizonnyal ez a világ legnagyobb baja. Gyűlöljük és megvetjük egymást, mert nem tudunk egymás dolgairól.

Próbáljuk orvosolni a bajt, de az alkalmazott gyógy mód a legtöbbször csak helyi jellegű, az igazi orvosságnak pedig mindenütt hatni kell. A lelket kell gyógyítani.

A szegény úgy véli, ha a gazdagot megköti a törvény, majd minden jól halad. A gazdag pedig úgy kívánja szilárdra tenni a társadalmi békét, hogy a népet régi, két évszázada holt vallási formákhoz térítgeti. Mintha a politikai vagy más vallási formák kabalisztikus erővel tartanak féken a világot, és nem abban volna legfőbb hatásuk, hogy harmóniában vannak-e a szívvel vagy nem!

A szívben van a baj! A szívre hasson tehát a gyógy mód. Hagyjuk a régi recepteket. Nyíljon ki a szív és a kar... Végül is testvérek vagyunk, vagy elfeledtük talán?...

A NEVELÉS HATALMÁRÓL

Mennyi ideig tartson a nevelés? Pontosan addig, míg az élet.

Mi a politika első teendője? A nevelés. Hát a második? Ugyancsak a nevelés. És a harmadik? A nevelés... Életemben sok történelmi tapasztalatából okultam, nem is hiszek ezért a nem előkészített törvények hatalmában. Előkészíteni pedig hosszú időn át kell az embereket a törvények szeretetére és kívánására nevelve. Kevesebb törvényt kérünk, de a törvény elvét a nevelés erősítse meg, tegye azt alkalmazhatóvá és lehetségessé. Embereket formáljatok, és rendben lesz a világ!

Michelet

A CSEND FILOZÓFIÁJA

Csend és nyugalom! E kettőnek oltárt kellene építeni – ha korunk tudna még oltárt építeni –, hogy mindenki méltóképpen hódolhasson előtte. A csend az a világ-elem, amelyben a nagy dolgok megszületnek, hogy készen és világos alakban, teljes méltóságukban az élet napvilágára lépjenek és uralkodjanak. Nemcsak Hallgatag Vilmos, hanem minden jelentékeny ember, akit csak valaha ismertem, nem volt sem diplomata, sem stratégia és sohasem fecsegett arról, mit tett és mit alkotott. Saját egészen köznapi zavaraidban csak egyetlen napra fogd be a szád és mennyivel tisztábbak lesznek reggelre szándékaid és kötelességeid! A hallgatás néma munkásai, ha az ember a tolakodó zajt távol tartja, micsoda romokat és milyen szemetet söpörnek ki! A beszéd gyakran, nem mint a francia mondja, a gondolat elrejtése, hanem az, ami a gondolatot teljesen megfojtja úgyhogy már nincs mit elrejteni. Beszélni nagy, de nem a legnagyobb. Ahogy az a bizonyos svájci felirat mondja: hallgatni arany, beszélni ezüst. Vagy ahogy a legszívesebben mondanám: a beszéd az idő, a hallgatás az örök gyermeke.

A méhek csak sötétben tudnak dolgozni. A gondolatok csak a csendben élnek, ahogy az erény is hatását csak rejtve tudja kibontani. Jobb kezed ne tudja, mit csinál a bal. Még saját szívednek se mondd el, egyetlenegyszer sem azokat a titkokat, „amelyeket úgyis mindenki tud”. Avagy nem a szemérem minden erkölcs és minden morál anyja? Mint a többi növény, az erény sem növekszik, csak úgy, ha a nap szeme nem látja. Ha a világosság éri, vagy ha szemedet reá veted, akár csak lopva pillantasz is reá, a gyökér kiszárad, és a növényen nem nő több virág.

Az irodalomban talán el fogunk érkezni oda, hogy az írókat abban a mértékben fizetik, amely mértékben valamit elhallgatnak. Egész komolysággal szólva, nem vonatkozik ez sokkal inkább minden beszédre és cselekvésre? Az értéket nem az dönti el, ami a föld színe fölött van, hanem az, ami alatta. Minden beszéd mögött, ami valamit ér, van a még többet érő hallgatás. A némaság mély, mint az örökkévalóság; a beszéd sekély, mint az idő. Különös? Jaj a kornak és jaj az embernek, ha ezt az ősi igazságot elfelejti.

Az ügyefogyott fecsegése nem arról szól, ami valóban megtörtént, hanem csak arról, amit elmulasztottak megtenni, s ami nem sikerült. Az ügyefogyott történet (amely semmi egyéb, mint ennek a szálnalmas hiedelemnek az írásban lefektetett, többé-kevésbé megrövidített alakja) kevés olyasmit tud, amit tudni érdemes. Attila betörése, a keresztesháborúk, a szicíliai vecsernye, a harmincéves háború: csupa bűn és nyomorultság. Nem munka, hanem a munka akadályai. Mialatt a háború folyt, a fű tavasszal minden évben kizöldült és a gabona minden nyáron megérett. A munkás keze és a gondolkozó értelme nem pihent. És minden bűn és nyomor ellenére a föld még mindig virágzik. Szegény, szegény történet! Csodálkozva kérdezi: honnan ez a sok virág? Semmit sem tud arról, ami rózsa, munka, tavasz, gondolat; annál többet viszont arról, ami mindezt meg akarja semmisíteni. Ezért van oly nagy jelentősége ennek a sajátságos mondatnak: Boldog nép, amelynek nincs története!

Carlyle

A TITKOK TITKA

Fölöttünk van... Érezzük, hogy van, de hogyan foghatjuk Őt meg?

Még barátainkba se hatolhatunk be; még őket is idegennek, megfoghatatlannak nevezzük – de mi ez az Örökkévaló megfoghatatlanságához képest? Valójában egyedül S megfoghatatlan, aki nemcsak a kezdetek nélküli örökkévalóságban él, hanem az egész örökkévalóságot egyedül önmagával élte át, és nem fáradt bele magányosságába...

Öröktől fogva, mindig tevékenykedett és mégis öröktől fogva nyugalom. Mindenkor zavartalan nyugalmat, mélységes, mondhatatlan békét élvez, mégis elevenen, éberen érez...

Önmaga birtokosa, színöntudat. Önmaga forrása, önmaga célja, önmaga látása, önmaga boldogsága. És ha megfoghatatlan, hogy magányosságban élt át egy egész örökkévalóságot, nem még megfoghatatlanabb-e, hogy elhagyta ezt a magányosságot, és teremtményekkel akarta magát körülvenni?

Miért hívott létre olyanokat, akik boldogságához semmit sem tudtak hozzáadni, sőt a maguk boldogsága felől sem voltak biztosak? Miért adott nekik olyan ajándékot, amelynek a birtokában tetszésük szerint tehetnek jót vagy rosszat, munkálhatják üdvösségüket vagy kárhozatukat? Miért teremtett olyan világot, amilyen szemünk elé tárul, amely legjobb esetben is csak gyengén tükrözi dicsőségét, a legrosszabban pedig bűn és baj színtere?

Hiszen teremthetett volna egy sokkal jobb világot is ennél, kirekeszthette volna belőle a bűnt, de ő – ó, megborzongató titok! – bukott lelkek jajkiáltásával vette körül magát, és megnyitotta a tátongó mélységet; elhatározta, hogy a béke örökkévalósága után megengedi a lázadás, kevélység, istenkáromlás, bűn és öngyűlölet örökkévalóságát és a férget, amely nem pusztul el...

Ott van mindenütt a földön és lát minden gaztettet, amely a nappal világosságában vagy az éjszaka sötétségében történik; sőt Ő a megtartó ereje azoknak, akik ezeket elkövetik...

A legbensőbb közelségben áll minden egyes lélekhez, a legszennyesebbhez is. Ott áll az örök börtön kellős közepén, de semmi sem érinti Őt, bár Ő mindent érint.

A nap sugarai behatolnak a legszennyesebb zugba is, de megtartják ragyogásukat és tisztaságukat; így látja és tűri a Mindenható a rosszat, és mégsem érinti a teremtmény dacossága, kevélysége, tisztátalansága vagy hitetlensége.

A föld örömei és a pokol átkai sem homályosítják el tisztaságát, sem nem kisebbitik felségét...

Így áll a nagy Isten önmagának elégségesen, színboldogan, felülemelkedve a teremtményen, kikutathatatlanul, megközelíthetetlenül.

Ki láthatja Őt? Ki mérheti Őt? Ki indíthatja meg Őt? Ki változtathatja meg Őt? És ki az, aki Róla beszélhetne?

John Henry Newman

A BOLONDOK PARADICSOMA

Az utazás a bolondok paradicsoma. Pedig már első utazásaink is fölfedik előttünk, milyen közömbösek a helyek. Odahaza arról álmodom, hogy Nápoly, Róma belém oltja majd a szépséget és elveszejteti velem szomorúságomat. Fogom az útizsákomat, megölelem barátaimat, tengerre szállok; aztán egy szép napon felébredek Nápolyban, és íme, itt ül ágyam tején a komor valóság, az irgalmatlanul ugyanaz, a bús magam, amely elől menekülni akartam. Fölkeresem a Vatikánt, a palotákat. Szenvelgek, mintha nagy látományok és ihletek oltódtak volna belém, pedig egyáltalán nem fogantak meg bennem. Keblem óriása velem megy, bárhova megyek.

A MESTER

Aki jobban tud engedelmeskedni, mint én, mesteremmé lesz, holott ujját sem mozdítja. Körülötte kell forognom a szellemi gravitáció törvényénél fogva.

BŰN ÉS BÜNTETÉS

Nem követhetsz el igazságtalanságot anélkül, hogy ne szenvedj igazságtalanságot. Senki sem dicsekedhet olyasvalamivel, ami ne hozott volna fejére kárt, mondja Burke. A nagyvilági életet élők nem látják, hogy önmagukat zárják ki az élvezetekből, azok hajhászása által. A vallási türelmetlenség vitézei nem látják, hogy önmaguk előtt csapják be a menny kapuit, amidőn mások elől akarják becsapni. Ha elfeledkezel mások szívére, a magadét veszíted el. Az érzékek minden személyt szeretnének tárgynak venni, a nőket, a gyermekeket, a szegényeket. Az a mondás: kiveszem a zsebéből, vagy kihasítom a bőréből, mély filozófia.

A szeretet és az igazságosság minden megsértése társadalmi életünkben gyorsan megbűnhődik. Büntetése: a félelem. Amíg egyszerű érintkezésben állok embertársammal, szívesen érintkezem vele. Úgy érintkezünk, mint víz a vízzel, mint egyik légáramlat a másikkal, természetes és teljes átömléssel és áthatással. Mihelyst azonban bármi részt eltértünk az egyszerűségtől, és felemás viszonyba kerültünk, ha valami jóra törekszem, ami neki nem jó, szomszédom megérzi az igazságtalanságot, messze kerül engem, ahogy én is messze kerülöm őt; szeme nem keresi többé az enyémet. Háborús állapotba kerültünk, benne gyűlölet, bennem félelem vert tanyát.

... Hasonló megtorlással jár a társadalom minden ősi visszaélése, általában és egyes esetben is: a vagyon és hatalom igazságtalan felhalmozása. A félelem nagyon bölcs tanító, és hírnöke minden forradalomnak. Ennek tanítása ez: valami rothad, ahol felüti fejét. A félelem holló s bár nem látod világosan, mire les, bizonyos, hogy van valahol holttest. A tőkénk félős, a törvényeink félősek, művelt osztályaink félősek. A félelem évszázadokon át bölgve, morogva fenyegette a kormányzatot és a tulajdont. Ez a vészmadár nem hiába rikácsol. Nagy igazságtalanságokat hirdet, amelyeket felülvizsgálat alá kell venni.

A SZEMÉLYISÉG

A személyiség azzal az arcával ragad meg, hogy önmagának elég. Tisztelem gazdagságát; nem tudom elképzelni elhagyatottnak, szegénynek, számkivetettnak, boldogtalannak, lekötöttnak, szolgának, hanem csak örökös úrnak, jótevőnek s boldogítottnak. A személyiség valami centrális dolog: annak a lehetetlensége, hogy ki lehessen mozditani vagy fel lehessen dönteni. Az igazi férfi valami hatalmas tömeg benyomását kelti bennünk.

Emerson

„IGEN ÁM, DE NINCS JOBB, MINT A SZABADSÁG!”

És mit segít rajtatok, ha szabadságotok van? Mármint... azokról a morzsalékokról, melyeket ti szabadságnak neveztek, nem akarok szólni – teljes szabadságotok? Akkor mindentől, de mindentől megszabadulnátok, ami bosszant benneteket. És nem maradna semmi, ami éltetek folyamán csak egyszer is terhetekre lenne és zavarna. És vajon kinek az érdekében akartok mindettől megszabadulni? Talán bizony mégis csak a saját magatok érdekében, azért, mert ezek a dolgok az utatokban vannak. De ha valami nem lenne kényelmetlen számotokra, hanem ellenkezőleg, igen kedves, például kedveseteknek szelíden bár, de ellenállhatatlanul parancsoló tekintete, vajon meg akarnátok-e ettől is szabadulni a szabadság kedvéért? S miért nem akartok? Megint csak a saját magatok kedvéért! Tehát saját magatok személye a mértéke és bírása mindennek. Szívesen hagyjátok a szabadságot a fenébe, ha nektek éppen a kötöttség, az édes szerelmi szolgálat ízlik. S legközelebb megint a szabadságotokért nyúltok, ha éppen az kezd jobban ízleni...

Miért nem veszitek a bátorságot, hogy saját magatokat tegyétek középponttá és fődologgá? Miért kapkodtok álmotok, a szabadság felé? Ti magatok vagytok az álmotok? Ne kérdezzétek először álmaitokat, fogalmaitokat, gondolataitokat, mert ez mind csak üres elmélet – saját magatokat kérdezzétek és saját magatokról, ez a gyakorlat. És ti oly szívesen vagytok gyakorlatiak!

... Ha pedig mégis szabadságra törtök törekvéseitekkel, vonjátok le a végkövetkeztetéseket. Ki az, aki szabad legyen? Te, Én, Mi. Mitől szabad? Mindentől, ami nem Te, nem Én, nem Mi. Én vagyok tehát az, aki minden burkolattól megválttassam, minden szorító héjtől megszabadíttassam. Mi marad tehát, ha mindentől, ami nem Én vagyok, megszabadítatom? Csak Én, semmi egyéb, csak Én. De ennek az Énnak a szabadság semmit sem adhat. Hogy mi történjék, miután Én magam szabad lettem, erről hallgat a szabadság, mint ahogy kormányaink a foglyokat a letelt büntetés után csak elbocsátják és az elhagyatottságba taszítják ki.

Hát akkor miért nem választjuk magunkat. Énünket, ha a szabadságot úgyis csak az Én kedvéért akarjuk, miért nem tesszük magunkat mindennek elejének, közepének és végének? Hát nem többet érek Én, mint a szabadság? Nem Én vagyok-e az, aki magamat szabaddá teszem, nem Én vagyok-e az első? Még szabadság nélkül, ezer béklyóba verve is Én vagyok Én, és Én nemcsak a jövőben leszek, vagy csak a re-

ményben létezem, mint a szabadság, hanem jelen vagyok, még mint a rabszolgák legelvetemültebbje is.

Gondoljátok meg hát jól, és döntsétek el: zászlótokra a szabadság álmát, avagy az egoizmus, az önzés elhatározását írjátok-e. A szabadság felkelti haragotokat minden ellen, ami nem ti vagytok; az egoizmus önmagatok örömének élvezésére hív fel. A szabadság pusztá vágy, és az is marad, romantikus jajszó, keresztény reménység túlvilágra és jövőre, az önzés olyan valóság, amely annyi kötöttséget hárít el utatokból magától, amennyi akadály az ő saját útját eltorlaszolja. Ami nem zavar benneteket, attól nem akartok megszabadulni; és amikor zavarni kezd, akkorra már ti is tudni fogjátok, hogy saját magatoknak inkább kell szolgálnotok, mint az embereknek.

A szabadság csak azt tanítja: tegyétek magatokat szabaddá, rázzatok le mindent, ami teher; arra nem tanít meg, kik vagytok ti magatok. – Szabadulni, szabadulni! – így hangzik jelszava. És ti, mohón követve hívását, saját magatoktól is megszabadultok: „tagadjátok meg önmagatokat”. Az önzés azonban visszaszólít benneteket önmagatokhoz. Így szól: „térj meg önmagadhoz!” A szabadság égisze alatt sok mindentől megszabadultok, de megint valami új szorongat: „A gonosztól megszabadultatok, a gonoszság megmaradt.” Mint önzők, igazán mindentől megszabadultok, és ami megmaradt, azt felvettétek, azt magatok választottátok, tetszésetek szerint. Az önző a született szabad lélek. Az eredendően szabad. A szabad ellenben csak szabadságra vágyó: az álmodó és a rajongó.

Max Stirner

CSAK EGYSZER ÉLÜNK

Gyakran ütik meg fülünket ezek a szavak: „Csak egyszer élünk; ezért, mielőtt meghalok, szeretném meglátni Párizst, vagy vagyont akarok gyűjteni, amilyen gyorsan csak lehet, de legalábbis valami magas rangot kell elérnem ezen a világon – hiszen csak egyszer élünk.”

Ritkán fordul elő, de előfordul mégis, hogy valakinek csak egy, egészen határozottan csak egyetlenegy kívánsága van. „Csak ez az egy óhajom volna”, mondja akkor, „bárha csak ez az egy teljesülne, mert ah, csak egyszer élünk!”

Gondolj el egy ilyen embert a halálos ágyon. Kívánsága nem teljesült, s mégis egész lelkével rendületlenül csüng ezen az egyetlen óhajon most is, most, amikor a beteljesülés nem lehetséges többé. Ekkor felül az ágyban; a fájdalom szenvedélyességével ad vágyának még egyszer kifejezést: „Ah, kétségbeejtő, hogy nem teljesül; kétségbeejtő, hiszen csak egyszer élünk!”

Ez lesújtó, valóban az, csak nem abban az értelemben, ahogy ő maga gondolja. Mert nem az a lesújtó, hogy a vágya nem teljesült, a lesújtó az a szenvedély, amellyel hozzátapad. Élete nem volt céltalan azért, mert óhaja nem vált valóra, nem, semmiképpen; ha céltalan volt az élete, annak inkább az az oka, hogy nem tudta feladni vágyát; hogy az élettől nem akart nagyobb tanulni, mint azt: hogyan teljeshetnék egyetlen kívánsága, mintha azon múlna minden, hogy ez a kívánsága teljesül-e!

Ami valóban lesújtó, az azonban valami egészen más. Hogyha például valaki a halálos ágyán ismerné fel, vagy ha csak itt értené meg teljesen azt, ami egész életén át csupán homálylott benne, de amit sohasem akart megérteni: hogy nekünk ebben a világban az igazságért kellett volna szenvednünk, ha az örök boldogságot akarjuk elérni, és hogy csak egyszer élünk, egyetlenegyszer, s ennek az életnek az ő számára immár mindörökre vége van! És ez hatalmában állott volna; s az örökkévalóságot nem változtatja meg az ember, az örökkévalóságot, melynek a halál küszöbéről mintegy jövődként elébe vonul.

Csak egyszer élünk. Ha haláloed pillanataig helyesen élted az életedet, tehát úgy, hogy az öröklétre irányítottad azt: akkor Istennek hála és dicséret mindörökké, s ha nem, az már mindörökkön jóvátehetetlen. Csak egyszer élünk!

Csak egyszer élünk. Így van ez itt a földön. És amíg te az egyetlen életedet töltöd, s amíg ennek az életnek az ideje minden tűnő órával tovatűnik, mindaz alatt a szeretet ura fenn ül az égben, szeretetében téged is szeretve. Igen, szeretve; ezért kívánja oly nagyon, hogy bár akarnád végre te is, amit ő az örökkévalóság kedvéért veled akar: hogy el tudd szólni hát magad a szenvedésre, vagyis az ő szeretetére; mert csak szenvedések árán szeretheted őt, avagy ha úgy szereted őt, mint ő szeretve akar lenni általad, akkor szenvedned kell. Gondolj rá: csak egyszer élünk. Ha elmulasztod, ha nem jutsz el a szenvedéshez, mert elkerülted, az mindörökké jóvátehetetlen. Hogy kényszerítsen, ó, nem, ezt a szeretet ura nem akarja semmiképpen. Ezzel egészen mást érne el, mint amit akar. Hogy is juthatna a szeretetnek eszébe, hogy szeretetre kényszerítsen! De mert ő a szeretet, azért szeretetből akarja, hogy beleegyezzél akaratába. És szeretetében szenved, ahogy csak a végtelen és mindenható szeretet képes a szenvedésre. Ember nem értheti meg, hogyan szenved ő, ha te nem engedsz akaratának.

Isten a szeretet. Még nem volt ember, akit ez a gondolat ne árasztott volna el leírhatatlan boldogsággal akkor, ha teljes, személyes jelentőséggel tudta azt megtölteni: „Isten a szeretet, ami azt jelenti: Isten szeret téged.” (A következő pillanatban azonban, amikor az ész rádöbben, hogy Isten által szeretve lenni a szenvedést jelenti: félelmetes!) „Igen, de Isten ezt szeretetből akarja, mert azt akarja, hogy szeresd őt; és hogy általad akar szeretve lenni, ez az ő irántad való szeretete”: igen, igen! (A következő pillanatban azonban, amikor a szenvedéssel már komolyra fordul a dolog: félelmetes!) „Igen, de ez szeretetből van; sejtelmed sincs róla, hogy szenved ő, mert jól tudja, hogy fáj a szenvedés; de mégsem válhatik mássá, mert akkor nem lehetne többé szeretet”: igen, igen! (A következő pillanatban azonban, midőn a szenvedés már igazán komolyra fordul: félelmetes!)

Csak vigyázz, vigyázz! Nehogy az idő hasztalan szenvedések között hasztalan múljon el; gondolj rá: csak egyszer élünk. S ha tán segíthet rajtad, próbáld így nézni a dolgot: Isten a maga szeretetében bizony jobban szenved nálad, anélkül hogy ezért mássá válhatna. Mindenekelőtt azonban gondolj rá: csak egyszer élünk! S az a jóvátehetetlen mulasztás fenyeget, amely után (még nagyobb rémületedre!) az öröklétben az elveszettre való emlékezés többé egy szempillantásra sem alszik el, hanem az örökkévalóság maga szüntelen emlékezéssé válik, emlékezéssé az elveszettre.

EZ A FELHÁBORÍTÓ!

Hogy az újtestamentumi kereszténység nekünk embereknek mindenekfölött ellenünk van (zsidóknak bosszúság, görögöknek bolondság); hogy úgy tűnik, mintha az embereket szándékosan magára haragítaná, annyira, hogy pusztá hirdetése már jelt ad a szenvedélyes gyűlöletre és a legszörnyűbb üldözésekre: mindezt maga az Újtestamentum nem titkolja, sőt a lehető leghatározottabban döntő módon mondja ki. Ahányszor Krisztus az apostolokkal beszél, mindig elhangzik az intés, hogy kerüljék a haragot; mindig újra és újra a lelkükre köti, hogy készüljenek el arra, ami rájuk következik; és az apostolok szavai elég világosan tanúskodnak arról, hogy mindaz megtörtént velük, ami előre tudtukra adatott.

Ha tehát valaki a kereszténység értelmében megérti önmagát, úgy eszébe sem juthat, hogy a többiekre haragudják azért, mert ráeszmélve a kereszténység lényegére, az ő keserű gyűlöletüket magára vonta. Nem, semmiképpen. Ha a kereszténység értelmében érti meg önmagát, sokkal inkább rendjén kell ezt találnia.

De még annak is, akit ezáltal oly igen magára haragított, még annak is meg kell őt értenie és igazat kell adnia neki; ha a maga részéről felháborítónak találja azt, hogy nemzedékről nemzedékre élősi lényeknek egész nemzetsége él abból, hogy mint hivatásos, az Újtestamentumra esküvel kötelezett tanítók, a saját fejük szerint valamivel – aminek az újtestamentumi kereszténységhez semmi köze sincs – kereszténység néven szédítik az emberiséget; hogy ezek az élősdiek a visszájára fordított újtestamentumi kereszténységet kereszténység gyanánt hirdetik és belőle táplálkoznak; s hogy eközben még állami alkalmazásukra is hivatkoznak, ami a kereszténység perspektívájából nézve éppen olyan nevetséges, mintha valaki a kártyajátékban egy közönséges színnel akarna tromfot adni, vagy mintha valaki egy farkastól kapott tanúsítvánnyal akarná magát juhásztorrá nyilváníttatni.

Ez a felháborító. Talán egyedülálló példája ez a történelemben annak, hogy egy vallásnak azáltal kellett megszűnnie, hogy virágzásnak indult – és most már kereszténységen mindenki az ellenkezőjét érti annak, amit az Újtestamentum rajta ért. Így változott a szenvedés vallása az életöröm vallásává de nevét változatlanul megtartotta.

Ez a felháborító, hogy a kereszténység megvalósulásának nehézségei most, ha lehetséges, még egyszer olyan nagyok, mint voltak akkor, amikor a világba lépett. Mert most már nem pogányok és zsidók állnak vele szemben, akiknek elkeseredését fel kell ébresztenie, hanem keresztények, és ezeket a keresztényeket ugyanoly módon kell önmaga ellen ingerelnie, mint valaha a pogányokat és a zsidókat, mivel a szellem szélhámosainak céhe elhitette velük, hogy ők a keresztények, s hogy a kereszténység egy bordal melódiájára hangzik, és még sokkal mulatságosabb, mint ez a dal, amely, sajnos, nemsokára elcsitul, míg az élet vidám keresztényi bálja a papok ígérete szerint „eltart az örökkévalóságig”.

Kierkegaard

A TERMÉSZET

Tapasztaltam olykor, hogy valamely természeti jelenség kedves, ártatlan és bátorító társaság még a szerencsétlen, mélabús embergyűlölő számára is. Annak, aki a Természet ölenél, és esze még ép, melankóliája sem lehet oly igen fekete. A legnagyobb vihar is eolhárfa-ként zeng az ártatlan, elfogulatlan fülnek. Az egyszerű, bátor embert semmi sem indíthatja triviális búban. Amíg az évszakokkal barátkozom, az élet soha, semmiképp sem válhat számomra terhessé.

A szelíd eső, mely babföldemet öntözi, és a négy fal közé kényszerít, nem sivár és mélabús, hanem kellemes és hasznos. Megakadályoz ugyan a kapálásban, de többet ér, mintha kapálnék. Ha olyan sokáig tartana, hogy elrothasztja babvetésemet és tönkreteszi a lapályon a burgonyát, akkor is jót tenne a felföldi legelőnek, és ha jó a fünek, akkor nekem is jó. Néha, ha másokhoz hasonlítom magam, úgy tetszik, engem jobban kegyelnek az istenek, igazán nem is tudom, miféle érdemeimért: mintha különös gondomat viselnék, őriznének s irányítanának, jobban, mint akárki embertársamat. Nem hízelgek magamnak, de ha lehet, ők hízelegnek énnekem. Sosem éreztem magam egyedül, sosem nyomasztott a magány érzete.

Ha gondolkozunk, magunkon kívül lehetünk, de a szó egészséges értelmében. Értelmünk tudatos erőfeszítésével kívülről szemlélhetjük tetteinket és következményeiket; jó és rossz, minden elfolyik mellettünk, mint a zúgó áradat. Nem vagyunk mindenestül belebonyolódva a Természetbe. Lehetek az árral sodródó száraz ág; lehetek Indra, aki fentről az égből tekint le rá. Megtörténhet, hogy egy színjelölőadás felzaklat; de az is megtörténhet, hogy nem zaklat fel egy aktuális esemény, mely látzólag sokkal közelebből érint. Magamat csupán egységes személyiségnek ismerem, eszmék és indulatok színpadaként, és amellet bizonyos kettősségemnek is tudatában vagyok, amelynek segítségével magamat éppúgy kívülről tudom nézni, mint akárki mást. Akármilyen bensőségesen élem is át az eseményeket, tudatában vagyok, hogy énem egy része bírálóan szemléli őket, s ez a részem olyan, mintha nem is énem egy része volna, hanem kívülálló néző, aki nem éli az eseményeket, csupán tudomásul veszi őket; éppúgy nem az én énem, mint ahogy a tiéd sem. Amikor az élet színjátéka vagy talán tragédiája véget ér, a néző hazamegy. Az ő szempontjából az, amit látott, kitalálás volt, a képzelet játéka. Ez a kettősség gyakorta tehet bennünket rossz szomszédokká, hűtlen barátokká.

Milyen elmondhatatlanul jóteköny és kedves a Természet – nap és szél meg eső, tél és nyár! Milyen derűt keltő, egészséget támasztó mindig és mindenben; és emberi fajtánkkal annyira rokonszenvez, hogy egész hangulata megváltozna, a nap fényessége elhomályosulna, a szél emberi hangon sóhajtozna, az eső könnyet hullatna, az erdő a nyár derekán elhullatná lombját és gyászruhába öltözne, ha csak egyetlenegy ember igaz ügyért bánkódna. Hogyne élnék egyetértésben a Földdel? Hiszen részben én is lomb vagyok, növényi korhadék!

Hol a pirula, amely állandó jó egészséggel, nyugalommal, megelégedéssel ajándékoz meg? Nem üketyáink receptjeiben, hanem Természet ükanyánk egyetemes növényi medicináiban, hiszen magamagát is ezekkel tartja örök fiatalon, ezekkel a

könnyen bomló táplálékokkal táplálja egészségét, hogy túlélje még a legtovább élőket is. Ami engem illet, én sem az Akherón és a Holt-tenger vizéből kotyvasztott gyanús mixtúrákból akarok inni, amelyeket ama palackszállításra való jól ismert hajóforma, hosszú, fekete, lapos szekereken hoznak, hanem inkább a hígítatlan hajnali levegőből akarok egy nagyot szippantani. Hajnali levegő! Ha az emberek nem hajlandók ezt a forrásból inni, akkor hát kénytelenek leszünk ezt is palackozva szállítani s árulni a boltokban, azok javára, akik elvesztették a hajnalra szóló bérletjegyüket. De ne feledjük el: még a leghűsebb pincében sem tart el délig, hanem kilövi a dugót, és nyugat felé szökik, Auróra lépteit követve. Én nem Hügieiát imádom, ama vén füvesdoktor, Aesculapius leányát, akit úgy ábrázolnak, hogy egyik kezében kígyót tart, a másikban kelyhet, melyből a kígyó néha iszik – hanem inkább Hébét, Jupiter pohárnoklányát, aki Júnó gyermeke volt, és hatalmával istennek, embernek vissza tudta adni ifjonti erejét. Alighanem ő volt az egyetlen tökéletesen egészséges, robusztus, hibátlan kondíciójú ifjú hölgy, aki valaha is járt-kelt a föld hátán; és ahová érkezett, tavasz lett a nyomában.

Henry David Thoreau

A SZÉPSÉG

Rátaláltam a szépség – az én szépségem meghatározására. A szépség izzó és szomorú valami, kissé bizonytalan, tág teret ad a találgatásra. Ha úgy tetszik, alkalmazhatom gondolatomat valami érzékletes tárgyra; vegyük, mondjuk, a társadalom egyik legérdekesebbjét, egy női arcot. Egy elragadó és szép fej, egy női fej egyszerre enged gondolni – elmosódottan és határozatlanul – a gyönyörűségre és a szomorúságra; magában hordja a bánat, a fásultság, sőt a beteltség eszméjét, ugyanakkor, mikor éppen ellenkezőleg maga csupa, izzás, élni vágyás; melléje társul valami keserűség mely mintha kifosztottságból vagy kétségbeesésből áradna vissza. Titok és szánalom szintén jellemzői a szépségnek.

Egy szép férfifejnek nem kell tartalmaznia, kivéve talán ha női szemek számára nem – jól értsük meg, emberi szemek számára –, a gyönyörűségnek ezt az eszméjét, mely egy női arcban annál vonzóbb és ingerlőbb, mennél bánatosabb egészében maga az arc. De lesz ebben a fejben még valami izzó és szomorú is – szellemi szükségletek, sötétben elfojtott becsvágyak – egy morajló, de hasztalan hatalom – némelykor valami bosszuló érzéketlenség (mert ennél a tárgynál nem szabad elfeledkezni a dandy ideális típusáról) – némelykor még – és ez a szépség egyik legérdekesebb jellemzője – a titokzatosság, és legvégül (hogy végre legyen bátorságom teljesen bevallani, milyen modernnek tartom magam esztétikában) – a Boldogtalanság. Nem állítom, hogy az Öröm nem társulhat a szépséggel, de azt kell mondanom, hogy csak a legközöségesebb díszítménye neki; míg a bánat, hogy úgy mondjam, a legelőkelőbb társa, olyan mértékben, hogy el sem tudok képzelni (talán elvarázsolt tükör lenne az én agyam?) olyan fajta szépséget, amelyben ne volna boldogtalanság. Ragaszkodva ezekhez a gondolatokhoz mások azt mondanák: megkísértette tőlük belátható, hogy

nehéz volna számomra nem arra a következtetésre jutni, hogy a férfiúi Szépség leg-tökéletesebb megtestesítője a Sátán – Milton modorában.

Baudelaire

AZ ÍRÓ ÖNVALLOMÁSA

Mireánk, írókra, akik állandóan művészetünkön kuksolunk, a természettel jóformán csak képzeletünkön át érintkezünk, igazán ránk fér, hogy néha szembenézzünk a holddal vagy a nappal. Hosszú, együgyű nézésünkön át szívünkbe szívódik a fák éltető nedve. Mint ahogyan a birkáknak, amelyek kakukkfüvet legelnek a réten, utána zamatosabb lesz a húsup, a természet zamata szellemünket is áthatja majd, hogyha jól megfürdetjük benne. Még alig van egy hete, hogy nyugodtan élek s együgyű módon élvezek mindent, amit magam előtt látok. A pihenés kezdetén csupán zavart éreztem, aztán elszomorodtam, unatkoztam: s most, hogy jól érzem magam, máris el kell utaznom. Sokat gyalogolok, kéjjel töröm magam, s én, aki nem szenvedtem az esőt, az imént is bőrig áztam s még csak fel se vettem, s hogyha elmegyek, megint igen szomorú leszek: ez az én örök históriám. Igen, az énem és az emlékeim mégiscsak lassan leválnak rólam. Az a nádszál, amely esténként cipőmet verdesi, amint a dűnén át hazafelé tartok, sokkal jobban érdekel, mint minden régi álmodozásom. (Bovaryné olyan messze esik tőlem, mintha soha egy sort se írtam volna belőle!)

Itt nagy belső számadások kötötték le elmémet, s ennek a négy henye hétnek, íme, ez az eredménye: elbúcsúztam mindentől, ami egyéni, intim, és relatív. Letettem arról a régi tervemről is, hogy valamikor megírom majd emlékezéseimet. Semmi sem érdekel már, ami az én személyemmel kapcsolatos. Már az ifjúkori fellángolásokat sem látom szépnek, pedig megszépíti őket az emlékezés távlat, s a stílus bengáli tűzében előre is gyönyörűségnek látszanak. Mire való mindez? Eltemetek mindent, s ne is támadjon fel semmi sem. Nem több az ember a bolhánál, örömeinknek, fájdalomunknak műveinkben kell megtisztulniuk – a felhőkön sem ismerjük fel azokat a harmatcseppeket, amelyeket a napsugár hajított fel odáig. Párologjatok földi esőcseppek, tovamúlt napok könnyei, és íveljetek az egekre napjárta óriási boltozatokat.

Most metamorfózisok foglalkoztatnak. Meg szeretnék írni mindent, amit látok, de nem úgy, ahogyan látom, hanem teljes színváltozásában. Képtelen volnék pontosan elbeszélni még a legpompásabb eseményt is, ha való, még azon is hímeznem kellene.

Semmit sem írni és szép dolgokról álmodozni (mint ahogy most én csinálom) igazán kedves foglalkozás. De milyen drágán fizetjük meg később ezeket a kéjes kedvteléseket! Pedig már megtanulhattam volna (de engem semmi sem javít meg). Bovaryné, bár számomra kitűnő gyakorlatnak indult, később, visszahatásképpen, talán gyászos hatással is lesz reám, mivelhogy végleg elundorít a köznapi témáktól (ámbar ez gyenge és ostoba dolog). Ezért is készül olyan nehezen ez a könyvem, nagy-nagy erőfeszítéssel tudom csak elképzelni alakjaimat és alig tudom beszéltetni őket, annyira megcsömöröltem tőlük. De ha véremmel írok valamit, az aztán annál

gyorsabban halad. Viszont épp ebben rejlik a veszély. Amikor az ember magamagáról ír, csenghet a mondat, lendülhet a ritmus; és a lírai természetek már akkor is hatást keltenek, ha követik természetes hajlamukat; azonban hiányzik az egység, lép-ten-nyomon követik egymást az ismétlések, a közhelyek, a banális szólamok. Ha ellenben képzelt tárgyról írunk, akkor minden részletnek a mű tervéből kell folynia, akkor a legkisebb vessző is az egésznek vázlatától függ. S az író figyelme állandóan kétfelé oszlik: nem szabad szem elől téveszteni a horizontot, másrészt a lábunk elé is kell nézni...

Flaubert

ÚT INDIÁBA

De, lélek, bízz, az ős szándék marad, és teljesülni fog! Talán most jött el az ideje éppen.

Ha majd a tengerek átszelve mind (s úgy látszik, ez be is következett),
Ha a nagy kapitányok és a mérnökök megtették már a dolguk
A jeles feltalálók, a tudósok, a vegyész, a geológus, etnológus után,
Végre a költő is jöhet, aki méltó e névre,
Jöhet az Úr igaz fia, dalait énekelve.

Mert nemcsak a tetteiteket kell, ó, utazók, tudósok, feltalálók, igazolni,
Hanem meg kell nyugtatni már e lázas gyermeket is,
Minden vonzódásukra jó szívvel felelni kell, s meg kell a titkot mondani,
Minden különbséget és szakadékot el kell tüntetni már, át kell hidalni, összefűz-
ni,

Ezt az egész hideg, közömbös, néma földet tökéletesen igazolni kell,
Az isteni háromságot be kell tetőzni, s meg kell pecsételtetni a költővel, Isten
igaz fiával,

(Neki kell csak igazán szorosokat átszelnie s hegyeket meghódítania,
A Jóreménység fokát körülhajóznia, hogy célját elérje!)
A természet s az ember többé ne különüljön, ne szakadjon el,
Isten igaz fia végképp kapcsolja őket egybe.

Év, melynek dalom kitárta ajtaját!

Valósult álmok éve, te!

Földrészek, égövek s óceánok frigyének éve!

(Nemcsak a velencei Dózse kél egybe már az Adriával.)

Ó, év, benned a tengerből s szárazból való, mindent odaadó Földgömböt látom,
Európát Ázsiához s Afrikához csatolva, s mindezeket az Új világhoz,
Országok, földabroszok előtted táncolnak ünnepi koszorút hordva,
Arák és vőlegények, kéz a kézben!,

Utazz, lélek, vissza az ősi gondolathoz
Ne földrészekre, tengerekre csak: saját frissességedhez is,
Zsenge érettséghez magzó virágnak,
Bimbózó bibliák honába.

Szállj, lélek, szabadon, én véled s te vélem,
Kezdjük körülhajózni most a földet,
Az emberét – s elméje visszafordulását,
Az értelem ős édenébe,
Vissza, vissza a bölcsesség születéséhez, az ártatlan sejtésekhez,
A teremtés szép hajnalához.

Többet nem várhatunk már,
Szálljunk hajóra, ó, lélek, mi is,
S az úttalan vizekre boldogan kelünk,
Hogy ismeretlen táj felé lelkendezőn szálljunk tova,
Sodró szelek szárnyán (te majd hozzám simulsz, s én tehozzád, ó, lélek)
Vígán dalolva Istenünknek éneket,
Harsány dalát boldog felfedezésnek.

Kacagva, sok-sok csók között,
(Hagyj másra ócsárlást, bűnért siránkozást, rágódást, csúszás-mászást.)
Lélek, tetszel nekem és én neked.
S jobban minden papoknál hiszünk a mi Istenünkben,
De incselegni nem merünk Isten misztériumával.

Walt Whitman

MŰVÉSZET ÉS ERKÖLC

A szépség szeretete az egészséges emberi természet veleszületett sajátja, s bár megmarad bűnös és rontó életmegnyilvánulások mellett is, ő maga jó, ellensége az alantas kapzsiságnak, irigységnek s a szürke világi gondoknak, s ellensége mindekfelett a kegyetlenségnek és az erőszaknak. Halálát jelenti, ha ezek veszik át teljesen az uralmat. Azok, akikben legerősebben élt a szépnek ez az ösztöne, mindenkor szelídek, együttérzők és igazságosak, felfedezői és első hirdetői mindannak, ami az emberiség boldogulását elősegíti. Miként a szerelemben, akként a szép szenvedélyes szeretetében is a felemelkedés és a megnemesedés a képzelet bekapcsolódásával következik be, ez ébreszti őket és uralkodik felettük. Mert elnyomni a szenvedélyeket, amit tévesen kötelességnek tartanak velük szemben, a tompa magaelégedett közönynek nem is olyan nehéz. Hanem felébreszteni őket, helyes irányba indítva és a jó szolgálatára tevékeny munkában kiképezve, az az önzetlen képzelőerő műve.

Nem szűnnek meg hangoztatni, hogy az emberiség szívtelen. Ne higgyétek. Alapjában teli van jósággal és szeretni akar, csupán vak és korlátozott, úgyhogy rit-

kán képes valamit észrevenni és átérezni azon kívül, ami közvetlenül körülveszi és érintkezésben van vele. Az emberekben több lenne a szeretet és segítőkészség, ha másokba is úgy bele tudnának látni, mint ahogy önmagukba. Nincs meg a képzelőerjük hozzá.

Mindaz, amit teszünk, amivé lehetünk és amit teljesíthetünk, két művészi ösztön uralmától függ, a rendétől és a jóságától, e nagy képzelőerőtől, amely számunkra a múlt örökségét, a jelen ismeretét és a jövő iránti készséget szolgáltatja.

Élni szellemi és testi tevékenykedés nélkül vétek. Tevékenység, ha hiányzik belőle a művészi vonás, durvaság. A „jó” és „rossz” szavak az emberre alkalmazva „alkotóval” és „rombolóval” helyettesíthetők. Az alkotók lépésről lépésre harcolják ki a káoszból a rendet, segítségükkel tartódik meg és terjed el minden dolog. Tevékenységük művészet, s a nyom, amit maguk után hagynak, a szépség.

A művészet távol áll attól, hogy erkölcstelen legyen, kívülről viszont a valóságban alig van valami, ami erkölcsös lenne.

És az lesz az idők telje, amikor az emberek felismerik, hogy munkában, pihenésben egyaránt meg kell lenni a legszentebb szépségnek. Igen, amennyire csak lehetséges, még inkább a munkában, inkább az erőben, mint a kifáradásban: inkább azért végezzük hatnapi munkánkat, hogy az estére elkészüljön, mintsem a hetedik napi bérért. Sokszor mentünk az Úr házába a tömeggel, amely aznap ünnepelt, hogy ott hasztalanul képzelt áldásért könyörögjünk. Azoknak a keveseknek, akik az Úr akaratára szerint munkálkodnak, nincs szükségük rá, hogy áldását így keressék, és széles e világ kegyelemteljes otthonuk. Jóság és áldás jár velük az élet minden napján, mert ők az Úr házában fognak lakni örökké.

John Ruskin

AZ EGYÉNI LÉLEK ÉS AZ EGYETEMES SZELLEM HÁZASSÁGA

Lélektan, költészettan, történetfilozófia, morál – a láthatatlan Pegazus szárnyaival ma a gondolat e köreit futtában mind átrepültem. Az általános benyomás: lázadás és szorongás, nyugtalanság és kísértés.

Szeretem magam az élet óceánjába vetni, de az irányt gyakran elvesztem, és elvesztem önmagam, és érzem, hogy természetem és mindannak a természete, amelyre hivatva vagyok, meginog. A bolygó zsidó örvénye ragad el – amely az emberi szellem minden birodalmában megforgat, amikor családom kicsiny körének küszöbét átlépek. Amikor önkéntesen átadom magam az általánosnak, az egyetemesnek, a végtelennek, személyes énem elszáll, mint a csepp víz az izzó kályhán, és vízcseppé csak akkor sűrűsödik ismét, ha a levegő lehül, vagyis amikor az entuziazmus kialudt és a realitás visszatért.

Kitágulás és sűrűsödés, odaadás és az én visszaszerzése, a világ meghódítása és a tudat elmélyedése: ez a belső élet játéka, a mikrokozmosz szellemi pályája, az egyéni lélek és az egyetemes szellem házassága, a véges és a végtelen – és ez az ember igazi fejlődése. Más kapcsolat is van, amely a lelket Istennel egyesíti, de ez már az akarat világába tartozik. Ami az akaratot megelőzi, az az érzés; s ami az érzést, az az ösz-

tön. Az ember az, akivé fejlődik. Nagy igazság! De csak azzá fejlődik, aki. S ez még nagyobb igazság.

Ki vagy? A kérdések kérdése. Az előrerendelés, a születés, a szabadság: – a sötét és mély szakadék. Az embernek le kell merülnie, s én elmerültem. Bach prelúdiumát hallgattam, s ez fogékonnyá tett a lépés megértésére: a megkínzott lélek, amely Istenért kiált, megragadja Őt, és magán kívül élő lobogó tűzzel odaadja magát a végtelennek és a békének.

Henri Frédéric Amiel

MISZTIKUS GONDOLATOK

A POKOLRÓL ÉS A POKOL TÜZÉRŐL

Fölteszem a kérdést, atyáim és tanítómestereim, hogy: mi a pokol? És így gondolkodom: „Szenvedés azért, amit már szeretni nem lehet”. A sem idő, sem tér szerint meg nem mérhető, végtelen létben egyszer egy lelkes lénynek az ő földön való megjelenésében megadatott, hogy azt mondhassa: vagyok és szeretek. Egyszer, csak egyszer, megadatott neki a tényleges, élő szeretet pillanata, s e célból adatott meg neki a földi élet, ezzel együtt az idő és a korszakok – és mi történt? Ez a lény megvette a megbecsülhetetlen ajándékot, nem becsülte meg, nem szerette meg, lenézte és érzéketlenül fogadta azt. Így távozott el a földről Ábrahám kebelébe; beszélget Ábrahámval – mint ahogy Lázárról és a dúsgazdag emberről szóló példázatban elmondva vagy –, és látja a Paradicsomot, megjelenhet az Úr színe előtt is, de gyötrelmet érez amiatt, hogy az Úr előtt ő nem szeretettel jelenik meg, hogy ott azokkal érintkezik, akik szeretnek, de akiknek szeretetét ő fel sem vette. Világosan lát, és azt mondja magában: „Most már mindent tudok, de bár szomjazom azt, hogy szeressek, az én szeretetemnek látszata nem lesz; nem lesz látszata áldozatomnak sem, mint-hogy vége van földi életemnek és nem jöhet Ábrahám csak egy csepp élő vízzel (vagyis a volt, tényleges életnek újabb ajándékával), hogy megenyhítse a lelki szeretet után való szomjajnak azon tüzeit, amely most engem éget, s amelyet a földön megvettem; nincs már élet, és nincs többé idő. Ha szívesen adnám is oda életemet másokért, már nem lehet, mert eltűnt az az élet, amelyet a szeretetnek hozhattam volna áldozatul, s szakadék van azon élet és a jelenlegi állapot között.”

A pokoli tüzről materiális értelemben is beszélnek: nem bolygatom ezt a titokzatoságot, félek tőle, de azt hiszem, ha tényleg materiális is volna ez a tűz, hát igazán megörülnének neki, mert én úgy gondolkodom, hogy a materiális kínszenvedésekben, ha csak egy pillanatra is, elfeledhetnék az őket gyötrő lelki szenvedéseket. Csakhogy ezeket a lelki szenvedéseket rólunk levanni nem lehet, mert ezek a szenvedések nem külsőek, hanem belsőek. De ha le lehetne is rólunk venni, én azt hiszem, hogy ettől még boldogtalanabbak lennének. Mert ha a szenvedések láttára a paradicsombeli igazak az ő végtelen szeretetüknél fogva megbocsátának is nekik és maguk közé hívnák őket, ezzel még jobban növelnék az ő kínszenvedésüket, mert még jobban élesztenék bennük a valódi, nemes és viszonzásra szomjazó szeretet tüzeit, pedig ez a szeretet már nem lehetséges. Alázatos szívemmel azonban úgy gondo-

lom, hogy e lehetetlenség felismerése végül is megkönnyebbülést szerezne nekik, mert elfogadnák az igazak szeretetét, holott ők nem képesek ezt a jóságot és megbékélést hasonlóval viszonzni, végre is valami másolatát mutatnák az igazi szeretetnek, melyet a földön megvetettek, és valami ahhoz hasonló dolgot cselekednének... Sajnálom, barátaim és testvéreim, hogy nem tudom ezt világosabban kifejezni. De jaj azoknak, akik a földön maguk pusztítják el magukat, jaj az öngyilkosoknak! Azt tartom, hogy ezeknél boldogtalanabb már nem is lehet. Azt mondják: bűn ezekért az Istenhez könyörögni! De az egyház sem közösi ki őket nyíltan, s én titokban azt hiszem, hogy ezekért is lehetne imádkozni. Hiszen nem haragszik meg Krisztus, ha ezeket szeretjük. Én az ilyenekért egész életemben imádkoztam magamban: bevalom ezt nektek, atyáim és tanítómestereim, sőt még most is mindennap imádkozom értük. Ó, vannak a pokolban is kevélyek és kegyetlenek, ellenére annak, hogy ezek kétségtelenül tudják a feltétlen igazságot; vannak, akik a kevély szellemnek, a Sátánnak egészen átadták magukat. Ezek már önként és vágyakozva választották a poklot, ezek már önkéntes kínszenvedők. Mert megtagadván az Istent és az életet, megátkozták magukat. Ezek a saját kevélységükkel táplálkoznak, mint hogyha a pusztában tévelygő éhes ember a saját vérére kezdené szívni. De soha jól nem laknak, a bűnbocsánatot megvetik, az őket hívó Istent megátkozzák. Nem nézhetik gyűlölet nélkül az élő Istent, és azt szeretnék, hogy az életnek istene ne legyen, hogy az Isten magamagát megsemmisítse és elpusztítsa azt, amit teremtett. Az ilyenek örökké égni fognak büszkeségük tüzeiben, esdekelní fogják a halált és a nemléte. De a halált meg nem érik.

Dosztojevszkij

RAMAKRISNA MONDÁSAI

Ne beszéljete a testvéri szeretetről! Szeressetek! Ne nyilatkozzatok a tanokról és a vallásokról. Csak egy vallás van. A folyamok mind az óceánba ömlenek. Menjenek, és hadd menjenek a többiek is. A nagy víz kiömlí, kitépi magát medréből és ömlí a korok, a fajok, a különböző lelkek törvénye szerint. A meder más, a víz ugyanaz – ömlíjete az óceánba.

Vannak keresztények és brahmahívők, akik a bűnben látják a vallás minden értelmét. „Ó, uram, bűnös vagyok, nézz le reám és bocsásd meg a bűneimet.” Elfelejtik, hogy a bűntudat a szellemiségnek csupán első és legalacsonyabb lépcsője. Az emberek nem vetnek számot a szokás hatalmával! Ha örökösen csak azt hajtogatod: bűnös vagyok, az örökkévalóságig az is maradsz. Ezt kell ismételni: nem vagyok rab, nem vagyok rab, ki köthet meg engem? A királyok királyának gyermeke, Isten gyermeke vagyok. Szabadítsd fel akarodat, és szabad leszel. Csak az ostoba ismétli szüntelenül: rabszolgaságban sínylődöm. S valóban rabszolgává lesz. Bűnös vagyok, és bűnössé lesz. Szabad vagyok. Az Úr nem az én Atyám? Csak a szellem lehet rabszolga. Szabad is csak a szellem lehet.

Vivekananda így szólt Ramakrisnához: Uram, láttad már az Istent?

Ramakrisna így felelt:

– Igen, fiam, láttam. Valójában úgy látom, mint ahogy téged látlak, csak őt sokkal élesebben látom, és őt meg is tudom mutatni.

Szabadon munkálkodni azt jelenti: nem várni semmi jutalmat, nem félni semmi büntetéstől, sem ebben, sem a másik világban.

Istent nem lehet a rítus hálójába csalni.

Nem kedvelem a vitákat. Isten túl van az okoskodás határain. Mindenben, amit látok, Istent látom. Mire jó még az okoskodás? Lépjetek a kertbe, egyétek a szent mangót, és távozzatok. Nem azért léptetek be, hogy a mangófa leveleit megszámoaljátok. Mit fecsérelnétek napjaitokat az újjászületés feletti vitákra? Jelent valamit az, hogy számíttatok helyes vagy sem?

Ramakrisna így szól: Akik a földi dolgokhoz ragaszkodnak, azok félnek a haláltól. De akit a világ nem kábít el, az a halált nem veszi észre. Nem egyszer a meditáció fokozta éberségben a világok határára emelkedve szemléltem a két lakhelyet, az életet ideát és az életet ott túl. És a kettőt elválasztó halál nem volt sehol. Szabaduljátok meg tehát a dolgokhoz való ragaszkodástól, és tüstént felfedezitek, hogy az élet az Egy. Az életnek az a megszakítása, amit halálnak neveznek, valótlanág.

Ramakrisna

EPIKUROSZ KERTJÉBŐL

Ismerek egy kilencéves leánykát, aki bölcsebb a bölcséknél. Azt mondta nekem a múltkor: „A könyvekben azt látjuk, amit nem láthatunk a valóságban, mert túl messze van, vagy mert már elmúlt. De amit a könyvekben látunk, azt rosszul látjuk és szomorúan. És a kisgyerekek ne olvassanak könyveket. Annyi jó látnivaló van, amit még nem láttak; a hegyek, a tavak, a folyók, a faluk és a városok, a tenger és a hajók, az ég és a csillagok.”

Nagyon is az ő nézetén vagyok. Egy óránk van élni, minek terheljük meg magunkat annyi mindenfélével. Minek annyit tanulni, ha úgyis tudjuk, hogy nem fogunk tudni semmit sem. Túlságosan a könyvekben élünk és nem eléggé a természetben, és hasonlítunk ahhoz az együgyű ifjabbik Pliniushoz, aki valami görög szónoklatot tanulmányozott, mialatt a Vezúv szeme láttára borított öt várost hamuba.

Nincs más dolgunk e világon, mint beletörődni. De a nemes lények a beletörődésnek a meglegedettség szép nevét tudják adni. A nagy lelkek szent örömmel törődnek bele a dolgokba. A kétkedés keservei, a lét általános bajai közt, az üres ég alatt is meg tudják őrizni az igazak ősi erényeit. Hisznek, akarnak hinni. Az emberi nem jótékonyossága tüzezi őket. Ez még nem minden. Buzgón megőrzik azt az erényt, melyet a keresztény teológia bölcsességében az összes többiek fölé emelt, mert azok feltételezik vagy helyettesítik azt: a reménységet.

Reménykedjünk, nem ugyan az emberiségben, mely felséges erőfeszítései dacára sem tudta kiirtani a rosszat a világból, reménykedjünk azokban a megfoghatatlan lényekben, kik folytatni fogják egy napon az emberi nemet, mint ahogy az emberi nem is a baromból folytatódott. Üdvözljük a jövő e szellemeit! Bízunk abban az általános nyugtalanságban, mely a faji kiválasztás anyagi törvénye. Erezzük ezt a termékeny nyugtalanságot, amint fejlődik bennünk; elkerülhetetlen és isteni cél felé vezérel minket.

Mindaz, ami csak újdonságánál vagy művészi jellegénél fogva értékes, gyorsan elavul. A művészi divat elmúlik, mint mind a többi. Vannak affektált mondatok, melyek olyan újak akarnak lenni, mint a híres szabászok műhelyeiből kikerült ruhák; nem élnek túl egy idényt. Rómában, a hanyatló művészet idejében, a császárnők szobrai a legutolsó divat szerint voltak fésülve; ezek a hajviseletek csakhamar nevetségesekké váltak; meg kellett őket változtatni, és a szobrokra márványparókákat raktak. Úgy illenék, hogy az e szobrok módjára megfésült stílust is minden évben újra kifésüljék. Így van az, hogy ebben az időben, melyben oly gyorsan élünk, az irodalmi iskolák is csak néhány évig, néha csak hónapokig élnek. Ismerek fiatal embereket, akiknek a stílusa már két-három nemzedék előtti és régiesnek látszik. Ez kétségkívül az ipar bámulatra méltó haladásának a terméke és ama gépeké, melyek magukkal ragadják a csodálkozó társadalmat. A vasút és a Goncourtok idejében még elég sokáig lehetett élni egy művészi írásmóddal. De a telefon óta az irodalom, mely függ a szokásoktól, leverő sebességgel változtatja képleteit. Azt valljuk tehát Ludovic Halévyvel, hogy az egyszerű forma az egyedüli, mely békésen ússza meg nem ugyan a századokat, ami sok volna, de az éveket.

Az egyedüli nehézség a stílus egyszerűségének a megállapításában van, és meg kell vallanunk, hogy ez nagy nehézség.

A természet, legalábbis abban a formában, amelyben megismerhetjük, és az élethez alkalmas körülmények között, nem mutat semmi egyszerűt sem, és a művészet nem követelhet több egyszerűséget, mint a természet. Mégis elég jól megértjük egymást, ha azt mondjuk, hogy ez a stílus egyszerű, ez a másik meg nem az.

Azt mondhatnám hát, hogyha nincs is önmagában egyszerű stílus, van olyan, amelyik annak látszik, és hogy úgy tetszik, éppen ez az, amely fiatalságát megőrzi. Nem marad más hátra, mint vizsgálni, honnan veszi ezt a szerencsés látszatot. És bizonyára azt fogjuk találni, hogy ezt nem annak köszönheti, mintha kevésbé volna gazdag különböző elemekben, mint a többi, de igenis annak, hogy oly jól formált egészet alkot, melyben úgy olvadnak össze az összes részek, hogy nem lehet őket egymástól megkülönböztetni. A jó stílus egyszóval olyan, mint az a napsugár, mely e percben szobámba lopózik, amint az ablaknál írok, és mely tiszta világát az őt alkotó hét szín benső egyesülésének köszönheti. Olyan a jó stílus, mint a fehér fény. Összetett, de ez nem látszik meg rajta. Ez ugyan csak kép, és tudjuk, mily keveset érnek a képek, ha csak nem a költő az, aki egybefűzi őket. De csak azt akartam tudatni, hogy a nyelvezetben a szép és kíváncsú egyszerűség csak látszat, mely egyedül a beszéd részeinek helyes és gazdaságos elrendezésében gyökerezik.

Nem tudván felfogni a szépet az időtől és a tértől elvonatkoztatva, csak akkor lehet örömet az elme műveiben, ha megtalálom a kapcsolatot, mely őket az élethez

fűzi. Hisszarlik durva cserepei jobban megszerettették velem az *Iliászt*; és több gyönyörűséget lelek a *Divina Commediában*, hogy ismerem a XIII. századbeli Firenze életét. Az embert és csak az embert keresem a művészetben. A legszebb költemény sem más, mint egy ereklje. Goethének van egy mély mondása: „Egyedül az alkalmi munkák maradandók”. De végeredményben nincs is más, mint alkalmi munka, mert minden a helytől függ és a pillanattól, melyben megfogant. Nem érthetjük és szeretethetjük őket értelemmel, ha nem ismerjük születésük helyét, idejét és körülményeit.

Gógós együgyűség volna azt hinni, hogy oly munkát teremtettünk, mely önmagában elegendő. A legkiválóbbnak is csak a régivel való kapcsolatai adják meg az értékét. Minél inkább fel tudom fogni ezt a kapcsolatot, annál inkább érdekel a munka.

Minél többet gondolkozom az emberi életen, annál inkább azt találom, hogy tanúnak és bírójának az Iróniát és az Irgalmat kell megtenni, mint ahogy az egyiptomiak is halottjaikhoz Isis és Neftisz istennőket hívták. Az Irónia és az Irgalom két jó tanácsadó; az egyik mosolyával kellemessé teszi életünket, a másik, sírván, felszenteli azt. Az Irónia, melyre hivatkozom, nem kegyetlen. Nem csúfolja ki sem a szépséget, sem a szerelmet. Szelíd és jóakaró. Nevetése enyhíti a bosszúságot, ő tanít minket arra, hogy kacagjunk a rosszakon és az ostobákon, akiket nélküle elég gyöngék volnánk gyűlölni.

A könyvek szeretete igazán dicséretes szeretet. Sokat csúfolták a könyvkedvelőket, és végre is lehet, hogy illik rájuk a csúfolódás; így van ez már mindenféle szerelmessel. De inkább irigyelni kellene őket, mert hiszen békés és hosszú nyúló gyönyörrel övezik életüket. Zavarba véljük őket hozni, ha azt mondjuk nekik, hogy nem olvassák könyveiket. De egyikük minden nehézség nélkül azt válaszolta: „És ti vajon esztek-e régi fajanszaitokból?” Lehet-e derekabb dolgot művelni, mint könyveket rakosgatni egy szekrénybe. Ez nagyon hasonlít, igazán mondom, ahhoz a fáradtságához, mellyel a gyermekek homokdombokat építenek a tenger partján. Hiába dolgoznak, és mindaz, amit összeraktak, hamarosan össze fog dőlni. Kétségkívül így van ez a könyv- és a képgyűjteményekkel is. De csak az élet bajait és a lét rövidségét kell érte okolni. A tenger elhordja a homokdombot, a végrehajtóbiztos pedig szét szórja a gyűjteményeket. És mégis nincs jobb dolgunk, mint homokdombokat csinálni tíz – és gyűjteményeket hatvanéves korunkban. Semmi sem fog megmaradni abból, amit létrehoztunk, és a könyvmolyok szerelme nem hiúbb a többi szerelemnél.

Anatole France

SZAVAK MÁGIÁJA

Az emberi nemnek jutott a dicsőség, hogy az örökkévalóság önmagából származó és magába zárt metafizikai szorongását – ami egészen más, mint az emberi tudaté – méhébe fogadja.

Költeni annyit jelent, mint az élet egy napját megsemmisíteni, egy kicsit meghalni. Költeni annyi, mint annak az egyetlen feladatnak szentelni az életet, amelyik az élet minden más törekvésétől különbözik.

Mostantól fogva személytelenné váltam... a szellemi univerzum egy potenciája vagyok, amely önmagát szemléli és kibontakoztatja, mégpedig azzal az eszközzel, ami valaha énem volt. A kibontakoztatás feladatát vállalnom kell, elengedhetetlen ez ahhoz, hogy az univerzum identitására ismerjen.

A lélek végső, magányos csendjére van szükségem és egy eddig ismeretlen felejtésre, hogy meghalljam magamban a rejtett hangokat.

Rátámaszkodni a papírlap kínálta fehérségre, ártatlanságának felavatójára, megfedkezve még a címről is: túl hangosan szólna az – és amikor egy sornyi töredék, egy szemernyi, mintegy odahintve megszületik és egyik szótól a másikig az esetlegest legyőzi, a fehérség egyszeriben ajándékképpen visszatér, sebezhetetlenül, s vele a teljes bizonyosság, hogy azon túl a semmi –, visszatér, hogy hitelesítse a csendet.

Állítom, a régi módszerek, és ami megmaradt belőlük, a költészet varázslata között titkos rokonság rejlik-felidézni szándékos homályban az elhallgatott tárgyat, az arra utaló, sohasem közvetlen szavakat, amelyek vele azonos csenddé válnak. Ez az alkotáshoz vezető művelet: míg végül, a szavak varázslója előtt lebegő idea határain belül, bizonyára felcsillan szemében a varázskép. *A vers, igéző villanás.*

Az örök mítosz: közösség a könyv által. Mindenkinek teljes rész.

Akárhányszor megjelentek valamely irodalmi folyóiratnak első számai, én az alkimisták türelmével, készen minden becsvágyat és élvezetet feláldozni, ahogy valamikor, hogy a Magnum Opus tűzhelyét táplálják ingóságait és hajlékuk gerendáját is feltűzelték – én mindig valami másról álmodtam és mást kíséreltem meg. – Hogy mit? Erre nehéz válaszolni. Egész egyszerűen egy könyv, egyetlen több kötetben felépített és előre megfontolt könyv, nem pedig a véletlen inspirációk gyűjteménye, legyenek azok még olyan csodálatosak... Többet mondok és azt mondom: a KÖNYV, mert meggyőződésem, hogy alapjában véve csak egy van, kísértsen az meg tudtán kívül bárkit, aki valaha is írt, akár a génuszt. A föld orfikus magyarázata, ez a könyv egyetlen feladata, ez az igazi irodalmi játszma: mert a könyvnek még ritmusa is, jöllehet élő és személytelen, egész a lapszámozásig ezen álom vagy Óda egyenleteinek mellérendelt része.

Egyikén azoknak a kivételes reggeleknek, mikor a szellem a hétköznapi alkonyát magáról lemosva a Paradicsomban ébredt, és túlságosan átítatva a halhatatlanságtól, nincs olyan kedvtelés, ami elől ne zárkózna el, ehelyett inkább a száműzetés derűjével tekint körös-körül. Az egész környezet tisztaságomat kívánja magára öltetni. Maga az ég sem ellenkezik velem és a jó ideje egyetlen felhő sem homályosította azúr elvetette szépségének iróniáját, a szépségét, amely meztelenül és elragadóan terjeszkedik a messzeségben. Drága óra – kegyelmi állapotát annál nagyobb gonddal

kell meghosszabbítanom, minél inkább belesüllyedek nap mint nap egy kegyetlenebe, de hatalmasabb erő bilincsel az Ostobasághoz, semhogy a személyes álmodozás varázslatának magaslatán időzhetnék, holott ezért akár életemmel fizetnék –, a Művészethez fordulok...

Egy észrevétlen átváltozás történik, és az iménti könnyedség lassan-lassan a tökéletesség érzésébe olvad. Egész spirituális lényem – a megfelelések kincstára, a színek arabos összhangja, az előbbi ritmus emléke és a Szó tudása – felébred, és izgalom fogja el a ritka költészet hatása alatt, amit oly bámulatos pontossággal idézek meg, hogy összjátékából maga a tisztánlátás születik, az egyetlen.

És most írni... mit írni, mivel visszautasítom a mámort, amit boldogsággal szemben hitvány sértésnek és durvának érzek. (Ne feledjük, én a szépségben nem gyönyörködöm, hanem abban élek.) Dicsérjem megváltó olvasmányomat? Nem! – holott valójában egy nagy himnusz hangzik fel a vallomásból, s enélkül képtelen lettem volna a természet feletti harmóniát, amelyben időzöm, őrizni; minden egyéb földi segítség ne rombolná le erőszakosan az ellentét megrázkódtatásával vagy izgalmával azt a másik egyensúlyt, amely istenségemben elmerít. Csak hallgatnom lehet – nem valamely a passzivitással rokon extázisban, hanem mivel az emberi hang itt elhibázott lenne – valamint a tó a mozdulatlan azúr alatt, amelyen még a nyári hajnalok fehér holdja sem ejt foltot, megelégszik a néma csodálattal, amivel a fényt visszaveri, s amit az elragadtatás megzavarna.

Hosszas elmélkedés szükséges: egyedül az áttetsző és tökéletes művészet elég szűzies ahhoz, hogy vallásos áhítattal formáljuk.

A szépség, Pulcheria mindig tisztavirág-életű, születik a Semmiből, az Úrból – és oda visszatér.

A nyelvek tökéletlensége, amennyiben többnyire nélkülözik a végsőt: lévén az írás gondolkodás, mellékes járulékok és suttogás nélkül, a még néma és halhatatlan beszéd; az idiómák különböző volta akadály a földön, hogy az ember kimondja azokat a szavakat, amelyek egyébként egyetlen csapással eltalálnák az igazságot.

Stéphane Mallarmé

SEBASTIAN MELMOTH PARADOXONAI

Az egyetlen dolog, amit az emberi természetről biztosan tudunk, az, hogy változik.

Az olyan ember, aki nem a maga módján gondolkodik, egyáltalán nem is gondolkodik.

Az, aki legtávolabb áll saját korától, leghívebben tükrözi azt vissza.

Én az életet sokkal fontosabbnak tartom, semhogy komolyan beszélhetnék róla.

A házasság igazi alapja a kölcsönös meg nem értés.

Csak kétféle tragédia van ezen a világon. Az egyik, ha az ember nem éri el azt, amit akar, a másik, ha eléri. Ez utóbbi sokkal rosszabb – ez az igazi tragédia.

Valami nem okvetlenül igaz, amiért egy ember meghal érte.

Mindenki a maga baklövéseit nevezi tapasztalatnak.

A lélek öregnek születik, de megfiatalodik. Ez az élet komédiája. A test fiatalnak születik, de megöregszik. Ez az élet tragédiája.

Mindaddig, amíg nem beszélünk valamiről, meg se történt. Csak azzal lesz valóvá, hogy kimondjuk.

Cinikus az az ember, aki mindennek tudja az árát, de semminek sem tudja az értékét.

Csak a sivár emberek nem ítélnék a külsőségek szerint. A világ igazi misztériuma az, ami látható, nem pedig az, ami láthatatlan.

Amit a művészet igazán tükröz, az nem az élet, hanem a néző.

Minden nő olyan lesz, mint az anyja: ez az ő tragédiája. A férfi sohasem lesz olyan: ez pedig az ő tragédiája.

Oscar Wilde

A POÉSIES-BŐL

A melankóliát felváltom a bátorsággal, a kétkedést a bizonyossággal, az elkeseledést a reménnyel, a gonoszt a jóval, a panaszokat a feladattal, a kételkedést a hittel, a szofizmákat a hűvös nyugalommal, a gőgöt a szerénységgel.

Századunk költői nyögdecselése mind szofizmus.

Az alaptételeket kérdés ne is érintse.

Elfogadom Euripidészt és Szophoklész, de nem fogadom el Aiszküloszt.

Ne tegyetek bizonyosságot a Teremtő ellen: az illetlenséggel, a rossz ízléssel.

Vessétek el a hitetlenséget: tegyetek így a kedvemért.

Kétféle költészet nem lehetséges – csak költészet van.

A szerző és az olvasó közt van egy nem egészen halk megegyezés. Eszerint az első betegnek mondja magát, s elfogadja a másikat mint ápolót. Az emberiség viasztalója a költő. A szerepeket önkényesen cserélik.

Nem akarom, hogy pozórnek bélyegezzenek. Emlékiratot nem hagyok hátra.

A költészet nem vihar, inkább termékeny, fenséges folyó.

A szavaktól az ideáig egyetlen lépés.

Azok, akik erősen elhatározzák, hogy embertársaikat utálni fogják, nem tudják. Az utálatot önmagukon kell kezdeniök.

Szellemed szüntelen kiárad medréből és a sötétség csapdájába, az önzés, a becsvágy durván kovácsolt csapdájába esik.

Az ízlés az alapvető erény, amely minden más erényt magába foglal. Ez az intelligencia csúcspontja.

A regény hamis műfaj, mert a szenvedélyeket csak a szenvedély kedvéért írja le: a morális tanulság hiányzik. Leírni a szenvedélyt, az semmi; elég hozzá egy kicsit sakálnak, egy kicsit keselyűnek, egy kicsit párducnak születni. Nem fontos. De leírni a szenvedélyt, hogy a magas moralitás alá rendeljük, mint Corneille, az már más.

Az igazi fájdalom és a remény nem egyeztethető össze. Akármilyen nagy legyen is az a fájdalom, a remény száz singgel magasabb. Nos, hadd maradjak nyugodtan azokkal, akik az igazat keresik. Le a patákkal, le a nevetséges szukákkal, a zavart keltő nagyképűekkel. Aki szenved, aki felbomlasztja a körülöttünk élő misztériumot, az nem remél. A költészet, amely a feltétlen igazságokat vitatja, kevésbé szép, mint az, amely nem vitatja. A bizonytalanság túlzása rosszul használt tehetség, kár az időért: mi sem könnyebb, mint bizonyítani.

A melankólia és a szomorúság a kételkedés kezdete. A kételkedés a kétségbeesés kezdete. A kétségbeesés a gonoszság különböző fokozatainak kezdete. Aki meg akar győződni felőle, olvassa *A század gyermekének vallomását*. Ha egyszer rálépett, a lejtő végzetes. Bizonyos, hogy a gonoszsághoz vezet. Ne bízzatok a lejtőben. Pusztítsátok el a gonoszt gyökerében. Ne üzzétek az ilyen jelzők kultuszát, mint: leírhatatlan, elmondhatatlan, csillogó, összehasonlíthatatlan, kolosszális – ezek szemérem nélkül hazudnak a főnévnek, amelyet meghamisítanak. Olyan ez, mint a fajtalanság.

Ha az ember az igazságra, minden igazság forrására, Isten tökéletes jóságára gondol, a gonosztól való tökéletes elérhetetlenségére – a szofizmák önmaguktól eloszlanak.

A kételkedés minden időben kisebbségben volt. Ebben a században többségben van. A kötelesség megsértését pórusunkon át szívjuk magunkba. Ez csak egyszer volt így – s többé meg nem ismétlődik.

Fogékonyak vagyunk a barátságra, az igazságra, az együttérzésre. Ó, barátaim, mi az hát, ami az erényhez még hiányzik belőlünk?

Amíg barátaim életben vannak, nem beszélek a halálról.

A halál szépségét csak az élet szépsége tudja megértetni.

Az ember akkor mond komoly dolgot, ha semmi különöset nem akar mondani.

Versben kell írnom ahhoz, hogy elkülönítsem magam a többi embertől?

Az emberi nem uralkodója a rend. Az igazság, az erény nem a legerősebbek.

A rábeszélés legjobb módja: nem rábeszélni. A kétségbeesés tévedéseink között a legkisebb.

A kevés megvigasztal. A sok elszomorít.

Küzdeni a rossz ellen, ez a rossz túlzott tisztelete. Ha megengedem az embereknek, hogy megvessék és hogy el ne feledjék, ez minden, amit tehettem értük.

A jelenség elmúlik. Én a törvényt keresem.

A fiatalság meghallgatja az élemedett korúak tanácsát. Határtalan önbizalma van.

A szív erényeinek biztosítéka a lángelme.

Az ember nem kevésbé halhatatlan, mint a lélek.

A nagy gondolatok az értelemből származnak.

Nem fogadom el a rosszat. Az ember tökéletes. Fejlődés van. A jó visszavonhatatlan. Az antikrisztusok, a lázadó angyalok, az örök kínok, a vallások – mind a kétség szülöttei.

A NAPLÓBÓL

A vita az igazságnak inkább elhomályosítására, mint felderítésére való. Az igazságnak a magányban kell megérnie. Ha megérett, olyan világossá válik, hogy vita nélkül elfogadják.

Nem elnyomni kell az észet, ahogy a hamis tanítók hirdetik, hogy az igaz vallást megismerjük, hanem megtisztítani és megfeszíteni, hogy mindent, amit eléje terjesztenek, megvizsgáljunk vele.

Az igazi vallás nem észbeli vallás; de az igazi vallás nem ellenkezik az ésszel.

Az ember élete csak akkor értelmes, ha szolgálatnak fogja fel.

Az ember igazi ereje nem a szenvedélyes törekvésben, hanem a zavartalan nyugalomban nyilatkozik meg.

Hogy az emberélet egyedüli célja halhatatlan lelkének tökéletesítése, már csak azért is igaz, mert a halállal szemben minden más cél értelmetlen.

A gondolat valódi mivoltában az igazság magyarázata; rossz gondolat csak egy van: végig nem gondolt gondolat.

Istent mindenki a maga módján foghatja fel. Isten törvényét azonban mindnyájunknak egyformán kell teljesítenünk.

Mindennek, amit csak látunk és amit csak el tudunk képzelni, eredete szellemi természetünkben van.

Elég az embernek pusztán testi lénynek tekintenie magát, és máris megoldhatatlan rejtéllyé, kibogozhatatlan ellentmondássá válik.

Nincs hatalmasabb, mint az alázatos ember: aki szabaddá teszi magát saját énségétől, az Istennel egyesül.

Ha jót teszel, légy hálás érte.

Olyan emberek között, akik gonosz életet élnek, minden jóra való törekvés nem szeretetet, hanem üldözést idéz.

Beléptél az életbe, anélkül hogy tudnád hogyan, de tudod, hogy te, mint ez a külön én, aki vagy, növekedtél, haladtál, aztán még tovább haladtál, elértél az út felére és hirtelen, nem lehet megmondani, az örömtől vagy az ijedtségtől megszállva, megbicsakolod magad, és nem akarsz elmozdulni, nem akarsz tovább menni, mert nem

tudod, mi van ott. De hiszen azt a helyet sem láttad, ahonnét jöttél, és mégis egyre csak jöttél. A bejáraton bejöttél és a kijáraton nem akarsz kimenni. Egész életed menetelés volt a testi léten át, mentél, sietve mentél és most egyszerre sajnálod, hogy az történik, amit mindig tettél. Ijeszt testi helyzetednek a testi halállal bekövetkező nagy változása, de ugyanilyen nagy változás történt megszületéseddel, és ebből reád nézve nemcsak rossz nem származott, hanem ellenkezőleg, valami olyan jó keletkezett, hogy nem akarsz megválni tőle.

Aki az isteni erő sugarát a világ legkisebb dolgában is felismeri, az magasztos felfogású és emelkedett törekvésű ember. Az ilyen ember becsüli önmagát. Megbecsüli a többi embert és nem veti meg a kicsiny ügyeket, hanem isteni tisztelet tárgyának fogja tekinteni azokat.

Nincs az a kimagasló hőstett, amit az életben véghez ne vihetnénk. Egész életünk legyen ilyen hőstett.

Minél kevésbé elégedett az ember magával és belső életével, annál inkább törekszik a külső társadalmi életben való megnyilatkozásokra.

Büntetni az orosz nyelvben annyit jelent, mint tanítani. Tanítani azonban csak példával lehet. A rossznak rosszal való megtorlása nem tanít, hanem demoralizál.

Az ember a tengerbe ejtett egy drága gyöngyszemet, és hogy azt visszaszerezze, nekiállt vödörrel kimeríteni a vizet. A tenger szelleme feljött a mélységből, és azt kérdezte: – Meddig folytatod ezt így? Az ember azt felelte: Amíg a tengert kimerítem és a gyöngyöt megtalálom. – A tenger szelleme felhozta neki a gyöngyöt.

Ne az emberek szeretetét keresd. Ne engedd, hogy szeretetük hiánya megtéveszsen. Az embert gyakran a rosszért szeretik és a jóért gyűlölik. Ne az embereknek, hanem Istennek igyekezz tetszeni.

Az ég bűneinkért haragszik reánk, a világ erényeinkért.

Lehetetlen nem hinni olyan elméleti tanításban, amelynek gyakorlati alkalmazása mindenkinek üdvösségét a legegyszerűbben valósítja meg. Nincs jobb próbája annak, hogy valamely tanítás igaz-e. A kereszténység tanai ilyenek.

Az ész rávezeti az embereket arra, hogy az élet törvényeit túllépjék. Ezeket a túllépéseket az emberek azonban annyira kellemeseknek találják és annyira megszokták, hogy igyekeznek elfojtani az észet, hogy ne gúnyolja többé őket.

Tolsztoj

A BARÁTRÓL

„Állandóan az egy, nagyon sok körülöttem – így gondolkozik a remete. – Örökké egyszer egy – az hosszabb idő után kettő!”

Az én és az engemet túl gyorsan feleselnek egymásnak: hogyan lenne ez kibíráható, ha nem volna barát.

A remete számára a barát mindenkor a harmadik: s a harmadik a parafa, amely megakadályozza, hogy a kettő beszélgetése a mélybe merüljön.

Ó, sokféle mélység leselkedik minden remetére. Azért vágyódnak barátira s annak magaslataira.

Hitünk másokban elárulja, amiben magunkban hinni szeretnénk. Vágyódásunk egy barát után az árulónk.

S a szeretettel igen gyakran csak az irigységet akarja az ember átugrani. S gyakran támad az ember és ellenséget csinál magának, hogy leplezze önmaga megtámadható voltát.

„Légy legalább az ellenségem!” – így szól az igazi tisztelet, amely nem merészel barátságért könyörögni.

Ha azt akarja valaki, hogy barátja legyen, tudnia kell háborút is viselnie érte, képesnek kell ellenségének is lennie.

Barátunkban az ellenséget kell becsülnünk. Nem tudsz a barátodhoz anélkül közeledni, hogy átpártolnál hozzá?

Barátjában kell kinek-kinek a legjobb ellenségét bírnia. Akkor kell legszorosabban a szívével egybeforrnod, amikor szembeszállsz vele.

Nem akarsz barátod előtt leplet viselni? Megtisztelő-e barátod számára, hogy úgy adod magad, amint vagy? A pokolba fog kívánni érte!

Aki nem csinál titkot önmagából, megbotránkoztat: ilyen komoly okotok van, hogy féljete a mezítelenségtől. Igen, ha istenek lennétek, akkor szégyenkezhetnétek a ruháért.

Nem ékesítheted magad elég szépen a barátodnak: nyílveesszőnek kell lenned a számára, vágynak az emberfölötti ember után.

Láttad már a barátodat aludni – hogy megtudhasd, milyen is? Egyébként mi is a te barátod arca? Saját arcod durva és tökéletlen tükörben.

Láttad már a barátodat aludni? S nem riadtál vissza, hogy a barátod ilyen? Ó, barátom, az ember olyasvalami, akit felül kell múlni.

A megsejtésben és az elhallgatásban mesternek kell lennie a barátnak: nem mindent kell látni akarnod. Álmodban kell rájönnöd arra, amit a barátod ébren cselekszik.

Résztéved ne legyen annak kitalálása: hogy tudd elébb, barátod akar-e résztvétet. Lehet, hogy a töretlen szemeket szereti benned és az örökkévalóság tekintetét.

Rejtőzzön kemény kéreg alá a barátoddal együtt érző szeretet, csorbuljon ki az átharapásában a fogad. Így lesz meg a finomsága és az édessége.

Friss levegő, magány, kenyér és orvosság vagy-e a barátod számára? Van, aki saját bilincseit nem tudja megoldani, és barátja számára mégis megváltó.

Rabszolga vagy? Nem lehetsz barát. Zsarnok vagy? Nem lehetnek barátaid.

Nagyon is sokáig rejtőzött a nőben a rabszolga és a zsarnok. Ezért az asszony még nem képes a barátságra: csupán a szerelmet ismeri.

A nő szerelmében igazságtalanság van és vakság mindazzal szemben, amit nem szeret. És a nő felismerő szerelmében is még mindig roham és villám és éj van a fény mellett.

A nő még nem képes a barátságra: az asszonyok még mindig macskák és madarak. Vagy legjobb esetben tehenek.

Még nem képes a nő barátságra. De mondjátok, férfiak, közületek ki képes hát a barátságra?

Ó, a ti nyomorúságtok, férfiak, és a ti lelketek zsugorisága! Amennyit ti a barát-nak adtok, annyit én még az ellenségnek is adni akarok, s még csak szegényebb sem akarok lenni általa.

Van pajtáság: legyen barátság!

Ím, így szóla Zarathusztra.

A FELEBARÁTI SZERETETRŐL

Sürgölődtök a felebarát körül, és szép szavakat találtok erre. Ám én azt mondom nektek: a felebaráti szeretet a rossz szeretet önmagatok iránt.

A felebaráthoz magatok előtt futtok, s ebből erényt akartok csinálni; de én átlátok a ti „önzetlenségteken”.

A Te régibb, mint az Én: A Te-t már szentként mondták ki, amikor még nem mondták ki az Én-t; így az ember siet a felebaráthoz.

A felebaráti szeretetet hirdetem nektek? Sokkal inkább azt, hogy fussatok a felebaráti közelség előtt, és hirdetem a távoli szerelmét!

A közeli szerelemnél magasabb rendű a távoli és a jövőendő szerelme; az emberek iránti szeretetnek fölébe helyezem a dolgok és a fantomok szerelmét.

Az a kísértet, amely mögötted fut, testvérem, szebb, mint te vagy: miért nem adod át neki a húsd és a csontjaidat? Te azonban félsz, és futsz a felebarátdhoz.

Nem tartotok ki eléggé önmagatok mellett és nem szeretitek magatokat eléggé: szerelemre akarjátok csábítani a felebarátot és magatokat tévedésével meg akarjátok aranyozni.

Azt akarnám, hogy ne érétek be egynémely felebaráttal és azoknak szomszédaival; önmagatokból kell a barátot és annak túlcsonduló szívét megalkotnotok.

Tanút hívtok, ha jót akartok magatokról mondani; és ha sikerül félrevezetnetek, hogy jót gondoljon felőletek, magatok is jót gondoltok önmagatok felől.

Nem csupán az hazudik, aki tudása ellenére szól, hanem az csak igazán, aki annak ellenére is beszél, hogy nem tud. S így beszéltek magatokról a társaságban, és magatokkal meghazudtoljátok a szomszédot.

Így szól a bolond: „Az emberekkel való érintkezés megrontja a jellemet, különösen, ha valakinek nincs.”

Az egyik megy a felebaráthoz, mert keresi magát, és a másik, mert el szeretné magát veszíteni. Téves szeretetek önmagatok iránt magányotokból fogságot csinál.

A távoliak azok, akik a közeli felebaráthoz való szeretetért fizetnek; és ha öten együtt vagytok, azért egy hatodiknak mindig meg kell halni.

Nem szeretem az ünnepeiteket sem: nagyon sok színészt láttam ott, s a nézők is gyakran úgy viselkedtek, mint a színészek.

Nem a felebarátot hirdetem nektek, hanem a barátot. A barát legyen számotokra a föld ünnepe és az emberfölötti ember előhírnöke.

A barátot hirdetem nektek, s az ő csordulásig telt szívét. De tudnia kell az embernek szomjas szivacsnak lenni, ha azt akarja, hogy egy csordultig telt szív szeresse.

Hirdetem nektek a barátot, akiben a világ készen áll, a jóság kelyhét, az alkotó barátot, akinek mindig van egy elajándékozni való kész világa.

És amiként a világ szétperdült számára, akként áll a forgásban össze, mint a jó megvalósulása a rossz által, s mint a céloké a véletlenből.

A jövő és a távoli legyen a te más oka: barátodban kell az emberfölötti embert mint önmagad okát megszeretned.

Testvéreim, nem a közeli felebarát szeretetét hirdetem nektek: hanem a távoliak szerelmét.

Ím, ígyen szóla Zarathusztra.

Nietzsche

HUSZADIK SZÁZAD

A VILÁGBÉKÉÉRT

Őszintén gondolkozni, még ha mindenki ellenére cselekszik is, annyit jelent, mint mindenkiért cselekedni. Az emberiségnek szüksége van arra, hogy azok, akik szeretik, szembeforduljanak vele és fellázadjanak ellene, mikor kell. Nem azzal szolgálod az emberiséget, ha lelkiismereted meghamisítod, hogy hízelegj neki, hanem ha megvéded lelkiismeretedet és értelmed sértetlenségét az ő hatalmi visszaéléseikkel szemben: mert ezek is az ő hangjai közül valók. És őt árulod el, ha magadat elárulod.

A szabadság lényege, hogy szabad ember egymagában is törvénye a világegyetemnek, öntudatos törvény, amely egyedül van hivatva, hogy egyensúly gyanánt szolgáljon a mindent eltipró gépezetnek. Látom az Általános Lényt, aki még három-negyed részben belé van tapadva az agyagba vagy héjba, vagy a kőbe, s alá van vetve az anyag kérlelhetetlen törvényének, melybe beleágyazódott. Csak tekintete és lélegzete szabad. Remélem – mondja a tekintet. Akarok – mondja a lélegzet. És e kettőtől támogatva igyekszik kibontakozni. A tekintet és a lélegzet mi vagyunk: a szabad ember az.

A halál uralkodik a világon! Élők, rázzátok le igáját. Nem elég, hogy megsemmisíti a népeket. Azt akarja, hogy dicsőítsétek és énekelve rohanjatok a halálba; uralik pedig azt kívánják, hogy ünnepeljék tulajdon áldozataikat... „Ez a legszebb és legirigylésreméltóbb sors!” – Hazudnak! Éljen az élet! Egyes-egyedül az élet szent. És az élet szeretete a legeslegelső erény. De a mai emberben nincs meg. Ti nem szeretitek az életet, ti, akik nem tudjátok jobb hasznát venni, mint koncul dobni a halálnak. Terhetekre van saját életetek: nektek, gazdagoknak, polgároknak, a múlt szolgáinak, konzervatívoknak, akik étvágytalanságból, erkölcsi diszpepsiából, keserű szívvel-szájjal, unalomból, duzzogva félreálltok – és terhetekre van nektek is, proletárok, szegények, szerencsétlenek, akiket elcsüggeszt az a sors, amely nektek jutott. Életetek keserű küsszerűségében, a változás reménytelen voltában (ti kishitűek!) egyetlen vágyatok, hogy valami erőszakos cselekedettel szabaduljatok ki belőle, mely fölébe emel benneteket a mocsárnak, legalább egy pillanatra – az utolsó pillanatra.

Halni és pusztítani. Dicső dolog! Élni kellene! És ti ezt nem tudjátok. Nem vagytok rá méltók. Sohasem ízleltétek meg az élő pillanat, a fénysugárban keringő öröm áldását. Halódó lelkek, akik azt kívánják, hogy haljon meg minden velük együtt; beteg testvérek, akiknek kezünket nyújtjuk, hogy megmentjük őket, s akik örjögve húznak le bennünket magukkal az örvény fenekére...

Jaj nektek, írástudók és farizeusok, jaj nektek, álszenteskedők! Politikusok és papok, művészek, írók, halálnak koriteusai, belülről mind telve vagytok csontokkal

és rothadással. Bizony, fiai vagytok ti azoknak, akik Krisztust megölték. Miként azok, ti is összetöritek az emberek vállát, szörnyű terhekkal, amelyekhez magatok kisujjaitokkal sem nyúltok hozzá. Keresztre feszítitek ti is, mint azok; és akik segíteni akarnak a szerencsétlen népeken, akik eljönnek közétek, kezükben hordva a békét, az áldott békét, azokat börtönre vetitek és szidalmazzatok, s miként az Írás mondja, városról városra üldözenditek, míg csak a földre kiontott vér eső gyanánt nem hull vissza reátok.

Ember, nem igaz az, hogy a halottak rabszolgái vagytok, s hogy ők jobbágyok gyanánt béklyóznak benneteket a földhöz. Ti élő emberek fiai vagytok és elevenek vagytok magatok is. Legyetek szabadok! Közületek mindegyik maga az Ember – nem az a romlandó hús, mely a sírokban bűzölög, hanem az életnek pattogó tüze, mely megtisztítja a rothadást, felfalja a századok fekvő hulláit, s mint örökké új, mint örökké ifjú tűz, átövezi a földet égő karjaival. Legyetek szabadok!

Romain Rolland

MIÓTA A VILÁG VILÁG...

Vajon milyen sor idő és milyen világkép jár az eszünkben, mikor ezt mondjuk: „mióta világ a világ”? Gondolat és érzelm tán az idő elején fakadt, de mindenesetre régtől fogva él, mert „mióta a világ világ”, az ember mindig ezt meg ezt tette, és így vagy úgy hitte a dolgokat. A kötőző azt hiszi, hogy az ó- és újvilág útjain mindig is ugyanúgy törték a követ, ahogy ő. Ez a kötőző felfogása, meg azé, aki nála nem különb. Így gondolkodik például az a bíró is, aki képtelen elképzelni, hogy a századok folyamán akadt már pillanat, mikor nem volt büntetőtörvény és végrehajtó hivatalnoksereg. Amit most látunk, mindig látható volt, ezt fújja kicsi és nagy a társadalmi létra minden fokán. E közhely rejtett értelmét hiába keressük. Nyilván úgy áll a dolog, hogy amit a múltban és állandóan látunk, az a jövőben sem lesz elrejtve előlünk, és így Istennek sem adatik engedély, hogy új dolgokat teremtsen.

De ha már a változhatatlanba beletörődünk is, afelől továbbra is bizonytalanok maradunk, milyen is hát az a világ, melyről ily határozottan merünk beszélni. Az Evangélium szerint a hányattatás olyan nagy lesz, aminőhöz hasonló a világ kezdete óta nem volt, sőt nem is lesz. Ettől ugyan sem a kötőző, sem a merev bíró nem lesz okosabb, de a textus intő figyelmeztetés, mely megcáfolja a világ állandóságába és *ne varietur* jellegébe vetett hitünket. Mert elég egy pillanat, hogy a világ megforduljon és régi arculatát elveszítse.

Ha az Elveszett Paradicsomból ostobán és megalázottan visszatérünk és a Thébába vezető út lépcsőjén fenyegetőn és titokzatosan alkalmatlankodó régi szavak értelmét vizsgáljuk, akkor a fenti közhelyre egyszerre fény derül. A misztikus értelmezés szerint ugyanis a világ a Sátán birodalma. Így már világos a dolog.

„Mióta a Gonosz gonosz”, vannak kötelességek és emberek a világon, és vannak ostobák is, és az utca mindenkié. Van nagyvilág és kisemberek világa, van tudós világ, irodalmi világ, katolikus világ és félvilág, és vannak emberek, akik kellő hero-

izmus híján, és mert az emésztés nem zavarja őket, azt hiszik, hogy sohasem halnak meg.

Léon Bloy

HANG INDIÁBÓL

Nem hallottad csöndes lépteit?

Jön, jön, mindig jön.

Minden pillanatban és minden korban, minden nap és minden éjszaka –jön, jön, mindig jön.

Sok-sok dalt zengtem én, elmém sokféle hangulatában, de minden hang azt hirdette: jön, jön, mindig jön.

Napsugaras tavasz illatterhes napjaiban az erdei ösvényen: jön, jön, mindig jön.

Nyári éjszakák esős homályában, a felhők mennydörgő szekerén, jön, jön, mindig jön.

Minden bánatomban az Ő léptei súlyosodnak szívemre, s az Ő lábainak aranyos érintése ragyog fel örömömben.

Nem eszméltem a pillanatra, amikor először léptem át az élet küszöbét.

Minő hatalom készítetett arra, hogy létem felnyílják e nagy misztérium számára, mint a bimbó éjféle erdő mélyén! Midőn éltem reggelén a fényre emeltem szememet, abban a pillanatban megéreztem, hogy nem vagyok idegen e világban, hogy a név és alak nélküli Kifürkészhetetlen karjaiba vett anyámnak képében.

Ugyanez az ismeretlen a halálban éppen így meg fog jelenni számomra: mintha öröktől fogva ismertem volna. És mivel szeretem az életet, tudom, hogy a halált éppúgy fogom szeretni.

A kisgyermek felzokog, amidőn anyja elveszi jobb kebléről, hogy már a következő pillanatban vigaszt találjon a bal keblén.

Rabindranath Tagore

A KIVEZETŐ ÚT

Van-e Isten, vagy nincs? Manapság ez körülbelül a legérdektelenebb kérdés. Nemrég valaki meg akarta ölni Istent. Nyomorult örütség! – egy halottat megölni!

Egyébiránt: akár él Isten, akár meghalt, mit törődnek az emberek Istennel? Mire való nekik az Isten? Meztelenek – Isten nem öltöztette fel őket; szolgák – Isten nem szabadította fel őket; éhesek – Isten nem etette meg őket. Az állatnak nincs Istene, de az ember rosszabbul él, mint az állat. Tegyétek először emberré az embert, aztán beszélhettek neki Istenről.

Mivel feleljen erre az ember? Szavakkal – azt szégyellnie kell; tettekkal pedig – hol is vannak a mi napjainkban a vallásos tettek? Hogyan tudjuk, nem bebizonyítani, hanem megmutatni, hogy a vallás a legfontosabb az emberi tettek között? Ha a vallásos élményből végképpen és visszahozhatatlanul kiveszett valami, hát az a vallásos

tett iránt való érzék. Amíg a vallásról mint ideálról beszélünk, mindenki egyetért, vagy legalábbis: senki sem mond ellent; egyébként alighanem abból az okból, mert mindenkinek mindegy. De alig próbáljuk meg a vallást a reális valósággal összekötni, vagy mint bolondok, vagy mint gazfickók állunk ott, mert amennyire a mai emberiség vissza tud emlékezni, a vallás egyetlen szociális valósága a megcsaltak butasága és a csalók komisszája.

Isten meghalt az emberiségben, de nem halt meg az emberben; a társadalomban, de nem a személyiségben, az összességben, de nem az egyesekben. A vallásos érzés a legmagasabb metafizikai határa az önfenntartás fizikai érzésének – olyan határ, amelyet csak az ember ér el: az egyetlen állat, amely ismeri a halált. Tudom, hogy meghalok; de élni akarok a halál után is – ez a vallás kezdete. Éppen a vallás az, ami az ember nevű fajt mind a többi állattól megkülönbözteti: az ember a vallásos állat.

Még az olyan emberek is, akiktől minden vallás idegen, kénytelenek elismerni, hogy az élet célja és értelme a boldogság, s hogy a boldogság: szeretet. Szeretni annyit, mint örülni, hogy szeretetünk tárgya: van, s azt akarni, hogy mindig is legyen. Nem akarni, hogy legyen, belenyugodni abba, hogy ne legyen, annyit, mint nem szeretni. A szeretet reális és egyben transzcendentális igenlése a létnek. A halál reális és egyben transzcendentális tagadása ennek a létnek, megsemmisítése a személyiségnek. Minden életet legyőz a halál. Hogy az életnek értelmet adjunk, a szeretetben kell igenelnünk a személyiség örökös létét; de a halál, amely a személyiséget megsemmisíti, szétrombolja a szeretetet is, az életnek az ember számára egyedül lehetséges értelmét. Hogy ezt a kényszerítő antinómiát megfoghassuk, szükségünk van a szeretet és a halál élményére. Tudatos életének egy bizonyos pillanatában minden embert a vallás kényszerítése elé állítja létnek két legnagyobb realitása: a szeretet és a halál. Azért tudja minden ember többé vagy kevésbé, hogy mi az Isten, mert többé-kévesbé tudja, hogy mi a szeretet és a halál.

Ha a szeretett lény meghal, a szerető nem szűnik meg szeretni. Ez vagy csoda, vagy örültség. Hogyan szerethetek egy halottat vagy olyan embert, aki meghalhat, akinek meg kell halnia? Ugyanazt az egyéni létet, amelyet a halál föltétlenül tagad, nem igenli-e rám nézve éppoly föltétlenül a szeretet? Tudom, hogy a szeretet az életem lényege, és csak azért, csak azáltal élek, hogy szeretek. De hogyha elismerem, hogy a halál a személyiséget megsemmisíti, és mégis szeretem a halottat, a halandót – akkor akaratommal igenlem azt, amit eszemmel tagadok; igenlem, hogy van valami, akarom, hogy mindig is legyen valami, amiről tudom, hogy nincs többé, vagy holnap nem lesz már. Egy és ugyanazt a dolgot tagadom és igenlem – hiszen ez örültség! Addig szeretek és élek, amíg örült vagyok: de ha visszatérek az észhez, megszűnök élni. Életem tagadja az eszemet, eszem tagadja az életemet. Két dolog közül tehát csak egy marad: vagy belenyugodni ebbe az értelmetlenségbe, lemondani az észről és átengedni magunkat a gyógyíthatatlan örültségnek; vagy pedig anélkül, hogy meghajolnánk a kivezető út megtalálásának empirikus lehetősége előtt, egy immár nem empirikus, hanem transzcendentális kivezető utat keresni.

Ezt a kivezető utat a vallás mutatja meg nekünk.

Merezskovszkij

A SZELLEMRŐL

Minden kor embere azt tartja, hogy a szellem, bár a test kisugárzása csupán, mégis túléli a testi világot.

Oktalan dolog illúziót látni abban, amiben mindenki hisz, és elfogultság volna az általános meggyőződést tudatlanságnak és hiszékenységnak bélyegezni. A kritika nyomán éppen nem szűnik meg a hit, és közepes gondolkodásra vall, ha a meg nem értett dolgokat nem-létezőknek hisszük. A hullámok világában például érzékelésünk a semminél is kevesebb.

Ha a dolgokban nem hiszek, ha mindenben kételkedem, önmagamban akkor sem vesztetem el hitem, mert magamban érzem a minden kételynek ellenszegülő sötéten hatalmas elemet, és bárhogyan nevezzük is a tudat e lényeges magját: akár élő szellemnek mondjuk, akár kétkedő monásznak, létezésében nem kételkedhetünk, mert az élet itt nem tűr kételkedést. Megismeréséhez pedig a szeretet vezet el, mert ez a magunkból való kilépésnek és a másba való átömlésnek szenvedélye.

Az én gyakran vágyik eldobni magától a test terheit és hevesen áhítja a megszabadító változást. A szerelem, mint annyi szenvedély, akkor óhajtja a halált, mikor a szenvedély célhoz ér. A laboratóriumban méricskélő tudakos azt mondaná ugyan, hogy ez a fáradt test gyengesége csupán. Pedig e lendület a szerelem mélyéből, a szerelem teljességének pillanatában ered, a test elernyedése előtt, s az erők szívében. Mert erősek azok, akik magukénak mondják az igazi szenvedély ritka erejét.

Nem tudjuk, hogy a szellem és a test külön életet élnek-e, s a szellem kisugárzásának módja is ismeretlen. De mindenesetre nehezebb hinni a lélek elpusztulásában, mint abban, hogy a test elomlik. A szerelem örökkévalónak hiszi magát. Hogy e szónak: örökkévalóság, van-e értelme, nem tudom. De az érzés bizonyossága önmagában van, akár az életé. Milyen nyomorultul üres, mélység nélküli és sivár az a tudat, melyet nekünk szán a világ! A tudósok kinevethetik a szellemet, de bizonyítékaikon csak mi fogunk nevetni. De rászédnek-e valóban, s ha igen, ki tesz bolonddát? A szellem örökkévalósága bizonyára látszat, de talán van az örök jelenvalóságnak is törvénye. A tiszta lélek számára minden jelenvaló. Az idő a testet öltött gondolat illúziója, a test földi mozgásának ábrája. Goethe is erre gondolt egy este, mikor Schiller szellemének sugallatára az örök életről elmélt.

A szellemekkel is üzérkedés folyik, akár a testtel. Mindenütt vannak csalók és ostobák. Undor fog el, ha arra gondolok, hogy a legnagyobb lelkek pénzsóvár szélhámósoknak és ostoba kísérletezőknek kénytelenek engedni, akik Beethovennek hamis hangokat és Shakespeare-nek ürülékgondolatokat tulajdonítanak.

De nem is erről van szó. Bohócok és piszkoskezű szélhámósok sem tudják eloszlatni azt a hitet, hogy a síron túli fenséges titok más, mint a semmi. Az effajta népség éppoly méltatlan az örök lélekhez, ha van ilyen, mint a nagy költőkhöz a kontárok hada.

Talán nem is olyan együgyű az az egyszerű lélek, amelyik asztalt táncoltat és apró kopogások útján érintkezik a szellemekkel. Sok ilyen lelket a remény éltet, többeket a nagylelkűség vezet. Nem félnek a haláltól. Nem egy egyszerű embert ismerek, aki az örök életnél jobban szereti a megsemmisülés gondolatát, s ha módjában lenne,

tudná, mit válasszon. Az örökkévalóság, kivált a szellemé, megborzasztja az ilyen embert. Ha az élethez ragaszkodunk, akkor a testet és annak örömeit szeretjük, s csak az átmenetitől félünk, mely a véghez vezet, de nem a haláltól.

André Suarés

A JELMONDATOKBÓL

AKI a művészetet történeti vagy gondolati úton közelíti meg, nem kerüli el a veszélyt, hogy a legrosszabbat meg a legjobbat egyaránt anyagnak lássa. Ez esetben ami csak a látszat és véletlen, ugyanolyan értékűnek mutatkozik, mint az, ami lényeg és őanyag. Így válhat egy tudomány – amely pedig az életé – vértelen számtanná.

MAGAS kiműveltség, soksarkú kicsiszoltság híján nem lehet fölismerni a taglejtések finomságát és ritmusát. Fogalmi esztétikát csak a barbárok üznek.

SOHA még ilyen uralma a tömegeknek, soha még ilyen terméketlensége a magában álló ember tettének! Vannak idők és alkalmak, midőn a művész indíttatva érzi magát, hogy csatabárdot ragadjon a többiekkel együtt, de ma, mint az örök tüzek öre, fölötte áll a világok, államok, társadalmak hánykolódásának.

HIÁBA panaszkodnak afelől, hogy a művész nem veti magát alá a mindenkire egyaránt érvényes, uralkodó általánosságoknak. e csak a valódi természeti törvényeknek tartozik engedelmeskedni. Ami ma általános, az már nem a lényeges normák erejéből, se nem belső ösztönzések nyomán keletkezett, hanem véletlen megalakulásból és gazdasági szükségből. Abban a Birodalomban, ahol a legfőbb törvényt a Szellem szabja meg, ma már csak egyedül a Művész élhet, s vele talán még azok a szemlélődők, akik függetlenítették magukat. A művészet ma valóban: „szakítás a társadalommal”.

A MŰVÉSZEKET gyakran gáncsolják perverz hajlamaik miatt. Viszont mi is csodálkozunk azon a sok apró és nagy dolgon, amit a polgár szeret. Micsoda bőséges romlottság és perverzítás lakozik abban az ízlés és értelem nélküli „berendezésben”, melyet a saját ámitására maga köré halmoz.

NAGY ELŐDEINKNEK a művészetben megadatott, hogy érintetlen, szűzi világuk fölé a teljesség épületét emeljék. Innen az ő megközelíthetetlen, gyakorta példaul elénk állított nagyságuk. Nyomukba csak a legbensőségesebb érzület, szeretetben bővelkedőbb szemlélet, összeszedettebb kidolgozás révén léphetünk. Amit ők irtatlan erdőben, televény talajon leltek, azt nekünk a mélységből kell kiaknázunk.

A SZELLEM, amíg a maga legsajátabb képére alakítja a távolságot és múltat, elérkezik közvetlen jelenkora és a személyiség birodalmába. Lényeges csak az, hogy művészileg alakítsa az életet. Hogy milyen életet? – Az mindenképpen érdektelen.

A MŰVÉSZET mindaddig nem nyerheti meg a társadalom szélesebb köreit a maga számára, amíg az emberek nem tudnak különbséget tenni a mű lényeges hatása és elbeszélte tárgyának közönséges izgalma között. Műértésre csak azoknak nyílik alkalmuk, akik képesek fölfogni az alkotás ritmikus voltának hatását.

A NAGY MŰ kettős hatást gyakorol a szellemre. Egyfelől heves lelkesedést vált ki, amely pillanatnyi, soha vissza nem térő, s gyakran a megértéssel sem jár együtt, másfelől fokról fokra való behatolás útján tiszta élvezetet, mely bármikor föléledhet.

A KÖLTEMÉNY valamely eseménynek legmagasabb és végső érvényű kifejezése: nem gondolatot, hanem hangulatot közvetít. A festészetben tagolás, vonal és szín hat, a költészetben: kiválasztás, mérték és hangzás.

CSUPÁN középszerű iparosmunkát végeznek, akik gondolatok kifejezése, történetek elmondása közben a tényeket fedő szavakra időmértéket és rímet erőltetnek. Vajon méltó lenne-e egyáltalán az értelmes lényhez a rímekkel, verslábakkal üzőtt játék, ha ezek nem valamilyen ellenállhatatlan ének dallamaként törnének fel? Rímek, gondolatok, sőt képek is gyakran csak arra szolgálnak, hogy testet adjanak e dallamnak.

TÉVEDÉS, hogy egy vállalkozást csak nagy szellemek nagy gondolatai mozdítanak elő. Végtelen fontosságú a kicsinyebbek nevelése, vezetése. Abba a légkörbe kell vezetni őket, amelyben majd a nagy gondolatok lélegzetvételt táplálhatják.

Stefan George

AZ ISMERETLEN BARÁTHOZ

1.

Ne ütközz meg, Nathanael, a nyers címen, amit e könyvnek adnom tetszett; elnevezhettem volna Menalkasnak is, de Menalkas, akárcsak te magad, sohasem élt. Az egyetlen emberi név, amely alá e könyv rejtőzhetnék, a magamé; de hát hogy is merhettem volna azt írni fölébe?

Egyszerűen, minden fölkészülés, minden tekintet nélkül kezdtem bele, s ha néha oly tájakról írok benne, amiket nem láttam, illatokról, amiket nem szívtam, tettekről, amiket nem követtem el – vagy terólad, Nathanael, akivel sohasem találkoztam –, nem álszentség az, és ezek a dolgok éppoly kevésbé hazugságok, mint e név, Nathanael, jövőd olvasóm, melyet neked adok, nem ismerve még a tiédet.

S miután elolvastad, dobd el ezt a könyvet – és távozz el. Azt szeretném, ha a távozás vágyát oltaná beléd – hogy eltávozz, mindegy honnan, a városodból, családot köréből, a szobádból vagy a gondolataidból.

2.

Most pedig, Nathanael, dobd el ezt a könyvet. Rázd le magadról. Hagyj el engem. Hagyj el, már fárasztasz, már visszavetsz. Az eddig úgy magasztalt szeretet irántad most már terhemre van. Belefáradtam a színlelésbe, hogy neveljek valakit. Mondtam-e valaha, hogy hasonlónak kívánlak magamhoz? Azért szeretlek, mert különbözöl tőlem; csakis azt szeretem benned, amiben különbözöl. Nevelni! Ki mást is nevelhetnék, mint önmagamat? Nathanael, megmondjam-e neked? Én szakadatlanul magamat neveltem. Most folytatom. Semmi mást nem tudok becsülni magamban, mindig csak azt, amit ezután fogok tenni.

Dobd el a könyvemet, Nathanael, semmiképp be ne érd vele. Ne is gondold, hogy bárki más megtalálhatja a te igazadat; jobban őrizkedjél ettől, mint bármitől. Ha én válogatnám ki ételeidet, nem volna étvágyad, hogy megedd; ha én készíteném el ágyadat, nem volnál álmos, hogy belefeküdj. Dobd el a könyvemet; gondolj arra, hogy ez csupán egyike az ezer lehetséges állásfoglalásnak a világgal szemben. Te keresd meg a magadét. Amit más éppen olyan jól megtehetne, ne tedd. Amit más éppen olyan jól megmondhatna, ne mondd – amit éppen olyan jól megírhatna, ne írd meg. Ne ragaszkodj magadban semmi egyébhez, csak amiről érzed, hogy sehol mássutt nem található, csak benned, és türelmetlenül, vagy türelemmel, de, ó, alkosd meg magadból a leghelyettesíthetlenebb lényt.

André Gide

AZ ERŐSZAKNÉLKÜLISÉG

Aki erőszaknélküli akar lenni, annak nem szabad haragot éreznie megsértője iránt. Nem szabad rosszat kívánnia neki. Nem szabad átkoznia. Nem szabad testi sértést okoznia neki. Nyugodtan kell fogadnia minden rosszat, amit üldözője vele szemben alkalmaz. Az erőszaknélküliség tehát teljes ártalmatlanság. A teljes erőszaknélküliség: teljes hiánya minden rosszakaratnak, bármi vagy bárki iránt, ami van, vagy aki él. Magában foglalja az emberinél alacsonyabb rendű életet, és még a vadállatokat és kártékony férgeket sem zárja ki. Nem arra való, hogy pusztító indulatunkat táplálja. Ha ismernők Teremtőnk szándékait, az említett élőlények számára is felismernők az őket megillető helyet a Teremtés művében. Az erőszaknélküliség tehát alkalmazásában nem egyéb, mint jóakarát minden léttel szemben. Tiszta szeretet. Fölleltem a hinduk szentírásaiban, a Bibliában és a Koránban.

Az erőszaknélküliség a tökély egyik állapota. Jelenti a célt, amely felé az emberiség természetből fogva, ha talán öntudatlanul is, halad. Az ember nem válik istenivé, ha eléri azt a fokozatot, hogy a hibátlanság megtestesítője lesz. Talán csak akkor válik igazán emberré. Azon a fokon, amelyen ma állunk, részben emberek, részben állatok vagyunk, s tudatlanságunkban és önhittségünkben azt állítjuk, hogy mivoltunk céljának híven megfelelünk, ha az ütest ütéssel viszonyozzuk, és az ehhez szükséges haragot forrni engedjük. Hitünknek valljuk, hogy a megtorlás a lét törvénye. Holott a szentírásokban azt találjuk, hogy a megtorlás soha sincs számunkra előírva,

legfőbb megengedhető. Az előírás: önmagunk legyőzése. Létünk törvénye önmagunk legyőzése. Enélkül a tökély legmagasabb fokát elérni nem lehet. Eszerint az emberi faj legfőbb jellemző vonását a szenvedésben találjuk meg.

A cél pedig egyre távolodik előlünk. Minél nagyobb a haladás, annál nagyobb mértékben ismerjük meg fogyatékoságunkat. Az elégtétel a törekvésben rejlik, nem az elérésben. A legmagasabb rendű törekvés jelenti a legnagyobb diadalt.

És ha világosabban, mint valaha is, felismerem, milyen messze vagyok még a céltől, a tökéletes szeretet törvénye akkor is létem törvénye marad. És minden ballépésnek csak annál erősebben kell törekvéseimet sarkallnia.

E törvény bizonyos alkalmazása politikává válik, ha térben és időben megvalósítják. A legmagasabb rendű politika tehát a legmagasabb rendű megvalósításában állana. A becsületesség mint gyakorlati politika, alkalmazásának ideje alatt miben sem különbözik a benső meggyőződésből fakadó becsületességtől.

Az együtt nem működés hívének politikai erőszaknélkülisége a legtöbb esetben nem állja ki ezt a próbát. Ez a harc meghosszabbítását vonja maga után. Senki se tegye ezért az angolok makacs, kevésbé engedékeny természetét felelőssé. A szeretet lángjaiban a legkeményebb vasnak is meg kell olvadnia. Senki sem téríthet el engem ettől a meggyőződéstől, mert a tapasztalat tanított meg reá. Hogy a brit vagy bármely más sajátság nem puhítható meg, akkor bizony a tűz nem elég izzó, ha ugyan egyáltalán megvan ez a tűz.

Gandhi

A KÖR

Lehet a kézszorításnál világosabb mozdulat? Én foglak téged és te fogsz engem. Érzem az erődöt, és te érzed az én erőmet. A kézfogás az egyenlőséget érezteti, vagy talán még helyesebb így: a kézfogás az egyenlőség akarása. Innen a jól ismert szívélyes támadás. És milyen finom művészet az erősebb számára, hogy a szorítás egy hajszállal se lépje túl az egyenlőség mértékét. A több itt durvaság, de a kevesebb már visszautasítás és megvetés, vagy éppen félelem és fösvényesség. Egy ujjat adni egyenesen sértő. A kar visszahúzása védekezés, mivel a kar védi a bordákat. Ezért oly bátor a római köszöntés: a gyilkos kihívása. Ezek a mozdulatok mind valamely szándékot fednek fel és hangsúlyoznak. Ellenben, ha kezünkkel könnyedén, mintegy röpkén üdvözlünk valakit, az az oldottságot fejezi ki. Milyen jól értenek ehhez a kisgyerekek!

A *farandol* (provençe-i körtánc – *a ford.*) olyan tánc, amelyben a lábak a kezeknek engedelmessé válnak. Minél messzebb van valaki a vezértől, a lánc súlya annál jobban ránehezedik. A farandol tehát a zsarnokságnak és annak a dührohamnak képe, amely magának a zsarnokságnak a törvénye. Néha a szenvedélyes játékban az utolsó táncos úgy pörög, akár valami parittyakő. Jól értem a bretagnei-ak lassú körtáncát, amelyben a lépések mérsékelt ritmusát valahogy kézzel jelzik. Ez az igen gyengéd kényszer maga a biztosíték. A társadalom egységét itt a vezér jó ízlése teremti, akit a többiek utánoznak. Ez a jelbeszéd minden szenvedélyre mérséklően hat – még az

örömrre is! A kezek szerelmi éneke az, amely oly fegyelmezett, akárcsak valami énekkar.

Hadd szóljak azonban a kislányok körtáncáról. Ez sem egyéb, mint a tenyerek játéka. A szenvedélyek fellobbbanását s egyszersmind megfékezését itt az teszi lehetővé, hogy a körnek nincs se feje, se farka. Kit mennyire húznak, ugyanannyira húz ő. De ehhez egyforma erőseknek kell lenniök. A túl kicsi gyermeket két oldalról húzzák, és ezáltal a görbe alakja elromlik. Ellenben ha egyenlő erősek, a görbék legszébbike, a kör keletkezik. És az ember egyszeriben megérti, hogy úgy, mint a püthagoreusok is mondták, a kör maga az igazság. A férfiak ellipszise nem igazságos, a két végen zsarnokok uralkodnak. Ezek a szimbólumok annak idején, mikor a karvezetők a tánc görbéjét s annak leírt nyomát vizsgálták, világosak voltak. Úgy vélem, eltávolodtunk a körtől, valamint az énekben is eltávolodtunk az összhangtól. Feltételezem, hogy az elemi kör valamennyi görbében jelen volt, mégpedig abban az időben, amikor a tánc a leghatalmasabb, legkifejezőbb nyelvet jelentette, azaz látványt a táncosok számára, de a lecsillapodás folyamatában önismeretet is. A király részt vett a táncban és mindenki király volt. Ma a király a karszékben ül és fizet, hogy szórakoztassák. A táncot eladták.

A kislányok körtánca hívta fel figyelmemet arra, hogy azok, akik a geometriát társadalmi forrásból származtatták, téves úton jártak. Megfeledeztek a művészetekről és az ünnepekről, amelyek a maguk eredeti tisztaságában isten és vezér nélküli és minden kényszer és kötelezettség nélküli kultuszok. Ez pedig azért történhetett, mert a szociológusok epés fickók, akik a társadalmat magános elvonultságukban kutatják. Az öröm nem képes lebilincselni gondolataikat. Mentől sanyarúbb a szükség, annál elfogadhatóbb az számukra. Fáradhatatlanul újratelemtik Hobbes *Leviathan*-ját, amely a polgárt mint az állam rabját ábrázolja, amelyben a rend a háború rendje, és a görbe a törvény ellentéte. Mint a szociológusok mondják, minden egyenes irányban halad. A hatalom határozza meg a jeleket, és maga ez a szó: vonal, a gyalogságot jelenti. A görbék, mint a háborúk híres balsikerei és véletlen sikerei, a gyenge pontokat és a töréseket jelzik. A kígyózó oszlopok pedig a szomorú kényszer által eltorzított rendnek képviselői. Nem véletlen, hogy a kígyó az alattomos hatalomnak, szó szerint az ördögi hatalomnak, nemes terveink megrontójának a jelképe. Ezzel szemben a farkába harapó kígyó, amelyik a körtáncot utánozza, a szellem győzelmét és az állat felett való örök uralkodót jelképezi. Így a báj és az öröm fedik fel számunkra azt, ami a geometriában a legszabadabb, a legszebb.

Világosan látom, hogy ilyen képek alkották a népek ősi gondolatait, és gyanítom – lévén az eredendő okok mindenkor azonosak; ilyenek is alkotják azokat örökké. Mert eltekintve attól, hogy az ember mindig a gyermekségből indul (és jól tudjuk, még nem sikerült megoldani, hogy politechnikusként szülessék), világos, hogy az ember a szív, a tüdő, a gyomor uralma alatt él; ezek pedig szüntelenül lesben álló állatok, úgyannyira, hogy csak a táncnak megfelelő gondolkodás lehet a helyes. Az ember semmivel sem jut előbbre, ha körzővel rajzolja meg a kört. Bizonyos, hogy a tizenöt lóerős kocsí igen civilizált dolog, de gyakran valami megkerült bestia tartja a kormányt. Kétszeresen is visszataszító kép: az állat, aki kormányoz, és a geometria, amelyik engedelmeskedik. Ó, gondolat! Ó, ócskavas!

Alain

A NYOMOR

Tapasztalhattuk, hogy az ember és a nép ma éppúgy szenved az élettől, mint hajdan vallása miatt szenvedett, hogy az emberi bátorság ugyanarra képes, mint a vallásos bátorság azelőtt, s hogy az emberi méltóság foka nem alacsonyabb, mint a vallásos méltóságé hajdanában. A tapasztalat eredményeit a lélekelemzés igazolja. Az ember nem változott, tehát szenvedésre való készsége is ugyanaz maradt. Aki nyomorban él, az tökéletesen és teljesen látja nyomorát; benyomásai nem részlegesek, mint a kívülálló nem-nyomorgóé; nem úgy látja a világot, mint a szociológus. A nyomorult benne van a nyomorban, még az a pillantás is nyomorult, ahogy nyomorára tekint; az ő életében a nyomor nem részlet csupán, vagy megvizsgálendő és nem is hátrányt jelentő állapot: az ő életében minden a nyomor, örök szolgálat. Ez nem a nélkülözések, a betegségek, a rátságok és kétségbeesések, a hálátlanságok és kimúlások ismert sora, ez a nyomor az élő halál; mintha Antigoné gyötrelme állandó kín lenne, s mintha a halál az életbe áramlana. Egész életében a halál ízét érzi. Az antik bölcs számára a halál a végső felszabadulás, a nyomorult számára azonban a keserűség, a legyőzetés és a kétségbeesés teljessége. Ha a szerencsétlen egy napon egész családjával együtt elpusztítja magát, utolsó napja lesz a legrettenetesebb. *Dies irae*, a harag napja.

Hogy a halált örömmel várt szabadulásnak érezze, ahhoz egész civilizáció, teljes kultúra és nagyszerű filozófia kellene, szóval mindaz, ami a nyomorban nincs meg.

A nyomorultat ki kell rángatni a nyomorból, és a javakat egyenlően kell elosztani. A két feladat azonban nem azonos rendű. Az első sürgető kötelesség, a második pedig illő méltányosság. A köztársaság hármas jelszava, a szabadság, egyenlőség, testvériség különböző jellegű célt jelent, s bár a két utóbbi egymáshoz közel áll, mégis jelentősen különbözik egymástól. A testvériség azt követeli, hogy testvéreinket a szegénységből kiemeljük: ez a feladat mindennél fontosabb. Az egyenlőség megvalósítása kevésbé sürgős. Mert amennyire izgat és nyugtalanít az a tudat, hogy emberek nyomorban élnek, ugyanannyira közömbös, hogy a nyomort nem ismerők kisebb vagy nagyobb vagyont mondanak magukénak; nem jövök izgalomba, ha azt a nevezetes problémát vetik fel, hogy a jövő államában ugyan kié lesz a pezsgőspalack, a versenyló és a Loire-menti kastély; majd csak megegyezünk valahogy; a lényeges csak az, hogy legyen ilyen állam, azaz ne akadjon olyan, aki az állam száműzöttjeként gazdasági nyomorban és számkivetettségben kénytelen élni. Akkor majd kevésbé lesz fontos, hogy kinek-kinek milyen állása van, mert a polgárok figyelmét más problémák kötik le majd. De elég egyetlen embert tudatosan nyomorban tartani, vagy ami egyre megy, szándékosan benne felejtetni, hogy a társadalmi szerződés teljes egészében értéktelenné váljék. Amíg egyetlen ember kívül van, addig a zárt ajtó az igazságtalanság és gyűlölet államának ajtaja marad.

Charles Péguy

ELMÉLKEDÉS AZ ÖREGSÉGRŐL ÉS A HALÁLRÓL

Öregedni annyi, mint felnővekedni.

Szememben az öregség nem a halál mogorva előszobája, hanem az élet után, ami az érzékek, az érzelmek és szellem túlhajszolása volt, valami igazi nagy szabadság.

A bölcsesség lényege. Miután a teremtés művét élveztük, a magunk számára és önmagunkban visszavezetjük a „semmibe”, ahonnan Isten kezéből elindult.

Milyen elégtétel és milyen megkönnyebbülés úgy gondolni a földre, mint valami túlsó partra, anélkül, hogy elhagytam volna, úgy gondolni az örömökre, mint valami bűvös földrészre, amelyet Istennek hála megismertem, s amelyhez nincs többé közöm, csak emlékezetben.

Néha olyan mértékben érzem távolinak magam, hogy magánosságom megrészeget. Ez az élő halál állapota, amit jól ismerek. Valójában ahhoz, hogy meghaljunk, nem szükséges felvennünk a halál alakját. Halálunkat megidézhetjük és megérezhetjük anélkül, hogy az élet ellen merényletet követnénk el. A halál nem más, mint lelkiállapot.

Halálom után kevésbé leszek halott, mint most, mivel nem fogok tudni róla, és mivel ezt tudom.

Élni annyi, mint folytonosan születni. A halál az utolsó születés. A szemfedő utolsó pólyánk.

Vágyainkon kívül önmagunkból semmi sem érdekel bennünket, de vágyainkat nem mi választjuk. Vágyaink választanak és határoznak meg bennünket, és azon a napon, amelyen e vágyaktól megszabadulva felébredünk, nem győzünk csodálkozni, hogy mit műveltek velünk.

Szegény életünk végül mintha nem is érne többet egy anekdotánál.

Nézd – szólok magamhoz –, mivé változom? Mintha valami metamorfózis átélése fenyegetne, de semmiképpen nem a lét megszűnése.

Meghalni annyi, mint a megsemmisülés előtt még egy pillanatig élni. Az utolsó mozdulat. Ez utolsó lépésnek a megtétele előtt senkit sem ismerhetünk.

Ha visszafordulva látnom kell a sok hazugságot, csalást, gonoszságot, durvaságot, akkor így szólok: íme egy földrész, amely sohasem volt az enyém. Idegen földről távoztam.

Marcel Jouhandeau

AZ INDISZKRÉT EMBER

Az, hogy a modern ember keresztül-kasul oly indiszkrét, az jelentős képességeit nem teszi kérdésessé: szimatját, ösztönét, humorát és alkalmazkodási képességét, hangulati érzékenységét, s egy bizonyos képzelőerőt, amelynek segítségével inkább belehelyezkedik az adott képességek hangulatába, mintsem hogy hatásukra átváltozna. A nagyságra azonban nem alkalmas. Az indiszkrét embert nem lehet nagyvá tenni, bármilyen körülmények közé helyezték is. Belső lényrepedezett, üres, hasadt. Ezért annak, amit alkot, bármilyen vonzó is, nincs alakja és törvénye, megindít, de nem állít végleges határok közé.

Ennek az indiszkrét embernek ziláltsága legbensejéből árad kifelé, ezért hiába minden eszköz, hatóereje roncs. Reprezentálni nem képes, újból és újból összezsuklik. Lényéből hiányzik az előrelátás, a belső törvény, a következetesség, így peregelete s valahol mindig megtorpan, valahol elvetél.

Az indiszkréción, amelyről szólok, rossz beosztás, hiba, nem vétek, hanem valami rendtelenség, mélyben gyökerező istentelenség, s ez bizonyos tekintetben sokkal rosszabb. Ez a modern emberrel együtt születik. Azt mondhatnám, a léleknek az a betegsége ez, amely mellett az emberi személyiség a legjobb színben van, hasonlóan bizonyos szívbajokhoz, amelyeket a beavatatlan, csupán a beteg jó színére figyelve, nem ismer fel. Tehát az indiszkrét ember mély és mégsem mély, finom és mégsem finom, szellemes, és a mélyben, ott, ahol a dolgok eldőlnek, szellemtelen, nagy és mégis kicsiny. Azután, bár nem minden bensőség nélkül való, mégis azt irigyli, aki könnyed, felületes, és ezért, ha szabad így mondanom, szerencsése teszi szerencsétlenné. Nem a mérték tökéletes hiánya ez: ilyen mélynek lenni és a felületessel kacérkodni? Nem egészen a nagyság s a hivatás hiánya ez – önmagamat mindig újra és újra elgáncsolni? S ez mind annak a boldogtalan benső állapotnak a következménye, hogy az indiszkrét ember sohasem tud árulás nélkül önmagából kilépni, és annak, hogy lényrevalahogy kifosztott, valami galádság, igen, valami szemérmelenség tapad rá.

Ki ne találkozott volna már ezzel a jellegtelen, ki nem elégitett, laza, ritka szövettű teremtménnyel, ezzel a túlfűtött pillantású, ezzel az érzékiség nélküli lénnel, ezzel a kéjvágyó fickóval, az ellentétekkel, hasadásokkal tele, mégis feszültség nélküli emberrel? Ki ne ismerné a hasembert, akinek nincs ízlése, a szomorú erotikust, a szenvedő esztétát, a meggyőződéstelen kétségbeesésből hazafit és a hitetlen hívőt? Ki ne ütközne naponta ezekbe az életüket túlélő mégis halottakba? Ezekbe az örökös elragadtatást kiáltó menekülőkhöz? Mindazokba, akiknek inkább a szavakban mint a dolgokban van igazuk, s akiknek ezért kedvesebb egy könyvre való tévedés, mint egyetlen igaz mondat.

Ez az ember indiszkrét, mert a tárgyi valóság (épp a valóság helye üres benne) és az odaadás hiányzanak belőle. Sohasem fogja megérteni, hogy a világ csak annak számára megfogható és tárgyilagos valóság, aki át tudja adni magát neki. Ezt az indiszkrét embert legszívesebben elkorcsosult pedánsnak nevezném, aki egy éjjel minden ok és előzmény nélkül egyszerre tékozozni kezd; valami barátságatlan és való-

színűtlen világ pedánsának, aki csupa éhség mindenre, ami más, idegen, akinek bensejét szorongás és halálfélelem béleli.

Azt mondom: nincs benne odaadás. És könnyen lehet, tragédiája csak akkor eresztett gyökeret, amikor egyszer oda akarta adni magát, és éreznie kellett, hogy elértéktelenedik, s ez végül arra bírta, hogy a titokzatos célok világában hazárdjátékos, búskomorra s ugyanakkor frivollá váljék.

A játékos szükségképpen indiszkrét. Ez azt jelenti, hogy miután a dolgokat kiszolgáltatták neki, ő mindennek az értékét leszállítja, hasonlóan ahhoz, aki a gyönyörre vadászik, aki a dolgokat gyökerükből tépi ki. Lelke mértéktelen, sokat tesz és érez, csak azt az Egyet nem, s a szorongás így nem is hagyja el, úgyannyira, hogy az ember szinte azt mondhatná, mértéke a félelem. „Egy a szükséges” – Jézusnak ez a szava a játékos ellen, az indiszkrét ellen irányul. Lehet, hogy Márta a középkorban, amikor Isten szolgálatának módját egészen pontosan meghatározták, a szorgalmatos volt. Márta ma az indiszkrét, a zilált, annak a képe, akinek a mértéke a félelem. Bármit tegyen, túlzott, szétszórt, bármit tesz, kárba vész és elpazarlódik, mivel a félelem nem tud fékezni, összetartani, csak elveszíteni. Jó szándékait egy idegen világ mind elnyeli, s így a jó, amit tett, amit érzett, többé nem az övé, s ott áll érték és mérték nélkül. A mérték Máriáé, és ő a mérték, és ő a nagy.

Az indiszkrét ember tettéről ismerszik meg, a tettről, amelyben nincs igazi bensőség, ezért nem lehet tiszta alakja sem. Az indiszkrét sohasem kerekedik az antitézis fölé, s ezért sohasem érzi meg a dolgok valódi ízét. Az antitézis valójában annak a formája, akinek bensejét félelem tölti, az elkorcsosult pedánsé, éppen azé a mély emberé, aki nem mély, azé a nagy emberé, aki nem nagy.

Azt mondom: az antitézis annak a Marszüasznak a formája, akit Apollón isten megnyűzott. Marszüasz indiszkrét volt, görög stílusban, nagy stílusban, mértéktelen, és ezért megnyűzták. Ez a megfelelés.

Ha azt állítom, hogy az indiszkrét ember nem alkalmas a nagyságra, ezzel nem azt mondom, hogy hiányzik belőle a nagyság utáni vágy. Inkább azt akarom mondani, hogy állandó hamis éhséget érez a nagy, a hősie, a nagy személyiség, a nagy esemény, a szépség után. És vágya, sóvárgása sohasem csillapszik. Amire vágyik, amit tisztel, az mindig az egészen Más, az idegen, ami idegen országból való, ami jön és eltűnik és semmire sem kötelez, amire vágyik, és amit tisztel, az kizárólag a komédiás. Úgy értem, hogy közönséges és önkényes és középszerű származását semmivel sem árulja el világosabban, mint azzal, hogy a nagyságot csak a színészben és a nagyságot csak a színész közvetítésével tudja észrevenni. Vagy pedig amerikai nagyságideálja van: a különleges ember, a felsőfok, a szakember, a mértéktelen, a nap csillaga, a tenor, Roosevel, a milliárdos, a boxbajnok, általában az egészen szétmálló, és hőseit úgy tiszteli, hogy majmolja őket. A karikatúra fordított mentalitás, és talán az indiszkrét ember egyetlen eredeti művészete, sajátos nagysága, az egyetlen lehetőség a természettől fogva indiszkrét és mélyen formátlan kifejezésére.

Rudolf Kassner

BOSSUET

Az írók rendjében nem látok senkit, akit Bossuet fölé emelhetnék; senki szavában biztosabban, ígéiben erőteljesebben, ékesszólásában hajlékonyabban és határozottabban, mondatfűzésében merészebben és szerencséesebben, egyszóval nagyobb mestert a nyelvnek és önmagának. E teljes és magában álló képesség, mely a meghittsegtől a nagyszerű fenségig, a tökéletesen tagolt világosságtól a művészet leghatalmasabb, legzengzetesebb hatásáig terjed, rendkívüli tudatosságot vagy inkább előrelátást követel a szellemtől, a szó minden eszközét és mindennemű működését illetően.

Bossuet mindig azt mondja, amit akar. Teljességgel szándékolt, miképpen azok mind, akiket klasszikusoknak nevezünk. Szerkesztéssel dolgozik, mialatt mi véletlenekkel dolgozunk; a maga felidézte várakozásra épít, míg a modernnek a meglepetésre építenek. Hatalmasan lép elő a csendből, fokról fokra kelti, duzzasztja, emeli, szerkeszti mondatát, mely olykor boltozatosan tagozódik, a pillanat köré oldalívenként bámulatra méltón szökkenő mellékmondatokra támaszkodva, felfedi, kidomborítja esetlegességeit, hogy aztán átlépjen rajtuk, és végre megragadja kulcsát, s a mellérendelés és egyensúly csodái után megjelje erőinek pontos kifejeződését és hiánytalan megoldását.

A gondolatok, amelyeket Bossuet-ben találunk, bevallhatjuk, ma már vajmi kevésbé tűnnek képesnek arra, hogy élénkebb izgalmat keltsenek szellemünkben. Épp ellenkezőleg, mi magunknak kell némi életet öntenünk beléjük, fogékonyságunk és ismereteink segítségével. Három évszázadnyi igen mély változások és minden téren beálló forradalmak, a közbejött roppant számú esemény és eszme szükségképpen naivvá, idegenné, olykor szinte felfoghatatlanná teszik előttünk, az ivadékok előtt a miénktől olyannyira különböző kor műveinek anyagát. De más részük épségben marad. Az olvasók legszélesebb rétege nagyobb, s hozzá mérhetetlenül nagyobb fontosságot tulajdonít annak, amit tartalomnak nevez, mint amit úgy hív, hogy: forma. Mindazonáltal vannak, akiknek érzése szöges ellentétben áll ezzel a felfogással, melyet pusztán babonának tekintenek. Ezek váltig erősgetik, hogy egy kifejezés szerkezete nagyon is valóság lehet, míg értelme vagy eszméje csupán csak árnyék. Az eszme értéke csak igen határozatlan; személyek és korok szerint változó. Amit az egyik mélységesnek ítél, a másik számára elcsépzelt bizonyosság vagy elviselhetetlen képtelenség. Hiszen csak körül kell nézni, könnyen észlelhetjük, hogy ami az antikok irodalmából még a moderneket érdekelheti, az nem az eszmék, hanem a példák és mintaképek sorából származik.

A forma e szerelmesei számára egy forma, melyet ugyan mindig valamely gondolat idézett fel és hívott életre, több értékkel, sőt több értelemmel lehet teljes, mint a világ minden gondolata. A formában tettek hevét és előkelőségét kapják; a gondolatokban csupán események állhatatlanságára találnak.

Bossuet nekik valóságos tárháza az egymással összevágó alakzatoknak, egybevetéseknek, működéseknek. Szenvedélyesen bámulhatják legmagasabb stílus szerkesztéseit, valamint megcsodálhatják a templom architektúráját, midőn szentélye immár elhagyatott, s régtől fogva érvényüket veszítették az érzületek és okok, melyeken felépült. A boltív megmarad.

*Paul Valéry***LEVÉL EGY FIATAL KÖLTŐHÖZ**

Párizs, 1903. február 7.

Igen tisztelt Uram,
levele csak pár nappal ezelőtt érkezett hozzám. Mély és jóleső bizalmát köszönöm. Többet aligha tehetek. Nem tárgyalhatom behatóan verseit, mert tőlem minden bíráló szándék nagyon is távol áll. Műalkotást szinte meg sem közelíthetünk ítélő szavakkal: ebből mindig többé-kevésbé szerencsés félreértések származnak. Egyetlenegy dolog sem olyan kézzelfogható és megmagyarázható, mint ahogyan ezt többnyire el szeretnék hitetni velünk; a legtöbb esemény kimondhatatlan, és olyan térben játszódik le, ahol még soha szó nem járt, és mindennél kimondhatatlanabbak a műalkotások, ezek a rejtelmes tényezők, melyeknek léte múltó életünknel maradandóbb.

Amikor ezt a megjegyzést előrebecsátom, hadd mondjam el még Önnek, hogy verseinek nincsen önálló jellegük, inkább csak a személyes lét csendes és rejtőző függelékei. Ezt legvilágosabban a Lelkem című utolsó versében látom. Ebben valami sajátos akar kifejeződni és dalba ömleni. És a Leopardihoz írt szép költeményben talán bizonyos fajta rokonság nyílik meg e nagy magányos iránt. Ennek ellenére ezek a versek önmagukban még nem állnak meg, az utolsó és a Leopardihoz írt sem. Kedves kísérőlevele néhány hiányosság felderítésében segítségemre siet, amelyeket verseit olvasva éreztem s néven nevezni mégsem tudtam.

Ön azt kérdi, jók-e versei. Tőlem kérdezi. Előzőleg megkérdezte másoktól is. Folyóiratoknak küldözgeti verseit. Egyéb költeményekkel hasonlítja őket össze, és nyugtalan, ha a szerkesztőségek kísérleteit visszautasítják. Nos, (mivel megengedte, hogy tanácsot adjak) én arra kérem: hagyja abba mindezt. Ön kifelé néz, és most mindenekelőtt éppen ezt nem szabad tennie. Senkitől sem kaphat tanácsot és segítséget, senkitől. Csak egyetlen eszköz segít: mélyedjen el önmagában. Kutassa ki azt az okot, ami írásra készíti, vizsgálja meg, vajon gyökerei szíve legmélyébe nyúlhatnak-e, vallja meg, hogy belehalna-e, ha nem írhatna. Ez a legfontosabb: éjszakája legcsöndesebb órájában kérdezze meg: kell, hogy írjak? Ásson le szívébe mélyről jövő feleletért. S ha ez igenlőleg hangoznék, ha úgy találkozhatna szembe ezzel a komoly kérdéssel, hogy erős és egyszerű „írnom kell” lenne a válasz, akkor alakítsa életét e szükségszerűség szerint; életének még legközömbösebb, legjelentéktelenebb órája is e kényszer jele és bizonyosága legyen. Ekkor azután közeledjék a Természethez. Ekkor kísérelje meg úgy mondani el, amit lát, átél, szeret és elveszít, mintha Ön lenne a legelső ember. Ne írjon szerelmes verseket; kerülje eleinte a túlságosan könnyed és megszokott formákat: ezek a legnehezebbek, mert csak nagy és kiforrott erővel nyújthatunk egyénit ott, ahol jó, sőt nagyrészt kitűnő hagyományok tömege maradt reánk. Ezért az általános motívumoktól forduljon azokhoz, amelyeket saját mindennapi élete kínál; írja le szomorúságát, vágyait, elfutó gondolatait, hitét valami szépben – ábrázolja mindezt bensőséges, halk, alázatos őszinteséggel, s önmaga kifejezé-

sére használja fel környezetének tárgyait, álomképeket vagy emlékeit. Ne hétköznapijait vádolja, ha szegényesnek tűnnek; okolja saját magát, mondja inkább azt, hogy a kincsek elővarázsolásához nem eléggé költő; mert az alkotó számára nincs szegénység és közömbös, sivár hely. És ha még börtönben ülne is, ha a falakon át érzékszerveihez a világ semmiféle zaja sem hatolhatna el, nem lenne-e akkor is Önnel gyermekése, ez a drága, királyi gazdagság, emlékeinek e kincseskamrája? Fordítsa figyelmét ebbe az irányba. Próbálja meg e távoli múlt elsüllyedt csodáinak kiemelését; egyénisége meg fog szilárdulni, magánya kitágul és derengő otthonná válik, amelytől mások lármája messze morajlik. S ha ebből a befelé fordulásból, ebből a saját világba merülésből versek születnek, nem fog arra gondolni, hogy bárkitől megkérdeje, vajon ezek jó versek-e. Nem is kísérel meg majd, hogy fölkeltsse a folyóiratok érdeklődését e munkák iránt: mert kedves, természetes birtokát, életének egy darabját és hangját fogja érezni bennük. A műalkotás akkor jó, ha szükségszerűségből támadt. Eredetének ebben a jellegében ítéltető még, másképp nem. Ezért, igen tisztelt Uram, csak ezt az egy tanácsot adhatom: mélyüljön önmagába, vizsgálja meg a mélységeket, ahonnét élete fakad, s ennél a forrásnál megleli a feleletet arra a kérdésre, hogy kell-e alkotnia. Fogadja el azt úgy, amint hangzik, s ne tépelődjék rajta. Talán bebizonyosodik, hogy művészi elhívása van. Akkor vegye fel sorsát és hordozza el minden terhével s nagyságával együtt, anélkül hogy valaha is érdeklődnék a kívülről várható jutalom iránt. Mert az alkotó legyen önmagában is teljes világ, találjon meg mindent önmagában és a Természetben, amelyhez hozzákapcsolódott. Azonban e magába szállás és magába merülés után talán le kell mondania arról, hogy költő legyen (elég, amint mondtam, éreznie, hogy írás nélkül is tudna élni, s akkor egyáltalán nem szabad írnia). De ez a befelé fordulás, amire kérem Önt, akkor sem hiábavaló. Élete ettől kezdve mindenesetre saját útjaira fog térni, s hogy ezek jók, gazdagok és messzire vivők legyenek, ki sem tudom mondani, mennyire kívánom Önnek.

Rainer Maria Rilke

AZ IDEÁLIS HALLGATÓ

... Az eszményi hallgató mintegy az emberiség képviselője. A prózaíró lendületének talán legfinomabb s egyszersmind legerősebb elemei azok, melyekkel jelenérzésének körébe vonja, megalkotja őt. E hallgatónak ugyanis oly érzékenynek, oly gyors fölfogásúnak, oly megvesztegethetetlenül ítélkezőnek, oly fogékony figyeleműnek, eszében s szívében oly egyetlen alakba öntötnök kell lennie, hogy szinte már fölébe kerekedjék annak, aki szól hozzá, különben nem lenne érdemes a fáradságra sem, hogy írjanak neki. Mégis: aki alkotta, annak ismernie kell tökéletlenségeit, legalább bizonyos fejletlenséget kell éreznie benne, amelynek szüksége, hogy sok mindenre elsőül vezettessék rá. Egyfajta erős naivitást kell kitapintania benne, hogy azzal, amit a könyvön át nyújt, valóban meglepje, s valami lényeges tapasztalatot szerezzen neki. Talán minden könyvet, de legkivált a tanítókat úgy lehetne rangjuk szerint besorolni, ha mértéket találnának a hallgatóhoz való viszony finomságára és jelentős voltára: azt is látjuk, hogy hanyatló könyvek és írók sorsa milyen jól szemlél-

teti azt a zavaros, óvatlan és hanyag elképzelést, amit e láthatatlan hallgatójukról hordanak magukban.

... Mindig ketten vannak jelen: van az egyik, aki szól valakihez, illetve ír, s van a másik, aki válaszol, s kettejük között összeköttetés keletkezik; de míg egyfelől ez az összeköttetés minél inkább jelentős, minél inkább magas a szféra, amelyben hatni tud, annál inkább túlsúlyát jelenti annak, aki ad – addig másfelől mindegyre könnyedebbé, s haloványabbá válik e magas szférákban az, aki befogad, anélkül persze, hogy jelenléte megszakadna.

Goethe azt mondja, hogy valahányszor fölüti Kant egy lapját, mintha világos terembe lépne. Ezzel nekünk egy fénnel telt, minden tény legfőbb forrásával közlekedő szellemet mutat meg. De ahogy itt azt a tulajdonságát, hogy fénné válhatik, úgy más nagy szerzőknél más felsőbb kvalitásait érezzük a szellemnek; belső rendtől nem elválasztható erőt; igaz önbecsülést, mely összetér az alázattal; a szellemi szenvedély különös hevét. Ilyen szellem alkotásában mintha valóban a világot fogadnánk magunkba, s valójában magunkba is fogadjuk, nemcsak azokban a dolgokban, amelyeket éppen említ, mivel ezekben mindaz, ami említetlen marad, valahogyan benne foglaltatik. Éppen az erő és a fölény, amely hatalmas selejtezést végez a dolgok fölös lomjai között – nem úgy, hogy megfélemez azokról, ami szórakozott és gyönges szellemre vallana, hanem hogy tudatos higgadtsággal mindezt elhárítja az útból; nemkülönben a váratlan társítások, a sokoldalú rugalmasság, a mindenre szolgáló figyelem hirtelen megnyilatkozásain; végül még a szórakozottság is meg a szeszélyesség, amely hellyel-közzel elbájol, mindez hozzátartozik az író szellemi arculatához, ahhoz az arculathoz, amelyet a világ tükröződéseivel egyetemben fogadunk magunkba. Mint kötéláncos a vékony kötélen, úgy halad előttünk a tornyok magasában; a mélység félelmei – minden pillanatban lezuhanhat –, mintha ott sem volnának, úgy látja őket. A vaskos nehézkedés, mely mindnyájunkat földre nyom, az ő testén elveszti hatalmát. Elragadtatásunk, amelyben lépteit figyeljük, minél inkább úgy tűnik, mintha szilárd talajon járna, egyre nő. Pontosan így halad a jó író tolla a maga ritmusában, amely éppoly elragadó, mint egy emberi ábrázat, éppoly sajátos, mint a léptek tévedhetetlen tánca a világban, mindenféle vonzás és iszonyat közepette – és szép szava sem más, mint az ezer fenyegetés, csábítás, támadás ellenében a legcsodálatosabb viszontagságokban megőrzött belső egyensúly kinyilatkozása.

Hofmannsthal

KERESZTÉNY MŰVÉSZET

Keresztény művészet fogalmán nem bizonyos tárgykör, bizonyos célszerűség vagy rögzített szabályok által meghatározott „egyházi művészetet” kell értenünk, amely nem egyéb, mint a művészet részleges és sajátos alkalmazása csupán. E megjelölés olyan művészetet jellemez, mely magában hordja a kereszténység karakterét. A keresztény művészet ebben az értelmében nem egy ágazata, műfaja a művészetnek, nem is úgy emlegetjük, mintha azt mondanók, hogy festészet vagy költészet, csúcsíves vagy bizánci stílus, olyan iskola sincs, ahol keresztény művészetet taníta-

nának. A művészet mindenekelőtt indítékában és szellemében, amelyből továbbfejlődik, bizonyul kereszténynek. Éppúgy beszélünk keresztény vagy keresztényi művészetről, mint a méhekéről vagy az emberekéről. Ez a megváltozott emberiség tulajdona. Oda van plántálva a keresztény lélekbe, az élő vizek partjára, a teológiai erények ege alá, a Szentlélek hét ajándékának légkörébe. Természetes, hogy keresztény gyümölcsöket terem.

Mindent magába foglal, ami profán, azt csakúgy, mint azt, ami szent. Minden tájon otthon van, akár az emberi ipar vagy az emberi öröm. Szimfóniában vagy balettben, filmben vagy regényben, tájképben vagy csendéletben, az operában vagy a báb-színházban, mindenütt jelen lehet, akárcsak a templomban.

De vajon ez a keresztény művészet nem mítosz-e csupán? – kérdehetnék. Vajon fölfogható-e önmagában? S nem pogány-e a művészet születésénél fogva, s vajon nem a bűnhöz van-e kapcsolódva? Akárcsak az ember, aki bűnösnek születik. Ám a kegyelem meggyógyítja a megsebzett természetet. Ne mondják, hogy a keresztény művészet lehetetlen. Bízást mondhatják, hogy nehéz, kétszeresen vagy még inkább: hatványozottan nehéz, mert nehéz művésznak s nagyon nehéz kereszténynek lenni, és mert a teljes nehézség nem egyszerű összege e kettőnek, hanem egyiknek a másikkal való szorzata; két abszolút értéket kell közös nevezőre hozni. Elmondható, hogy e nehézség vérverejtékessé válik, ha az egész kor távol él Krisztustól, hiszen a művész nagymértékben függ korának szellemétől. De volt-e valaha is úgy, hogy a bátorság kiveszett volna a földről?

Hozzá kell tenni azt, hogy a művészet, ha bárhol és bármikor is a nagyságnak meg a tisztaságnak bizonyos fokára hágott, lehetett egyiptomi, görög vagy kínai, már keresztény volt, reménye szerint keresztény, mivel a spirituális ragyogás minden alakzatában az Evangélium isteni arányainak ígérete.

Az „inspiráció” nem csupán mitológiai hozomány. A valódi inspiráció nem a Múzsák kegye, hanem az élő Istené: a természet rendszerének különös megmozdulása, amellyel, ha neki tetszik, a legfőbb Intelligencia értelemmel nem mérhető teremtmő mozgalmat támaszt a művészen, amely míg fölemeli őket, föl is szabadítja a művészet összes tradicionális energiáit, hogy általuk hatalmában álljon az embernek e lendületet követni vagy irányán változtatni. Ez a teremtmő Istentől származó ihlet csaknem a természetfölötti inspirációnak egy változata. Kettejük titkos összeköttetése nélkül nem bontakozhat ki oly művészet, amely nem pusztán reménye szerint, hanem a kegyelem által ténylegesen megváltva, már egész valójában keresztény.

A mű nem lehet keresztény, nem hordhatja szépségében a kegyelem fényének bensőséges csillogását, hacsak nem árad benne túl a kegyelem állapotában élő szív. A művészetet közvetlenül alakító erő éppen azáltal hat, hogy a lélek minden vonzalmát az alkotás szépsége felé igazítja. Ha a mű szépsége keresztényi, ez azt jelenti, hogy a művész minden vonzalmát ilyen szépség iránt táplálja, minthogy lelkében a szeretet által jelen van Krisztus. Alkotásának főértéke így hát a feltörő szeretet, mert ebből sarjadt, s ez mintegy hangszerként bánik a tehetség erőivel. Ilyképp a fejlődés szempontjából lényeges e művészet keresztény volta, mert fejlődése a szeretet által megy végbe.

Hiábavaló olyan technikát vagy stílust, vagy a szabályoknak, eljárásoknak olyan szisztémáját, módszerét kutatni, amelyik kiváltképpen a keresztény művészeté volna. A keresztény humanitásból végtelen változatok sarjadnak s növekednek. Mégis ezek a sajátos műformák közös családi fészekbe tartoznak, s mind lényegszerűen különböznek a nem keresztény műformáktól. A hegység flórája is elüt a síkságétól. Meg kell figyelni a liturgiát, ez a keresztény formavilág transzcendens, legsajátabb típusa: a Szentlélek alkotta a maga számára, hogy örömét lelje benne.

És a liturgia nem is változtathatatlan. Követi az idők haladását, benne megfiatalodik az örökkévalóság. A maronita vagy pravoszláv liturgia nem azonos a rómaival. Számos vidéke van az égnek is. Semmi sem lehet szebb a nagymisénél: lassú tánc a frigyszekrény előtt, fenségesebb, mint a csillagseregek vonulása. Nem keresett szépség van benne, mert az Egyház nem ad a dekoratív motívumokra, nem akarja megteveszteni a szíveket. Nem akar mást, csak imádni és egyesülni Megváltójával, és mégis ez a szerelmes imádat túlrad szépségében.

Jacques Maritain

A KÖNYV KRITIKÁJA

A varázslók csak akkor tudtak uralkodni jó és rossz szellemeiken, ha ismerték neveiket. Ez minden irodalom eredete. A szó varázsigé, az Én így gyakorolja hatalmát; először önmagán, aztán másokon, végül pedig, már amennyire sejtjük, a természet erőin is.

A lét teremtése és szabályozása után a szavak feladata bírálatokat gyakorolni. A hatalmas irodalom különböző formáinak kodifikálására és beosztására, mely most a könyvnyomtatás és -kiadás újabb fejlődése folytán hozzáférhetővé vált, számtalan kísérlet történt.

Hallunk tudományos és propagandairodalomról, interpretáló és menekülési irodalomról. Ha azonban az egészet lényegére sűrítjük, nehéz lenne jobb meghatározást találni Matthew Arnold megoldásánál, mely szerint minden igazi irodalom az Élet kritikája.

Még az olyan könyv is, mint Grimm tündérmeséi, amely a szerencse tüneményes titkain csapong, a leghatározottabb értelemben vett kritika; a másik oldalon kezünkbe vesszük Hegel logikáját, mely az ész fantasztikus titkait kutatja. Hiszen nincsen az a leglégiesebb lírika, legvidámabb vígjáték, legizgalmasabb kalandregény, mely sajátos színvonalán és sajátos jellegében ne szolgálna valaminek magyarázatául, ne ébresztene valamilyen hangulatot, ne kavarna fel valamiféle elgondolást, ne hangsúlyozna valamilyen jelentős tény, elméletet vagy érzést, vagy sajátos összefüggésével, hangjával, hangsúlyával és mértékével ne bírálná földi életünket.

Valóban! Az alapokhoz visszatérve, ebben az esetben teljesen lehetetlen az egyik írásmódot elválasztani a másiktól.

Minden irodalom „propagandairodalom”. Minden irodalom „tudományos irodalom”. Minden irodalom „menekülési irodalom”. Spinoza egyetlen megjegyzése például egy mondatban propaganda és tudás és menekülés.

Az emberi Én, szembeállítva az állandóan változó tényekkel, a kétértelmű törvényekkel, a lét tapasztalatán átsuhanó érzelmeivel szembesítve, adatokat gyűjt, elméleteket állít fel, jövendöl, aláveti magát az ihletnek, tévedéseket mutat ki, mítoszokat teremt, mesél, reformokat javasol, forradalomra izgat, reakciót kíván, elismeri gyengeségeit, fitogtatja különködéseit, a dolgokba való betekintésével dicsekszik, tudatlansága fölött kesereg, tudását pazarolja, szerelmét, gyűlöletét, reményeit és kétségeit tárja fel, sugalmaz, állít, tagad, megkülönböztet: mindenekfelett pedig odakiáltja embertársainak: „Nézzétek az én adataimat! Tekintsétek ezt az elméletemet! Hadd vezesselek varázssommal, szabadítsalak fel képzeletemmel, hadd csábítsalak leleményességemmel, hadd emeljelek unalmas magatok fölé szeszélyeimmel, ábrándjaimmal, humorommal!”

Ez a kifejezés: „szépirodalom” éppen olyan balga, mint a „l'art pour l'art”. Sokkal több művészetet találunk a filozófia valamelyik megkapó rendszerében, mint az egész *Ezeregyéjszakában*, és több szépirodalmat bármely Biblia fekete fedőlapjai között, mint a könyvimádók túl ízléses kiadásaiban.

Egy azonban bizonyos. Noha a könyvek, mint Milton mondja, hatalmas szellemeknek balzsamul szolgálhatnak, éppen úgy gonosz, fanatikus, lázadó és reakciós szellemek feltámasztói is! Az emberi elme összes ördögei és angyalai a könyvekben lakoznak. Ez az oka, hogy a könyvkereskedés – különösképp az antikvárium – a robbanóanyagok arzenálja, a forradalmak fegyvertára, a reakciók ópiumbarlangja.

És éppen azért, mert a könyv a lélek isteni anarchiájának, minden megváltásnak és kárhozatnak letéteményese, most is, mint mindig, gyanú tárgya mindenfajta uralkodó rendszer szemében.

Az antikvárium menedékhely, ide menekülhet a humanitásnak minden kiközösített gondolata. Itt rejtőzködik elszánt rablóhoz hasonlóan, vad, sötét, önmarcangoló szívünknek egész nemzetsége. A könyvesbolt lőszerraktár, dinamitkamra, kábító szerek üzlete, mámorító italok kimérése, ópiumbarlang, szirének szigete.

Mindenfajta „nyilvánosház” közül – melyek előtt a zsarnok, a bürokrata, a propagandaember, a moralista, a törvény és rend valamilyen bajnoka, a népet saját érdekében tudatlanságban meghagyó, gyors léptekkel siet el szemlesütve, vagy fenyeget meg csatlósaival – a könyvkereskedés a leghírhedtebb.

Platón, a költők e költő ellensége, bizonyára azt ajánlaná filozófus királyainak, hogy semmisítsék meg az antikváriumokat. Az antikvárium az egekig röpítheti a ravasz politikusok évszázados cselszövényeit. Szembeállítja a prófétát a pappal, a rabot a társadalommal, a nincstelent a plutokratával, az egyént a világegyetemmel. A nemi kérdések kedves huncutságaival éppen úgy tele van, mint valamely vasútállomás zugos helye vagy Szent Antal képzelete.

Itt vannak a mérgek, melyek ölnek, a kábítószerek, melyek enyhítenek, a tüzes víz, mely megőrjít, az isteni ichor, mely lángra gyújt, a nektár, mely megdicsőít. Az összes nemzedékek végtelen szenvedélye nyugszik itt, faldöngetéseik, kétségbeesett meneküléseik, gyötrelmes megbékéléseik. Kezdetben vala az Ige, és az Ige Istennél vala – és az ördög kilopta az Igét a bölcsöből. Az örök ellentét, mely a világot megindította, forr és erjed a könyvekben, minden könyvben; és a könyvek fagyos jégme-

zeiről zúdulnak le a végső tagadás halállavinái, melyek mindnyájunkat a mélybe sodornak.

*

Minden olvasás pedig – még a legalacsonyabb indokú is – érintkezésbe hoz az emberiség Nap alatti sorsáról alkotott hátsó gondolatainak szélesen folyó árjával.

Ez a lényeg. A szerencse és a véletlen és a vakeset formátlan zűrzavara alatt, az értelmetlen lökések, jelentőség nélküli zökkenések, durva perpatvar, a végtelen undor, a kimondhatatlan összeütközések alatt, a tűrhetetlen egyhangúság és sivár pusztaságok alatt ott terül el örökké, szélesen és halált nem ismerve, senkit vissza nem utasítva, mindenkit szívesen látva a könyvek határtalan óceánja.

Itt érnek beteljesülésükhöz emberi szándékaink, győzetnek le nagyszerűen, hősiiesen, dicsőségesen emberi törekvéseink. Összegyűlve, elkeveredve, szétszakadva, felemelkedve és lezuhanva, mint a hatalmas tenger hullámai és fodrai, itt gördülnek előre fajtánk összes filozófiái, megváltásai, reménytelen reményei, magukkal vive az emberi gondolatokat az ismeretlen kozmikus jövőbe. A legszegényebb, legvaskosabb, legmelodrámaibb, legsekélyebb könyvekben van valami, valamilyen színárnyalat, valamilyen lényeg, valamilyen célzás a korok bölcsességéből, mely az áradatba olvadt.

A könyv ésszerű tiltakozásunk az ésszerűtlen ellen, könyörtelen tiltakozásunk a könyörtelen ellen, eszményünk a világ realitásával szemben, az ember szava a kozmikus némaságra, életünk a planetáris halállal szemben, kinyilatkoztatásunk a bennünk lakó Istenről, válaszunk a nélkülünk élő Istennek. Aki csak valaha könyvhöz ért, nem „egy embert” érintett, hanem az Embert. Az ember síró, nevető és író állat. Ha az első Prométheusz ávizsszárból hozott tüzet az égből, az utolsó könyvben viszi vissza.

John Cowper Powys

MI AZ EMBER?

Ha méltóságuk szerint soroljuk fel azokat a kérdéseket, amelyeket az ember feltehet magának, akkor az a legelőkelőbb köztük, amellyel Aquinói Szent Tamás *Summája* kezdődik: Mi az Isten? Ez az az örök kérdés, amelynek megválaszolásától minden más lehetséges – nemcsak emberileg lehetséges – kérdés függ, le egészen a legjelentéktelenebbnek látszóig. A második kérdés, amely méltóságban közvetlenül az első után következik, ez: Mi az ember? Ezzel a második kérdéssel már nemcsak a szellemiség talaján állunk, mint az elsővel, hanem a földön is.

Az ember mibenlétének helyes megértése a „felülről” – a kinyilatkoztatásból – jövő magyarázat nélkül, „alulról” nem vezethet célhoz – származzék e magyarázat akár a mítoszból, akár a költészetből, akár a tudományból, de még akár magából a metafizikából is. Mindezek a magyarázatok megfeneklenek vagy az anyagi lét lapályain, vagy pedig felvillannak és ismét sötétségbe buknak a mi megváltatlan pszichi-

kai természetünk tarka tengerfenékvilágában, vagy tovaszállnak és bárányfelhőkként szétfoszlanak valami vérszegény idealizmus vékony légkörében. Minden válasz elején és végén, amelyet erre a kérdésre: Mi az ember?, adni lehet, a kinyilatkoztatás válasza áll: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram!*

De mit jelent ez: az Isten képére teremtve? Nos, legelőször és felejtethetetlenül azt, hogy teremtve vagyunk, teremtmények vagyunk, nem önmagunktól vagyunk, hogy nem is Istennek valami emanációja, még kevésbé maga Isten vagyunk, tehát mindaz nem vagyunk, amiről évszázadok óta elméletileg és gyakorlatilag azt állítják az ezen a világon hangadó tényezők, hogy vagyunk, vagy szeretnénk lenni de azután azt is, hogy eredetileg, az anyagi lét és létezés kellős közepén is, szellemnek vagyunk elgondolva, hogy szellemiséggel vagyunk felruházva. Mert Isten szellem, és aki az ő képére van teremtve, az teremtett szellem. Még akkor is, ha a teremtés alulról kezdődött, az anyagnak és a testnek a csodájával, és az ember nem lehet meg test nélkül az örökkévalóságban sem, mert teste is fel fog támadni. A szellem, a természetes, teremtett szellem még a természet határain belül is mintegy kiemeli az embert a testi-lelki „természet” fölé, vagyis annak végelessége fölé, mert a szellem természetéhez hozzátartozik a végtelenségnek, ha még oly kis szempontja is, fölemeli, ha nem is a természetfölöttiségbe, de igenis abba a lehetőségbe, hogy Isten, ha úgy tetszik neki, közvetlenül megragadja, és ő is Istent közvetlenül megragadhassa: fölemeli az emberi természet magaslatára, amely mint „természet”, nem más, mint éppen ez a valós lehetőség: Isten részesévé lenni.

Mit jelent tehát az, hogy az ember Isten képe? A válasz részben bennfoglaltatik abban a néhány szóban, hogy az ember „*quodammodo omnia*”, valamiképpen minden. Nincs-e vajon az ember annyira alávétve a fizika, mechanika és kémia törvényeinek, hogy akadtak filozófusok, akik gépnek nyilvánították? Nem tartalmaz-e annyi növényi életmozzanatot, hogy a Kelet vallásai és a Nyugat költői növénynek tették meg? Nincs-e benne annyi hasonlóság az állati élethez, hogy Spengler ragadozó állatnak és semmi többnek jelentette ki? És nincs-e végül benne annyi tiszta szellemiség, hogy Descartes az angyal és a gép szintézisévé tette meg, hogy német gondolkodók az ismeret, sőt a dolgok teremtményének, önmaga abszolút szabad urának, sőt Isten megteremtőjének és megváltójának tették meg?

A tétel, hogy az ember *ad imaginem Dei*, Isten képére van teremtve, az emberlét kezdetén hangzott el és érvényét nem veszíti el az idők végezetéig. Minden igazi bölcsélet, minden igazi tudomány megerősíti ezt ma, mint mindenkor a homo rectus előtt, vagyis az olyan ember előtt, aki józan ésszel gondolkodik és jóakarattal van.

Aki az első tételnél megáll, egy helyben marad. Pedig ez titokban ösztönzi a továbbhaladásra. Az első tétel, hogy az ember *ad imaginem Dei* van teremtve, örök tétel, de mintegy sztatikus, nyugvó állapotban, mint ahogy a kép, még ha nyugtalan-ság festette is, magában véve valami statikus, nyugvó dolog. A teremtés célja a visszatérés Istenhez, a teremtés természetének megőrzésével és isteni szentesítésével – de az ember, mint Isten képmása, a teremtés mértéke, képviselője és felelős ura. A megtestesülés által, tehát azáltal, hogy maga Isten a második személyben magára öltötte az emberséget az egész örökkévalóságra, páratlan élet és dinamika költözött ebbe a tételbe. Most már nemcsak az ember létét és célját jelöli meg ennek a bolygó-

nak a természetén belül, hanem kezdete az ember kiirthatatlan, titokzatos vágya teljesülésének is: hogy olyan legyen, mint az Isten – de nem emberi módra, hanem az Isten akarata szerint. Az ember a teremtettségben, mint az Isten képének mása, ettől kezdve csak ez által az ember által részesülhet Isten teremtetlen természetében, aki már nem pusztán csak képe Istennek, hanem maga az Isten.

Theodor Haecker

ÉN ÉS TE

Nem az Én van, hanem én vagyok.

Ahogy az én a te-hez való viszonyában megvalósul, ebben a valóságban nyilvánul meg igazán az ember szellemi élete, és nem abban, amiben a legszívesebben látni szoktuk: a költészetben és a művészetben, a filozófiában és a mitikus vallásokban. Ezekben – akármilyen nagyszerűen is, de mégis csupán álmodunk a szellemről. Eddig egyetlen kultúra sem volt más és nem is lehet más soha, mint álmodás a szellemről, s az ember egzisztenciájának végső magányában, az élet szellemi valóságától távol álmodja ezt az álmot, amelynek belső törvényszerűségét elsősorban az „idea koncepciójában” ismerte fel.

A második személy értelme a konkrét ember. A harmadik személy értelme azonban az emberiség. – Az emberiség ideálja az ember elcsapongása önmagától. – Az emberiség szelleme az idealizmus teljesüvegén nevelkedett. – Az ember mint szellemi lény is éhezve jön a világra. – A szellemből született szó a szellemi élet fenntartására való kenyér. E kenyér nélkül az embernek el kellene pusztulnia ennek a világnek szellemi sivatagában.

SZÓ

... Mindenekelőtt világosságot kell gyűjtanunk, hogy tudomásul vehessük: a beszéd csodája és a „teremtés csodája” egybeesik: éspedig a Logoszból, amelyről János evangéliuma beszél. Mert a Logosz nemcsak a beszéd előfeltétele – az ember nem azért beszél, mert vannak szavai, mint Max Scheler mondja –, hanem éppen az Evangélium mély értelme szerint: a Logosz a létnek is előfeltétele és megnyilvánulása.

Akit nevén neveznek, az van. Mert a szót nem az ember függesztette a léthez. Hanem isteni származásunk hordja magában, s így a szó magának a létnek alkotása és teremtménye.

A szóban egyesül a szellem és az élet. Élni annyi, mint lélegzeni, a szó pedig a megformált levegő.

A szó, amely kezdetben volt, teremtő módon töltötte be a mindenségben a semmit és az űrt.

MŰVÉSZET

Isten előtt senki sem géniusz.

A nagy művészek szívükben mégiscsak gyermekek maradtak, és a gyermekekről azt mondta Jézus: „Engedjétek hozzám a kisdedeket.” Így hát a művészeket sem fogja magától elküldeni. „Ilyen az égnek birodalma.” És a „filozófusok”? Ők persze már nem gyermekek. De a szó megfontolóiává válhatnak, és akkor ők is helyet kapnak Isten birodalmában... „Az én Atyám házában sok lakás van.”

Adott esetben egy tájkép áhítatosabb és „Istennel elteltebb” lehet, mint a legbensőségesebb szentkép.

Senki sem értheti meg a szépség lényegét addig, amíg fel nem fogja a szépség-élmény tragikumát.

A költészet és a művészet dilettánsait komolyan kell vennünk. Mert a dilettantizmus nem pusztán játékos időtöltés, hanem lelki és erkölcsi betegség. A beteg lényében van valami, ami nem igaz, és ez az egészséges és helyes ítéletnek minden lehetőségétől elzárja őt.

TÁRSADALOM

Ha már egyszer jó keresztény módra „Isten nevében” éhezni és szűkölködni hagyták a szegényeket, ők most istentelenül követelik emberi jogaikat. Ezen igazán nincs semmi csodálkoznivaló.

Jóllakott polgárok hajlanak arra, hogy „idealisták” legyenek. De azért az éhező proletároknak nem kellene szemrehányást tenniök életfelfogásuk „materializmusa” miatt.

A polgárember az az emberfajta, aki a szociális problémával tökéletesen értetlenül áll szemben. De milyen más kérdése, problémája vagy értéke van az életnek, amellyel ne állna szemben ugyanilyen értetlenül?

A polgárember irigysége és az éhes proletár irigysége – ez a kettő igen különböző lelki fiziognómiát mutat.

Ferdinand Ebner

A TEVÉKENY SZEMLÉLET

Az egzisztenciafilozófia a hagyományra helyezkedve s a jelenből kiindulva a transzcendenciára irányuló emberi lét lehetőségeinek elgondolása. Minden filozófiai gondolkozás végső értelmében azonban a filozófikus élet, és az nem más, mint az egyes embernek az a belső aktivitása, ami által mindenki azzá lesz, aki. A kimondott, műben tanítássá szilárdult gondolat ilyen belső aktivitás eredménye és ugyanakkor ébresztője. Mivel a filozófikus gondolkozás a legéletszerűbb, és eredete a létben, mint az ember saját magának, létében van, a legnagyobb csalás és csalódás éppen itt lehetséges, és akkor a legéletszerűtlenebb, leghamisabb gondolkozássá válhat.

Ha önmagamhoz akarok jutni, nem tehetem úgy, hogy önmagamról mint tárgyi tudás céljáról gondolkozom, de úgy sem, hogy bizonyos technikát használok fel, mint a tudat fegyelmezett magatartását, önmagamban elszigetelt szigort. Csak mint tárgy volna a létem, amit, mint megállott létet néznék és fognék fel. De nem juthatok magamhoz a filozófusoktól megalkotott fogalmak újragondolásának segítségével sem. A filozófiai gondolkodás, mint merő gondolkodás és a már elgondolt újragondolása, még nem érte el önmagát. Az egész azon múlik, hogy a filozofikus gondolkodás minden feltételtől független tevékenységgé legyen. A gondolkodás teljesülése, igazsága és belátása csak ezzel a belsőben önmagamot kiemelő tevékenységgel egy és azonos.

Önmagamról gondolkodni, mint pszichológia, technika, mint életrendi szabályozás, mint filozófiailag meghatározható lét, mindez vagy a valódi filozofikus gondolkodás következménye, vagy az erre való felkészülés. Feltétel nélkülivé ez csak önmagam átvilágításában lesz, mint az abszolút tudat egyidejű tudása és megragadása: ez a forrása annak, ami már nem eszköz, hanem a lét tudatának teljesülése.

Emberi önmagam átvilágítása a nagy filozófusoknál mint példa található meg. Önátvilágításukon fog tüzet a mienk, ha a fáklya kézről kézre jár. A filozófus egzisztenciájának megérintése azonban csak abban a pillanatban válik valósággá, amikor a gondolat értelme önmagam létével tökéletesen egybeforr, vagy ha az a ma valóságába helyeződik át.

Filozofikus gondolkodás annyi, mint: mindennap ítélek önmagam fölött. A gondolat tövis: kétségtelenségében az a szerepe van, ami a fellebbezésnek; ha lesiklik, akkor megáll; a transzcendenciát hozza, s azt megidézve jelenné teszi. Mindez azonban csak a magam független létében valóság, aminek lenni kell, hogy a gondolat ténylegesen gondolattá legyen: ezt a gondolkodást nem lehet észrevevéssel vagy adottsággal megvalósítani, egyedül csak úgy, ha én tényleg az vagyok, aki most gondolkozva azzá leszek.

Úgy látszik, annál, hogy önmagamot a lét folytonosságában megóvjom, könnyebben sikerül az, ha átélem a nagy szenvedéseket és az elhatározást; fölemel, mialatt markában összetörök, mert a hétköznapi kiránt. A lét folytonosságának megőrzése azonban csak a hétköznapiakon lehetséges. Az egyszeri megrázkódtatás a szélsőséget alkotja meg, a minden ezután következő jövő alapját. Amit azonban megalkotott, csak akkor valódi és valóságos, ha évek során, az emlékezet ismétlésében a mellőzhetetlen következményekben az ember ugyanazt ragadja meg.

A filozófia tehát éppen úgy fordul a nagy megrázkódtatások, mint a hétköznapiok felé. Az egyik feltétlensége a másik visszhangja, az egyik a másik nélkül kérdésszerű marad...

A filozofikus gondolkodásban a tevékeny szemlélet sajátos teljesülése lehetséges, mint a transzcendencia elgondolása által irányított belső aktivitás. Hasonló a vallásos cselekvéshez, a világban a célt elérni kívánó hatás felkeltését kizárva. Jellemvonása az, hogy feltétel nélküli, s ezért a megkötött szemlélettől, meggondolástól és tárgyi kutatástól különbözik: eredménye önmagam szűrése és tisztítása a transzcendencia tudata által. Ha Istenhez nincs is reális viszonya és benne Isten érzékelhető jelenlétével nem is szólal meg, ez a szemlélődés mégis a rejtett transzcendencia felé

szabadon találja meg az utat... Ez a szemlélődés a filozofikus gondolkozás csúcsa, az abszolút tudat bizonyossága azáltal, hogy önmagam a transzcendenciában megtalálom.

Ami én magam vagyok, mindig kérdés marad, ennek ellenére mégis minden egyebet tartó és megtöltő bizonyosság. Tulajdonképpen énem sohasem válhatik birtokommá, hanem mindig csak: életem lehetősége. A filozofikus gondolkozás mint tevékeny szemlélet ezért nem lehet soha kész, nem lehet sem dogma, sem tétel, sem elv, hanem: állandó belső aktivitás. Ha a filozófiai gondolkozásban olyan tudott tartalmat akarok elérni, amelyhez állandóan tartani tudom és akarom magam ha tudni akarok, ahelyett, hogy hinni –, ha technikai receptekre kívánok szert tenni ahelyett, hogy a mindenség egészének fellobbbanásában egzisztáljak: akkor tulajdonképpen pszichoterápiai utasításokat kívánok önmagam létének szabadsága helyett, és akkor a filozófia faképnél fog hagyni. Filozófia csak ott szólal meg, ahol tudás és technika már csődöt mond. Mutat, de nem ad. A fény felvillanó sugarával lép elő, de nem mutat rá semmire.

Olyan filozófia valósítandó meg, amely mélyebben értelmes, és tudja, hogy mi az értelem mint a világot átfogó és nem az önmagát elzáró értelem;

amely éppen olyan nyílt minden valóság és érvényesség iránt, mint amilyen szabad elmélkedésében, amilyen szenvedélyes és józan a transzcendenciában és az elrejtett transzcendencia jeleinek meghallgatásában;

amely a kényszerítő bizonyosságot felismeri és ennek ellenére ezt a maga viszonylagosságában érti meg;

amely teret enged a modern természettudománynak és következményeinek, és tartózkodik attól, hogy azokat egyetemesítse;

amely határozott módon ragadja meg a tudományos lehetőségeket és a lehetőségek határait mégis tudja;

amely minden reálisan igazolt világképet felvesz, önmaga azonban világkép nélkül van, annak tudatában, hogy egyetlenegy sem Egy és Abszolút;

amely számára minden tárgyi tudás csak eszköz, amit birtokba vesz, anélkül, hogy benne a végső célt látná;

amely az egzisztencia mélyén a történeti időből fakad, szeme és füle van más egzisztencia számára, egyet se mellőz, egyet se skatulyáz, egyet se merészel egészen tudni;

amely a minden alakban megjelenő szubsztanciálisat meg meri érinteni, mert az önmaga szubsztanciális lehetőségéből nőtt ki;

amely határtalan kommunikáció számára nyit teret, anélkül, hogy tudná, ez hová vezet és mi az Egész;

amely nem állandósul dogmává, és mégsem vész el a talajtalanságban;

amely a feltétlent megvilágítja, amelyről tudja, hogy a történetből fakad, s éppen ezért nem általános érvényű s ugyanakkor az általános érvényűt önmagába veszi, amely, mivel általános érvényű, nem feltétlen, hanem viszonylagos;

amely a transzcendenciát nem tudottnak tartja, és nem veszi igénybe kizárólag önmaga számára –, ezért a világ feltétlen egységét történetileg és egzisztenciálisan

életre kelti, nem pedig az Abszolút Egyet tekinti mindenki és minden számára érvényesnek.

Karl Jaspers

RÉSZIGAZSÁG ÉS ABSZOLÚT IGAZSÁG

A lény sajátossága, individuális meghatározottsága nem akadály az igazság megragadásában, sőt pontosan éppen az a szerv, amellyel a realitás neki járó részét megpillanthatja. E módon minden individuum, minden nemzedék és minden korszak a megismerés helyettesíthetetlen, sajátos szerve. A teljes igazságot csak akkor érhetjük el, ha a magunk látását összeegyeztetjük azével, aki tőlünk legközelebből nézi ugyanazt, amit mi látunk és így tovább. Minden individuum a lényegrelátás egy pontja. Az összes részlátványok egymás mellé téve a teljes és abszolút igazságot nyújtják. Az individuális perspektíváknak ez a summája, ez a megismerése annak, amit az egyesek látnak és tudnak, ez a mindentudás, ez a valódi „abszolút ráció”, ez a legfőbb hivatás, amit Istennek tulajdoníthatunk. Isten is nézőpont; de nem azért, mintha az emberi területen kívül lenne valami nézőpontja, amelyről egyenest az univerzális igazságot láthatná, mint valami öreg racionalista. Isten nem racionalista. Nézőpontja mindannyiunké.

A mi részigazságunk igazság Isten számára is. Ennyire igaz a perspektívánk és valóságos a valóságunk! Csak az Isten, mint a katekizmus mondja, csak az Isten van mindenütt és áll minden nézőpontra, és a mi minden nézőpontunk az ő határtalan vitalitásában egyesül és harmonizál. Isten a vitális folyam szimbóluma, akinek számtalan hálólýukain át csorog a világegyetem úgy, hogy ő az élet egészét felfogja és felszenteli, mindent, ami az életben látvány, gondolat, gyűlölet, szenvedés és gyönyör.

Malebranche azt mondta, hogy ha megismerünk valami igazat, azért van, mert a dolgokat az Istenben, Isten nézőpontjából látjuk. Számomra valószínűbb ennek az ellenkezője: hogy Isten látja az emberen keresztül a dolgokat, hogy az emberek Isten szemei.

Ortega y Gasset

MODERN NAPLÓBÓL

Nem tiszteljük eléggé árnyékunkat – nem gondolunk rá eleget... Én azonban, aki tudatában vagyok ennek a hibának, szeretném ezt jóvátenni, én üdvözlöm, beszélek hozzá, néha csakis az ő kedvéért kimegyek oda, ahol a legjobban kiemelkedik, és megsétáltatom.

Este a nappal behunyja szemét. Most látni, hogy a fehér lapnak megvan a sajátos fénye, a valódi fénye.

Vannak éjjelek, amikor a hold egységesen összeolvad az egész éjjellel, az összeolvasztást valami igen gyakorlott kéz végzi.

Az ember sose hinné el, hogy a kéz, amelyikről hiányzik egy ujj, valóban elvesztette azt, nem csupán elrejtette.

A múzeumokban van valami természetellenes légkör, s ez bűnöknek, együgyű és gyáva szadizmusnak, bizalmatlan és gonosz önzésnek, elfajzott romlottságnak melegágya. Minden múzeum között az archeológiai múzeum csontosodott meg a legjobban, tele komoly osztályozással, sötétséggel, aggodalommal, elvakultsággal. Itt a legyőzött, a leigázott, elfojtott dolgok elvesztik bájukat, erdőből hozott értelmüket, kiszáradnak. Ó, ha csak egy órával lenne hosszabb a nap, egy kivételessel, egy ráadással, ez lenne a huszonötödik!... Csak erre az egyetlen órára lenne szükségünk, s akkor mindent befejeznénk.

Milyen meglepő! Mindig meglep az, hogy a szív balra van. Nem lenne kevésbé törékeny, ha jobbra lenne?

A púpos olyan, mint a humorista, aki kifiguráz bennünket, de mi nem csúfolhatjuk vissza, mert az méltatlan lenne.

Az álszentek! – milyen szárított tőkehal-szaguk van!

Mulatságos arra gondolni, hogy az orvosok miképpen reparálják a bábokat, s a bábok azt mondják nekik: Doktor úr!

Ideális az, ahogy a gyermekek jó éjszakát kívánnak. Mikor a gyermekek aludni térnek, az éjszaka jóindulatú lesz, és szíves és álmodó: a gyermekek álmai beillatozzák.

Hazugságok: A kocsivezetővel beszélni tilos. – A királyi ház udvari szállítója. – Szerény tollam, szerény szavaim, szerény személyem. – A merénylet elkövetője egy szegény örült. – Üzleti utazások. – Halálos párbaj. – Szó szerinti fordítás. – Az utolsó romantikus. – Az ingyenbelépés szünetel. – Új kollégáknak hosszú életet kívánunk. – Bizonyosak vagyunk abban, hogy a kormányzat mindent megtesz, hogy ezt a műremeket ne vigyék ki Spanyolországból. – Független újság. – Örökös engedély X.-nek, a kiváló írónak, csodálata jeléül. – Visszavonhatatlan lemondás. – A műhöz felhasznált szerzők névsora. – Fiatal nő. Tisztességes. Jó családból való.

Ahhoz, hogy az ember dolgozzék, le kell tenni gyűrűjét, olyan az, mint valami kényszermunkás lánc, amely visszafog bennünket és zavar, nem hagyja meg teljes szabadságunkat. Az én szabad prózám még ezt a gyűrűt sem bírja el.

A táncosnőnek sohase légy igazi szerelme, könnyeinek, magános pillanatainak szerelme, mert akkor sohase lesz a tiéd: isteni férje leszel és semmi több.

A kulcsok mindig olyanok, mintha elvesztek volna. A bőröndök kulcsai pedig véglegesebben, mint az összes többi.

Az ember, aki jön-megy a városban, és magát az utat nem kedveli úgy, mint az út célját, szálnalmas teremtés, útja fanatizmusba, kegyetlenségbe, dühbe fog torkollani.

A reggel a világ kezdete óta mindig ugyanaz. Olyan erő van jelentőségében, bőségében, ártatlanságában, hogy sem a korok, sem a városok, sem az épületek jellegzetessége nem módosítja.

Nem nézünk eleget a tükörbe. Majdnem sose nézzük meg magunkat. És lehet, hogy gyakrabban kellene megnéznünk magunkat, nem hiúságból, hanem barátságból, mert lehet, hogy a halál órájában majd azt gondoljuk, nem láttuk eleget ezt az arcot, nem figyeltünk rá eléggé.

Hadd közeledjenek hozzánk a képek. Mi közeledhetünk a tárgyakhoz, de sohasem a képekhez. A képek felé egyetlen szándékos lépést sem lehet tenni.

Ramón Gómez de la Serna

SZENVEDÉS ÉS FORMA

A keresztény emberben keresztelik egymást azok az erők, amelyek egyébként kiegyenlítődni látszanak. A kereszténység nem adja meg a kiegyenlítődés menedékét. Ellenben valamennyi ellentétes erőt felszívja magába, és a keresztény embert azok középpontjába állítja és ez a középpont – annak, aki ott áll – egyúttal maga a kezdet. A kereszt nem tagadja meg és nem is semmisíti meg az ellentéteket, hanem formává alakítja. Formát hatalmi szó nem teremthet, mert a forma nem külső kényszer, hanem alakítást, felépítést kíván. A forma arra vár, hogy megformáltassék. A keresztény ember útja minden pillanatban keresztút. A zsidó élettel, amely minden pillanatban célnál volt, az állam versenyez a maga szüntelen célkitűzéseivel, s azzal a harci jelszóval, amelyet mindig újra belekiált a térbe és időbe: eddig és ne tovább! Az örök nép örökkévalóságát túlhasogják más népek fegyverbe öltözött korszakai. A keresztény ember keresztútjával versenyre kel a lélekben még egy hatalom, az egyetlen, amely szintén nem tagadás által akarja legyőzni az ellentétet, hanem a forma által: ez a művészet. Mindjárt kezdetben segítségére volt a léleknek abban, hogy a keresztútra lépjen. Hiszen már egy fél évezrede volt annak, hogy Prométheusz a sziklafalon függött, amikor a Golgotán felemelkedett a kereszt.

A művészet is csak úgy győzi le a szenvedést, ha formálja, nem pedig ha megtagadja. A művész annak tudja magát, akinek megadatott, hogy elmondhassa: mitől szenved. S egyúttal benne él az első ember némasága is. Nem próbálja „elhallgatni” szenvedését, de nem is akarja „világgá kiáltani”: hanem megjeleníti. S a szenvedés

megjelenítésében feloldja azt az ellentmondást, hogy ő maga és a szenvedés egyszerre jelen vannak. Feloldja anélkül, hogy a legcsekélyebb mértékben megcsorbítaná. Tartalmát tekintve minden művészet tragikus, mert a szenvedést jeleníti meg; még a komédiát is az élet állandó nyomorúsága, létünk folytonos hiányérzete hozza létre. A művészet tartalmában tragikus, de formájában minden művészet komikus, mert még a legszonyúbbat is bizonyos romantikus-ironikus könnyedséggel – csak éppen, hogy megjeleníti. A művészet mint megjelenítés, egyszerre tragikus és komikus is. És a nagy megjelenítő valóban olyan, amilyennek Agathón győzelmi lakomáján a hajnali szürkületben megmutatkozik: komikus és tragikus egyszerre. A művészet janus-természete, amely az élet szenvedéseit megnehezíti és egyidejűleg segít az embernek abban, hogy elviselje, ez teszi őt életünk útítársává. Megtanítja az embert, hogyan győzze le a szenvedést anélkül, hogy elfelejtené. Mert az ember nem felejtethet, lelkében állandóan emlékeznie kell. Osztályrésze a szüntelen szenvedés és a szüntelen vigasz. Isten megvigasztalja őt mindazokkal együtt, akik szűkölködnek a vigaszban. A gyászoló könnyeit letörli annak arcáról és minden arcról. De ott fénylenek ezek a könnyek tovább a szemekben addig a napig, amíg eljön minden dolgok nagy megújulása. Addig a vigasztalanság az ember vigasza. Addig a lélek a szenvedésben frissül fel. Addig a megújulás az önfenntartásban van. Addig új erőt gyűjt a régi napok emlékeiből. Nem az elmúlt örömeiből, csak az elmúlt szenvedésekből meríti a lélek a boldogságot minden időben. Így újul meg önmagában. És az életnek ezt a gyűrűjét maga a művészet kovácsolja.

Valóban úgy tűnik, mintha a művészet a kereszt helyébe lépne. Mi szüksége lehet már a léleknek a keresztre, ha önmagából merít erőt és megújulást? Igen, önmagában hordja a gyűrűt, amelyet a művészet neki ötvözött, de kemény fémabroncsként hordja a szíve körül. Ennek az abroncsnak fel kell pattannia, hogy a lágy szív újra együtt doboghasson minden szív ritmusával. Mert a művészet minden embernek csak a maga külön keresztjét adta meg. S azt is, aki nem gyűlöletet ivott a szeretet mélyéből, azt is csak arra tanította, hogy csodálkozó szemmel megpillantsa a pusztában szomjazó mellett a források ezreit. De nem tette láthatóvá számára a vele egyazon pusztában szomjazók ezreit. Nem tanította meg őt a közös keresztre. Ezt a pogány származású magányos lélek, akinek a vérében nem kering létünk közösségének végső egysége, csak a Golgotán pillanthatja meg. Csak ama kereszt alatt ismerheti fel, hogy az ő lelke egy minden lélekkel. Ekkor a szíve körül meghasad a művészi abroncs, amely nagy fájdalommal szorította; mert valami drága kincs mindezideig elátkozva feküdt a kút mélyén. És most, amikor a saját fájdalma helyébe és minden emberben az ő maga fájdalmának helyébe az egyetlen hasonlíthatatlan fájdalom lép, lélekről lélekre fonódik az abroncs. S a lélek, amely a kereszt alatt állván, az örök fájdalomból nyert örök üdvöt, elfelejti, hogy a lét és a megújulás körforgását csupán a saját szívében keresse, ahol a művészet adja meg annak ritmusát. Belső lényében most már maga is részt vesz az örök szenvedés és örök boldogság körforgásában, amely annak szívét járja át, aki a kereszten oly sokakért, és őerte is megszenvedett.

Franz Rosenzweig

A METAFIZIKAI KÉRDÉS

A bölcsélet – az egészséges emberi értelem szemszögéből tekintve – Hegel szerint a „fordított világ”. Ezért vállalkozásunk sajátossága előkészítő magyarázatot tesz szükségessé. Ez viszont a metafizikai kérdezés kettős sajátosságából fakad.

Először is minden metafizikai kérdés mindig a metafizika problematikájának összességét öleli fel. Mindig magáról az egésről van szó. Azután minden metafizikai kérdést csak úgy lehet feltenni, hogy a kérdező mint olyan elválaszthatatlan a kérdéstől, azaz benne áll.

Ebből merítünk útmutatást: egy-egy metafizikai kérdést mindig az egész szem előtt tartásával és a kérdező létének lényeges helyzetéből kiindulva kell feltennünk. Mi kérdezzünk, itt és most, a magunk számára. Létünket – kutatók, tanítók és tanítványok közösségében – a tudomány határozza meg. Létünk mélyén micsoda lényegbevágó dolog történik velünk, ha a tudomány szenvedélyünkkel válik?

A tudományok területei messze szétágaznak. Tárgyuk feldolgozási módja merőben különböző. A tudományágaknak ezt a szertehullott sokféleségét ma már csak az egyetemek és fakultások technikai szervezete tartja össze. Csupán a szakok gyakorlati célok szerinti elhatárolása ad neki némi jelentőséget. Ezzel szemben a tudományoknak létalapjukban való gyökerezésének tudata kiveszett.

És mégis: minden tudományban – ha legsajátosabb céljukat tartjuk szem előtt – magával a létezővel állunk szemben. Éppen a tudományok szempontjából tekintve egyik területnek sincs elsőbbsége a másik felett. Sem a természetnek a történelemmel szemben, sem megfordítva. A tárgyak semmiféle tárgyalási módja nem múlja felül a másikat. A matematikai ismeret nem tökéletesebb, mint a nyelvtudományi vagy történeti. A matematikai ismeretet csupán „egzaktság”, szabatoság jellemzi, ez azonban nem jelent tökéletességet. Ha a történelemtől egzaktságot követelnénk, vétkeznénk a szellemtudományok sajátos tökéletességének eszméje ellen. A valamennyi tudományban mint ilyenben, uralkodó világhoz kapcsolódó vonatkozás magának a létezőnek keresésére ösztönöz, hogy ez mindenkori léttartalma és létmódja szerint alapos kutatás és megindokolást is tartalmazó meghatározás tárgyává váljék. A tudományok – eszmei – célja az, hogy valamennyi dolog lényege felé irányuló közelebbjutásunkat munkálja.

Az emberi létnek ezt a magához a létezőhöz fűződő világvonatkozását szabadon választott magatartása hordozza és vezérli. Az ember minden tudomány előtti és tudományon kívüli tette is vonatkozásban áll ugyan a létezővel, de a tudomány kiválósága abban rejlik, hogy elvileg, kifejezetten és kizárólag az első és az utolsó szót magának a dolognak adja. A kérdésnek, meghatározásnak és megindokolásnak ebben a tárgyilagosságában meghódolás megy végbe maga a létező előtt, hogy ön-maga kinyilatkoztatása magán a létezőn múlt. A kutatásnak és tanításnak ez a szolgáló helyzete az emberi lét egészében külön, bár korlátok közé szorított uralom lehetőségének alapjává szélesedik. A tudománynak külön vonatkozását a világhoz és az embernek ezt a vonatkozást vezérlő magatartását persze csak akkor érthetjük meg tökéletesen, ha azt látjuk és fogjuk fel, ami ebben az így meghatározott vonatkozásban történik. Az ember – egy létező a sok közül – „tudománnyal foglalkozik”. Ebben

a tevékenységben nem kevesebb történik, mint egy – embernek nevezett – létező betörése a létezés egészébe, mégpedig olyanformán, hogy a létező ebben és ezzel a betöréssel azzá bontakozik ki, ami és amilyen most. A kezdeti behatolás a létezőt a maga módján elsősorban önmagához emeli.

Ez a hármas mozzanat – a világhoz való vonatkozás, magatartás, behatolás – a maga gyökeres egységében a létezés lelkesítő egyszerűségét és élességét plántálja a tudományos létbe. Ha az ekként átvilágított tudományos létet a magunk számára kifejezetten birtokunkba vesszük, ezt kell mondanunk: az, ami a világhoz való vonatkozás célja, maga a létező – és semmi más.

Martin Heidegger

ELLENTMONDÁS

Az ellentmondások, amelyekbe a szellem beleütközik, az egyedüli valóságok, a valóság kritériumai. A képzelet világában nincs ellentmondás. Az ellentmondás a szükségszerűség próbaköve.

A lelkünk mélyéig hatoló ellentmondás, ez a széttépetés, ez a kereszt.

Amikor a figyelmet valamire erősen ráirányítva az ellentmondás nyilvánvalóvá lesz, megtörténik a szétválás. Ha állhatatosan követjük ezt az utat, elérjük a megsza-
badulást.

Az ellentétek ábrázolható viszonya az ellentmondások transzcendens viszonyának képe.

Minden igazán jó egymásnak ellentmondó elemeket rejt magában – következtésképpen lehetetlen. Aki figyelmét valóban erre a lehetetlenségre szögezi és mégis cselekszik, jól cselekszik.

Ez a szó: *jó*, egészen más értelmet nyer a jó-rossz kölcsönviszonyában, mint akkor, ha magára Isten lényére mutat rá.

Az ember nagy szenvedése, amely már a gyermekkorban kezdődik és a sírig kíséri, hogy szemlélni és enni két különböző művelet. Az örök üdvösség állapotában nézni és enni nem különbözik.

Amit itt lenn szemlélünk, nem valóságos, mindössze díszlet. Amit megeszünk, az elpusztul, nem valóságos.

Ez a szétválasztás bennünk az eredendő bűn szülötte.

Az össze nem egyeztethetők egyidejű jelenléte a lélek viselkedésében az egyszerre kétfelé billenő mérleg: ez a szentség, a mikrokozmosz megvalósítása, a világ rendjének követése.

Ellentétek és ellentmondások. Ahogy az ellentétek viszonya képes megérinteni a természeti lényt, úgy képes az ellentmondó gondolatok összessége érinteni Istent.

Istentől ihletett ember az a személy, akinek magatartását, gondolatait, érzelmeit közölhetetlen fonal fűzi egybe.

Létezik egy világ feletti valóság, téren és időn és az ember mentális univerzumán túl. Túl mindazon, amit az emberi értelem csak érinthet. E valóság megfelelője az emberi szív magjában az abszolút jó éhsége, ami szüntelenül ott él, de e világban sohasem találja meg táplálékát. Ez az abszolút jó itt lenni az abszurdításban, a megoldhatatlan ellentmondásokban nyilatkozik meg, azokban, amelyekbe az emberi gondolat, míg csak e világban kering, állandóan beleütközik.

Amint a világ realitása a tények egyedüli alapja, ugyanúgy az a másik realitás a jó egyetlen alapja.

Amikor a világos fogalom beleütközik a felfoghatatlanba, a realitás ütközőpontjához értünk.

Az ember csak akkor gondolkodik igazán, ha gondolatának tárgya a végső következtetés elől elrejtőzik.

SZERETET

A szeretet ínségünk jele. Isten csak önmagát képes szeretni – mi csak azt, ami más.

Istent nem azért kell szeretni, mert Ő szeret bennünket. Mivel Isten szeret bennünket, azért kell önmagunkat szeretni. Mi más indítéka lenne az önszeretetnek? E kitérő nélkül képtelenek vagyunk önmagunkat szeretni.

Ha szememet bekötik és kezeimet egy bothoz erősítik, ez a bot elválaszt a dologtól, de általa szerzek azokról tapasztalatot. Csak a botot érzem, csak a falat veszem észre. Így vannak a teremtmények a szeretet képességével. A természetfeletti szeretet csak a teremtményeket érinti, és csak Isten felé irányul. Csak a teremtményeket szereti (és van-e valami más, amit szerethetünk?) mint közvetítőket. Ilyenképpen minden teremtményt egyaránt szeret, s közülük önmagát sem vonja ki. Szeretni az idegent, mint önmagam, már ellenszólamát is jelenti: szeretni önmagam, akár az idegent.

Az istenszeretet tisztaságának jele, ha az öröm és a szenvedés *egyforma* hálát sugall.

Platón szemében a testi szerelem az igazi szeretet lefokozott képe. A tiszta emberi szeretet (a hitvesi hűség) ennek már kevésbé elhomályosult képe. A szublimáció gondolata csak a jelenkor ostobaságából fakadhatott.

A hit más embernek mint emberi lénynek létezésében maga a szeretet. Felismer-ni valakit lényé teljében csak a szeretet képes.

A szellemet semmi sem kényszeríti, hogy bármi létezésében higgyen (szubjektívizmus, abszolút idealizmus, szolipszizmus, szkepticizmus: lásd az *Upanisadokat*, a taoistákat, Platón, akik ezzel a szellemi magatartással a megtisztulás végett élnek). Ezért a léttel való kapcsolat egyetlen szerve az elfogadás, a szeretet. Ez az oka, hogy a szépség és a valóság azonos. Ez az oka, hogy az öröm és a valóságérzés azonos.

A szükségérzet, hogy megalkotói legyünk annak, amit szeretünk, Isten utánzásának kényszerérzete. Ez azonban a hamis istenség iránti vonzódás – feltéve, hogy nem folyamodunk az ég másik oldaláról látott mintaképhez...

A teremtmények iránt érzett szeretet: nem szeretet Istenben, hanem az a szeretet, amely úgy hatolt át Istene, mint a tűzön. Szeretet, amely teljesen leoldja magát a teremtményekről, hogy Istenhez emelkedjék, majd Isten teremtményeivel egyesülve visszaereszkedik. Így egyesül az emberi szeretetet széttépő két ellentét: szeretni a kedves lényt, úgy, amilyen, és az őt újjáteremtő akarat.

A teremtmények iránti képzelt szeretet. Az embert kötelék fűzi össze ragaszkodásának valamennyi tárgyával, ám a kötelék mindig szétszakadhat. Ugyanily kötelék fűz a képzelt Istenhez, ahhoz az istenséghez, akinek számára a szeretet szintén kötelék. A valóságos Istenhez nem vagyunk odakötözve, ezért nincs is kötelék, ami elszakadhatna. S belénk hatol. Egyedül neki van hozzánk bejárata.

A lények, akiket szerettek, teremtmények. A véletlen szülőttei. Találkozásunk is a véletlen műve. Mindaz, amit gondolnak, éreznek és tesznek, korlátozott, és jónak-rossznak vegyülete. Mindennek teljes tudatában lenni és nem szeretni őket kevésbé. Utánozni Istent, aki végtelenül szereti a véges dolgokat a maguk végességében.

Az egyetlen jó, ami a véletlennek nem kiszolgáltatott, az, ami a világon kívül van.

Trója pusztulása. A virágba borult gyümölcsfák szirmainak hullása. Tudni, hogy a legfőbb érték nem az egzisztenciában gyökeredzik. Ez az, ami szép. Miért? A lelket túlvetíti az időn.

Isten a teremtésben csak hiány alakjában lehet jelen.

A rossz és Isten ártatlansága. Istent végtelen távolba kell helyezni ahhoz, hogy a rossztól érintetlennek fogjuk fel, és viszont: a rossz arra figyelmeztet, hogy Istent végtelen távolba kell helyezni.

Ez a világ mint Istennek teljes hiánya, Isten maga. A szükség mint a jótól teljesen különböző, maga a jó. Ez az oka, hogy a szerencsétlenségben minden vigasz eltávolít a szeretettől és eltávolít az igazságtól.

Ez a misztériumok misztériuma. Ha ezt értjük, biztonságban vagyunk.

„Kelet sivatagában...” A sivatagban kell lenni, mert akit szeretnünk kell, nincs jelen.

Aki életét Istenbe vetett hitébe helyezi, elvesztheti hitét. Az viszont, aki életét magába Istenbe teszi, hitét sohasem fogja elveszíteni. Életünket az érinthetetlenbe helyezni. Ez lehetetlen. Ez a halál. Ez az, ami szükséges.

„Nevet az ártatlanok nyomorúságán.”: Isten csendje. A földi zajok utánozzák ezt a csendet. Ezek semmit sem jelentenek.

Amikor lényünk legmélyéig szükségünk lenne egy neszre, ami valamit mondana, amikor válaszáért kiáltunk, és az nem adatik meg nekünk, ekkor érintjük Isten csendjét.

Képzeletünk rendszerint szavakat szór a zajokba, valamint játszadozva alakzatokat látunk a füstben. Mikor azonban túlságosan kimerültek vagyunk, mikor nincs több bátorságunk játszani, akkor igazi szavakra van szükségünk. A kiáltás bensőnket feltépi. Nem kapunk semmit, csak a csendet.

Némelyek, miután ide jutottak, bolond módjára önmagukban beszélnek. Tegyenek ezután bármit, irgalmat kell érezni irántuk. Mások, kevesen, egész szívüket átadják a csendnek.

Ez a világ bezárt kapu. Ez a gát. És ez az átjáró.

A szeretet nem vigasz – a szeretet fény.

Simone Weil

ÁTKELÉS A VIZEKEN

Ananda Coomaraswamy rámutatott, hogy mind a buddhizmusban, mind a brahmanizmusban az utazást ábrázoló Zarándok útjának háromféle kapcsolata lehet az élet- és halálfolyam szimbólumával. Az utat meg lehet tenni ár ellenében, a forrás felé, vagy átkelve rajta a túlsó partra, vagy pedig a folyás irányát követve, a tengerig. Amint helyesen rámutatott, ezeknek a látszólag különböző szimbólumoknak valójában azonos spirituális értelmük van, s ez megfelel a metafizika természetének, amely – annak ellenére, hogy tökéletesen egységes – sohasem „szisztematikus”...

Az első, „az ár ellen haladni” bizonyos tekintetben talán a legjelentősebb, mert ebben az esetben a folyót mint világtengelyt kell felfogni: ez az „égi folyó”, amely leszáll a földre, és amelyet a hindu tradíció olyan nevekkkel illet, mint Ganga és Saraswati, s ezek valamennyien a Sakti egy-egy aspektusát jelentik. A héber Kabalában ennek az életfolyamnak megfelelői a szefirák fájának csatornái; ezek pedig a magasabb világ befolyásának közvetítői az alsóbb világba, s közvetlen kapcsolatban állnak a Sekinával, a Sakti megfelelőjével. A Kabalában szó van a „felfelé áramló víz”-ről is, amely az égi forráshoz való visszatérést jelenti...

Még egy hasonlóság – s egyúttal különbség figyelhető meg, ha ez utóbbit a földi Paradicsom négy folyójának szimbolikájával vetjük össze. Ezek a föld felszínén horizontálisan terjeszkednek, és nem vertikálisan, a tengely irányában; forrásuk az Életfa lábánál ered, amely természetesen éppúgy a Világtengely, mint a Kabala szefirotfája. Azt mondhatjuk tehát, hogy az égi hatások az Életfán át a földi világ centrumába érve a négy folyón keresztül áramlanak szét, vagy pedig mintegy az Életfába lépve, innen osztódnak és áradnak szét a tér irányait követve. Ebben az esetben az „ár ellen haladás” két fázisát lehet tekintetbe venni. Az első a horizontális, amely a világ centrumába vezet: a második a centrumból indul ki, és a világtengely mentén vertikálisan terjed... Jegyezzük itt meg, hogy ennek a két egymást váltogató fázisnak beavatási szempontból megvan a maguk megfelelése a „kis misztériumok” és a „nagy misztériumok” területén.

A második eset – az „átkelés a folyamon” szimbóluma kétségkívül elterjedtebb és általánosan ismertebb. Az átkelés a hídon (vagy gázlón) majd minden hagyományban szerepel, és különösképpen bizonyos beavató rítusokban. Az átkelés történhet tutajon, vagy bárkán is, utóbbi szorosan kapcsolódik a hajózás általános szimbolikájához. A folyam, amelyen ez esetben átkelnek, sajátosan a „halálfolyam”; a part, ahonnan indulnak: a változásoknak alávetett világ, azaz a megnyilatkozott lét birodalma (amelyet leggyakrabban emberi és testi állapotában fognak fel, mivel ténylegesen ez az, ahonnan távozni kell). A másik part a Nirvána, a létnek azon állapota, amely véglegesen megszabadult a haláltól.

Ami a harmadik esetet, a „leereszkedő áramlást” illeti, az óceán itt nem valami nagy kiterjedésű vizet jelent, amelyet át kell szelni. Ellenkezőleg: az óceán maga az elérendő cél, a Nirvána megjelenítése. Ezzel a két part szimbolikus jelentése is megváltozik az előbbiekhöz képest, sőt ez egyúttal példa a szimbólumok kettős értelmére: többé nem arról van szó, hogy egyik partról a másikra jussunk, hanem hogy mind ezt, mind azt elkerüljük. Az előbbi két part egymásnak megfelelően az „emberek világa” és az „istenek világa”, más szóval a mikrokozmosz és a makrokozmosz világa. A célhoz jutás érdekében magában a vízfolyamban más veszélyeket is el kell kerülni. Ezeket a veszélyeket a krokodil szimbolizálja, amely „az árral szembe száll”... Ez a nyitott állkapcsú ragadozó a halált jelképezi, és mint ilyen, ő a „kapuőr”, a folyótorkolat viszont a kapu szimbóluma.

A MINDENT LÁTÓ SZEM

A kereszténység és szabadkőművesség egyik közös szimbóluma a háromszögbe írott héber tetragramm (*jvhv*), vagy olykor csupán egy jod, a tetragramm első betűje, mint az egész rövidítése, amely principális jelentőségénél fogva önmagában is egy isteni nevet alkot, sőt – bizonyos tradíciók szerint a legelsőt. A jodot néha egy szem helyettesíti, ezt általában a „Mindent látó szem”-nek nevezik (*the all-Seeing Eye*). A jod és a szem hasonló alakja valóban alkalmas erre az asszociációra.

Mindenekelőtt hangsúlyozni kell, hogy az a háromszög, amelyről itt szó van, mindig középponti helyet foglal el, és ezenfelül a szabadkőművességben pontosan a nap és a hold között helyezkedik el. Ebből már következik, hogy a háromszögbe he-

lyezett szem nem lehet olyan alakú, mint a közönséges jobb vagy bal szem, mivel az Univerzális Embernél (amennyiben a makrokozmoszsal azonosul) a napnak ténylegesen a jobb, a holdnak a bal szem felel meg. Ahhoz tehát, hogy a szimbólumot helyesen értelmezzük, ennek a szemnek „frontálisnak” vagy centrálisnak kell lennie, más szóval ez a „harmadik szem”, amelynek hasonlósága a joddal így még szembe-tűnőbb. Ez az a harmadik szem, amely mindent lát az örök jelen tökéletes egyidejűségében...

Az álló háromszög valójában a Princípiumra vonatkozik, amikor azonban a visszaverődés által megfordulva nyilatkozik meg, azt a látszatot kelti, mintha a benne levő szem felé irányulna, azaz a Princípium fordulna a manifesztáció felé; ilyenkor a „mindenütt jelenlévő” általános értelméhez még a „gondviselés” jelentés is járul. Egyébként, ha ezt a visszaverődést az emberre vonatkoztatva szemléljük, észre kell vennünk, hogy a fordított háromszög nem más, mint a szív geometrikus sémája; közepében a szem pedig pontosan a „szív szeme” (*aynul-qalb* az iszlám ezotériában), annak valamennyi következményével. Sőt mi több, egy más ismert kifejezést kell a fentiekhez csatolni: a „nyitott szív”-ét. Ez a nyíl, vagy szem, vagy jod szimbolikusan sebként is ábrázolható. Emlékezzünk Saint-Denis d'Orques sugárzó szívére..., akinek sebe láthatóan jod formájú.

De még ez sem minden. Ugyanakkor, amikor a jod a „szív szemét” ábrázolja, egy másik hieroglifikus jelentése a „csíra”, amely a szívben szimbolikusan gyümölcsé alakul át; ezt mind makrokozmoszikus, mind mikrokozmoszikus jelentésében értelmezni lehet. Ez utóbbi értelmezése szerint – az emberre alkalmazva – a „harmadik szemet” vonatkozásba lehet hozni a *luzzal*, amelyben a „frontális szem” és a „szív-szem” két különböző lokalizációt képvisel, és amely a „mag”-ot vagy a „halhatatlanság csíráját” jelenti. Bizonyos tekintetben igen jelentős még, hogy az arab *aynul-khuldb* kifejezés két értelmet rejt. Az egyik a „halhatatlanság szeme”, a másik a „halhatatlanság forrása”. A legenda szerint a halhatatlanság e folyadékát Arimateai József fogta fel a Graalban. Végezetül emlékeztetünk arra, hogy a kehely maga a szív egyenértékű szimbóluma, s mint a szívet, hagyományosan a kelyhet is a fordított háromszöggel sematizálják.

René Guénon

BÚCSÚ A FILOZÓFIÁTÓL

A filozófiának akkor fordítottam hátat, amikor képtelen lettem Kantban az emberi gyengeségnek valami nyomát is felfedezni, s az igazi szomorúságnak még árnyát se: sem Kantnál, sem a többi filozófusnál. Zene, misztika, költészet tekintetében a filozofálás lefokozott élethév, kétes mélységet árul el, s az ilyesminek csak a gyávák és langyosak szemében van tekintélye. A filozófia egyébként, lévén személytelen izgalom és menekülés vérszegény eszmék oltalmába, mindazoknak mentsvára, akik az élet zabolátlan lendületétől visszarettennek. A filozófusok többsége általában *jól* végezte: ez a legfőbb érv a filozófia ellen. Szókratész halálában sincs semmi tragi-

kus: egy félreértés, egy pedagógus vége. És az a Nietzsche, akinek elméje elborult: a költő és a látnok volt, extázisait vezekelte le, és nem következtetéseit.

Magyarázatokkal nem lehet kijátszani az egzisztenciát, mert azt csak viselni lehet, szeretni vagy gyűlölni, bálványozni vagy rettegni tőle, a boldogságnak és irtózatnak abban a váltakozásában, amely maga a lét ritmusa, hullámmása, disszonanciája, hol keserű, hol ujjongó szenvedélye.

Kit ne ért volna meglepetésszerűen vagy kényszerűen olyan cáfolhatatlan kudarc, amikor imára emelte kezét, hogy aztán üresebben ejtse vissza, mint akár a filozófia válaszai.

Azt mondhatjuk, a filozófia hivatása óvni bennünket – amíg csak a sors kénye nem vet a zűrzavar sodrába, de csávéban hagy, mihelyt kénytelenek vagyunk belevetni magunkat. Lehet ez másképp, mikor látjuk, hogy az emberiség szenvedése mily kevésbé hatolt be a filozófiába? A filozófia művelése nem termékeny, csupán tiszteltre méltó. Az ember mindig büntetlenül lehet filozófus: sors nélküli foglalkozás, amely a semleges, üres órákat terjedelmes gondolatokkal tölti meg, órákat, amelyek szembeszállnak az Ótestamentummal, Bachhal, Shakespeare-rel. És vajon ezek a gondolatok testet öltve felérnek-e Jób siralmának egyetlen lapjával, Macbeth rettene-tével, vagy egy kantáta fenségével? Az ember nem *vitatja* az univerzumot – az ember *kimondja*. A filozófia pedig nem mondja ki. A valódi problémák csak akkor kezdődnek, amikor az ember a filozófiát áttekintette és kimerítette, amikor e hatalmas kötet utolsó fejezetéhez ér, ahol az Ismeretlen előtt való lemondás jeleként ott a végpont – ott, az Ismeretlen előtt, amelyben minden pillanat gyökerezik, és amellyel küzdenünk kell, mert az természetesen sürgetőbb, fontosabb, mint a mindennapi kenyér. A filozófus itt csávéban hagy: a szerencsétlenség ellensége, józan és elővigyázatos, mint a ráció. És mi itt maradunk egy-egy régi pestises társaságában, egy költőében, aki minden elragadtatás ismerője, egy muzsikás társaságában, akinek fensége a szív szféráin áthatol. Valóságosan csak a filozófia végeztével, annak romjai felett kezdünk élni, amikor megértettük rettentő semmisségét, és azt, hogy hiábavaló oltalmát keresnünk, segítséget nyújtani nem fog.

ELSŐ LÉPÉS A MEGSZABADULÁS FELÉ

Ahhoz, hogy lényeges tapasztalatra tegyünk szert, vagy a dolgok merő látszatától függetlenné váljunk, nem szükséges a nagy problémák felvetése; bárki képes Istenről értekezni, vagy metafizikai mezt ölteni magára. Az olvasmányok, a beszélgetések, a semmittevés mind hozzásegítenek. Semmi sem általánosabb, mint az álnyugtalan – mert mindent meg lehet tanulni, még a nyugtalanságot is.

Létezik azonban valódi nyugtalan is, a természettől fogva nyugtalan. Arról lehet felismerni, ahogyan a szavakra reagál. Felismeri-e hiányosságukat, szenved-e előbb kudarcuktól, majd ujjong-e? Ha igen, kétségtelen, hogy felszabadult, vagy felszabadulásra kész szellemmel állunk szemben. Mivel a szavak kötnek a dolgokhoz, nem tudunk tőlük megszabadulni, ha előzőleg nem szakítunk velük. Aki a szavakra épít, ismerjen bár minden bölcsességet, szolgaságban és tudatlanságban marad. Ezzel szemben, ha fellázad ellenük és borzadva fordul el tőlük, közeledik a megszabadu-

láshoz. Ezt az irtózatot nem lehet megtanulni, nem lehet átadni, lényünk legmélyéből csírázik ki. Egy szegény elmeháborodott, aki hányattatásainak forratagában egyszerre csak ráérez, közelebb jut a valódi tudáshoz, és „felszabadultabb”, mint a megrázókódtatásra képtelen filozófus. A filozófia ugyanis korántsem küszöböli ki a lényegtelent, sőt, vállalja és tetszeleg benne: nem arra irányul-e minden erőfeszítése, hogy megakadályozza a ráébredést a szó és a világ kettős semmiségére?

E. M. Cioran

TÁJÉKOZTATÓ MEGJEGYZÉSEK

(A fordítók nevét zárójelben közöljük).

ŐSKOR ÉS KELET

HERMÉSZ TRISZMEGISZTOSZ a Háromszor nagy Hermész az egyiptomi bölcsesség istenének, Thotnak görög neve. A *Tabula smaragdina* kozmogonikus beavató írás. Eredetét a Kr. e. V. évezredre teszik. (Hamvas Béla)

PTAH-HOTEP mondásainak szerzője Aszeszi király vezírje Kr. e. 2450 körül, Egyiptomban. (Hamvas Béla)

A BÖLCS PARASZT Kr. e. II. évezred körül, Egyiptom. (Hamvas Béla)

AZ ÉLETUNT BESZÉLGETÉSEI Kr. e. II. évezred, Egyiptom. (Hamvas Béla)

BABILONI BÖLCSESSÉG Kr. e. 1000 körül keletkezett ékírás. (Hamvas Béla)

AHIKÁR TANÍTÁSAI Szíria, Kr. e. 500. (Hamvas Béla)

SI-KING az ókori Kína *Öt Klasszikus Könyve* közül az *Ódák könyve*. Kr. e. 600 körül. (Kemény Katalin)

SU-KING az Öt Klasszikus-ból a *Történelem könyve*. Összegegyűjtötte Kung Fu-ce Kr. e. 600 körül. (Kemény Katalin)

LAO-CE (Kr. e. VI. sz.). A kínai filozófia egyik fő ága, a taoizmus atyja. (Hamvas Béla)

KUNG FU-CE (Kr. e. 551–179). nevéhez fűződik a „konfucianizmus”, a Kínában évezredekig ható erkölcs- és állambölcselet. (Hamvas Béla)

LIE-CE (Kr. e. 500). Kínai taoista filozófus. (Hamvas Béla)

CSUANGCE (Kr. e. 450 körül). Lao-ce mellett a taoizmus legkiemelkedőbb alakja. (Hamvas Béla)

MO-CE (Kr. e. 500–420), népszerű, gyakorlati beállítottságú humanitárius filozófus. (Hamvas Béla)

MENGCE (Kr. e. 371–289?), Kung Fu-ce tanainak gyakorlati érvényesítője az államelméletben. (Hamvas Béla)

LI TAJ-PO (Kr. u. 701–762), kínai költő. (Kemény Katalin)

TU-FU (Kr. u. 712–770), kínai költő. (Kemény Katalin)

HUJ SI (Kr. e. 380–300?), kínai filozófus. (Hamvas Béla)

- UPANISADOK (Kr. e. II. évezred körül), India. A legrégebb ismert metafizika. Szókásos, nem szó szerinti fordítása „Titkos tanítások”. (*A világ forrása, A táplálék, Isten és én* – Kemény Katalin, *Tat tvam aszi* – Hamvas Béla)
- BHAGAVAD GITÁ (Kr. e. XV–XVI. sz.). A *Mahábhárata* nagy hindu eposz önálló, filozófiai része. (Hamvas Béla)
- SANKARA (800 körül), az ún. „nem-kettő” (*advaita*) iskola alapítója; *Upanisad-kommentárja* kelet filozófiatörténetében egyedülálló jelentőségű. (*A világ álom* – Hamvas Béla, *Hajnali meditáció* – Kemény Katalin)
- MANU, az őskori India törvénykönyvírója. (Hamvas Béla)
- BUDDHA vagy Sákjamuni (Kr. e. 560–480 körül). A buddhizmus megalapítója. (Kemény Katalin)
- A ZEN MESTER KÉRDÉSEI, a zen (kínai: csan) kínai japán buddhista szerzetesi gyakorlat. Egyik eszköze a *koan*: paradox „találós kérdés”, amellyel a mester a tanítvány alvó tudatát felébreszti. (Hamvas Béla)
- INDIAI MESÉK, bizonytalan keletkezési idejű, több gyűjteményből vett mesék. (Kemény Katalin)
- ZOHAR (II. sz. körül), kabalisztikus irat. (Hamvas Béla)
- BABILONI TALMUD (részben Kr. e., részben középkori), az Ószövetséget magyarázó mű. (Hamvas Béla)
- PHILÓN (Kr. e. 20–Kr. u. 54), alexandriai héber-görög filozófus. (Mándy Stefánia)
- DRAGS-PO-LHA-RJE, ismertebb nevén **Szgam-po-pa** (1079–1153), tibeti buddhista szerzetes. (Hamvas Béla)
- RABIA (713–801), iraki misztikus költőnő. (Hamvas Béla)
- AL BISZTÁMI (†874), perzsa misztikus. (Hamvas Béla)
- AL HALLÁDZS (857–922), perzsa költő. (Hamvas Béla)
- SIBLI (861–945), iraki misztikus. (Hamvas Béla)
- ABU-SZAID (967–1049), perzsa költő. (Hamvas Béla)
- AL-GAZÁLI (1058-1111), perzsa teológus. (Hamvas Béla)
- IBN-AL-FARID (1182–1235), arab misztikus. (Hamvas Béla)
- DZSELÁLUDDIN RUMI (1207–1273), kis-ázsiai misztikus költő. (Hamvas Béla)
- NASSZREDDIN HODZSA (XIV. sz.), kis-ázsiai legendás népi hős. (Hamvas Béla)
- OMAR KHAJJAM (1017?-1124?), perzsa költő; az *Örök barátaink* című kötetből. (Szabó Lőrinc)

GÖRÖGSÉG ÉS RÓMA

A HÉT GÖRÖG BÖLCS, a Kr. e. VII. és VI. századi szájhagyomány nyomán feljegyzett mondások. (Hamvas Béla)

PÜTHAGORASZ (Kr. e. 540?–500?), görög bölc, matematikus, az *Arany eposzt* kései tanítványai jegyezték föl. (Hamvas Béla)

HÉRAKLEITOSZ (Kr. e. 576?–480?), a „tűz filozófusá”-nak nevezett görög bölc. (Hamvas Béla)

DÉMOKRITOSZ (Kr. e. 460?–370?), atomista görög filozófus (Hamvas Béla)

PLATÓN (Kr. e. 428–347), Szókratész tanítványa, Arisztotelész mestere; dialektikus módszerének eredménye: a dolgok valósága azoknak ideájában van; döntő befolyást gyakorolt az európai filozófiára. (Gyomlay Gyula).

ARISZTOTELÉSZ (Kr. e. 384–322), a „peripatetikus iskola” alapítója; rendszerét Platónnal ellentétes irányban, mint a nyers természetnek az értelemig való fejlődését építi fel; a skolasztika filozófiájának elemeit a keresztény tanokba olvasztotta. A *Nikomahkoszi etika* c. kötetből. (Szabó Miklós)

ANTISZTHENÉSZ (Kr. e. 444–366), Szókratész tanítványa, a künikosz (cinikus) iskola feje. (Sebestyén Károly)

DIOGENÉSZ (Kr. e. 413?–323), az anyagi javak, konvenciók megvetője a „cinikus” melléknevet kapta, Antiszthenész tanítványa. (Sebestyén Károly)

HIPPOKRATÉSZ (Kr. e. 460?–375?), görög orvos, az orvostudomány megalapítójának tartják. (Hamvas Béla)

PÜRRHÓN (Kr. e. 360?–270?), az első görög szkeptikus, az *ataraxia* (lelkinyugalom) hirdetője. (Hamvas Béla)

METODÓROSZ, CHIOSZI (†Kr. e. 388), szkeptikus görög filozófus, Démokritosz tanítványa. (Hamvas Béla)

THEOPHRASZTOSZ (Kr. e. 372?–287?), Arisztotelész halála után iskolájának élére állt; szatirikus karakterei az újkori moralisták műfaji példáit adták. (Hamvas Béla)

EPIKTÉTOSZ (50?–130?), felszabadított rabszolga, sztoikus filozófus. (Hamvas Béla)

PLUTARKHOSZ (48–120), görög történetíró, (Hamvas Béla)

PLÓTINOSZ (204–270), az alexandriai iskola Rómában tanító filozófusa, az utolsó nagy görög gondolkodó, nevéhez fűződik az újplatonizmus; a *Plótinus szemelvényekben* c. kötetből. (Magyaryné Techert Margit)

CICERO (Kr. e. 106–43), római politikus, eklektikus filozófus, a retorikus latin próza mestere. (Zoltán József)

SENECA (Kr. e. 2–Kr. u. 65), sztoikus morálfilozófus, a latin próza nagymestere.
(Zoltán József)

MARCUS AURELIUS (121–180), császár, sztoikus filozófus; a *Marcus Aurélius elmékedései* c. kötetből. (Husztai József)

KÖZÉPKOR

AZ ÚR ELSZÓRT IGÉI, különböző helyekről és időből gyűjtött apokrif mondások.
(Hamvas Béla)

ANTIOCHIAI SZENT THEOPHIL (†190), apologéta, egyházatya. (Zoltán József)

ÓRIGENÉSZ (†254), az első egyházi író, az őskeresztény kor legjelentősebb hittudósa. (Kemény Katalin)

CAECILIUS CYPRIANUS (220?–258), apologéta, mártír. (Zoltán József)

NAGY SZENT VAZUL (329–378), hitvalló és apologéta. (Zoltán József)

SZENT ÁGOSTON (354–430), egyházatya, keresztény gondolkodó, az utolsó latin klasszikus. (Zoltán József)

SZENT LEÓ (440–461-ig pápa), prédikációiban, hitvitázó leveleiben Róma primátusát hirdeti. (Zoltán József)

BOETHIUS (480?–524), költő, filozófus; híres műve *A bölcsesség vigasztalása*.
(Zoltán József)

SZENT BENEDEK (V. sz. vége–550), a nyugati szerzetesség megalapítója. (Zoltán József)

SZENT GERGELY (540?–604), pápa, nevéhez fűződik a gregorián liturgia. (Zoltán József)

JOANNES FÉCAMPIENSIS (990–1078), olasz bencés, Kelet és Nyugat közös tradícióját kutatta. (Zoltán József)

SZENT ANSELM, CANTERBURY (1033–1109), az ontológiai istenérv megalkotója. (Zoltán József)

SZENT BERNÁT, CLAIRVAUX-i (1090–1153), hitszónok, morálteológus. (Zoltán József)

HUGO DE SANCTO VICTORE (1096–1141), az első viktoriánus misztikus. (Zoltán József)

ASSZISZI SZENT FERENC (1181–1226), „Isten szegénykéje”, a szentek kollégiumának talán legszeretetre méltóbb alakja, a Ferences rend megalapítója. (Szedő Dénes)

- ASSZISZI AEGIDIUS (†1262), Asszisi Szent Ferenc követője, legendáinak főljegyzője. (Hamvas Béla, Zoltán József)
- BONAVENTURA (1221–1274), Ferenc-rendi szerzetes, egyháztanító. (Zoltán József)
- BOLDOG ANGÉLA, FULGINÓI (†1309), a ferences misztika egyik kiváló képviselője. (Zoltán József)
- AQUINÓI SZENT TAMÁS (1225–1274), „doctor angelicus”, Arisztotelész és az egyházatyák alapján a tomista filozófia megalkotója. (Zoltán József)
- ECKEHART MESTER (1260–1327), a középkor legnagyobb német misztikusa. (Kemény Katalin)
- TAULER, JOHANNES (1300–1361), Eckehart mester tanítványa. (Mándy Stefánia)
- RUYSBROEK, JOHANNES (1293–1381), flamand misztikus. (Hamvas Béla)
- KEMPIS TAMÁS (1379–1471), Ágoston-rendi szerzetes; a *Krisztus követése* című kötetből. (Platz Bonifác)
- CUSANUS, NICOLAUS (1401–1461), német bíboros, az „utolsó skolasztikus”. Nem földközpontú ismeretelméleti gondolatai a reneszánszhoz sorolnák, ám módszere és dogmatikája még a középkorhoz köti. (Kemény Katalin)

RENEZÁNSZ ÉS FELVILÁGOSODÁS

- LEONARDO DA VINCI (1452–1519), festő, szobrász, építész, író, a reneszánsz ember mintaképe. (Somlyó György)
- ERASMUS, ROTTERDAMI (1469–1536), enciklopedikus humanista szellem. *A balgaság dicséretéből*. (Szabó András)
- MORUS TAMÁS (1478–1535), családi neve Becket, angol államférfi filozófus, *Utópia* c. kötetéből. (Geréb László)
- LUTHER MÁRTON (1483–1546), reformátor. Alapelve: a hit általi megigazulás, az egyetemes papság, a tekintély helyett a lelkiismereti felelősség. Bibliafordításával a nép számára is elérhetővé tette a Szentírást. (Mándy Stefánia)
- FRANCK, SEBASTIAN (1499–1542), természetfilozófus, pietista. (Mándy Stefánia)
- RABELAIS, FRANCOIS (1494?–1553), francia író, a képmutatás leleplezésével, a széles műveltség és az életöröm követelésével a reneszánsz eszményt testesíti meg. (Kemény Katalin)
- TERÉZ, SZENT, AVILAI (1515–1582), misztikus, a karmeliták megújítója, a spanyol nyelv klasszikusa. (Ernö atya)

- PARACELUS, (1493–1541), alkimista és misztikus, a modern orvostudomány és kémia előfutára. (Hamvas Béla)
- MONTAIGNE, MICHEL DE (1533–1592), a francia gondolkodó, az esszé műfajának megteremtője. (Báti László)
- SHAKESPEARE, WILLIAM (1564–1616), angol drámaíró. (Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János)
- BÖHME, JAKOB (1575–1624), Európa legjelentősebb misztikusa és tradicionális gondolkodója. (Mándy Stefánia)
- DESCARTES, RENÉ (1596–1651), filozófus, matematikus, a racionalizmus karteziánus módszere fordulópont az európai filozófiában: csak a tiszta ésszel megegyező érveket fogadja el az igazság mértékéül; elválasztja a teológiát a tudománytól. *Válogatott filozófiai művek*. (Szemere Samu)
- ANGELUS SILESIUS (1624–1677), német misztikus költő. (Szabó Lőrinc)
- PASCAL, BLAISE (1633–1662), francia matematikus, fizikus, filozófus. *Gondolatok* című művének morálja és stílusa a francia klasszicizmus előkészítője. (Hamvas Béla)
- SPINOZA, BARUCH (1624–1677), holland-zsidó filozófus, vallásos racionalista. *Tractatus theologico-politicus* c. kötetéből. (Posch Árpád és Rencz János)
- BOSSUET, JACQUES (1627–1704), francia hitszónok, elmélkedések írója. (Báti László)
- FRANKLIN, BENJAMIN (1706–1790) amerikai államférfi, fizikus, gondolkozó; a *Franklin Benjámín Önéletrajza* c. kötetből. (Wildner Ödön)
- HAMANN, JOHANN GEORG (1730–1788), „Észak mágusa”, német misztikus, a *Sturm und Drang* költőire, Goethé-re és Schillerre nagy befolyást gyakorolt. (Mándy Stefánia)
- SAINT-MARTIN, LOUIS-CLAUDE (1743–1803), az „ismeretlen filozófus”, francia tradicionális gondolkozó. (Kemény Katalin)
- MONTESQUIEU, CHARLES DE (1689–1755), francia történetíró, államférfi (*Ragaszkodás a köztársasághoz* – Báti László, *Észrevételek* – Kemény Katalin)
- VOLTAIRE, (François-Marie Arouet) (1694–1778), regények, drámák, hősköltemények, pamfletok szerzője. Nevét egyházellenes, a természetes morált és toleranciát hirdető művei őrizték meg. (Gyergyai Albert és Szávai Nándor)
- ROUSSEAU, JEAN-JACQUES (1712–1778), alapelménye „visszatérni a természet-hez” határozza meg mind regényeit, mind elmélkedéseit és adja meg a francia romantika alaphangját. A magános sétáló álmodozásai. (Rácz Lajos)

DIDEROT, DENIS (1713–1784), író, az *Enciklopédia* alapítója, a felvilágosodás terjesztője. (*Uralkodók politikai elvei* – Győry János, *A természet értelmezéséről* – Csatlós János)

MORALISTÁK

LA ROCHEFOUCAULD, FRANÇOIS DUC DE (1613–1680), maximái az érdek irányította magatartás kegyetlen leleplezői. (Kemény Katalin)

LA BRUYÈRE, JEAN DE (1645–1696), Jellemképei az emberi gyengeségnek és korának lebilincselő rajzai; stílusújító. (Báti László)

VAUVENARGUES, LUC DE CLAPIERS (1716–1747), maximái az emberi természetbe vetett bizalom kifejezései. (Kemény Katalin)

LICHTENBERG, GEORG (1722–1801), német moralista. (Hamvas Béla)

CHAMFORT (Nicolas-Sébastien Roch) (1741–1794), francia moralista, figyelme középpontjában a természeti igazság és a társadalmi igazságtalanság ellentéte áll. (Báti László)

RI VAROL, ANTOINE DE (1753–1824), maró stílusú konzervatív író. (Báti László)

JOUBERT, JOSEPH (1754–1824), francia moralista, a finoman csiszolt gondolatok mestere (*Ember és világ* – Hamvas Béla, *Igazság és tévedés* – Kemény Katalin)

NOVALIS (Friedrich von Hardenberg) (1772–1801), német romantikus költő. (Kemény Katalin)

ROMANTIKA ÉS KLASSZICIZMUS

HASZIDOK (XVII–XIX. sz.), jelentése „jámborok”: így nevezték azokat az ukrán, lengyel és monarchiabeli zsidó vallási közösségeket, amelyek a Messiás eljövetelére testi-lelki-szellemi megtisztulással készültek. (Hamvas Béla)

BLAKE, WILLIAM (1757–1825), misztikus angol festő és költő. (Somlyó György)

GOETHE, JOHANN WOLFGANG VON (1749–1832), „német költőfejedelem”; természettudományi kutatásai irodalmi műveivel egyenértékűek. (Baránszky-Jób László)

SCHILLER, FRIEDRICH (1759–1805), barátja, Goethe mellett a *Sturm und Drang* kiemelkedő drámaírója, esztétikai értekezések szerzője, az eszmeiség költője. (Hajnal Anna)

KANT, IMMANUEL (1724–1804), német filozófus, a kritikai idealizmus megalapítója: a felületen túl a dolgok mibenléte megismerhetetlen, de az erkölcsi törvény feltételezi a szabadságot és halhatatlan lelket. (Baránszky-Jób László)

- FICHTE, JOHANN GOTTLIEB (1762–1814), Kant tanítványa, Schelling mestere; nevéhez fűződik a szubjektív idealizmus: a létezés alapja a tevékenység; az egyetlen valóság az én felismerése, ami az abszolútum. (Mándy Stefánia)
- BAADER, FRANZ XAVER VON (1765–1841), német filozófus, a katolikus dogmatika tanára, a kanti spekulatív filozófiát hangolja össze a Böhme-Saint-Martin-irányvonallal; hatást gyakorol a német romantikára. (Mándy Stefánia)
- SCHELLING, FRIEDRICH WILHELM (1775–1854), német filozófus, „identitás-elmélete” a klasszikus német filozófiára – főként Hegelre – hatott. (Mándy Stefánia)
- HEGEL, GEORG WILHELM FRIEDRICH (1770–1831), csak az egyetemes abszolútum a létező, a világtörténelem az emberi tudat, azaz a szabadság kibontakozása; a folyamat stádiumainak benső ellentmondásait a Hegel nevéhez fűződő *dialektikus módszer* egyenlíti ki. (Hamvas Béla).
- HÖLDERLIN, FRIEDRICH (1770–1843), klasszikus görög formában író német romantikus költő; lírája rokon a görög tragédiák szellemével. (Hamvas Béla)
- SHELLEY, PERCY BYSSHE (1792–1833), angol romantikus forradalmár lírikus: metafizikai kérdések, természetrajongás, a művészet megváltó erejébe vetett hite ihletik légies képeit. (Somlyó György)
- KEATS, JOHN (1795–1821), angol romantikus költő, „A szépség igazság, az igazság szépség”. (Somlyó György)
- STENDHAL valódi nevén Henri Beyle (1783–1842), tanulmányaiban, regényeiben a szenvedély, a számító becsvágy kíméletlen elemzője; a romantikában gyökerező írásai a későbbi naturalista, lélektani, majd impresszionista regény ősei. (Báti László)
- SCHOPENHAUER, ARTHUR (1788–1860), német filozófus, pesszimizmusának alapja az ellentmondás a „megismerhetetlen világ” és az egyetlen bizonyos, az akarat között; a kielégíthetetlen világakarat örök szenvedés forrása, amitől csak a lemondás old fel. (Baránszky-Jób László)
- MICHELET, JULES (1798–1874), francia történétíró, műveinek lírai ihletése irodalmi jelentőségű. (Báti László)
- CARLYLE, THOMAS (1795–1881), angol matematikus, esszéista, történétíró, szónok; etikus magatartása, sajátos humora, patetikus stílusa, hőskultusza magyarázzák szuggesztív hatását. (Hamvas Béla)
- NEWMAN, JOHN HENRY (1801–1890), angol bíboros, egy újszerű apologetika alkotója. (Zoltán József)

- EMERSON, RALPH WALDO (1803–1882), amerikai didaktikus költő; optimista esszéinek alapgondolata: az igazba vetett hit ereje az egyéni és társadalmi szabadság bázisa; az *Ember és természet* című kötetből. (Wildner Ödön)
- STIRNER, MAX (1806–1856), német tanár, újságíró, korai hegelianus, a szolipszizmus képviselője: egyedül az én és annak tartalma létező. (Hajnal Anna)
- KIRKEGAARD, SØREN ABYE (1813–1855), dán teológus, filozófus; az akadémikus filozófia bírálatával bizonyos tekintetben Nietzsche elődje; a később egzisztencializmusnak nevezett áramlat első képviselője. (Mándy Stefánia)
- THOREAU, HENRY DAVID (1817–1862), az amerikai irodalom klasszikusa, Emerson barátja, festői leírásaiban puritán morál és a természethez való bensőséges kapcsolat nyilatkozik meg. A *Walden* című kötetből. (Szöllősy Klára)
- BAUDELAIRE, CHARLES (1821–1867), francia költő, esztéta; szimbolisták, parnasszisták, dekadensek egyaránt elődjüket ismerik fel a művészi érzékelés területét kitágító nagy formaművészen; prózaversei máig a modern líra ösztönzői. (Somlyó György)
- FLAUBERT, GUSTAVE (1821–1880), a XIX. század francia regényének legnagyobb formaművésze; *Flaubert levelei* című kötetből. (Komor Zoltán és Komor András)
- WHITMAN, WALT (1819–1892), magát a „kozmosz fiának” nevező költő műve, „a legrendkívülibb terméke mindannak az ihletnek és bölcsességnek, amit Amerika eddig létrehozott” (Emerson). Életigenlést, patriotizmust, egyetemes testvériséget kifejező szabad versei a hang- és gondolatrítmuson kívül minden poétikai formát levetnek. A *Fűszálak* című kötetből. (Jékely Zoltán)
- RUSKIN, JOHN (1819–1900), műtörténeti munkái szociális gondolkodású, természetrajongásról tanúskodnak; a preraffaeliták szószólója. (Baránszky-Jób László)
- AMIEL, HENRY FRÉDÉRIC (1821–1881), svájci idealista esztéta; *Bizalmas Naplója* majd félévszázad külső és belső történetének érzékeny beszámolója. (Hamvas Béla)
- DOSZTOJEVSZKIJ, FJODOR MIHAJLOVICS (1821–1881), hatalmas regényeinek tárgya és színhelye szinte kizárólag az orosz föld, de a társadalmi és egyéni válság olyan szakadékaiba világít, hogy mind a jelenkorig sem a regényirodalom, sem a lélektan, de a közgondolkodás sem vonhatja ki magát hatása alól; a *Karamazov testvérek* című kötetből. (Szabó Endre)
- RAMAKRISNA (1834–1886), India; Kali istennő templomának papja; a vallások egyetemes értékrendjét vallja; halála után tanítványai megalapítják a Ramakrisna-rendet. (Kemény Katalin)

- FRANCE, ANATOLE, (1844–1924), széles erudícióval, satírával átszőtt, áttetsző nyelven írt regényei inkább a moralistákkal rokonítják; a modern esszéregény előfutára. Az *Epikuros kertje* c. kötetből. (Helvéth Géza)
- MALLARMÉ, STÉPHANE (1842–1898), Baudelaire után a francia költészet megújítója; a szellem teljesítményének csúcspontját a „tiszta költészetben” (poésie pure) látja, amelyben a nyelv metafizikai és zenei értelmet nyer; a szimbolisták mesterüknek tekintik. (Kemény Katalin)
- WILDE, OSCAR (1856–1900), angol költő, vígjátékíró, a századvégre jellemző esztétizmusa főleg meséiben érvényesül; a Wilde-breviárium című kötetből. (Cserna Andor)
- LAUTRÉAMONT, COMTE DE, valódi nevén Isidore Ducasse (1846–1870), a titokzatos életű francia költőt a szürrealisták elődjükként tartják számon. (Kemény Katalin)
- TOLSZTOJ, LEV NYIKOLAJEVICS (1828–1910), orosz realista regényíró; mind regényeiben, mind reformterveiben az evangéliumi egyszerűséget kívánja megvalósítani: „nincs nagyság egyszerűség, jóság és igazság nélkül”; a tiszta élet akadályát a civilizációban látja. (Hamvas Béla)
- NIETZSCHE, FRIEDRICH (1844–1900), német filozófus; „minden érték újraértékelésével” nemcsak a filozófia történetében nyit új korszakot, hanem annak nyelvét művészi szintre emeli. (Baránszky-Jób László).

HUSZADIK SZÁZAD

- ROLLAND, ROMAIN (1866–1944), francia zenetörténész, esszé- és regényíró; „Európa lelkiismerete”: egész életműve az emelkedett morált és békét szolgálja. A *Clerambault* című kötetből. (Benedek Marcell)
- BLOY, LÉON (1846–1917), francia költő, esszéista, regényíró; megalkuvó kora ellen írt harcos prózája vizionárius költői képekkel váltakozik. (Báti László)
- TAGORE, RABINDRANATH (1861–1941), hindu költő; a keleti hagyomány és a nyugati műveltség értékeit egyesíti; A *Rabindranath Tagore* c. kötetből. (Baktay Ervin)
- MEREZSKOVSKIJ, DMITRIJ SZERGEJEVICS (1866–1941), orosz költő, regényíró, időtállóan esszéi bizonyultak. A *Téli szivárvány* című kötetből. (Benedek Marcell)
- SUARČS, ANDRÉ valódi nevén Yves Scantzel, (1868–1948), a világirodalom nagyjairól írt „platonikus” írásai az esszéírás mesterművei. (Báti László)

- GEORGE, STEFAN (1867–1933), újromantikus német költő, Mallarmé költői eszményét merevíti stilizált poézissé; az arisztokratikus költészet jegyében alapított *Blätter für die Kunst* jelszava: „A legszigorúbb mérték azonos a legnagyobb szabadsággal”. (Rozgonyi Iván)
- GIDE, ANDRÉ (1869–1951), a századelőn a vezető francia irodalmi folyóirat a *Nouvelle Revue Française* egyik alapítója; klasszikus stílusban írt regényei az esztétikai hedonizmus nevében az általános erkölcsi törvények érvényét vonják kétségbe. Irodalomelméleti munkái korára nagy hatást gyakoroltak. (Somlyó György)
- GANDHI, MOHANDASZ KARAMCSAND (1869–1948), hazájában a Mahatma (nagy lélek) néven tisztelik, hindu szabadsághős, bölcsességének és működésének alapelve az erőszaknélküliség. A *Mahatma Gandhi válogatott írásai* című kötetből. (Baktay Ervin)
- ALAIN, (Émile Auguste Chartier) (1868–1951), filozófiaprofesszor, a francia moralisták örököse; bizalom az értelemben, a természetben és anti-intellektualizmus jellemzi fegyelmezett formájú esszéit, „*propos*”-it. (Kemény Katalin)
- PÉGUY, CHARLES (1873–1914), vallásos ihletésű francia költő, éles logikájú kritikus, lapja a *Cahiers de la Quinzaine* köré csoportosulnak a századelő költői. (Báti László)
- JOUHANDEAU, MARCEL (1888–19??), író, a francia moralista hagyomány eszázadi képviselője. (Kemény Katalin)
- KASSNER, RUDOLF (1873–1959), osztrák esszéista, a „rendszer nélküli filozófus”. Világképének eredménye: a lét és idea egymástól elválaszthatatlan. (Kemény Katalin)
- VALÉRY, PAUL (1871–1945), Mallarmé tanítványa, a szimbolizmussal rokon, de intellektuális töltésű költészete a „*poésie pure*” klasszikus példája; tanulmányai a francia próza remekei. (Somlyó György)
- RILKE, RAINER MARIA (1875–1926), a századforduló legeredetibb osztrák költője, hol impresszionistának, hol neoromantikusnak minősítik. Semmilyen áramlatba sem sorolható; költészete metamorfózisának drámája a „sohasem hallott zúgó szavaktól” a „szó végső helyéig”, a „tisztá tagadás csúcsáig” ível. (Szabó Ede)
- HOFMANNSTHAL, HUGO VON (1874–1929), a Georgekörből induló impresszionista osztrák költő, drámaíró, elbeszélő. (Rozgonyi Iván)
- MARITAIN, JACQUES (1882–1973), francia neotomista gondolkodó. (Rozgonyi Iván)

- POWYS, JOHN COWPER (1872–1963), világirodalmi jelentőségű angol író; regényei a szélesen hömpölygő angol regény hagyományának folytatói, az esszéit jellemző nagy stílusban az angol *common sense*, szenvedélyes humanizmus, széles látókör és humor egyesül. (Ábrányi Boldizsár)
- HAECKER, THEODOR (1879–1945), német vallásos gondolkozó. (Zoltán József)
- EBNER, FERDINAND (1882–1931), költő, esszéíró az én-te egzisztenciális problémáját a logosznak mint szeretetnek megnyilatkozását éli át. (Mándy Stefánia)
- JASPERS, KARL (1883–1969), pszichológus, filozófus; Heidegger mellett az egzisztencializmus legjelentősebb képviselője; az ősi létélményt keresi; az átvilágítás kulcsa, a tevékeny szemlélet vezet a tudatos élet szabadságához. (Hamvas Béla)
- ORTEGA Y GASSET, JOSÉ (1883–1955), spanyol író, esszéista; A Korunk feladata című kötetből. (Puskás Lajos)
- GÓMEZ DE LA SERNA, RAMÓN (1888–1963), spanyol író, prózaversek és aforizmák szerzője. (Kemény Katalin)
- ROSENZWEIG, FRANZ (1886–1927), a zsidó vallásbölcselet kiemelkedő modern alakja. (Mándy Stefánia)
- HEIDEGGER, MARTIN (1889–1976), német egzisztencialista filozófus; a létező és a semmi viszonyának elemzésében az egzisztenciát tisztán ontológiai kérdéssé teszi: a semmi és a létező (és véges létünk) elválaszthatatlan, „ez csak a semmi-be beállított lét transzcendenciájában nyilvánul meg”. (Zoltán József)
- WEIL, SIMONE (1909–1943), francia filozófusnő; írásaiban megszólaló mély hite megtestesült életgyakorlatában. (Kemény Katalin)
- GUÉNON, RENÉ (1886–1951), francia tradicionalista filozófus, a metafizikai hagyomány egyetemességének első megfogalmazója. (Kemény Katalin)
- CIORAN, E. M. (1911–1995), 1937-től Franciaországban élő, román származású író, esszéista; „negatív teológus”; stílusának aforisztikus, polemikus eleganciája a francia moralisták szellemességét idézi. (Kemény Katalin)

NÉVMUTATÓ

Az alábbiaktól származó idézetek találhatóak a könyvben:

Abu-Szaid	Descartes	Huj Si
Aegidius	Diderot	Ibn-al-Farid
Ahikár	Diogenész	Ibn-Karram
Al-Bisztámi	Dosztojevszkij	Indiai mesék
Al-Gazáli	Dragsz-po-lha-rje	Jaspers
Al-Halládzs	Dzseláluddin	Joannes Fécampiensis
Alain	Ebner	Joubert
Amiel	Eckehart mester	Jouhandeau
Angéla	Életunt beszélgetései	Kant
Angelus Silesius	Emerson	Kassner
Antiszthenész	Epiktétosz	Keats
Arisztotelész	Erasmus	Kempis Tamás
Baader	Fichte	Khilön
Babiloni bölcsesség	Flaubert	Kierkegaard
Baudelaire	France	Kleobulosz
Bhagavad gitá	Franck	Kung fu-ce
Bias	Franklin	La Bruyére
Blake	Gandhi	La Rochefoucauld
Bloy	George	Lao-ce
Boethius	Gide	Lautréamont
Bonaventura	Goethe	Leonardo da Vinci
Bossuet	Guénon	Li-tai-po
Böhme	Haecker	Lichtenberg
Bölcs paraszt	Hamann	Lie-ce
Buddha	Haszidok	Luther
Caecilius Cyprianus	Hegel	Mallarmé
Carlyle	Heidegger	Manu
Chamfort	Hérakleitosz	Marcus Aurelius
Cicero	Hermesz	Maritain
Cioran	Triszmegisztosz	Meng-ce
Cusanus	Hippokratész	Merezskovszkij
Csuang-ce	Hoffmannsthal	Métrodórosz
De la Serna	Hölderlin	Michelet
Démokritosz	Hugo de S. Victore	Mo-ce

Montaigne	Seneca	Zohár
Montesquieu	Shakespeare	
Morus Tamás	Shelley	
Nasszreddin Hodzsa	Si-king	
Newman	Sibli	
Nietzsche	Spinoza	
Novalis	Stendhal	
Omar Khajjam	Stirner	
Origenész	Su-king	
Ortega y Gasset	Suares	
Paracelsus	Szent Ágoston	
Pascal	Szent Anselin	
Péguy	Szent Benedek	
Penandrosz	Szent Bernát	
Philón	Szent Ferenc	
Pittakosz	Szent Gergely	
Platón	Szent Leó	
Plótinosz	Szent Tamás	
Plutarkhosz	Szent Teréz	
Powys	Szent Theophil	
Ptah Hotep	Szent Vazul	
Pürrhón	Szolón	
Püthagorasz	Tagore	
Rabelais	Talmud	
Rabia	Tauler	
Ramakrishna	Thalés	
Rilke	Theophrasztos	
Rivarol	Thoreau	
Rolland	Tolsztoj	
Rosenzweig	Tu-fu	
Rousseau	Upanisádok	
Rumi	Úr elszórt igéi	
Ruskin	Valéry	
Ruysbroeck	Vauvenargues	
Saint-Martin	Voltaire	
Sankara	Weil	
Schelling	Whitman	
Schiller	Wilde	
Schopenhauer	Zen mesterek	